

Boleslovas Motuza

Trys gyvenimo spalvos

Boleslovas Motuza

Trys gyvenimo spalvos

Parengė Gediminas Motuza

Ex Arte | Vilnius 2021

Boleslovas Motuza

Boleslovas Motuza

1910 m. gruodžio 24 d. – 1990 m. lapkričio 11 d.

Autoportretas. 1943.
Enkaustika; skersmuo – 6,5 cm.
GM

Knygos sudarytojai už kruopštų darbą ruošiant leidinio iliustracijas dėkoja LNM darbuotojoms Jolantai Bernotaitytei, Daivai Narkauskienei, Virginijai Rudienei, LNDM darbuotojai Skirmantei Kvietkauskienei bei fotografams Gediminui Trečiokui ir Tomui Kapočiui. Esame taip pat dėkingi Alicijai Dzisevič ir Nijolei Bulotaitei iš Vilniaus universiteto, taip pat menininkei-kuratorei Mildai Dainovskytei ir Kupiškio etnografijos muziejaus vyr. fondų saugotojai Giedrei Zuozienei už nuotraukas, kurios praturtino šį leidinį. Už draugišką pagalbą reiškiamo padėką fotografijos menininkui Jonui Danauskui.

Knygos leidimą parėmė

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Leidybos partneriai

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS
LIETUVOS NACIONALINIS DAILĖS MUZIEJUS

Pirmas leidimas

© Ex Arte
© Gediminas Motuza
ISBN XXXXXXXXXXXX

Komentarai ir paaiškinimai

Gedimino Motuzos

Sudarytojai

Gediminas Motuza, Donaldas Andziulis

Dailėtyros konsultantės

Nijolė Nevčesauskienė, Vaidilutė Brazauskaitė-Lupeikienė

Dailininkas

Donaldas Andziulis

Maketuotojai

Anatolijus Kostrovas, Birutė Vilutienė

Kalbos redaktorė

Vaida Lekavičiūtė

Turinys

IŽANGA	7
—	
KELIO PRADŽIA	13
I. ŠIAURĖS PAŠVAISTĖ	27
Uchtižemlagas	27
Elga	46
Mintys	55
Kasdieniai užrašai	73
Ilgas kelias namo	80
II. PILKOS ŪKANOS	89
Su kalinio žyme	89
Kasdienybės verpete	98
Adomo Mickevičiaus portretas	138
Lelevelio salė	146
III. SUVERSTI ARIMAI	177
Ant slenksčio	177
Jūra ir marios	184
Lietuvos maži miesteliai	194
Lungelių kronikos	216
Credo	235
—	
BOLESLOVO MOTUZOS DRAMOS IR ODISĖJOS	239
—	
SVARBIOS GYVENIMO DATOS	247
SANTRUMPOS IR PAAIŠKINIMAI	248
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	249
SUMMARY	255

1910 METŲ GRUODŽIO 24 DIENĄ RYGOJE drėbė šlapias sniegas, blaškomas stipraus vėjo. Buvo penktadienis, bet Kazimiera ir Zigmantas – kupiškėnų pora, jau kuris laikas uždarbiavusi šiame mieste – tądien buvo namie, mat ėjo paskutinės laukimo dienos. Ir štai, apie vidurdienį prasidėjo sąrėmiai, ir Kazimiera pagimdė berniuką. Pirmagimis atrodė labai silpnas, tad tėvai nutarė jį pakrikštyti kuo greičiau, tą pačią dieną. Krikštatėviais buvo pakviesta kaimynystėje gyvenusi kraštiečių pora. Beskubant kilo ginčų dėl vardo. Motinai labai patiko Boleslovas – kadaise ji dirbo pas ponus, kurių sūnus buvo tokiu vardu. Krikšto motinai tas vardas irgi patiko, bet vyriška pusė, tėvas ir krikštatėvis, siūlė krikštyti Adomu. Ginčą išsprendė artimiausios bažnyčios kunigas, kur per pūgą krikštatėviai atnešė mažylį, – jis užrašė abu vardus.

1990 metų lapkričio 11 diena Vilniuje – apniukęs, belapis, nešaltas ruduo. Tėvas jau kuris laikas buvo ligoninėje. Vakare jis pradėjo sunkiai kvėpuoti. Gydytojas, mano pažįstamas nuo vaikystės, pasirūpino, kad Tėvą perkeltų į atskirą palatą. Rytą vėl atvažiavęs į li-

goninę ilgame baltame koridoriuje prasilenkiau su ligoninės rateliais vežamu žmogumi, uždengtu paklode. Sanitarui, stūmusiam ratelius, talkino ligonis su dryžuota pižama. Pažinau – jis buvo iš Tėvo palatos. Jis mane irgi pažino ir pasakė: „Tai jūsiškis.“ Sanitaras sustabdė vežimėlį ir atidengė veidą. Aš pabučiavau vėstančią Tėvo kaktą.

Šias dvi dienas skiria 80 metų – ilgas dailiniko, kūrėjo gyvenimas. Tik dalis to gyvenimo prabėgo mano akyse, kaip sutrūkinėjusi prastai sumontuoto filmo juosta. Išvykos po Vilniaus apylinkes, vasarą grybauti arba gaudyti vėžių Vilnelėje, žiemą slidėmis apsnigtais miškais ir laukais, kartais iki ankstyvų sutemų. Lydėdavau jį „į etiudus“, kai jis leisdavosi kur akys mato; kai tos akys pamatydavo ką nors gražaus, jis sustodavo, pasistatydavo etiudų dėžę ant ištraukiamų kojelių ir tapydavo, iš švinių tūtelių spausdamas aliejinius dažus ant paletės. Parėjęs iš mokyklos dažnai rasdavau Tėvą dirbantį prie molberto, tapantį kieno nors portretą ar naturmortą. Pareiti jam esant, ypač kai nebūdavo mamos, man būdavo tikra tragedija, nes Tė-

B. Motuzos dirbtuvės

vas buvo griežtas, netgi priekabus, jam turėdavau aiškintis dėl kiekvieno prastesnio pažymio ar pastabos.

Kai tėvai išsiskyrė, mes apskritai nustojom bendrauti ir keletą metų net nesimatėm, kol atsitiktinai susitikom ant Žaliojo tilto. Tada tarsi iš naujo susipažinom, pradėjom dažnai susitikinėti. Paprastai aš užbėgdavau į jo dirbtuvę, kur rasdavau jį tapantį, skaitantį, o neretai ir sėdintį su draugais prie vyno butelio. Jis nebuvo malonus sugėrovas. Pradžioje būdavo įdomios, turiningos kalbos apie meną ir kasdienius reikalus – žaižaravo garsūs meno pasaulio vardai, spinduliavo plati Tėvo erudicija, liejosi savitos mintys. Bet pasiekęs tam tikrą „lygį“ jis darėsi egocentriškas, norėdavo viso dėmesio tik sau, daug kalbėdavo, garsiai skaitydavo savo eilėraščius pats ir vertė tai daryti kitus. Ne visi šitai pakęsdavo, todėl draugų ratas buvo ribotas. Ištikimiausi jo draugai, kuriuos dažniausiai sutikdavau jo dirbtuvėje (nebūtinai prie butelio), buvo Lietuvos radijo ir televizijos diktorius, pagal išsilavinimą istorikas, irgi kupiškėnas Henrikas Paulauskas, skulptorius akmenkalys Antanas Dimžyls, inžinierius Fortunatas Lapienis, kartais – poetas Jonas Graičiūnas, chemijos profesorius Kazys Daukšas.

Bet dirbtuvėje Tėvas neužsisėdėdavo – leisdavosi po Lietuvą skaityti paskaitų po „Žinijos“ draugijos vėliava, į kraštotyrimo ekspedicijas, į pajūrį, kur vykdavo dailininkų plenerai, arba tiesiog pas pažįstamus. Kraštiečiai jį kviesdavo į įvairius renginius Kupiškio rajone. Kartais jis pasiimdavo ir mane – rodydavo savo vaikystės vietas, supažindindavo su įdomiais žmonėmis. Kelionėse nesiskyrė su „etiudniku“ – bloknėliu piešiniam, užrašų knyguote, fotoaparatu ar kino kamera. Kai susitikdavome, kartais prasitardavo apie man nežinomus savo gyvenimo epizodus, vaikystę, lagerį, kur prabuvo 11 metų, bet nelabai atviraudavo, o jei pasakodavo prie stalo, tai prisiminimai būdavo romantizuoti, nenuoseklūs ir ne visada patikimi.

Bet didžioji Tėvo gyvenimo dalis, nematoma ir nežinoma, vyko jo dirbtuvėje, kuri buvo name tiesiai priešais Šv. Jokūbo ligoninę (tuo metu Vilniaus miesto 1-oji tarybinė klinikinė ligoninė). Tai buvo didelis erdvus kambarys su aukštomis lubomis. Visos sienos buvo nukabinėtos paveikslais, gipsiniais bareljefais. Kelių aukštų stelažuose iki pat lubų rikiavosi tapybos darbai. Lentynose gulėjo stirtos knygų, meno žurnalų, aplankų su piešiniais, užrašais. Ant spintos stovėjo rūpintojėliai, ant palangių puoduose stirksojo teptukai, visur buvo pridėliota įvairių įrankių, dažų, terpentino butelių ir atsitiktinių daiktų – nuo povo plunksnų iki garsių žmonių pomirtinių kaukių iš gipso.

Kai Tėvas iškeliavo Amžinybėn, man teko staugiai palaisvinti jo dirbtuves, nes jos priklausė Dailininkų sąjungai ir jau buvo paskirtos kitam jos nariui. Visą dirbtuvėje buvusį jo palikimą iki mažiausio jo ranka paženklinto lapelio, išskyrus baldus ir grafikos spausdinimo stakles, persivežiau į savo namus, prisiimdamas ir priedermę tai sutvarkyti, iširti ir išsaugoti. Tai buvo ne vienerių metų darbas. Dirbtuvėje buvo likę per 800 tapybos, 550 akvarelės, guašo, pastelės darbų, tūkstančiai piešinių ir graviūrų, kelios mozaikos, knygų iliustracijų, scenografijos, heraldikos, ekslibrisų eskizų.

Atskiruose aplankuose buvo pluoštai eilėraščių. Tėvas mėgo poeziją, daug jos mokėjo mintinai. Eilėraščių jis man įdėdavo į laiškus, ypač rašytus kai buvau kariuomenėj ar tolimose ekspedicijose. Kartais užstalėje išgėręs deklamuodavo ir savo eiles. Tada atrodė, kad tai tik ekspromptai, bet aplankuose buvo eilių, atspausdintų rašomąja mašinėle, taisyčių ir perrašytų. Jis parašė šimtus eilėraščių, ir jie jam buvo ne mažiau svarbūs nei piešiniai ar net tapybos darbai, bet liko nespausdinti.

Buvo ir dar viena jo kūrybos sritis, apie kurią nežinojau, – dienoraščiai. Juos jis pradėjo rašyti dar lageryje. Tai buvo trumputės, vos keliais sakiniais išreikštos dienos patirtys ar nuotaikos. Grįžęs į Lietuvą nuo

1947-ųjų lygiai 20 metų jis rašė dienoraštį nuosekliai, beveik kasdien. Bet 1967 m. sausio 8 dieną jis įrašė paskutinį savo dienoraščio įrašą.* *Nuo šiandien baigiu rašyti dienoraštį pastoviai, bet atskiras mintis visgi žymėsiuosi, ir laikas nuo laiko prisieis bendrauti su juo.* „Laikas nuo laiko“ jis aprašinėjo keliones po Lietuvą ar užsienį, darbą kūrybiniuose seminaruose Palangoje, viešnagę uošvijoje Lungelių kaime prie Dusetų, o vėlesniais metais – ir dienas, praleistas ligoninėje. Matyt, dienoraščiai jam buvo būdas bendrauti pačiam su savimi: *1958.X.18. Aš rašau sau. Rašau tam, kad dar kartą pamatyti prisiminus, kad pagaltoti su savimi, kad įsisąmoninti tai, kas man ypatin-gai įstrigo, kas verta būtų didelio dėmesio.* Dienoraščiuose ne tik kasdienis gyvenimas – juose ir mintys apie meną, kūrybą, aplinką ir aplinkybes, kuriomis gimė jo kūriniai, pasakojimai apie draugus ar tiesiog gyvenimo pakeleivius.

Tėvo tekstą – dienoraščio, laiškų ir užrašų ištraukas (pasvirasis šriftas) jungia mano paaiškinimai, įterpti tik ten, kur labiausiai reikia. Jie paremti tiek Tėvo gyvenimo faktais, tiek jo bendraamžių ir mano prisiminimais, kartais gal ir subjektyviais.

Tačiau dienoraščiai nėra pagrindinis leidinio tikslas. Jie tik fonas, terpė, jungtis tarp dailininko vidinio, nematomo pasaulio ir viešumai skirtų jo kūrinių. Jie turėtų padėti suvokti, įvertinti kūrinius, kurių reprodukcijos ir sudaro svarbiausią leidinio dalį. Kaip tik tokią visumą JAV dailininkas Rokuelas Kentas (Rockwell Kent) išreiškė savo biografinės knygos pavadinimu: „Tai aš, Viešpatie“ (It's Me, O Lord“).

Iš gausaus Boleslovo Motuzos palikimo reprodukuojamus kūrinius atrinko dailėtyrininkė ir muziejininkė Nijolė Nevčesauskienė ir dailininkas-dizaineris Donaldas Andziulis, kuris apipavidalino leidinį ir sukūrė jo meninį maketą. Menotyrinę Boleslovo Motuzos

kūrybos apžvalgą parašė dailėtyrininkė Vaidilutė Brazauskaitė-Lupeikienė.

Knygoje minima daug asmenų, su kuriais B. Motuza bendravo, tarp jų – žinomi dailininkai, literatai, architektai, visuomenės veikėjai. Jų sąrašas pateikiamas knygos gale. B. Motuza dienoraščius rašė sau pačiam, todėl juose pasitaiko pernelyg tiesmukiškų atskirų asmenų ar jų veiksmų apibūdinimų. Tai reikia vertinti atsižvelgiant į dailininko jausmingumą, impulsyvumą, būdingą daugeliui kūrėjų, kaip subjektyvią tos dienos nuomonę, kurią jis vėlesniuose įrašuose neretai pats pakeičia. Ryždamasis atskleisti tuos dienoraščius visuomenei iš anksto atsiprašau visų, kuriuos tai palies.

Sudarytojas Gediminas Motuza

* Apie dienoraščių kalbą ir kt. – žr. skyrelyje „Santrumpos ir paaiškinimai“, p. 248.

APIE BOLESLOVO ADOMO MOTUZOS (Matuzevičiaus) protėvius žinau labai mažai. Tikra jo pavardė – Matuzevičius, ją sulietuvinus atsirado antroji pavardė – Motuza, bet oficialiuose dokumentuose ji nebuvo rašoma.

Boleslovo motina Kazimiera gimė 1889 m. Skapiškio apylinkėse, daugiavaikėje eigulio Petro Gabnio šeimoje. Ji turėjo du brolius ir penkias seseris. Kai Kazimiera buvo vos penkerių, mirė jos motina, ir tėvas vedė kitą. Vieną žiemos vakarą grįžtantį iš miško darbų tėvą užpuolė vilkai. Jis visą naktį prasėdėjo medyje, peršalo, susirgo ir greitai mirė. Likę našlaičiai turėjo užsidirbti duoną patys. Kazimiera nuo ankstyvų metų tapo piemene.

Boleslovo prisiminimai apie Motiną ir šeimą užrašyti lageryje jo būsimos žmonos Elgos ranka savadarbėje knygelėje su juodu medžiaginiu apvalkalu ir raudonais siūlais išsiuvinėtu užrašu rusų kalba *Записки художника* – „Dailininko užrašai“.

Mano motina nuo penkerių metų ir iki gilių senatvės užsidirbo duoną sunkiu ir nuolatiniu fiziniu darbu. Ji buvo nedidelio ūgio, liesutė, miniatiūrinė,

Boleslovas su močiute Veronika. 1911 m.

neišvaizdi pažiūrėti, bet neįtikėtinai ištverminga, darbinga, nepavargstanti, nepaprastai energinga ir labai stipri fiziškai, labai judri, greitų judesių, ir visados guvi. Ji buvo visai beraštė ir nuo penkerių metų klajojo po svetimus žmones – piemenavo, prižiūrėjo vaikus, dirbo puodų fabrike. Ji patyrė gyvenimo negandas, nepriteklių, vargą, sielvartą.

Motina buvo iš prigimties labai protinga, nepaprastai jautri ir be galo mylėjo, pažino ir suprato gamtą, augalus, gyvūnus, mišką.

Tėvas Zigmantas Matuzevičius gimė 1892 m. Lietuvoje. Jo tėvas nežinomas – Zigmą augino viena motina. Ji nepajėgė jo išleisti mokyti, todėl gyvenime jis rėmėsi įgimtais gabumais, išvaizdumu ir apsukrumu.

Susituokę tėvai 1910 m. išvažiavo į Rygą ir įsidarbino šepėčių fabrike. Zigmantas pradėjo mokytis rašto ir amato. Būdamas labai gabus greit išmoko juvelyro ir laikrodininko amato, galėjo taisyti įvairius prietaisus. Jis išgydavo sugedusius muzikos instrumentus, laikrodžius ir kita, taisė juos ir parduodavo savo nedidelėje krautuvelėje.

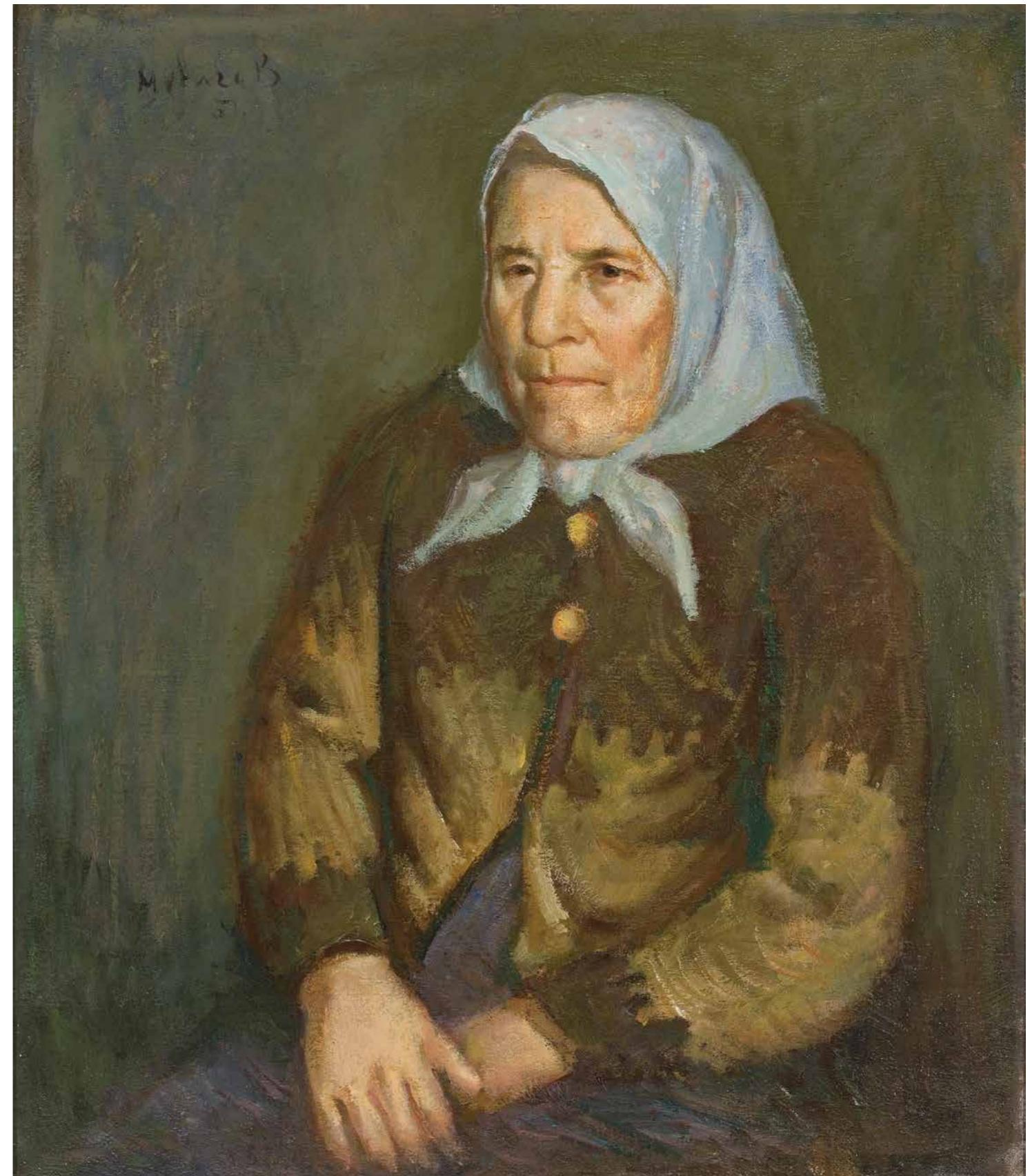
Apie Boleslovą Elga rašo jau 3-uoju asmeniu.

Boleslovas gimė 1910 m. Rygoje. 1913 m. šeima maždaug vieneriems metams grįžo į Lietuvą, čia gimė Boleslovo brolis Vladislovas. Po to jie vėl išvažiavo į Rygą, o iš ten prieš pat karą, 1914 m., išvyko į Rusiją ir kurį laiką gyveno Samaroje. Tėvas vertėsi juvelyrinių dirbinių ir prietaisų taisymu ir pardavimu, su reikalais važinėjo į Kazanę, Tulą ir per trumpą laiką tapo gana pasiturinčiu žmogumi. Jo gabumai amatams – o jis galėjo padaryti ir pataisyti bet koki smulkų įmantrų papuošalą, mokėjo groti koku tik nori muzikos instrumentu – davė pajamų, be to, pats buvo dar ir išvaizdus vyras, tai turėjo pasisekimą visuomenėje, ypač tarp moterų, ir tuo plačiai naudojosi. Samaroje gimė trečias sūnus Zigmukas, bet gyveno labai trumpai.

1918 m. šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kupiškėje. Zigmantas Matuzevičius iš prigimties buvo linkęs gyventi plačiai ir prašmatniai, o gaunamos pajamos jam tai leido. Taigi jis įsitaisė jojamąjį žirgą, rengėsi skoningai, pabrėžtinai prabangiai, mėgo girtuokliauti ir paleistuvauti. Kazimiera labai dėl to išgyveno, bet būdama iš prigimties labai rami ir kantri, labai prisirišusi prie vaikų, buvo susitaikiusi su likimu.

Boleslovas nuo ankstyvos vaikystės nemėgo tėvo. Tėvas jautė tą neapykantą ir būdamas šiurkštus, savanaudiškas, nejautrus ir piktas visai stengėsi parodyti savo pranašumą ir naudojo prieš jį, išdidų ir nenuolankų, šiurkščią fizinę jėgą. Mušimas, patyčios, audringos scenos šeimoje buvo kasdienybė, o tyli ir kukli motina, pati užmiršta ir pažeminta, negalėjo nieko pakeisti. Tėvas visai trukdė berniukui užsiimti muzika ir piešimu, nors jis į tai labai linko ir atkakliai siekė žinių šiose srityse. Tik paūgėjęs jis prieš tėvo valią pasuko pasirinktu keliu, pasitikėdamas vien savo jėgomis. Tada jam buvo 8–10 metų.

Štai kaip pats Boleslovas prisimena savo jaunystės polinkius (užrašyta ten pat Elgos ranka): <...> ir jaunystėje aš labai mėgau pasakas, daug jų klausiau, sekamų senių ir močiutės – mamos pamotės. Vaizduotė išsūpuodavo tiek, kad aš pats imdavau kurti nepaprastas istorijas, fantas-

Motinos portretas. 1955. Drobė, aliejus; 89,5 × 80,5.
LNDM, T-11545

tinius veikėjus ir čia pat su užsidegimu perteikdavau jas aplinkiniams, pavyzdžiui, kaimo vaikams naktigoneje.

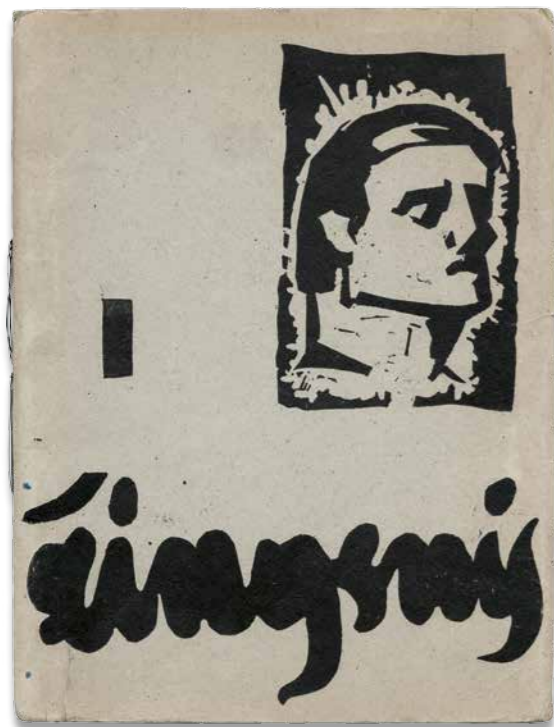
Beprotiškai mylėjau gimtąją Lietuvos gamtą... Iš meilės pasakoms ir meilės gamtai visa vaikystė praėjo apsupta romantikos, kurios teikė gamta. Gyvenimą įdvasino svajingumas, aš jį suvokiau per svajones. Svajingumas supo mane visur.

Labai anksti aš pamilau vienatvę. Atvažiuavęs pas motiną atostogų į mažą provincijos miestelį aš dažnai ištisom dienom vienas klajodavau po miškus ir laukus, mėgaudamasis vienatve ir bendravimu su gamta <...>.

Vieni iš mėgstamiausių mano užsiėmimų buvo žuvažiuoti ir vėžiuoti. Visą savo laisvalaikį praleisdavau upėje, iš dalies dėl malonumo, o iš dalies ir materialiniais sumetimais, nes tuo metu, kai tėvas paliko mano motiną su manim ir broliu, be jokių išteklių, mano laikas ir pinigai, gauti dalį jo pardavus, neretai buvo vienintelės pajamos, iš kurių gyveno visa mūsų šeima. Aš buvau labai stiprus, ištvėringas, kantrus, vikrus ir akylas, todėl man nereikėjo jokios žvejybos įrangos. <...> Be baimės po vandeniu sukišdavau rankas tarp šaknų, po išvartomis ar į žolių sąžalynus, ir jei man pavykdavo užčiuopti slidų ilgą vėgėlės kūną ar ruplėtą vėžio kiautą, jie jau negalėjo nuo manęs pasprukti...

Nuo 1919 m. Boleslovas mokėsi liaudies mokykloje, nuo 1924 m. – progimnazijoje, kurią baigė 1928 m. Nuo mokesčio už mokslą dėl neturto buvo atleistas.

Baigęs progimnaziją 1928 m. Boleslovas įstojo į Kauno meno mokyklą. Pasirinkęs grafikos specialybę mokėsi jos pas M. Dobužinskį ir A. Galdiką, tapybos pas P. Kalpoką, bet kai mokykloje pradėjo dėstyti Juozas Mikėnas, perėjo į jo vadovaujamą freskos-mozaikos studiją. Iš studijų laikų išliko tik kelios graviūros ir mozaikų projektai. Didžiausias to meto kūrinys – „Kristaus galva“, Boleslovo baigiamasis darbas, sukurtas kartu su darbo vadovu Juozu Mikėnu. Jis ir dabar puošia Dievo Kūno bažnyčios fasadą Kaune.

Almanacho „Žingsnis“ viršelis. 1934.
Medžio raižinys; 35 × 28,5.

GM

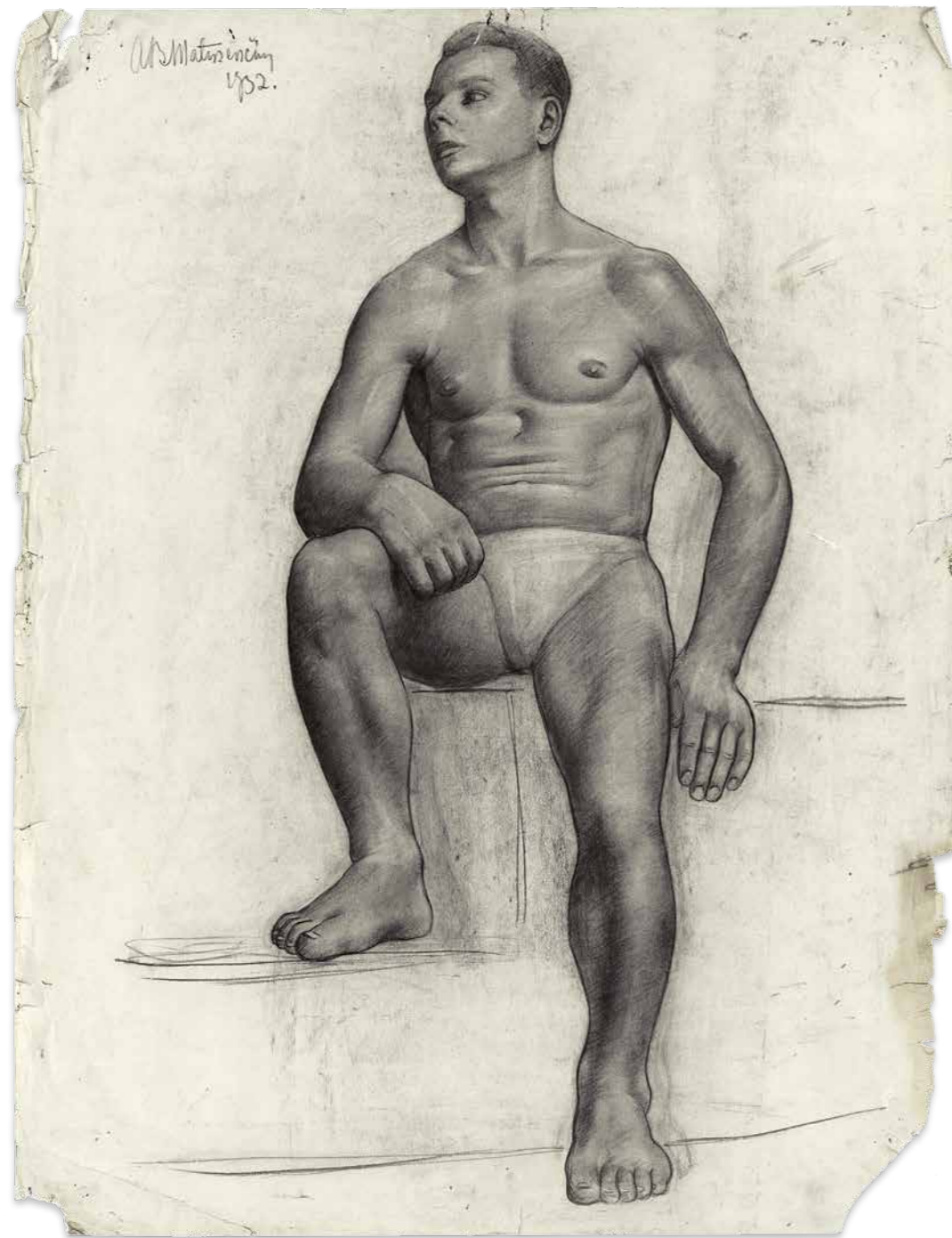

Kristaus galva, J. Mikėnas, B. Motuza. 1933.
Mozaika iš lietuviškų akmenų.
Dievo Kūno bažnyčios fasadas. Kaunas

Studijuodamas Boleslovas įsitraukė į visuomeninę ir politinę veiklą. Jis redagavo pirmuosius ranka apipavidalinamo sienlaikraščio „Jaunasis proletaras“ numerius, kuriuos 1931 m. spalį pradėjo leisti Kaune veikęs darbininkų sporto klubas „Viltis“, tuo metu buvęs pagrindinės Lietuvos komunistų partijos įtakoje. Sienlaikraštyje bendradarbiavo Petras Cvirka, Vytautas Montvila, Salomėja Nėris, Jonas Šimkus, Antanas Venclova. Karikatūras piešė Stepas Žukas, Petras Tarabilda. 1931 m. gruodžio 23 d. žvalgyba klube atliko kratą, ir jis buvo uždarytas.

1933 m. B. Motuza tapo studentiškos „Trijų tulpių“ korporacijos sekretoriumi. Ta korporacija vienijo Kauno meno mokyklos studentus, atstovavo jiems Mokytojų taryboje ir rūpinosi jų materialiniais reikalais. 1934 m. korporacija legaliai išleido žurnalą „Žingsnis“. Jo pirmas numeris, išleistas 100 egzempliorių tiražu, buvo parduodamas mokiniams ir dėstytojams. „Žingsnį“ redagavo Bronius Žekonis, Vytautas Mackevičius ir Boleslovas Motuza.

Vėliau Kauno meno mokykloje įsikūrė studentų Raudonosios pagalbos kuopelė. Į ją Boleslovą įtraukė bendramokslis Petras Vaivada, kuris jau tada palaikė ryšius su nelegaliai veikusia Lietuvos komunistų partija. P. Vaivados ir S. Žuko pastangomis kuopelė užmezgė ryšius su LKP ir pradėjo

Sėdinčio vyro aktas. Studijų piešinys. 1932.
Popierius, pieštukas; 100 × 77,5.
LNDM, G-28523

Studijų piešinys. 1930–1934.
Popierius, anglis; 98 × 74.
LNDM, G-28542

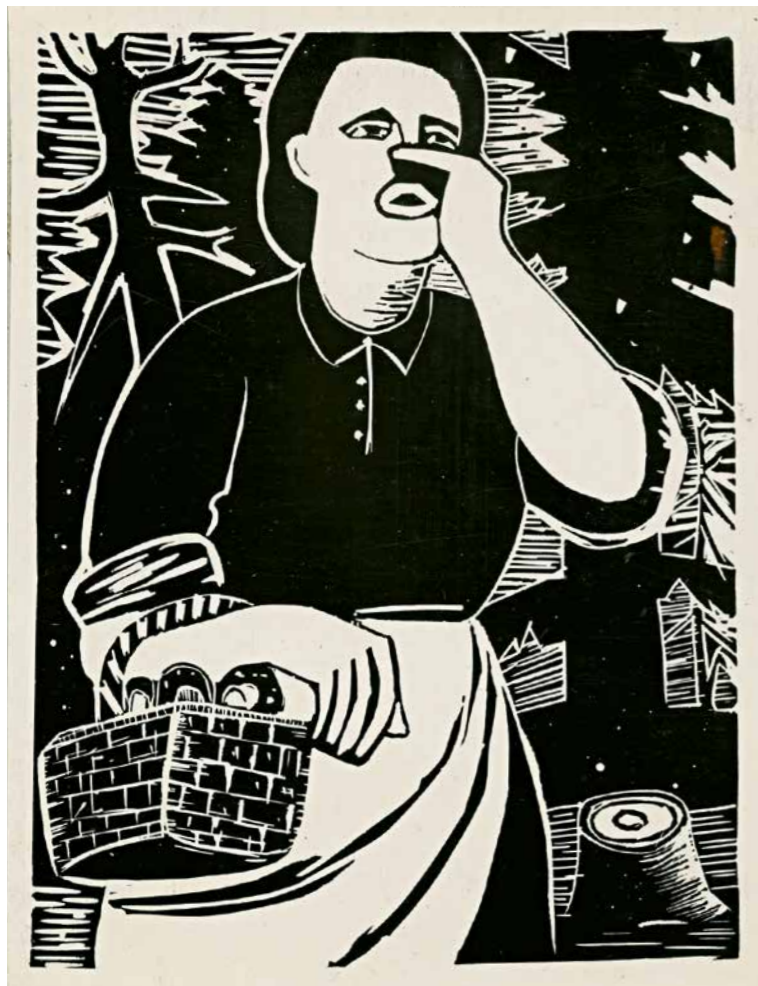

Studijų piešinys. 1930–1934.
Popierius, anglis; 98 × 74.
LNDM, G-28539

Senukas. 1930–1935.
Medžio raižinys; 50 × 42.
LNDM, G-25590

Grybautoja. 1930–1935.
Linoraižinys.
LNDM, G-25590

Kauno meno mokykloje. Apie 1932.
B. Motuza – priekyje, kairėje.
LCVA

veikti jos nurodymu. Jie piešė plakatus, karikatūras, iliustruotus atsišaukimus, kritikuojančius padėtį Lietuvoje ir kviečiančius palaikyti „Lenino sukurtą darbininkų ir darbo valstiečių tėvynę – SSSR“.

1932 m. Boleslovas įstojo į LKP ir netrukus gavo partinę užduotį – vykti į Panevėžį ir Kupiškį ir padėti suburti žvalgybos išblaškytą tų sričių organizaciją. Kartu su Broniumi Žekoniu Boleslovas padėjo įsteigti kelias LKP kuopeles.

1933 m. sausį buvo įsteigta Revoliucinių menininkų kuopelė. Tai įvyko Stepo Žuko bute, dalyvaujant Vytautui Mackevičiui, Petriui Vaivadaui ir Boleslovui Motuzai. Kuopelės pirmininku buvo išrinktas Boleslovas. Šios kuopelės susirinkimai dažniausiai vykdavo Boleslovo bute Vaisių g. 46. 1933 m. lapkritį tokiame susirinkime buvo nutarta leisti nelegalų satyros žurnalą „Šluota“, redaktoriumi buvo paskirtas B. Motuza. Pirmas numeris išėjo 1934 m. sausį.

1933 m. Revoliucinių menininkų kuopelė įkūrė nelegalią „Raudonojo titnago“ spaustuotę, kurioje iki 1936 m. buvo spausdinama LKP vaizdinė literatūra.

1935 m. Boleslovas gavo iš LKP sekretoriato siuntimą stažuotei į Vakarų tautinių mažumų komunistinį universitetą Maskvoje, veikusį prie Kominternos – tarptautinės organizacijos, vienijusios įvairių šalių komunistų partijas. Stažuotė turėjo trukti 9 mėnesius. Apie tai jam 1935 m. balandžio 15 d. pranešė LKP Kauno rajono komiteto sekretorius Jofė Hiršas (slapyvardžiai – Alfredas, Neris). Boleslovas turėjo slapta pereiti Latvijos–TSRS sieną, prisistatyti į Bigosovo pasienio punktą ir pasakyti slaptažodį. Tada vykti į Maskvą, į Lietuvos sekciją Kominterne, kuri buvo įsikūrusi Gorkio g. 36, prisistatyti Zigmui Angariečiui ir jam pasakyti kitą slapyvardį. Kelionei jis gavo 100 litų, kuriuos iškeitė į 50 latų.

Politinis plakatas. 1932–1935.
Popierius, tušas, kartonas; 46 × 30.
LNM, PL-1583.

Birželio 22 d., nieko nepasakęs nei draugams, nei broliui (kuris tuo metu tarnavo Lietuvos kariuomenėje), Boleslovas autobusu išvažiavo į Zarasus. Naktį perėjo Lietuvos sieną ir paklaidžiojęs anksti ryte priėjo stotelę su užrašu „Turmont“. Nesuprato, kur esąs – Lietuvoje, Latvijoje, Lenkijoje ar Baltarusijoje. Susigaudęs bėgiais nuėjo į Daugpilį. Iš ten už 10 latų pasisamdė vežėją iki Kraslavos, bet neprivažiavus 2–3 km vežėją jis paleido, tad Kraslavą pasiekė pėsčiomis. Už Kraslavos pasisamdė kitą vežėją, kuris jį pavėžėjo dar apie 10 km, o toliau 20 km iki Indros ir likusius iki sienos jau ėjo pėsčias. Nepriėjęs 2–3 km iki sienos miškelyje nutarė palaukti nakties, belaukdamas užsnuodo, o atsibudo išgirdęs latvių pasieniečių balsus – garsiai kalbėdamiesi jie ėjo į jo pusę. Nepastebėtas jis lomele pabėgė toliau nuo jų ir leidosi per sieną, nors buvo tik 14 valanda. Jau Baltarusijos pusėje jis pirmo sutikto valstiečio paklausė, kur yra artimiausia pasienio užkarda.

Po daugelio metų prisiminęs tą dieną jis rašė dienoraštyje:

Lungeliai, 21.X.70 Ir kas žinojo, jog aš pats savo valia pasmerkiu jaunystę amžinai kalėti, pražūčiai. Kas žinojo, kad aš brendu į balą baisios nežinomos nelaimės – žmoniško pragaro, kad

Politinis plakatas. 1932–1935.
Popierius, spauda; 37,5 × 30.
LNM, GEK-18973

prarasiu sveikatą ir viską, ką savy gero ir gražaus turėjau. Bet aš nežinojau ir to, nuo kokios nelaimės bėgu. Tikrai, atsidūriau kaip Odisejas tarp Scilės ir Charibdės, tarp dviejų uolų, dviejų blogybių. Buvo ir kita išeitis. Gaila, kad aš piginau save ir taip nesiskaičiau su savo biografija, kad neišdrįsau tapti geru savo likimo jūreiviū. Garbė? Ne, man jos niekad nebuvo reikalinga, bet kitų į mane žiūrint buvo kitoniškai galvota.

Baltarusijoje Boleslovas prisistatė į Bigosovo pasienio punkto Julijanovo užkardą. Čia apie jį niekas nieko nežinojo, taigi apklausė ir nugabeno į Minską, o ten suėmė, tardė ir išsiuntė į Maskvą.

Maskvoje iš pradžių jį laikė NKVD būstinėje Lubiankoje, o vėliau Butyrkų kalėjime, kur ir išgirdo nuosprendį: „Už nelegalų valstybės sienos perėjimą ir įtariant šnipinėjimo veikla trejiems metams išsiųsti į pataisos darbų lagerį.“ Buvo įtariama, kad jis yra lietuviškos žvalgybos (rusiškai parašyta *жвалгибы*) agentas ir neteisėtai atvyko į TSRS šnipinėjimo tikslais. Šios bylos dokumentų originalai yra Lietuvos ypatingajame archyve¹.

¹ Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. P-7963

Boleslovo Motuzos nuotrauka iš tardymo protokolo Minsko NKVD. LYA

Iš kur toks kaltinimas? Atsakymas ima ryškėti jau iš kvotų Minske protokolų. Tardytojų užduodami klausimai rodo, kad jie gerai žinojo padėtį LKP Kauno skyriuje. Matyt, NKVD užklausė Kauno skyriaus duomenų apie B. Motuzą ir gavo J. Hiršo raštą (datuotą 1935 m. liepos 8 d.), kuriame šis rašo apie įtarimus, kad Volfas (toks buvo B. Motuzos slapyvardis) yra Lietuvos žvalgybos agentas, provokatorius. Savo rašte jis išvardija daug įvykių ir aplinkybių, sukėlusių jam tokį įtarimą. Kaip tik apie tai ir buvo NKVD tardytojų klausimai.

Vėliau, kai Boleslovas siekė rehabilitacijos ir teistumo panaikinimo, visa tai buvo tiriama turint Žvalgybos archyvus bei kitą medžiagą ir kitų LKP narių parodymus. Paaiškėjo, kad jokios Volfą kompromituojančios medžiagos nėra. Žvalgyba žinojo daug mažiau, negu įtarė Jofė, o kai kurie Volfo darbai pasirodė labai gerai įslaptinti, ilgalaikiai, pavyzdžiui pagrindinio žurnalo „Šluota“ leidimas, kurio Žvalgyba taip ir neišsiaiškino.

Istorikas Henrikas Paulauskas pateikia ir kitokią versiją²: „Boleslovo veikla <...> nepatiko Kauno rajko-

mo sekretoriui „Alfredui“ (Hiršai Jofei, 1905–1947). Boleslovo asmenyje jis pajuto konkurentą. Subrendo šėtoniškas planas, kaip jo atsikratyti: pasiųsti B. Motuzą į TSRS, o kartu Maskvoje įskųsti, kad jis provokatorius, liaudies priešas!“

Ši versija gali būti teisinga, nes kam gi siųsti į Komininterną numanomą Žvalgybos agentą?

Panašiai svarsto ir pats Boleslovas: *Mano manymu, Jofė arba nesąmoningai, arba sąmoningai, bet mane ir mano veiklą provokavo. 1935 balandžio 15 man buvo pranešta, kad aš „už gerą darbą“ esu komandiruojamas į Maskvą, į partinę mokyklą. 1935 met. gegužės mėnesį pagal jo pasiūlymą buvau skirtas į konferenciją. 1935 gegužės mėn. tuoj po konferencijos man jis pranešė, kad apie konferenciją smulkiai žinanti Žvalgyba <...>. Nežiūrint to, Jofė pranešė CK sekretariatui, ir aš visgi buvau užtvirtintas eiti į Maskvą. Jis nesakė, kad įtaria ir mane kaip išdaviką „konferencijos reikalo“.*

J. Hiršas tais pačiais metais irgi išvyko į Maskvą, čia 1937 m. buvo suimtas ir gavo 8 metus lagerių, ku-

riuos atbuvęs grįžo į Lietuvą³. Boleslovas buvo jį sutikęs: *Lageryje 1938 metais aš buvau komandiruotas į II OLP'ą daryti akmenų mozaikos. Ten remonto dirbtuvėje radau penkis žydų tautybės draugus, kurie mane pažino ir, be abejo, jie pranešė jam (Jofei Hiršui) apie mane. Jofė manęs neieškojo. 1945 metais koptamas į teatrą (Uchtoje) tarpdury sutikau jį ir griebiau už gerklės klausdamas: „Tai tu į šit kokią partmokyklą pasiuntei mane?!“ „Tu mane matai, aš irgi toks pat!“ – atsakė jis.*

Tardymas baigėsi išvada, kad Adomas Boleslovas Matuzevičius neteisėtai atvyko į TSRS kaip Lietuvos žvalgybos agentas šnipinėjimo ir provokacinės veiklos tikslais.

Nuosprendis buvo paskelbtas 1935 m. rugpjūčio 9 d. Boleslovas gavo trejus metus lagerio, bausmę atliekant Uchtos-Pečioros lageryje (Uchtpečlag) Komijos šiaurėje. Po trejų metų jam pridėjo dar penkerius, o išleido tik pasibaigus karui, po beveik 11 metų.

ПРОТОКОЛ ЗАДЕРЖАНИЯ-ОПРОСА № 19
24. Июнь 1935 г. Обвиненный - заставил П. О. Ком. рм

1. Фамилия, имя и отчество задержанного	Матузевиц Боислав Адам Сигизмундович
2. Время и место рождения	1910 г. 24/25. Рига
3. Место постоянного жительства до переезда границы	Минск, Ковна Вайско-46.
4. Национальность	Литвин
5. Подданство, родной язык и знание других языков	Каждого. Литовский, литовский, русский, немецкий, польский.
6. Образование, социальное положение и основная профессия	15 лет школы, высшее образование - юрист.
7. Принадлежность к партии раньше и теперь	со слов Л. Р. М. С.
8. Где, когда и при каких обстоятельствах произошло задержание	Через границу в 1935 г. в составе группы 50 человек, выехавшей из Литвы в г. Брест, проезд по дороге в г. Минск. Задержан в г. Минск на станции при переезде границы.
9. Какие документы и вещи обнаружены при досмотре задержанного	Паспорт № 1087518, фотокарточка, удостоверение личности, документы, удостоверяющие личность, удостоверение личности, удостоверение личности, удостоверение личности.
10. Сумма обнаруженных денег (в какой валюте)	денг. 10 центов литовских.
11. Цели, переход границы, откуда и куда следует, через какие населенные пункты, с какой целью и границы	с Мин. к границе к Андерсу.
12. Время и место переезда гр-ны	15.06.35 г. Чурмань.
13. Кто и каким образом содействовал переезду границы, из фамилии, отчества и точной адрес на момент и куда они сарались	Курмань Сам.
14. Кто был задержан вместе с ним	

ВЫИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА
Особого Совещания при Народном Комиссаре Внутренних Дел СССР
от „10“ августа 1935 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
23. Дело № 1429 о МАТУЗЕВИЧ Боиславе-Адаме Сигизмундовиче, 1910 г. р., сын торговца, из г. Минска Литвы, перебежчик.	МАТУЗЕВИЧ Боислава-Адама Сигизмундовича за нецелевой переход госграницы и по подозрению в шпионской деятельности - заключить в исправительный лагерь сроком на три года, считая срок с 25/6-35 г.

Отв. Секретарь Особого Совещания
Дружинин

Boleslovo Matuzevičiaus pirminės apklausos Julijanovo pasienio užkardeje protokolas ir Ypatingojo pasitarimo nuosprendis. Dokumentai iš LYA

² Paulauskas H. Boleslovo Motuzos dailės parodos katalogas, 1990

³ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 1, Mintis, 1966, p. 690

I. ŠIAURĖS PAŠVAISTĖ

Uchtižemlagas

UCHTOS-PEČIOROS LAGERIS (UCHTPEČLAGAS), nuo 1938 m. vadintas Uchtos-Ižmos lageriu (Uchtižemlagu), buvo didžiojo „Gulago salyno“ dalis, išsikeletojusi Komijos šiaurėje.

Miestelio užuomazga buvo lageris, įkurtas 1931 m. Jį sudarė keli OLP'ai (rus. *отдельный лагерный пункт*) – taip buvo vadinamos atskiros lagerio dalys, dažnai skirtos tam tikriems darbams. Jos buvo aptvertos spygliuota viela ir saugomos sargybos.

OLP'o statusą turėjo ir naujai įkurta Uchtos geologinė ekspedicija. Jos paskirtis buvo naftos paieškos. Be to, buvo aptikta ir asfalto klodų, o naftingų storiųjų požeminiame vandenyje nustatyta didelė radžio koncentracija. Ekspedicijos darbų apimtys didėjo, reikėjo daugiau darbo jėgos, ir 1931 m. ekspedicija buvo pertvarkyta į Uchtos-Pečioros pataisos darbų lagerį, sutrumpintai Uchtpečlagą. Čibju gyvenvietė tapo šakotos lagerių sistemos centru.

Lageriai buvo nemokamos darbo jėgos šaltinis. Vergiškas kalinių darbas naudotas pramonei vystyti ir naudingųjų iškasenų gavybos planams vykdyti. Kaliniai dirbo ten, kur kitais būdais ekonomiškai dirbti buvo neįmanoma.

Augo ir Uchtpečlagas. 1931 m. pradžioje ten dirbo 824 kaliniai, 1934 m. – 22 880, 1937 m. pradžio-

Miškingi Uchtos upės krantai. Autorius nežinomas.
Nuotraukos iš B. Motuzos archyvo

Gręžimo bokštai Uchtos apylinkėse. Autorius nežinomas
Nuotraukos iš B. Motuzos archyvo

je – 31 035 žmonės⁴. Algirdo Šerėno duomenimis, 1938-aisiais, kai Uchtpečlagas jau buvo uždaromas, jame buvo apie 90 000 kalinių⁵.

Uchtpečlagas veikė maždaug 1,5 milijono kv. km plote, ir jį valdyti darėsi nebeįmanoma, todėl 1938 m. jis buvo suskaidytas į keturis atskirus lagerius; vienas iš jų buvo Uchtos-Ižmos lageris – Uchtizemlagas.

Sąlygos Uchtizemlage buvo sunkios. Dvylikos ar net šešiolikos valandų darbo diena, darbas šaltyje ir drėgmėje, gyvenimas pusbadžiu. Mirtingumas buvo didžiulis, daugiausiai nuo išsekimo ir bado.

Dažnas reiškinys buvo kalinių bylų peržiūros, po kurių dažniausiai sekdamo arba papildomas įkalinimo laikas, arba sušaudymas. Nuo 1938 m. peržiūrėjus bylas buvo sušaudyta 2614 žmonių⁶.

Tačiau, kaip pripažįsta patys kaliniai, <...> *vis dėlto Uchta – tai ne užpoliarės Vorkuta, ne Norilskas su amžinuoju išalu ir ne rūsčioji Kolyma. Kitaip sakant, Uchtizemlagas nepriklausė patiems baisiausiems lageriams. Solidarumas ir nelaimės draugų pagalba pakliuvusiems į kritinę būklę („klipatoms“ arba „klipatėjantiems“), tikėjimas ateitimi, galiausiai, galbūt tiesiog „sėkmė“ čia dar galėjo padėti išgyventi*⁷.

Tuo metu, kai Boleslovas buvo gabenamas į lagerį, geležinkelis ėjo tik iki Kotlaso. Iš ten iki Čibju apie 500 kilometrų kaliniai buvo varomi pėsčiomis – etapu. Boleslovas iš Kotlaso į Čibju atėjo 1935 m. lapkričio 9 d. Yra jo eilėraštis, sprendžiant pagal datą, parašytas etape:

*Atsidūriau pašėlusio sniego Erdvėj,
Audrotam ir žaibais išraižytam danguj,
Paniekintoj žemėj kančių ir dejonių,
Niekšų, kurių gerumo nei lašo nebuvo sieloj.*

1935 m. rugsėjo 17 d.

- 4 Кустышев А. Н. Ухтижемлаг. 1938-1955, Монография, УГТУ, Ухта, 2010, p. 22
- 5 Šerėnas A. *Lietuvos kovų ir kančių istorija. Kn. 3: Vorkutos mirties lageriai*, Vilnius, 1997, 672 p.
- 6 Соколов Д. В. *ГУЛАГ в КОМИ АССР (20-50-е гг.)*, 2009
- 7 Самсонов, В. А. *Жизнь продолжится (Записки лагерного леклома)*, Петрозаводск, «Карелия», 1990, 318 p.

Lageryje B. Motuza buvo priskirtas IA kategorijai – „visiškai sveikas“, tai reiškė, kad tinkamas visiems sunkiausiems darbams. Jis pakliuvo į OLP-1, kurio paskirtis buvo naftos paieškos ir gavyba. Pradžioje gręžė gręžinius naftai, radžio vandeniui, po metų, nuo 1936-ųjų, buvo išsiųstas prie kelio statybos, dirbo „bendrus darbus“, kirtu mišką Čibju ir jo apylinkėse. Atrodo, B. Motuza buvo ruošiamas siųsti į baisiąsias Vaigačo salos švino kasyklas, bet siuntimas buvo atšauktas ir jis buvo paskirtas į gręžimo brigadą. Buvo gręžiami naftos gręžiniai, bet ji ten buvo „sunki“, tai yra tiršta, vietomis tiesiog bitumas, tad jai išgauti vien gręžinių neužteko, reikėjo kasti šachtas. Požeminiame vandenyje buvo daug radžio.

Gręžiniai buvo gręžiami ir atokiose vietose, todėl prie jų buvo tiesiami keliai. Kartą žiemą tiesiant kelią prie gręžinio Boleslova užklupo pūga. Jis pasislėpė lentinėje būdelėje, susiraitęs ant grindų, buvo užpustytas ir tik todėl nesušalo.

Nuo 1937 m., pastebėjusi Boleslovo gebėjimus, lagerio valdžia jį paskyrė dirbti dailininku į KVČ (rus. *Культурно-воспитательная часть*) – kultūros ir auklėjimo skyrių Uchtos centriniuose kultūros namuose. Jis kartu su Nikolajumi Michailovu apipavidalino pirmąjį Uchtos teatro spektaklį – Žoržo Bizė (*Georges Bizet*) operą „Karmen“.

Dekoracijų eskizas operos „Karmen“ pastatymui Uchtos teatre.
1937. Kartonas, aliejus.

Naktinė patikra lageryje. 1937–1945. Kalinio dailininko Marko Žitnickio piešinys. Popierius, pieštukas; 33 × 55,4.
GM

Autoportretas. 1940. Popierius, pieštukas; 25 × 18.
GM

Boleslovas su „tačka“ (karučiu). Kalinio dailininko Marko Žitnickio piešinys. 1938. Popierius, pieštukas; 21 × 29,5.
GM

Kalinio dailininko Marko Žitnickio šaržas. 1938. Popierius, pieštukas; 21 × 29,5. Užrašas: Matuzevičius baigė savo trejų metų terminą ir laukia laisvės (laisvė atėjo 5 metų priedo pavidalu).
GM

1937 m. lapkričio 15 d. nuimindamas nuo pastato plakatus, iškabintus spalio švenčių proga, Boleslovas nukrito iš 15 m aukščio. Lūžo dubens kaulas, įskilo stuburo slankstelis. Tokiu būdu jis pakliuvo į Vetlosiano OLP-7 už 4–5 km nuo Uchtos. Šiame OLP'e buvo centrinė viso Uchtižemlago ligoninė, laboratorijos, specializuoti kabinetai, tarp jų ir rentgeno. Be to, čia buvo surinkti nagingi amatininkai, meistrai, tapę invalidais, „klipatomis“, ligoniais, nebetinkamais bendriesiems darbams. Jie darė baldus ir kitokius dirbinius, plataus vartojimo reikmenis ir pan. OLP-7 pradžioje buvo laikoma apie 450–500 kalinių, vėliau apie 1600.

Į Vetlosianą pakliuvę kaliniai nebedirbo bendrųjų fizinių darbų, tai yra būdavo priskiriami privilegijuotų kalinių „pridurkų“ („puskvailių“) kategorijai. Lageris buvo išdėstytas kalvos šlaite, iš visų pusių aptvertas išsistine tvora iš vertikaliai sustatytų karčių ir 2–3 eilėmis spygliuotos vielos. Kampuose buvo sargybos bokšteliai. Zoną kirto gatvė, kuri kilo šlaitu aukštyn ir toliauėjo plokščia kalvos viršūne. Išilgai gatvės buvo sustatyti mediniai vienaukščiai pastatai, kuriuose buvo komendantūra, ambulatorija, ligoninė. Gale nuo gatvės atsišakojo kita gatvelė, prie kurios buvo barakai, pirtis, valgykla.

Kaliniai ir čia sirgo, daugiausiai distrofija, džiova, pelagra, peršalimu, skorbuto, be to, ištikdavo dizenterijos, šiltinės ir kitų ligų epidemijos.

Po kritimo apgydytas Boleslovas buvo pripažintas tinkamu tik lengviems darbams. Atsitiktinai kaip tik tuo metu Vetlosiano OLP'e buvo įsteigtos „Meninio apipavidalinimo dirbtuvės“. Į tas dirbtuves buvo surinkta apie dešimt kalinių dailininkų. Jų darbas buvo rašyti šūkius, transparantus, piešti plakatus ir vadų portretus. Boleslovas buvo paskirtas tų dirbtuvių vedėju. Jis netgi gavo kambarėlį ligoninės pastate, perdarytą iš išvietės. Patalpėlės dydis 290 × 180 cm, iš viso apie 5 kv. m, bet

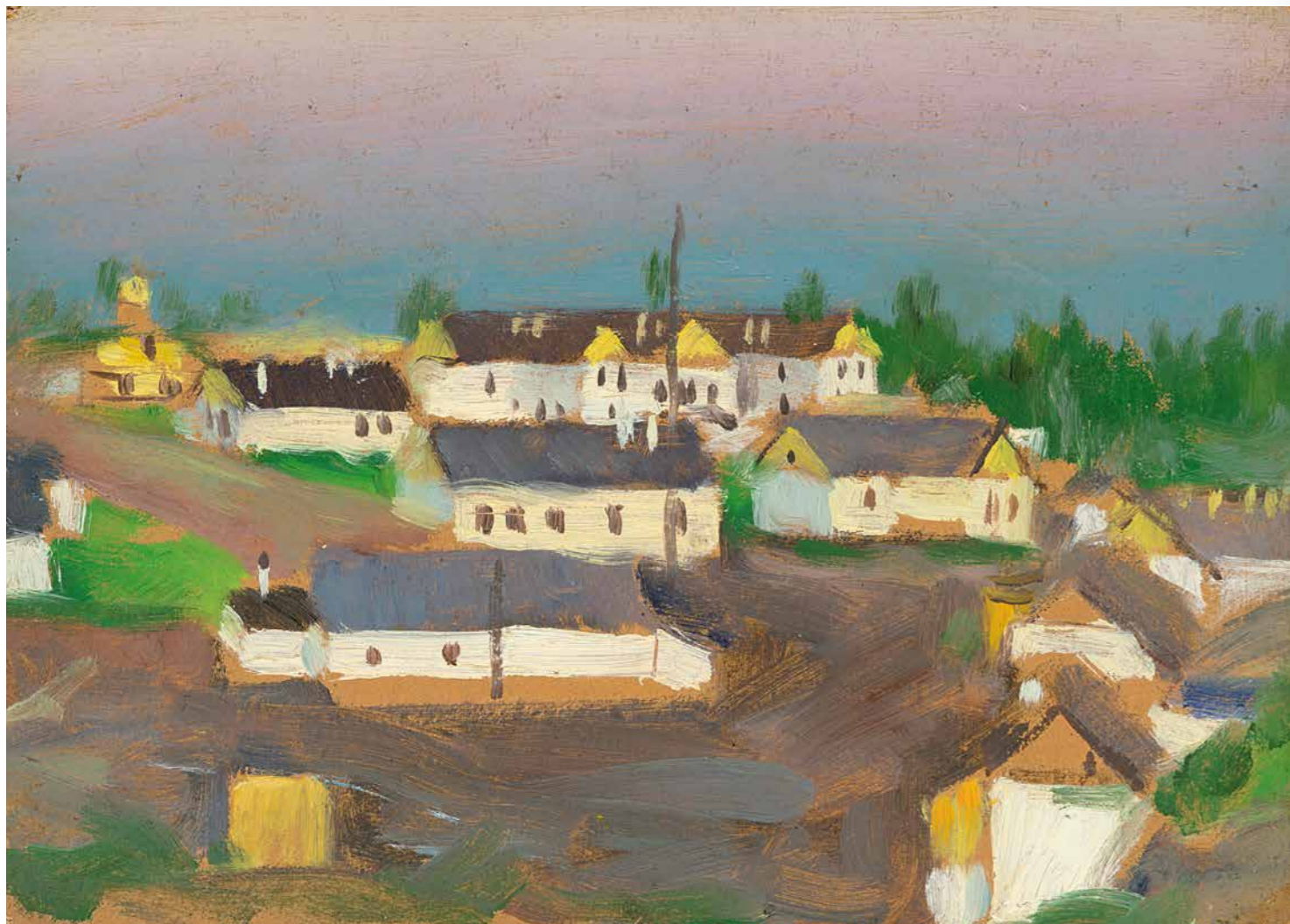
tai buvo jo atskira dirbtuvėlė, kurioje tilpo pečiukas, lova, staliukas, lentyna, kėdė ir taburetė. Tokią „privilegiją“ jis gavo todėl, kad viršininkams darė žinomų dailės kūrinių kopijas, iš nuotraukų piešė jų žmonių, vaikų portretus.

1938 m. baigėsi B. Motuzai skirtas trejų metų kalėjimo laikas, tačiau vietoj lauktos laisvės buvo pranešta, kad jam pridedami dar penkeri metai.

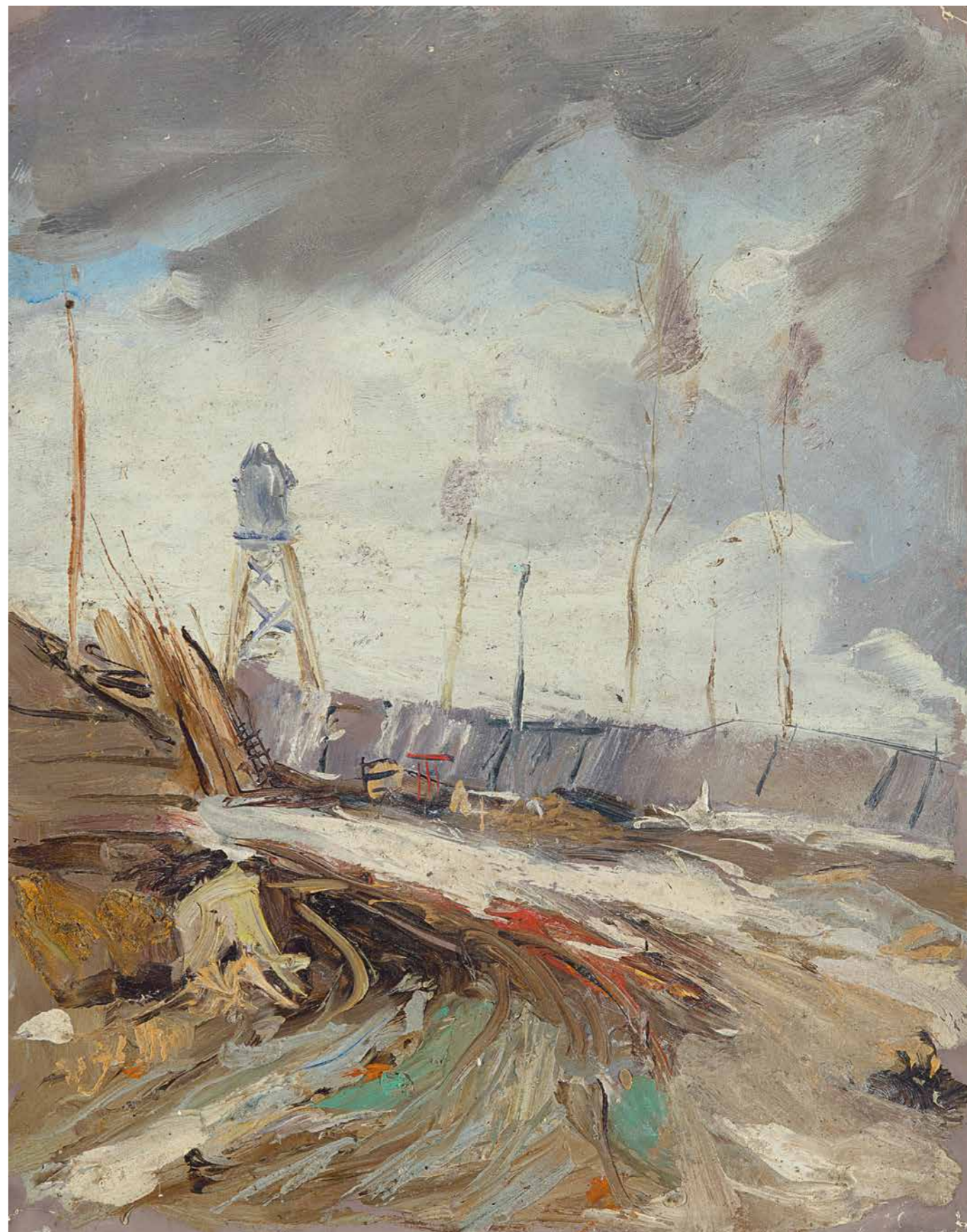
Vetlosiano ligoninėje, kuri buvo centrinė viso lagerio ligoninė, dirbo daugiausiai gydytojai kaliniai, kai kurie iš jų buvo garsūs savo srities žinovai, pavyzdžiui, rentgenologas Jakovas Kaminskis. Bet dirbo ir „volnonajomnyje“ (liet. laisvai samdomi) gydytojai, ir jie įvairiais būdais padėdavo kaliniams – atnešdavo maisto, šiltų rūbų, išnešdavo jų dirbinius iš zonos, mainė juos į produktus, kartais įsinešdavo fotoaparata ir padarydavo nuotraukų. Tikriausiai per juos Boleslovas gaudavo ir knygų, kurių pavadinimus mini savo užrašuose. Tarp jų yra tikrai retų leidinių, įkandamų tik labai išprususiam, intelektualiam skaitytojui.

Tačiau Boleslovas turėjo dirbti ir bendruosius darbus. 1941 m. birželio 31 d. jis buvo paskirtas į aerodromo statybos brigadą. Reikėjo rauti kelmus, tampyti rąstus. Jis jau buvo invalidas, todėl bandė išvengti to darbo, bet felčeris, medicinos punkto vedėjas, bijodamas lagerio viršininko pavadoautojo Kaulinio (latvis Kauliņš), jo nuo darbų neatleido. Ir kaip tik atsitiko bėda – nešant sunkią maumedžio lentą iš paskos ejęs „urka“ (kalinys, nuteistas už kriminalinius nusikaltimus) kluptelėjo ir lentą paleido. Bandydamas ją išlaikyti Boleslovas gavo išvaržą pilvo ruože – „linea alba“.

Beje, tas felčeris, nedavęs atleidimo nuo darbo, buvo ukrainiečių rašytojas humoristas P. M. Gubenko, o jo literatūrinis slapyvardis buvo Ostap Višnia.

Vetlosiano lageris. 1939–1945. Kartonas, aliejus; 18 × 25.
LNM, GRD-59644

Lagerio sargybos bokštas. Vetlosianas. 1943.
Fotopopierius, aliejus; 29,5 × 23,5.
LNM, GRD-59627

Viršininkai, kuriems irgi tekdavo gydytis, žiūrėjo į gyvenimą ligoninėje pro pirštus ir leisdavo daug lengvatų, todėl aplinka Vetlosiano ligoninėje ir dirbtuvėse prie jos buvo išskirtinė, tarsi oazė dykumoje. Pajutęs laisvesnį režimą Boleslovas ėmė svajoti apie kūrybą – galimybę vaizduoti tai, ką matė ir jautė: lagerio aplinką, Šiaurės gamtą ir savo išgyvenimus. Jis ėmė tapyti, piešti tai, ką norėjo, kas jam teikė įkvėpimo. Ligoninėje dirbę laisvieji gydytojai Boleslovo darbus išnešdavo iš zonos, ir vėliau, paleistas iš lagerio, daugumą jų jis susirinko.

Lageryje ir kalėjime Boleslovas sutiko daug iškilių žmonių, ir jie turėjo didelės įtakos pasaulio dar nemačiusiam jaunuoliui. Tuos žmones jis visada prisimindavo ir po lagerių, o su kai kuriais susirašinėjo ir, pasitaikius progai, susitikdavo.

Vetlosiano OLP'e buvo surinkta nagingų kalinių, gebėjusių iš parankinių medžiagų padaryti reikalingų dalykų: indų, baldų, buities reikmenų, o Meninio apipavidalinimo dirbtuvėse, kurioms vadovavo Boleslovas, buvo ir dailininkų. Tai dailininkas futuristas Nikolajus Mamontovas (1898–1964), Stepanas Fedotovas (1895–?), Nikolajus Michailovas (1898–1940), grafikas Levas Premirovas (1912–1978), Ilja Tabenkinas (1914–1988) – formalistas, menininkų asociacijos „Šešiolikos grupė“⁸ dalyvis, daugiausiai tapęs natūrmortus.

Daugelis jų buvo saviti menininkai ir išskirtinės asmenybės. Pavyzdžiui, Nikolajus Brunis (1891–1938), Peterburgo architekto A. Brunio sūnus, – dailininkas, pianistas, baigęs Peterburgo konservatoriją, poetas ir prozininkas, rusų poezijos sąjūdžio „Sidabro amžius“ dalyvis. Pirmojo pasaulinio karo metais jis tapo vienu pirmųjų rusų karo lakūnų, buvo apdovanotas trimis Georgijaus kryžiais. Mūšyje numuštas, sunkiai sužeistas, išgijęs tapo šventiku. Už apeigas jis neimdavo pinigų, todėl buvo bažnytinės valdžios nemalonėje ir galiausiai įžadų atsisakė. Grįžęs į aviaciją tapo Maskvos aviacijos instituto profesoriumi. Suimtas kalėjo kartu su B. Motuza, bet po bylos peržiūros lageryje sušaudytas.

8 Rus. *Группа 16*. Ši asociacija 1922–1928 m. jungė Leningrado menininkus.

Įkalintų dailininkų, dirbusių „meninio apipavidalinimo“ dirbtuvėse, šaržai:
S. Fedotovas,
N. N. Brunis,
N. A. Michailovas,
Š. A. Turovskis.
Autorius – kalinys dailininkas Markas Žitnickis. Apie 1938.
Popierius, pieštukas;
21 × 29,5.
GM

Dailininko Iljos Samarskio portretas.
1942. Drobė, aliejus; 25 × 22.
LNM, GRD-59639

Autoportretas su kepure. Uchtižemlagas.
1939. Drobė, aliejus; 20 × 26.
GM

Markas Žitnickis (1903–1993) buvo grafikas, knygų leidytojas. 10 metų atsėdėjęs lageryje buvo suimtas antrą kartą ir ištremtas į Igarką. Grįžęs tęsė kūrybinį darbą, rengė parodas, vieną surengė Vilniuje. 1971 m. išvyko į Izraelį, ten surengė 18 parodų, išleido du savo darbų albumus.

Šių dailininkų kalinių likimas aprašytas Uchtoje išleistoje knygoje (ją galima rasti ir internete)⁹. Beje, knygoje, be Boleslovo Motuzos, minimos ir dar kelios lietuviškos pavardės: Antanas Ambrulevičius (1924–2010), Plechavičiaus rinktinės narys, partizanas, Pranas Vainikonis, I. Mackevičius, bet tarp dešimčių tūkstančių kalinių jų ir Boleslovo keliai nesusikirto.

Ligoninėje dirbo iškilūs to meto gydytojai kaliniai, kurie ir čia, lageryje, išsaugojo savo profesijos bruožus – taurumą, pasiaukojimą darbui, intelektą: medikas rentgenologas Jakovas Kaminskis iš Odesos, Aloizas Kovnackis, irgi rentgenologas, Jevgenijus Charečko, Michailas Tiapkinas, Viktoras Samsonovas.

Dar Butyrkų kalėjime Boleslovas sutiko aktorių Michailą Nazvanovą, vėliau, lageryje, Jevgenijų Šabliovskį – ukrainietį literatūrologą, Taraso Ševčenkos kūrybos tyrinėtoją.

Šie aktyvūs kūrybingi žmonės, tikri intelektualai, ir lageryje nenuleido nei galvos, nei rankų, įvairiais būdais palaikė vienas kitą. Jie netgi „leido“ poezijos rinkinius – darė savadarbes knygeles, į kurias ranka perrašydavo žinomų poetų eilėraščius, įsimintus dar laisvėje.

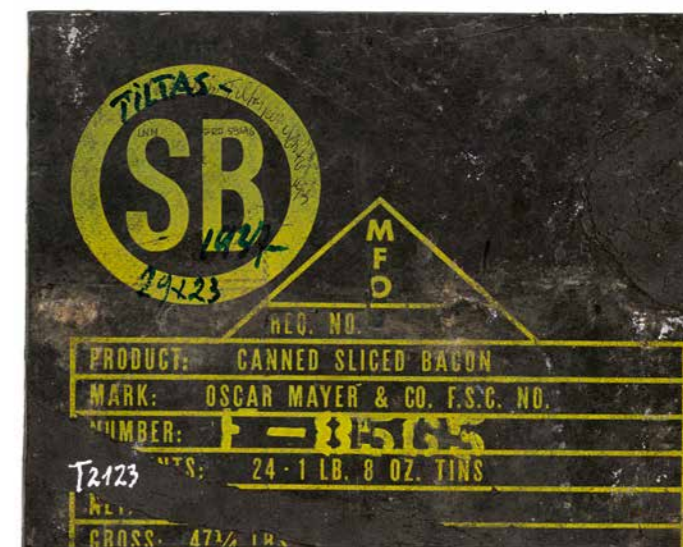
9 *Художники Ухты. Период Гулага, 1929-1955*, Ухта, 2018

Mano būstas. 1938. Kartonas, aliejus; 19,5 × 21.
LNM, GRD-59645
Lagerio ligoninė. Priestatėlyje buvo B. Motuzos dirbtuvė

Tiltas. Per Uchtos upę. 1942–1944.
Kartonas, aliejus; 29 × 23,5.
LNM, GRD-59646

Skarda nuo kiaulienos konservų, pagamintų garsios JAV firmos Oskar Mayer & CO. Greičiausiai konservai buvo tiekiami pagal lendlizo (JAV karinių tiekimų) programą Antrojo pasaulinio karo metais, todėl dailininko ranka, bet daug vėliau parašyta data „1937“ gali būti neteisinga.

Kultūros istorijos konspektų sąsiuvinuose būdavo surašomi politikos, meno, mokslo, literatūros, muzikos sričių įvykiai nuo seniausių laikų, garsių kultūros ir meno žmonių gyvenimo datos. Visa tai būdavo atkurama iš atminties, kartais ir iš knygų, kurias galėjo iš laisvės atnešti bendradarbiai. Tai buvo būdas išlikti, išgyventi toje nežmoniškoje aplinkoje.

Pamatę Boleslovo darbus gydytojai ėmė kalbinti jį surengti lagerio ligoninėje savo darbų parodą. Ją sumanė ir visą riziką prisiėmė fizioterapijos kabineto vedėjas Jakovas Kaminskis. Lagerio ligoninėje buvo surengtos keturios Boleslovo Motuzos parodos.

Pirmoji paroda įvyko vėlyvą 1940 m. rudenį. Rodyti etiudai iš gamtos ir pirmieji darbai Šiaurėje. Štai ką apie tą parodą J. Kaminskis rašė savo prisiminimuose¹⁰: *Kai Boleslovas užbaigė keletą paveikslų, fizioterapijos kabinete surengėme jo darbų parodą. Centrinę dalį užėmė triptikas, o aplinkui buvo iškabinti kiti paveiksliukai ir etiudai. Į šitą nepaprastą parodą – dailininko lagerininko parodą – pakvietėme kalinius. Suprantama, valdžia nieko nežinojo; mūsų „režimo viršininkas“ parodą tikriausiai uždraustų...*

Atėjusiesiems susitikimas su tikru menu padarė didžiulį įspūdį. Lagerio gyvenimo sąlygos, be abejo, gali sulenkti, pažeminti žmogų, išsekinti jį fiziškai, bet negali nužudyti gyvos minties ir jausmo. Todėl tokį džiaugsmą sukėlė paroda – žmogaus dvasios nepalenkiamumo liudijimas.

Antroji paroda surengta 1941 m. gegužės 2 d. Buvo rodomi mozaikiniai Lenino ir Stalino portretai.

Trečioji paroda surengta 1942 m. spalio pabaigoje. Buvo rodyti darbai: „Mėnulio gimimas“ – simfonija Nr. 2; „Mėnesienos naktis po lietaus“ – Simfonija Nr. 3; „Aušra“ – Simfonija Nr. 4 ir tų darbų etiudai, taip pat keletas pastelinių portretų ir iliustracijos Edgardo Po (Edgar Allan Poe) „Ulalume“, Bairono (George Gordon Byron) „Manfredui“, Gotjė (Theophile Gautier) „Venecijos karnavalui“ ir kt.

¹⁰ Каминский, Я. О. *Минувшее проходит предо мною*, Одесса, ТПО «АСПЕКТ», 1995, p. 106–107

Lagerio dailės dirbtuvėje. 1943

Ketvirtoji paroda fizioterapijos kabinete buvo atidaryta 1943 m. birželio 13 d. Buvo rodoma Simfonija Nr. 5 su etiudais ir parengiamaisiais darbais, paveikslas „Pavasaris“ – paruoša Simfonijai Nr. 6; etiudai ir eskizai Simfonijai Nr. 7 – „Dangus“; pastelinis žmonos portretas ir pastelinis autoportretas. Atidaryme dalyvavo J. Kaminskis, O. Stepunas, S. Medvedevas, L. Sokolovskis, E. Šabliovskis, G. Aucė.

Štai keletas žiūrovų atsiliepimų, užrašytų parodos metu:

J. Kaminskis: *Jūsų darbus, bet kuriuos, kad ir kur jie būtų, aš visada atskirsiu nuo visų kitų. Juose yra kažkas visiškai savita ir nepaprasta. Paroda man suteikė didžiulį malonumą, pasitenkinimą ir paliko gilų įspūdį. Tai atitraukia, nuveda į kitą pasaulį nuo kasdienybės, nuo mūsų tikrovės. Tokią parodą reikia vertinti kaip neeilinį ir didelės reikšmės įvykį. Apie paveikslą „Simfonija Nr. 5“: šituose begaliniuose toliuose yra kažkas viliojamai paslaptingo.*

O. Stepunas: *Patyriau didžiulį malonumą iš visko, ką mačiau. Tai taip puiku. Aš pastebiu nuolatinį ir labai greitą tobulėjimą. Pastarieji darbai daug reikšmingesni, gilesnio turinio ir tobulesnės atlikimo technikos, negu tie, kuriuos mačiau anksčiau. Gali būti neeilinę dailininko asmenybę. Ši kūryba, be abejo, reikšmingas ir nepaprastas reiškinys. Kokie puikūs tie etiudai su Šiaurės dangumi. Aš manau, jums nebus ką veikti vidutinėse platumose. Kiekviename paveiksle, net kai jame yra vidinio optimizmo, neišvengiamai juntamas liūdesys. Aš tai aiškinu tuo, kad ir pati Sibiro gamta bedžiaugsmė, neturtinga, vienoda.*

Apie Boleslovo Motuzos kūrybą lageryje parašyta ištisa menotyrinė studija, kuri, tiesa, niekada nebuvo išspausdinta. Jos autorius armėnų dailininkas ir menotyrininkas, irgi kalinys, Grigorijus Azarianas, pasirašinėjęs slapyvardžiu „Arianas“. Jo rašinys apie Boleslovą, pavadintas „Knyga apie mano draugą“, parašytas Vetlosiane 1942 m. spalio mėnesį. Tai liudijimas, kaip B. Motuzos darbus vertino amžininkai ir „likimo broliai“, kokį įspūdį jiems darė menininko kūryba ir asmenybė. Ištraukos iš T. Ariano studijos „Knyga apie mano draugą“:

Mes susitikom su juo ne visai įprastomis aplinkybėmis.

Aš gyvenau pilką, monotonišką gyvenimą, senai atplėštas nuo įprastos aplinkos, sudaužytas, išalintas. Neperdedant galima pasakyti, kad visi gyvenimo tikslai susivedė į gamtinių poreikių tenkinimą.

Tuo labiau netikėtas ir malonus buvo šitas susitikimas.

Jis dailininkas, be to, gabus, ir tai atitinkamai atsispindi jo išvaizdoje.

Akys jūros vandens spalvos apniukusiu oru, taisyklingas profilis, romėniška nosis, kiek per griežtai apibrėžta lūpų linija, be to, idealiai sudėtas, su išvystytais raumenimis – kažkoks graikiškas-romėniškas-europietiškas tipas.

Jis dailininkas, bet gimė poetu. Poetas negali nebūti dailininku. Nieko nereikia, kad pirmasis nemoka eiliuoti pagal eilėdaros taisykles, o antrasis nemoka teisingai laikyti rankose tepuko.

Štai iš kur gilūs poetiniai motyvai mano draugo kūryboje.

Prie viso to reikia pridėti, kad jis aistringai mėgsta muziką, ir kai kurių jo darbų kitaip kaip simfonija nepavadinsi.

Мечты

Эти острова там, на краю земли,
Из города, леса, равнины их и тundra,
Кого мараши
Вспыхают в нити звездной гирлянды
И там, в серебряной пыли,
Несотканными узлами золотыми
Связуют со звездами подвижными!

О них мечтаю я и сердца, и ушами.

И сердце говорит: «Леса под ветрами
Шепчут там перекан, чем в мире оставшая,
И там там гурьба, прохладна и просторна,
И предель чаша в светлый даждь,
Она краснеет шестью благоуханной,
Что вьется над порогами и конками,
Там вальсы душ, пронзая вал зелени,
Звонит в ней, как звонкие коряки,
Что в клетчатой ветлоск рождают альпийский,
Там шумит пшеница, и шума острой погоды,
В тениш миллионной и не шест трогатель,
Бриллиант сон лесов ступенчат втам равнин,
Лесу кажутся, не отчаян вальс,
Звонит гурьба душ, синяк вальс,
Цветов кажутся пылающая магия,
Триш шумит пшеница, шумит магия,
И антра с золотом далеких гор, чье магия,
Торчат в мураха зары, восходит в небосвод»

А сердце говорит: «Трехрасной
Является мушкетеру открытой
Лесам человек: вите не дал
Там, кто вбрасает свет туда
Кто формирует свет туда
Что вьется из вите не дал
Все воздаи каровек отдал,
Над миллионной каровек
Взбодя уютной каровек
Он предвещает, свист
И дождик пустыни
И звезды истинны к
И не покажется ру
Из милого палаткой
Линь только вид
И тот, кто мы
Кесельми свое м
Действительно

И счастье -

Мой ты и
В вальс
Кода шар са
Летальны душ ку
Душная по лицу земли
Кв сну черная вей существ
В индивидуальности людской, в сохр
красной,
Я френю страстной
Ответа им:
«А ну, как во мне вьются отблески
И сивихми высоко мой поднимая лоб»

Видо начинает бегать...
Тора и в дороге, старушка,
Под утро шумит эта клетка,
Ми тронувшая... Тройка пестеля,
Какат на кайлет карек,
А сердце... бурливая вьеса,
Там тихо у потной шлеи.

Двойник

Не я, и не ты, и не ты,
И то же то я, и не то же,
Тех быш ии не то похорои,
Что наши сивихми шумит,
В сивихми кайлет еще спор,
Но сивихми шумит шумит,
Вздох ии фавей и мотото,
Мотото рашуки с тех пор,
Торжественный сон вальсвал,
Шумит вторме шумит шумит,
Но чии я мотото шумит шумит,
Там зра сива шумит шумит,
Линь палота шумит шумит,
Перой шумит шумит шумит,
Но и шумит шумит шумит,
Вой шумит и мой и не мой...

Grigorijaus Azariano (Ariano) (?) portretas.
1944 01. Popierius, pieštukas; 11 × 16.
GM

<...> Mūsų draugystė, prasidėjusi mums abiem netikėtai, ne daugiakalbė: tam yra savos priežastys.

Jis turi nedidukę būdą ir ten pirmą kartą rodo savo kūrinčius. Jis prispaudžia juos prie vieno kampo, aš spaudžiuosi prie kito, kad neužstočiau šviesos pro vienintelį langą, bet šviesa vis tiek niekam tikusi. Ir tokiomis sąlygomis aš ištempiu kaklą ir grožiuosi.

Jis man rodo tik dalį savo kūrinčių, o didžiosios dalies, pagal kurią galima atsekti jo kūrybinį kelią, šiuo metu nėra jokios galimybės surinkti.

Tačiau ir tai, ką mačiau, – didelės drobės ir maži užbaigti kūriniai, etiudai, eskizai, piešiniai, mozaika, guašas, akvarelė – paliko man didelio, savito talento išpūdį.

<...> Mano draugas poetas, išimylėjęs vakarą. Vakare žmogus atsipalaiduoja nuo kasdienių rūpesčių, ir šventiškai nusiteikusi siela ima svajoti. Jo drobė (aliejus 110 × 65, 1942 m.) vaizduoja vakarą po audros – „Mėnulio gimimą“.

<...> Aš pasakiau, kad jis realistas, bet jo realizmas kitokio pobūdžio. Jo realizmo savitumas yra poetiškumas, be jokio moralizavimo, paprasta ir tuo pačiu nepaprasta. Motyvas aiškus, jausmas ir išgyvenimas suprantami. Kuo labiau išžiūri į jo kūrinius, tuo labiau skleidžiasi jo kūrybos vidinis turtingumas, sudėtingumas.

<...> Vieną iš savo draugo drobių aš pavadinau „Švelnumas“. Paveikslu priekyje vaizduojami beržų krūmokšniai, viduryje kelias, kuris netrukus pasuka į šoną ir išnyksta. Loma, slėnis, dūmelis, migloti toliai, vėl išskylančio miško linija nutįsta toli toli gilyn. Nuostabus vakaro dangus, kai įstriži saulės spinduliai nudažo žemus debesis violetiniais ir rausvais išsiliejančiais atspalviais.

O ypatingo žavesio paveikslui suteikia tai, ko fotografai pasiekia fotografuodami portretą stambiu planu ir lengvu palytėjimu stumteldami aparatą iš ryškumo srities – jie gauna „rašmeninį“, kalbant fotografų kalba, portretą su neryškiomis linijomis.

Uchta naktį. 1944–1946. Fanera, aliejus; 21 × 15.
GM

Su lagerio bičiuliu ukrainiečiu Eugenijumi Šabliovskiu Vilniuje. XX a. 7 deš.

Arbatinukas, padarytas lageryje iš amerikietišku konservų dėžutės. Aukštis – 6 cm. LNM

Tas „pastumtumas“, tas sujudėjimas suteikia švelnumo mano draugo darbui. Tokio švelnumo rasime ir kai kurių Italijos meistrų darbuose.

<...> Po ilgų darbų valandų mes susitinkame ir pokalbiu atgaiviname sielas. Jis man pasakoja apie Rafaelį ir Ticianą, Mikelandželą ir Botičelį, Koredžą ir Velaskesą, Rembrandtą ir Van Deiką, apie Gogeną ir Pisarą ir šimtus kitų dailės švyturių.

Jis pasakoja įsijautęs.

Bet jo reikia ne tik klausytis – reikia sekti jo stebėtinai gyvą veido išraišką, jo mimiką, jo akių blizgėjimą.

Po lagerio Boleslovas palaikė ryšius su J. Kaminskiu, E. Šabliovskiu, V. Samsonovu, M. Žitnickiu. Jie susirašinėjo, o kartais ir susitikdavo, vykdavo vieni pas kitus.

Ne vienas jų parašė prisiminimus apie metus už spygliuotos vielos, kuriuose prisimena ir susitikimus su Boleslovu Matusevičiumi (tokia pavarde jis buvo įrašytas kalinių sąrašuose).

Štai žiupsnelis Viktoro Samsonovo prisiminimų. Jis buvo savamokslis medicinos brolis Vetlosiano ligoninėje, vėliau, po lagerio, baigė medicinos studijas, tapo garsiu gydytoju, medicinos mokslų daktaru, profesoriumi ir išleido kelias prisiminimų knygas. Jis prisimena ir susitikimus su Boleslovu bei įspūdžius iš jo parodos Vetlosiano ligoninėje¹¹.

Aš klausiausi ir žiūrėjau į Matusevičiaus paveikslą, kuris kabojo ant priešingos sienos. Prieš keletą metų daktaras J. Kaminskis čia surengė jo parodą. Ekspozicijos viduryje buvo trys darbai, vaizduojantys rūsčią taigos gamtą, tarp jų ir peizažas, likęs kaboti ant sienos ligi šiol.

– Boleslovai, ar nesirengiate dar kartą parodyti čia savo darbų?

11 Самсонов В. А. Парус поднимаю, Петрозаводск, «Карелия», 1993, p. 100–101

– Aš jau du kartus juos rodžiau. Dabar jau sėdžiu paskutinius metus, ir visos mano mintys apie laisvę.

– O šiame darbe per tamsą prasimuša vilties spinduliai...

– Tai taip. Tokių pat mintį aš išsakaiu viename iš savo eilėraščių.

Ir Matusevičius padeklamavo savo nedidelį kūrinį apie tuos laikus, „kai širdys atsidus, nuo baimės laisvos“.

– Aš nė neįtariau, kad jūs dar ir poetas.

– Kiekvienas dailininkas šiek tiek poetas. Juo labiau, kai sukiesi tarp meno žmonių. Man lageryje tuo požiūriu pasisekė. Va, tik sveikata...

Matusevičius papasakojo apie darbą grėžimo brigadoje, apie tai, kaip trisdešimt šeštųjų spalio pradžioje buvo išsiųstas etapu traktu Čibju–Krutaja. Teko dirbti visokius darbus, kirsti mišką. Tik po to jį nukreipė atgal į Uchtą dirbti pagal specialybę Centrinuose kultūros namuose.

Prie šio nutrūkusių pokalbio pavyko grįžti po kelių mėnesių, kai Boleslovas Matusevičius buvo jau išleistas (išleistas iš lagerio, bet be teisės grįžti į Lietuvą). Aš jį sutikau su etiudų dėžele Uchtos upės pakrantėje.

– Noriu nutapyti etiudų prieš išvykdamas.

– Žada išleisti?

– Nelabai. Bet tikiuosi. Aš juk viršininkams, savo „mecenatams“, nemažai padariau.

– Kurgi jūs dabar?

– Vėl teatre.

Taip Matusevičius vadino CKN (Centrinis kultūros namas).

Mes ėjome greta palei upę. Jis žingsniavo minkštai, gyvai pasakodamas, bet kartu akylai stebėdamas miškingus krantus. Kartais sustodavo ir nejudėdamas žvelgdavo į tolius. Man atrodė, kad dailininkas stengiasi išsiminti ne tik tai, ką mato akys, bet netgi pajusti kvapus. Atsisukęs į mane jis susižavėjęs sušuko:

– Koks grožis! Žiūri aplinkui ir, kaip sakoma, leki įkvėpimo sparnais! Ir vis tik noriu išvažiuoti, kuo toliau nuo Komijos... Kad nebematyčiau lagerio sargybos bokštelių.

Po daugelio metų rašydamas šiuos prisiminimus A. Samsonovas vėl susirado Boleslovą. Jie bendravo laiškais. A. Samsonovui skirtas ir vienas paskutinių B. Motuzos laiškų: *Dirbti negaliu, tik pro langą žiūriu į mirštančią auksinę gamtą ir pats galvoju: kokia laimė, kad išnešiau kaulus iš prakeiktos Komijos. Mirti savoje žemėje – tai laimė ir palaima. Vis tik, mirti, ko gero, jau laikas – nėra ko čia dar laukti. Daug nutapiau – drobių, akvarelių, guašo, šimtus piešinių, grafikos, mozaikų. Gana, stebuklo nebesukursiu <...> Aš „nariauju“ (partijoje, V. Samsonovas) nuo 1932 m. ir pasakiau: „Gana!“*

*Velniop visa tai! Sužalojo mūsų jauną gyvenimą, kūrybą, širdyje vietoj baimės liko neapykanta!*¹²

Laiškas parašytas 1990 m. spalio 1 d. Dailininkui buvo likę gyventi mažiau nei pusantro mėnesio.

12 Самсонов В. А. В пережитом несчастье, Петрозаводский государственный университет, 2001, p. 92–93

Elga Kaktinia. 1943

Su būsima žmona Elga lagerio dailės dirbtuvėje. Ant sienos kabo Boleslovo sukurtas L. van Bethoveno mozaikinis portretas. 1943.

Elga

LIGONINĖJE JIS SUTIKO ELGĄ KAKTINIĄ. Elga buvo kito pasaulio žmogus. Latvė, išaugusi Maskvoje, aukšto sovietinio valdininko šeimoje, vienturtė, gyvenusi ištaigingame bute pačiame centre. Jos tėvas Artūras Kaktinis (Kaktiņš) (1893–1937 m.) studijavo fiziką Peterburgo universitete, įsitraukė į politinę veiklą ir dar 1916 m. įstojo į Rusijos socialdemokratų darbo (bolševikų) partiją. Po revoliucijos dirbo ūkio, ekonomikos srityje, redagavo „Ekonomikos laikraštį“ (*Экономическая газета*), vėliau dirbo Tadžikijos TSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoju, rūpinosi irigacijos, medvilnės auginimo ir kitais reikalais.

Elgos pasaulis sugriuvo staiga, kai 1937 m. buvo suimtas jos tėvas, įvardytas teroristu, sąmokslininku, užsienio šnipu ir sušaudytas. Elga buvo suimta praėjus kelioms savaitėms po tėvo arešto už „ryšius su liaudies priešais“, tai yra su tėvu. Nuosprendis – 10 metų lagerių. Jai tada tebuvo 19 metų.

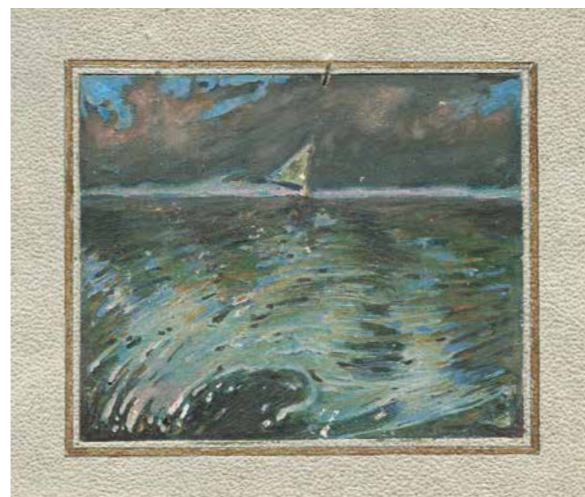
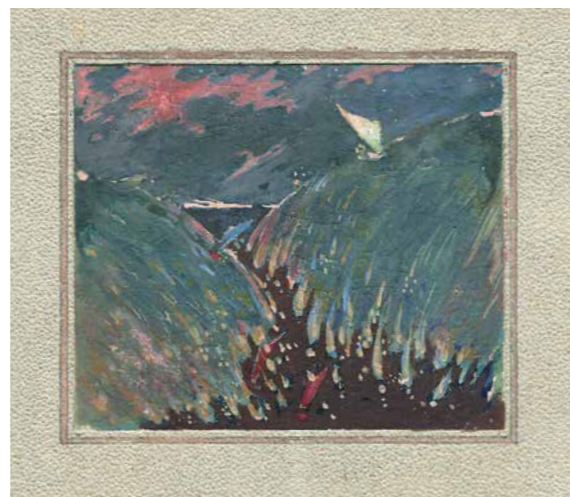
Pradžioje ji buvo išsiųsta bendriesiems darbams į žemės ūkio fermą, bet po gero pusmečio apšalo veidą, akis ir pakliuvo į lagerio ligoninę Vetlosiane. Gydytojai ėmėsi ją globoti ir apgydę bei apmokę įtaisė dirbti sanitare, vėliau medicinos sesele. Ji išmoko meistriškai siuvinėti ir megzti, ir savo darbus su laisvųjų medikų pagalba išsikeisdavo į maistą, rūbus ar kitus būtinus dalykus.

Jos motinai Almai „pasisekė“ labiau – ji buvo ištremta į Diksono salą už speigiračio, bet ne už spygliuotos vielos. Dukterį ji susirado tik po trejų metų, ir nuo tada jos susirašinėjo. Tie laišukai išliko ir yra bene vienintelis jos ir Boleslovo gyvenimo lageryje sąlygų ir aplinkos liudijimas.

Staltiesės „Metų laikai“ dalis. Siuvinėta dailininko žmonos Elgos, pagal jo piešinius. Atskiro paveikslėlio dydis – 8 × 6,5.

GM

Lageryje padarytos tabokinės, išsiuvinėtos dailininko žmonos Elgos, pagal jo piešinius.
LNM

Su Elga Boleslovas susitiko 1940 m. balandžio 15 d. Vetlosiano ligoninėje. Jie dirbo greta ir galėjo laisvai bendrauti. Atsirado ir bendrų jų kūrybinių – pagal Boleslovo piešinius Elga siuvinėjo. Antai miniatiūrų albumas „Laivai“, pieštas 1941 m., tikriausiai prisimenant M. K. Čiurlionio sonatas: jam padarytas aplankas, Elgos išsiuvinėtas pagal Boleslovo piešinį, o pirmame puslapyje – Boleslovo portretas, pieštas dailininko Stepano Fedotovo.

1942-05-20 laiške Elga praneša savo motinai naujieną: *Apskritai, viskas eina po senovei, viskas normalu ir įprasta. Bet mano asmeniniame gyvenime per tą laiką įvyko esminių ir nepaprastai svarbių pokyčių. <...> Mamyte aš tapsiu rudenį, rugsėjo–spalio mėnesį. <...> Tai, kad viskas vyksta be oficialių vedybų, manau, neturi tau kelti nerimo. Tai mūsų laikais apskritai neprivaloma, o man – ypač. Be viso kito, tave, aišku, domina mano vaiko tėvo asmuo. <...> Man sunku viską teisingai ir smulkiai apie jį aprašyti, jau vien dėl to, kad negaliu būti bešališka. Aš jį pažįstu jau 2 metus, jo išvaizda visiškai nepriekaištinga, primena Arvidą, ypač kai juokiasi. Išvaizda, aišku, visiškai atsitiktinumas, galėtų būti blogesnė, atsižvelgiant į mano abejingumą šiam klausimui. Jo požiūris į mane irgi be priekaištų, netgi per daug, ypač dabar.*

Kitame laiške (1942-12-11) ji parašė apie Boleslovą daugiau: *Jis lietuvis, iš Kauno, jam 30 metų, dailininkas, ir labai talentingas ir gabus. Čia jis labai sėkmingai dirba pagal savo specialybę specialioje dirbtuvėje, kuriai jau keletą metų vadovauja. Jis iš darbininkų šeimos, menas – jo pašaukimas, kuriam jis atsidavė nuo vaikystės ir su dideliais sunkumais ir materialiniais nepritekliais savarankiškai pasiekė aukštąjį išsilavinimą šioje srityje (baigė Meno akademiją). Jis labai talentingas ir neeilinė asmenybė visais atžvilgiais. Tai galima apie jį pasakyti ir visai nešališkai.*

1942 m. naktį iš spalio 10 į 11 dieną jiems gimė sūnus Augustas. Įrašas Boleslovo bloknote tą naktį:

Palydėjau žmoną į lazaretą, kad ji man pagimdytų sūnų, draugą, bendradarbį mano gyvenime, mano darbe.

Naktis tamsi, dangus žvaigždėtas žvaigždėtas, kaip perlais nusėtas. Mano akyse dangus staiga praplyšo – žalias, ryškus, skaistus, kaip juosta stebuklinga gyvatės vingiais nuplaukė per visą dangaus skliautą šiaurės pašvaistė. Pasaka....

Boleslovo rašteliai, perduoti Elgai į gimdymo skyrių, liudija apie jo jausmus ir jausmingumą:

Elyte! Ryškioji Mano Gyvenimo Saule!

Beprotiškai mylima! Tave myliu iki beprotybės, myliu jėgų jėga, myliu neišivaizduojamai, beribiai, visa savo bedugne siela, savo liepsningos širdies ugnimi!

B. Motuzos etiudinė, pagaminta lageryje
LNM

Autoportretas. 1943. Enkaustika.
 Idėklas – kareliško beržo; skersmuo – 6,5.
 Medalionas padovanotas žmonai,
 gimus sūnui Augustui.
 GM

*Myliu Tave, kaip mirštantysis Gyvenimą, kuri
 myli,*

Myliu kaip dangus Žemę!!!

*Myliu stipriau už amžiną neapykantą, kuri yra
 tarp Pragaro ir Dangaus!*

*Myliu visa... visa naikinančia, amžinai kanki-
 nančia antžmogiška aistros jėga – aistros Meno!!!*

*Deja, lagerio sąlygomis išsaugoti sūnaus nepavy-
 ko. Apie tai Elgos laiškas, rašytas mamai 1943 04 21:*

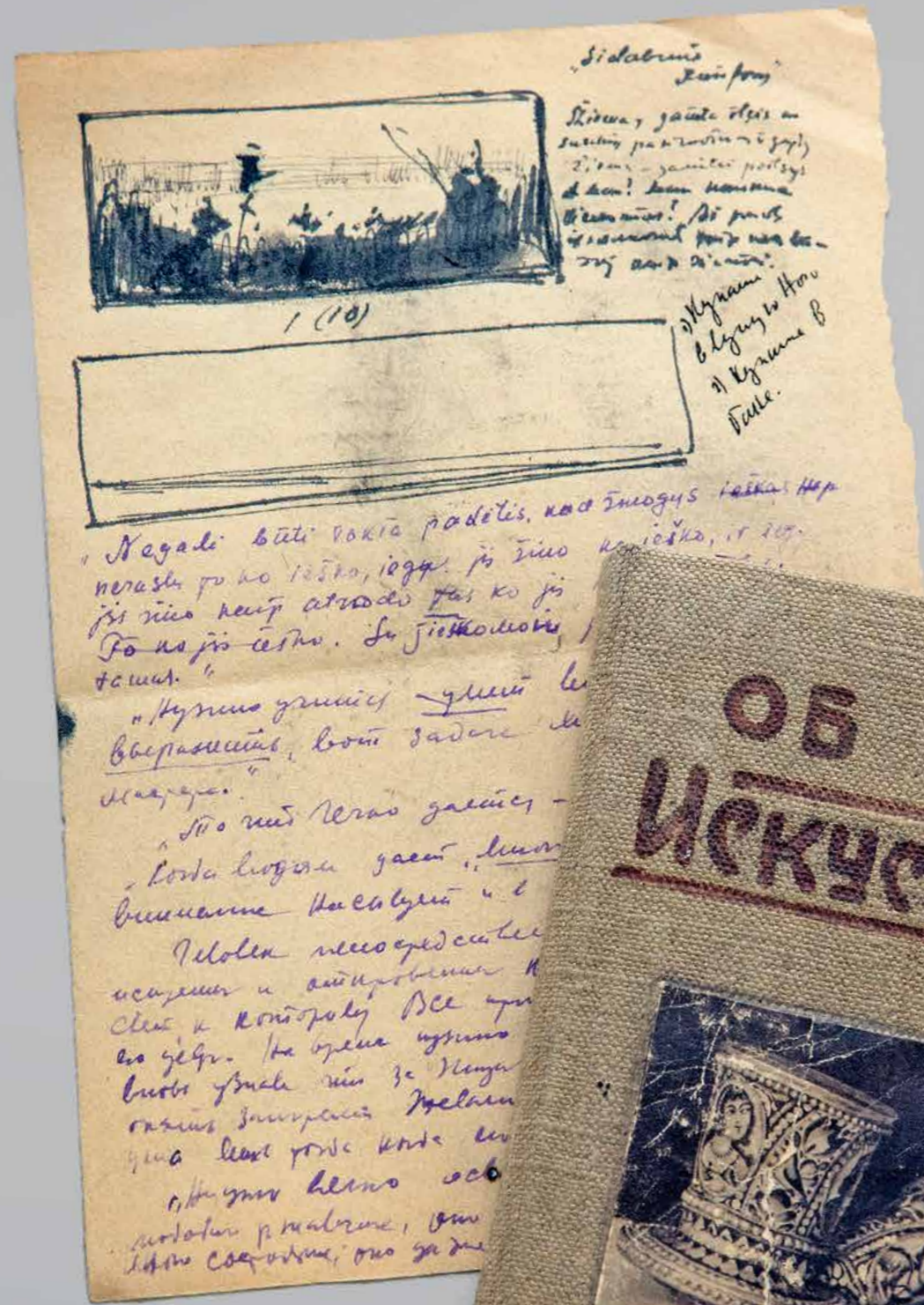
Mano mylima, brangi mamyte!

*Dviejų mėnesių man prireikė, kad sukaupčiau
 jėgų ir dvasios ir galėčiau parašyti Tau, kas nutiko
 mūsų jaunai šeimai. Vasario 18 dieną mano sūnus
 Augustas, mano mažutis berniukas, mirė, savaitę sir-
 gęs meningitu. Jis džiugino mus savo gyvenimu tik
 4 mėnesius. <...> Dabar galiu tik pasakyti, kad mano
 gyvenimas su kūdikiu buvo pilnas nepriteklių ir var-
 go: išsiskyrimas su vyru, vienatvė tarp svetimų žmo-
 nių, visokie materialiniai ir buitiniai nesklandumai
 naujoje vietoje, beveik nuolatiniai smulkūs Augus-
 to sirguliavimai, susiję su nepalankiomis sąlygomis
 lopšelyje, neapsakomas pervargimas, jaudinimasis,
 nemalonumai darė mano gyvenimą visiškai neįma-
 nomą, ir tik paskutiniu metu man pavyko įsitaisyti
 pakenčiamai visais atžvilgiais, bet jis neišlaikė ir išė-
 jo <...> Niekas nežino, kokia nepaprasta laime ir tyru
 džiaugsmu apdovanodavo mane mano mažylis savo
 šypsena, judesiais, gyvenimu. Už tas aukso kruope-
 lytes aš galėjau susitaikyti su viskuo, atsisakyti visų
 gėrybių, aš užmiršdavau viską pasaulyje, kai galė-
 davau prispausti jį prie krūtinės. Juk aš taip norėjau,
 kad jis būtų. Ta netektis man be galo sunki ir visada
 atsilieps sieloje skausmu ir kartėliu, kad ir kas nutik-
 tų mano tolesniame gyvenime.*

*Boleslovui ir Elgai nepavyko išsaugoti ir tarpusavio
 ryšio – 1944 m. santykiai pašlijo, ir jie nustojo bend-
 rauti. Tačiau vėliau, jau išėję iš lagerio, jie vėl susitiko
 Uchtoje ir susituokė jau oficialiai.*

Augusto kapas. 1944. Drobė, aliejus; 52 × 63.
 GM

B. Motuzos užrašų knygelė, pasidaryta lageryje. Apie 1943. 11 × 15,5. Savadarbės knygelės puslapis

GM

Mintys

LAGERYJE BOLESLOVAS MOTUZA turėjo porą savadarbių užrašų knygelių, skirtų piešinėliams, eskizams, trumpoms pastabėlėms. Jos susiūtos iš atsitiktinai nugvelbto popieriaus – cemento maišo ar išmestų lagerio buhalterinių sąskaitų. Rašyta rašalu ar pieštuku, smulkiom, sunkiai įskaitomom raidelėm, daugiausiai rusų kalba. Rusiškai teko rašyti baiminantis, kad, jei kratos metu būtų aptikti lietuviški užrašai, galėjai būti apkaltintas šnipinėjimu ir gauti papildomų kalėjimo metų arba net būti sušaudytas.

Viena iš tokių knygelių yra su juoda medžiagine įmaute, ant kurios raudonais siūlais išsiuvinėta: „Dailininko užrašai“, ant kitos viršelio, padaryto iš drobės, priklijuotas užrašas: „Apie meną“. Knygelėse dailininkas užsirašydavo menininkų, filosofų ir kitų intelektualų mintis apie kūrybą, meną, jo

Pušelės. Uchta. 1938–1945. Kartonas, aliejus; 9,5 × 13. GM

principus, kuriais pats vadovavosi. Šių minčių jis rasdavo knygoje, kurių į zoną jo prašymu atnešdavo laisvieji gydytojai. Čia pat jis rašė ir savo mintis, aprašinėjo savo paveikslus, jų turinį, aiškino alegorijas, kompozicijos principus, spalvinių derinių prasmę.

Dailininko mintys iš šių užrašų čia pateikiamos pagal temines grupes, dalis jų – ištisinis tekstas, kitos surankiotos iš įvairių užrašų knygelės vietų. Kai kurie pavadinimai užrašyti paties dailininko, kai kurie parinkti šios knygos sudarytojo (tais atvejais parašyti stačiuoju šriftu).

Apie gamtą

Jaučiu, kad einu atgal. Naujo nieko. Nuo gamtos visiškai atplėštas, o tai dailininkui – kapas. Gamta – tapytojo motina, auklėtoja. Ji ir tik ji mus sukuria, auklėja.

Tapyti peizažą, ugdant įgūdžius, ieškant gražumo gamtoje, išryškinant vietovės būdingus bruožus – paseno. Reikia ieškoti grožio savyje per gamtą ir jį spinduliuoti mene. Peizažas turi būti tapybiškas, monumentalus, simfoniškas. Aš dailę ir jos reiškinius suvokiu jausmais. Manuje viskas išlieka ir atsispindi, įsitvirtina mano širdyje.

Gamta per tuos mano gyvenimo metus man liko vieninteliu dalyku, kuriuo aš pasitikiu. Ji man neapsakomai artima ir brangi. Man keista skaityti dailininkų užrašus, kad reikia gamtą tyrinėti, sekti jos reiškinius ir t. t. Man ji mano motinos motina. O mano motina vienintelė tarp gyvų ir mirusiųjų, kuriai aš pasirengęs visada ir viską patikėti. Man ji artimesnė už mano kūną ir mano sielą. Gamta ir aš – du poliai, susiliečiantys ir duodantys kibirkštį – mano kūrinius.

Viskas, ką darau, tuo pačiu metu ir užbaigta, ir nebaigta. Argi gali būti žmogaus, individo gyvenimas kada nors baigtas? Ne, jis tęsia savo raidą bendrame dideliame istoriniame visos žmonijos vystymosi sraute į amžinybę.

Mylėti gamtą – reiškia gyventi! Gyventi – reiškia per gamtą mylėti grožį mene. Žmogus per visą savo istorinio vystymosi raidą nesukūrė nieko didingesnio už siekį suvokti grožį mene, žvelgiant į gamtą.

Apie dangų

Žvilgsnis į dangų – sielos džiaugsmas. Visas kosmosas paskendo žydroje padūmavusioje terpėje. Jaučiama begalybės, dangaus platybių simfonija, viso besiveriančio dangaus skliauto gėmė, aukštybės ir toliai, ir tai, kas ten toliau lekia gilyn ir aukštyn. Aplinkui begalybė, begalybėje – amžinybės paslaptis, svajonių pasaulis – orus tylos didingumas!

Dangaus dinamika, jo permainingumo, paslankumo patosas, jo sodrumas ir apstas, spalvų ir šviesų įvairovė, ir visa tai nuolat mainosi ir švyti.

Tas dailininkas, kuris nemoka ir nemėgsta tapyti dangaus, yra niekas!

Mano tikslas – dailininkas-poetas! Šiam siekiui aš pajungiu viską!

Kontrastas ir dinamika!

Sako, kad dinamika pagrįsta kontrastais, o jei taip, tai kontrasto problemą, jo sąvoką verta tyrinėti. Man atrodo, šią giliai filosofinę problemą sąmoningai išgilinęs surado Beethovenas uvertiūroje „Koriolanas“.

Žali medžiai. Uchta. 1937 07 01.
Kartonas, aliejus; 16 × 21.
GM

Medis kryžkelėje. Uchta. Beržo fanera, aliejus; 19 × 15.
GM

Tas kontrastas ir jo dinamiškumas kyla ir amžinai simfonizuoja visų epochų, visų žmonių buvusių ir būsimų gyvenimų fone. Štai šiame kūrinyje Bethovenas sukuria naują simfonizmą. Klausydamasis šio kūrinio aš tuo pat metu mąstau ir protu, ir jausmais, o jo gilumą suvokiū intuityviai.

Ši simfonija – vientisa įsitikinimo, sudvasinimo, idėjiškumo ir lyriškumo jėga, sielos žvilgsnis. Jis aukoja save vieną visų ir visko labui. Visuotinis atstūmimas, siekimas sunaikinti asmenybės jėgą ir individą.

„Aš tikiu, aš matau tiesą, aš jus vesiu.“

Genialu!

Apie Mėnulį

Aš žvelgiu į Mėnulį ir jaučiu, kad esu kažkokio tyro, šviesaus džiaugsmo nelaisvėje. Aš matau netoli nuo Mėnulio mažą ryškią ryškią lėtai mirksinčią žvaigždėlę, kuri ištikimai ir atsidavusi, visada vienodai nutolusi jį lydi.

Kaip aš dirbu

Aš dailininkas? Taip – bet aš poetas „Dichter-Maler“. Aš neturiu teisės ir galimybių bendrauti su gamta. Ji mane myli, aš ją myliu visa siela, visa savo

Isiveržimas. 1945. Drobė, aliejus; 66 × 108.
LNM, GR-59660

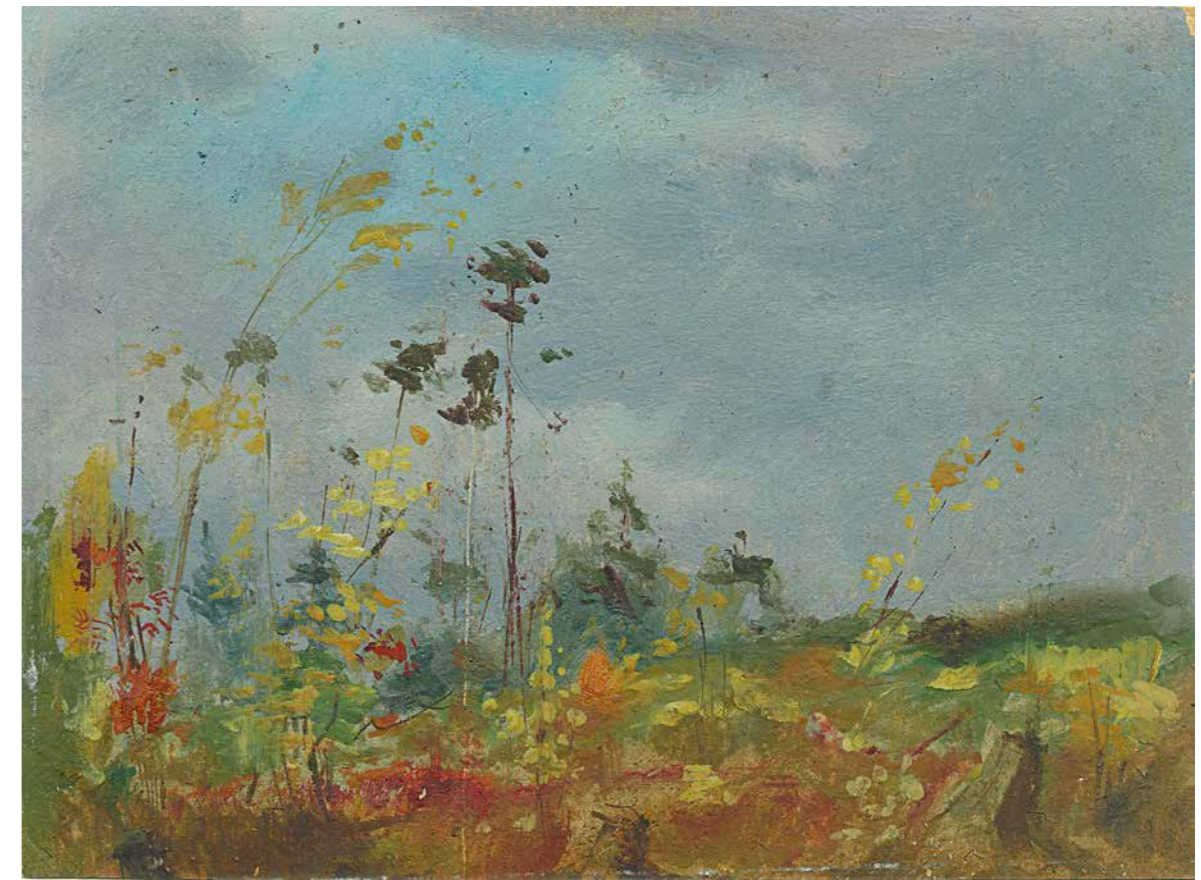
Medžiai mėnesienoje. Apie 1944.
Kartonas, aliejus; 15 × 25.
LNDM, T-12926

širdies aistros jėga. Mes mylim vienas kitą kaip du lygūs, bet arti susiliečiantys, veidas veidan, jaučiu jos kvėpavimą per visą galimybių įvairovę. Čia netgi valios jėga silpna... ir aš muzikuoju tapyba, aš muzikas. Kai tapau paveikslą, aš girdžiu muziką savo sieloje. Teškiu spalviniu potėpiu ir gimdau garsą. Rankos jėga uždedu tirštą potėpį (tai yra teptuku ir visa ranka) – motyvas, ištisa spalvinė dėmė, prisotinta nuotaikos – akordas.

Muzika ir tapyba man neatskiriamos. Jos turi bendras šaknis mano sieloje. Jos vienodai atitinka mano dvasinę sandarą. Aš jas mėgstu, aš ištikimai ir smalsiai tyrinėju jas su giliu susidomėjimu, užsidegęs. Skirtumas tik toks, kad tapyba yra mano įrankis (pagal išsilavinimą), išraiškos priemonė. Esu įvaldęs jos meistriškumą ir amatą. O muziką aš tyrinėju su giliu, paslėptu, vidiniu noru. Šios dvi meno sritys man vienodai giminingos ir vienodai reikalingos.

„Preljudas“ – mano bendravimas su gamta, mano dvasiniai pasivaikščiøjimai... Su ja aš kalbuosi meno kalba, tapybos kalba, grynai dvasiškai, stebėdamas ją abstrakčiai.

Dažnai dirbdamas prie paveikslų aš labai skubu, tarsi bijodamas, kad kas nors manęs neatitrauktų nuo mano darbo ir neatimtų mano vienintelės laimės. Ir todėl dirbu labai greitai, ne-

Ruduo Šiaurėje. 1944.
Kartonas, aliejus; 15 × 20.
GM

sidairydamas, rankomis, pirštais, daugiau rankomis, negu teptukais. Man malonu jausti drobės paviršių, jausti ne tik garsą, šviesą, bet ir spalvą, mano rankos dega aistra, jos nekantrauja! Koks džiugesys sieloje, aprašyti nepajėgiu, aš dūstu nuo džiugesio, ir apie tai kalba mano aistra, žodžiai to apsakyti negali.

Prieš mane drobė. Drobė – tai viskas. Ruošiu ją su visa aistra, išmanymu, rūpestingai ir tvarkingai.

Vaizdas susiklostė seniai, ko nėra, nebesvarstau, kaip bus, nežinau, pamatysim. Giesmės turinys gimdo pavidalą, kuriuo ji iškils prieš mane...

Viskas paruošta. Aš vienišas, tylu, ramybė. Aš tobulai pasirengęs, žvalus, pailsėjęs, stiprus. Ir štai staigiu potraukiu aš paliečiu drobę, pirmi smūgiai teptuku, – ir suspindo vaizdas! kažkas stebuklingo suskambo mano sieloje. Tai mano!

Ir taip dirbu-muzikuoju iki pirmo skambučio, fizinio nuovargio – pailsau?! Metu ir laikau – baigta <...>. Čia aš visada prisimenu „žinoti kur sustoti“. Sėduosi prieš molbertą ir žvelgiu į tai, kas matoma, ir kuo ilgiau žvelgiu, tuo labiau gilinuosi į save.

Ir štai, kada suskamba tapybos muzika, tada vaizdas, kurio sieki, praturtėja, atgyja, tada jis manuje... aiškėja, ir aš be vargo perkeliu jį ant drobės.

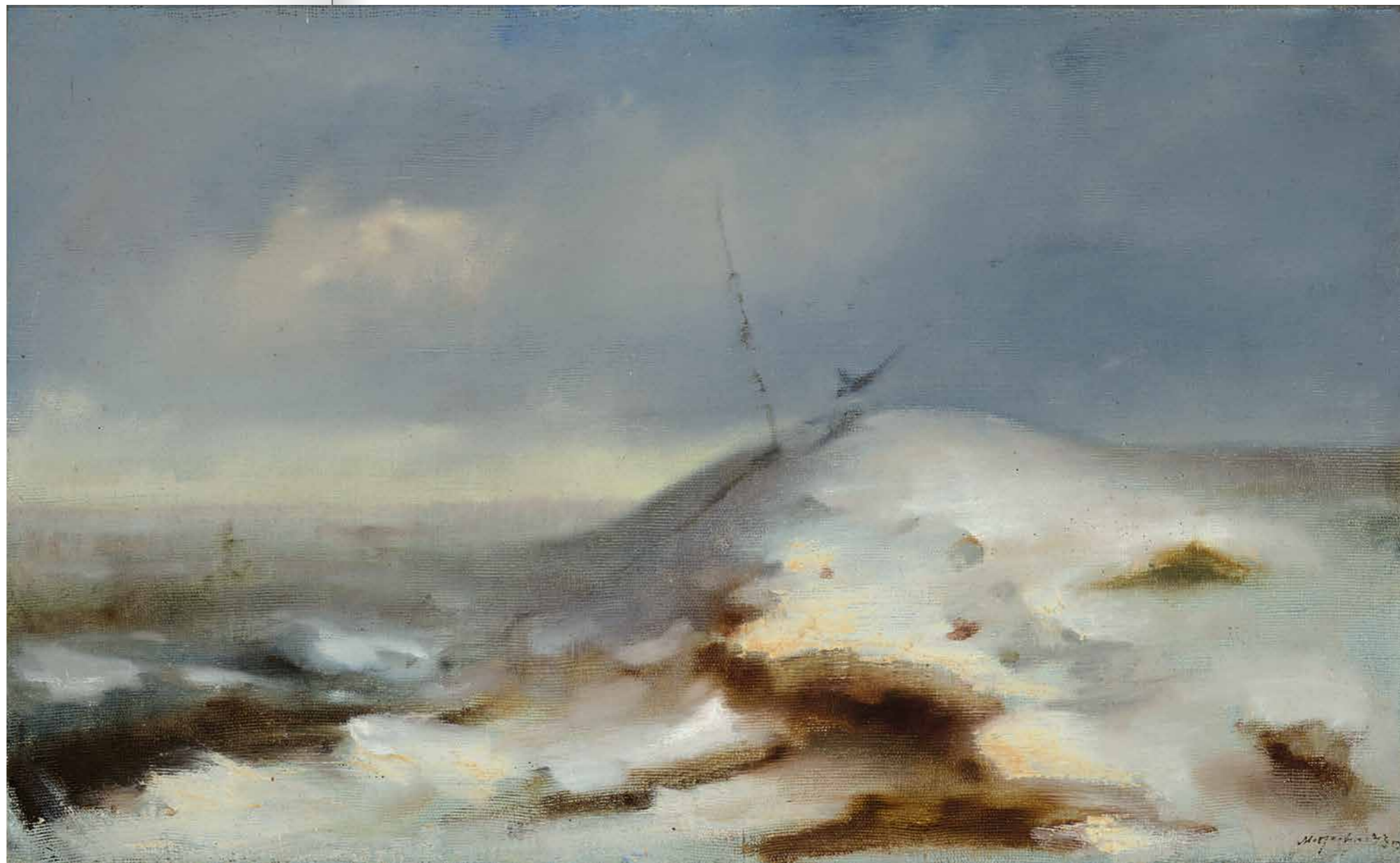
Rudens peizažas. 1943–1944.
Fanera, aliejus; 16,5 × 21.
LNM, T-1794.

Taip, teisingas Uistnelas?.. „darbo pabaiga ten, kur jo pradžia“. Vaizdą aš nešioju labai ilgai, ir daug kartų kartojasi įvairūs „temos“ variantai etuduose ir piešiniuose.

Ar mėgstu peizažą? Taip, mėgstu ir suprantu darbą su peizažu naujai. Mano kūryboje peizažas dabar užima vyraujančią vietą. Mano peizažas – romantizmas, mano lyrika. Jis apima visą mano gyvenimo gabalą, tam tikrą periodą. <...> Aš stengiuosi jį sužmoginti, sudvasinti ir jame paslėpti pagrindinę mintį. Jis – priemonė perduoti nuotaikas, svajones tam tikru mano gyvenimo laikotarpiu. <...> Mano peizažas – ištiesinė koncentracija minčių, samprotavimų, įvairių tonų ir niuansų, pajautimo.

Mano paveikslai – peizažai – muzika per tapybą – simfonijos.

Savo svarbiausius ir didžiausius darbus dailininkas vadino simfonijomis. Didžiausios iš šių drobių – 120 × 75 cm. Šiuos paveikslus jis tapė po kelis mėnesius ar net metus: pradėdavo nuo piešinių bloknote, etudų iš gamtos, kuriuos naudojo kurdamas stambesnes kompozicijas, kol prieidavo prie paties darbo.

Pavasaris. Simfonija Nr. 6.
1943. Drobė, aliejus; 65 × 105.
LNM, T-2158

Pavasario pušelės. 1939–1942.
Drobė, aliejus; 64x53.
LNM, T-2157

Mėnesienos naktis po lietaus
(Supuvęs ruduo). **Simfonija Nr. 3.**
1941. Drobė, aliejus; 65 × 109.
LNDM, ED-160784

Mano simfonizmas – tai ne tik kūrybinis jausmų pasaulio suvokimas ir išraiška nenutrūkstamame muzikiniame sraute, jo gyvybinėje įtampoje, tai ne tik lyriška, intymiai subjektyvi, jausminga muzika-tapyba – tai kompleksas minčių, brendusių nuoseklia jų vystymosi tvarka, prisotintų jausmingumo ir stebėjimo jėgos.

Žmonijos gyvenimas mene yra siekimas suvokti grožį mene ir audringa meilė gamtai. Mano tapybinės simfonijos – tai [...] romantizmas, supoetinta tikrovė, pati paprasčiausia pilkuma, ilgai ir atkakliai besivystanti.

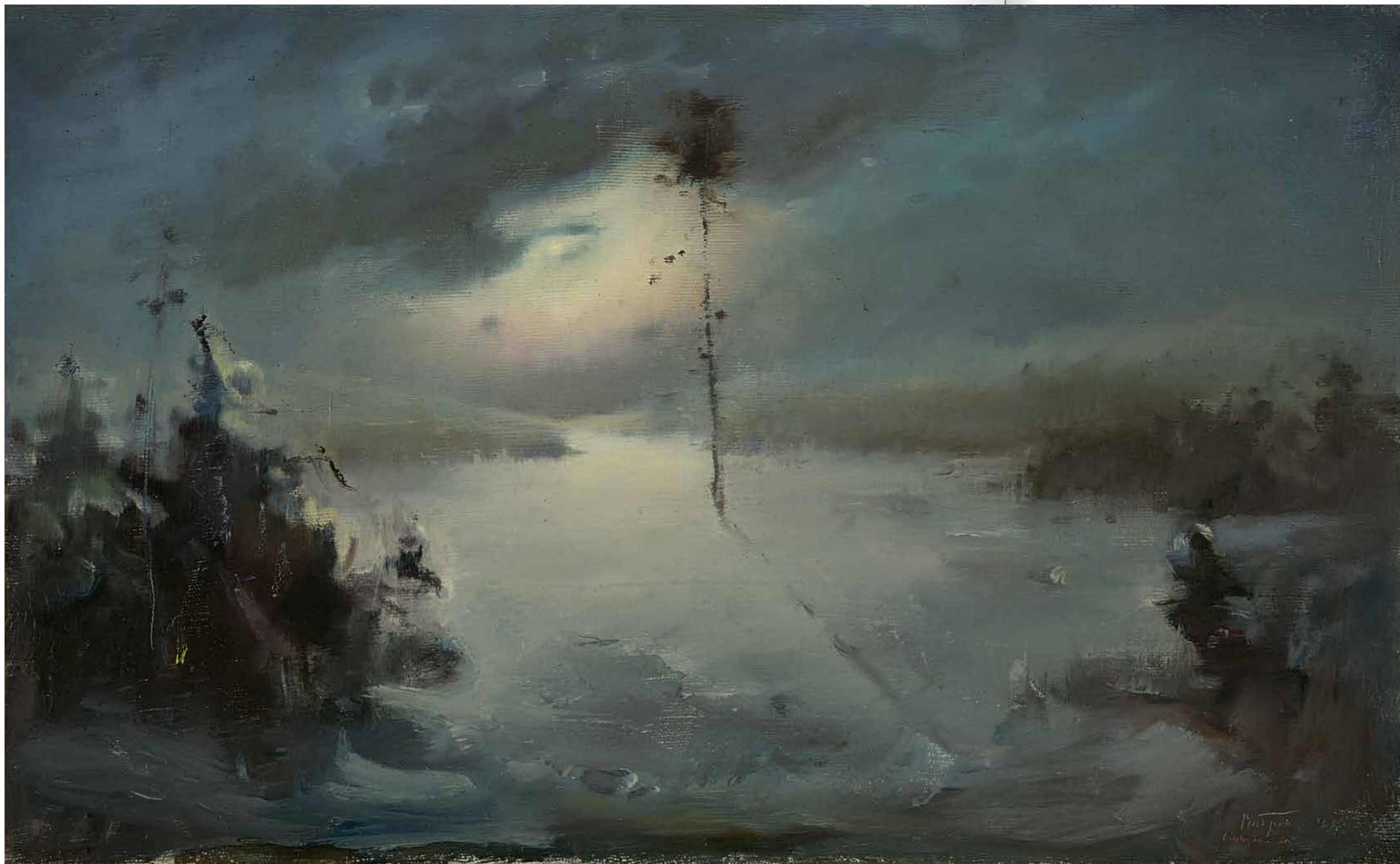
Mano tapybinės simfonijos – mano vaikai, pagimdyti pasmerktojo vienatvei kančios.

Mano tapybinės simfonijos – mano pasaulio, jo šešėlių atspindys; jie kalba ir dainuoja.

Kasdienišką tikrovę aš išreiškiu tapybos muzika, jos techninėmis priemonėmis.

Štai mano paveikslai, kuriuos aš vadinu simfonijomis:

1. Simfonija Nr. 1 „Pelkė“

Mėnulio gimimas. Simfonija Nr. 2. 1940.
Drobė, aliejus; 65 × 105,5.
LNM, GRD-59658

2. „–“ Nr. 2 „Mėnulio gimimas“
3. „–“ Nr. 3 „Mėnesienos naktis po lietaus“ (supuęs ruduo)
4. „–“ Nr. 4 „Aušra“ (skirta tragiško likimo sūnui Augustui)
5. „–“ Nr. 5 „Sangorodokas“
6. „–“ Nr. 6 „Pavasaris“
7. „–“ Nr. 7 „Dangus“ (triptikas)
8. „–“ Nr. 8 „Adadžio“
9. „–“ Nr. 9 „Išsiskyrimas“ (parduota)

Visi šie darbai atspindi tam tikrą mano gyvenimo laikotarpį tam tikrame fone.

Kiekvienas darbas išnešiotas ne mažiau nei metus ar net ilgiau. „Pelkė“ ligi šiol nebaigta.

(Iš laiško Elgai, 1942-12-02). Ir taip, aš vienas prie savo „Pelkės“. Tapiau visą dieną. Pertvarkiau daug ką, perkomponavau, bet pagrindas, kas nusistovėjo per 2-jus metus – liko.

Naktis stebuklinga (baltoji), ryškus turkio dangus, vaiduokliškai džiaugsmingas, fejeriškas, tiesiog kibirkščiuoja ir žėri mėliu. Nuostabiai pavyko toliai, toliai begaliniai, žydri ir mėlyni, mėlynai žydri, violetiniai, žalsvai pilki ir šalti, ir vietomis šalti, bet visa ko gama, ir tonas, ir nuotaika vientisa. „Pelkė“ nebaigta, bet reikės tapyti ne mažiau nei iki metų pabaigos, nes darbas kapitalinis ir labai sudėtingas, reikia daug padirbėti protu ir fiziškai, ir tik po šių procesų išaugs reikiama nuotaika ir dvasinis vaizdas bus įgyvendintas drobėje.

Adadžio

Aš turiu pagimdyti naują paveikslą – Adadžio. Jis manuje, aš jį jaučiu savo sielos gimdoje, suvokiu ir galvoju apie jį. Jis jau seniai bręsta. Tai, kas lemtinga, – įvyks šiomis ypatingomis aplinkybėmis, nėra nieko neįmanomo. <...>

Kaip aš suprantu „Adadžio“? Kaip aš suprantu tą temą? Tai – būseną, kurioje pasireiškia, išryškėja visos įmanomos žmogaus jausmų plonybės, švelnumas, tiksliau, švelnumo aistra, gelmė visa ko intymaus, kas slypi psichikoje.

Glamonės, trapios glamonės, svajingumas iki liūdesio, liūdesys, pereinantį į romantišką nuotaiką, svajos, gim-

Pelkė. Simfonija Nr. 1. 1942.
Drobė, aliejus; 65 × 109.
GM

dančios regėjimus. Tyras, vaikiškas pasakų pasaulio suvokimas, vaikiškos vaizduotės šviežumas ir sielos dangus – regėjimas, noras ir idealo siekimas, pasitraukimas į savo pasaulį, geriausių gyvenimo minučių pasaulį. <...>

Visas pojūčių kompleksas pagilina žmogaus išgyvenimus sudvasintu ekskursu į prigimties savitumą. Žmogus tarsi pasiruošia tam, kad jo sieloje pasireikštų prigimtis muzikos pavidalu.

Mano paveikslo turinys – ne literatūrinis pasakojimas, ne perpasakojimas tapyba, o apnuogintų žmogaus jausmų kvintesencija. Šito paveikslo turinys – paprastas gamtovaizdis, vakaras – abstrakcija.

„Išsiskyrimas“ (paveikslas-simfonija Nr. 9/60-80)

Aprašymas:

Naktis! Horizontas labai žemai. Pačiame viduryje upelis purioje pelkėtoje dirvoje. Dangus juda gaubiamas kiek prislopintų tamsiai violetinių, pilkų debesų. Beveik prie žemės, ties upeliu, tekančiu viduryje, dangus praplyšo, ir vos matomai atsidengia Mėnuo, kažkaip droviai ir baukščiai. Jis toks mažutis tarp galingų debesų, kaip dangaus akelė, bemirkčiojanti tarp krūmų kuplių gėlių tankumyne. Keletas nevikrių, nerangių šuoliukų – Mėnuo. Mažutis Mėnuo paslydęs nukrito, šleptelėjo į pelkėtą upę taip stipriai, kad jo šviesa, švytėjimas išsiliejo ne tik upelyje, bet pasklido po visą slėnį ir dar toliau iki pirmojo plano. Gyvas šviesos išpūdis! Pirmame plane iš kairės pusės iškreivotas, menkutis berželis išdidžiai iškėlė aukštyn galvą, nesusimąstydamas, kad jo viršūnėje nėra nei vieno lapelio. Nors ir sulenktas, bet išdidžiai ir tvirtai siekia būti tiesus, rungtis su debesimis, kurie plaukia virš jo ratu jį erzindami, tyčiodamiesi slepiasi nakties tamsoje. Dešinėje nukarusi pušėlė, bet graži savo neūžaugos savitumu. Ten, tolumoje, dar keletas tokių mažylių. Kokios jos visos našlaitės! Kokios netgi nelaimingos čia! Šitoje pelkėje nugyvens savo gyvenimą ir nesužinos, kad jų sesės – išlakios, galingos laivinės pušys.

Pirmame plane tamsa. Suardyta dirva, keli kelmiai, va ir viskas. Toliai, toliai, dar kartą toliai.

„Vienišoji“

(paveikslo turinys)

I dalis. Švelnūs kaip šilkas „piano“ garsai apsako vakaro eiseną ir vienišos eglės, sniego plynuose svajojančios toli nuo visko, glamonėjantį atsisveikinimo šnaresį.

II dalis. Nusiramnimas, miegas, gerai, kai visas sielvartas užsimirštas. Bet tai sapne ir tik laikinai. Gaivalas rimsta, pūga tylą.

Sapnas 3 (tema)

Praplyšo dangaus skliautas, bailiai dirstelėjo Mėnulis. Metė savo žvilgsnį į kietą Žemę, naktį sukaustytą šalčio ir tamsos. Eglė pabunda nuo šalto šviesos bučinio (kažkaip smalsiai), šviesos ir Mėnulio spindesio. Paveikslą užlieja šviesa (šviesos žaismas). Monotoniškai (lyg šokyje) kaitaliojasi minoriniai garsai, piešia kažkokį palengvėjimą....

III dalis. Scherzo crescendo, forte fortissimo, stiprėjantys garsai, vaiduoklių garsai (minoriniai), vėl pūgos tema, sniego audra, vėtra pusto sniegą, vėpūtinus, po juos žaismingai slankioja erzinti Mėnulio šviesa.

Kažkur tenai už debesų slenka Mėnulis, pats pilnas nerimo, sutrikęs.

IV finalas. ...pavergtoje sieloje gimsta, gyvena ir kankinasi viltis, matyti amžinybės šviesa ir spindesys, kad svajonės taps tikrove ir stos ramybė, tylą, laimė. Viskas nutyla. Nuščiūva. Nakties karalystė.

Toks mano paveikslas „Vienišoji“.

Vienišoji (Vienatvė). 1943 m. kovas.

Drobė, aliejus; 57 × 37.

GM

Žiemos vaizdas. Uchta. Lageris žiema.
Apie 1938–1945. Kartonas, aliejus; 16 × 20.
LNDM, T-12928

Kasdieniai užrašai

LAGERYJE B. MOTUZA DIENORAŠČIO NERAŠĖ. Tik viename iš jo bloknutų su antrašte „Apie meną“ yra trumpučių kasdienių užrašų – fiksuoti svarbiausi dienos įspūdžiai ar mintys. Šiuos užrašus jis rašė nuo 1944 m. sausio 1 d. iki liepos 8 d.

1944-01-01 Vis tik šiandien padariau savo „Adadžio“ apmatius. Auksinis saulėlydis užliejęs gerą vakarinį dangų. Kažkoks gerumas glamonėja širdį.

1944-01-02 Baigiau savo E. Po iliustracijas. Svajoju, galvoti lengva.

B. Motuza sukūrė keletą paveikslų ciklą Edgardo Po (*Edgar Allan Poe*) poezijos motyvais, Migelio Servanteso (*Miguel de Cervantes Saavedra*) „Don Kichoto“ temomis, keletą skirtų Nikolui Paganiniui (*Niccolò Paganini*).

1944-01-10 Prasidėjo pilnatis. Naktimis daug šviesos. Mėnuo – didelis varinis diskas, o aplink jį sidabrinė aureolė, didžiulė, neaprepiama. Debesuotumas mažas, tyluma, lengva drėgmė. Trejus metus aš stebiu Mėnulį ir naktį. Gal atiduoti jiems visą apgailėtina gyvenimą!

1944-01-13 20 laipsnių šalčio, melsvas speigas. Dirbtuvėje siaubingai šalta, o namie... Sergu. Sieloje liūdesys ir ilgesys. Vienatvė...

1944-01-23 <...> kur pasislėpti nuo šalčio?! Sunku! Sunku kęsti – vėl žiema. Blogai, kad tiek jėgų išseikvoji, kad išliktum gyvas. Kaip gi dirbti? Tai vienintelis dalykas, kuris mane pykdo, siutina ir gadina nuotaiką. Tai tau sekma dienis!

1944-03-01 Stebuklinga diena. Languose Saulė, ant mano kabinos sienų zuikučiai žaidžia. Itališkas dangus su aukso avinėliais. Violetiniai-alyviniai toliai. Aš patenkintas.

1944-03-02 Dirbtuvėje baisiai šalta. Nerandu vietos. Šviesios vaiskios naktys, bet speigas stiprus. Aš sergu – skorbutas.

1944-03-03 Dirbtuvėje drėgna. Kova už gyvybę. Skorbutas kabina vis stipriau. Mieguistas, pavargęs, nejudrus – pats savęs nepažįstu. Lauke atodrėkis. Stipri Saulė. Elga padarė pagalvę su „garniais“ – gabi mergina. Aš noriu, kad ji taptų mano žmona, bet bijau jos latviško „temperamento“, užsispyrimo ir kaprizų.

Don Kichotas. Apie 1942.
Fanera, aliejus; 20,5 × 15,5.
LNLM, T-12929

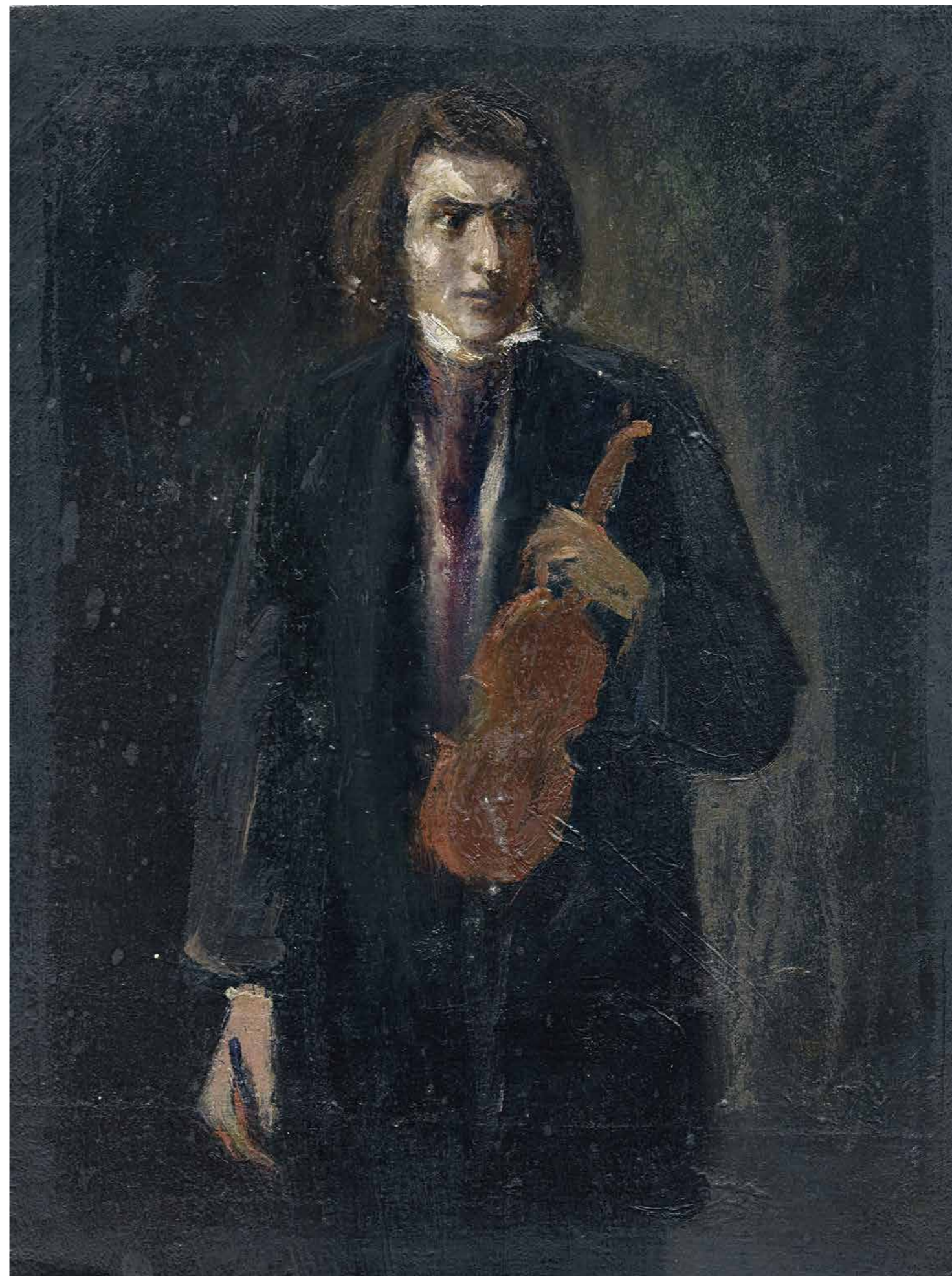
1944-03-08 Kovo naktys!
Palaipsniui ir iš lėto, nenoriai Mėnuo užleidžia savo teises baltosioms naktims. Šiuose virsmuose yra kažkas ypatingai gero, lyg nuo vestuvių, nuo meilės (vėliau). Ryškumas pasiekia ribas – rodos, tai diena, bet taip būna ne kiekvieną naktį tuo pačiu metu ir tas pats, visai ne. Keisti šešėliai nuo apšarmojusių berželių. Jie primena man kai kuriuos Viljamo Bleiko ir Beti Džones piešinius. Bet matomumas baises, rodos, kuo toliau žiūri, tuo geriau matai. Mėnuo jau visiškai apvalus, pilnas, baltas, sidabrinis, toks kaip Vaildo „Salomėjoje“. Mėnuo kažkoks didingas, viso pasaulio grožis, jo varsose yra kažko paslaptingo. O aplink jį spindi rubino ir smaragdo žvaigždės, spinduliuojančios kažkokią palaimą, kaip šventųjų ir angelų veidai brolio (fra) Anželiko freskose. Koks ryškus, gražus Orionas greta Mėnulio, ant mėlyno aksomo jo karoliai – išsibarstęs Sietynas (Plejados). Skaitau Mikelandželo sonetus ir laiškus.

1944-03-10 Viskas krypsta į pavasarį, bet pats pavasaris dar labai toli.

Darau Delakrua „Dantės laivo“ kopiją. Baigiu dažus ir teptukus – ką reikės daryti? Kada visų mano kančių pabaiga? Aš tikiu, aš tikiuosi, aš gimiau gyventi! Mirties nebijau, su ja susitikti suspėsiu. Mane kankina sulaukėjimas vienvėje. Noriu turėti draugą ir artimus sau. Aš nekaltas, kad sulaukėjau. Niekas tavęs nekaltina, kad sulaukėjau. Niekas tavęs nekaltina, nekaltink savęs, kam tu reikalingas, gyvas ar ne, koks kiemo reikalas.

1944-03-12 Kovo šaltis. Žavingiausias žiemos mėnuo – kovas. Naktys šviesios, pilnatinės, pašalę. Dūmai stulpu. Stebuklinga. Bet mano akys, dantys... Aš sergu.

1944-03-14 Geriau. Taisausi. Geriu žuvies taukus, valgau bulves, aš tikras Džeko Londono tipas.

Paganinis. 1939. Drobė, aliejus; 35 × 26.
LNLM, ED-160491

Žvaigždėta naktis. Vetlosianas. 1941.
LNM, T-2131

Skaitau jį. Klausausi Rosinio, Šumano ir Mendelsono. Menas, draugai tolimieji, jūs mane visi užmiršote. Aš vienišas. Bet dėl Žmonijos gerovės, kiek tik pajėgsiu ar ne – matysim, dėl meno, dėl muzikos verta gyventi!

1944-03-15 Žmogui būtina tirti Dangiškąjį pasaulį, jo šviesulių pasaulį. Filosofijai reikia priskirti daugelį mokslų: astronomiją, fiziką, biologiją, psichologiją ir sociologiją <...>. Pilnaverčio sprendimo apie Pasaulį, Kosmosą ir Visatą nei vienas mokslas savarankiškai, be kitų mokslų, negali duoti, nes kiekvienas iš jų užsiima tik dalimi visatos. Visatos prigimties tyrimas yra filosofijos mokslo uždavinys.

Tokiū būdu man aišku, kad filosofijos dalykas, skirtingai nuo atskirų mokslų dalykų, yra visko, kas egzistuoja, visos veiklos tyrimas. <...>

1944-03-16 Negabusis klaidų nedaro, nes didžiausia klaida – jis pats <...>.

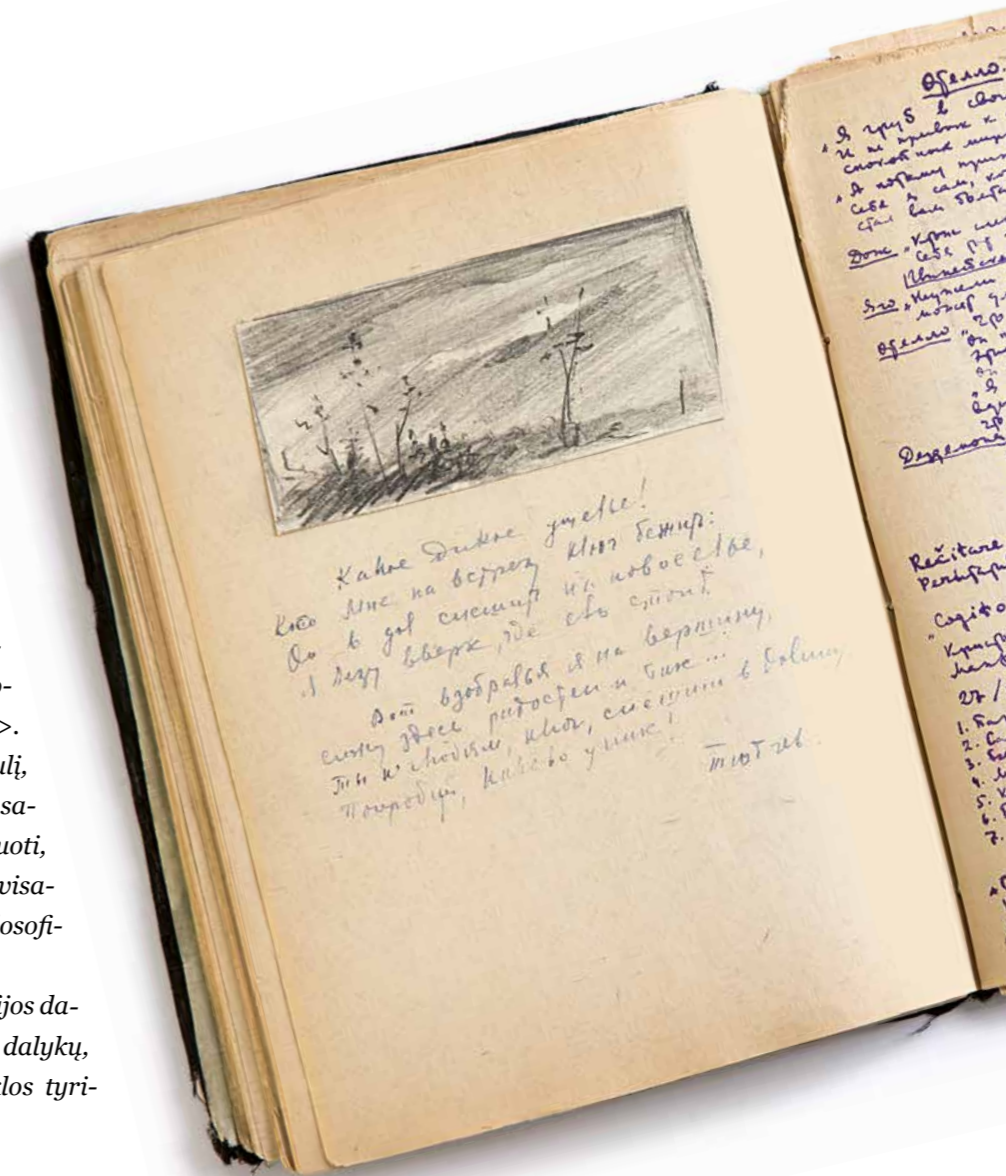
Mėnulio veidas pavargęs, blyškiai pilkas. Apsuptas žiedo iš žilų debesų. Keistas šią naktį Mėnulis, jis panašus į numirėlio profilį.

Vakarykštė naktis, ypač dangus, palietė kažką atmintyje, kas ten seniai gulėjo užmaršty.

Dangus buvo panašus į tą Dangų, koks būdavo pas mus pavasarį per potvynį. Šio vakaro grožis visada išliks mano širdyje, kaip tie laimingieji vakarai. Aukštinė diena, o sieloje – džiugu, širdyje – liūdesys. <...>

1944-03-20 Apie peizažą

Dangus atsispindi Žemėje ir visas dangaus judėjimas. Kai tapai dangų – atvirkščiai, žiūrėk į Žemę. Visi dėsniai velniop. Aš nesilaikiau jokių taisyklių dirbdamas čia, kur dangus neįtikėtinai įtemptas ir amžinai gresiantis netikėtais pokyčiais.

B. Motuzos savadarbė
piešinių ir užrašų knygelė
GM

Svajonė. 1939–1940.
Drobė, aliejus; 79,4 × 39,4.
LNM, GRD 59652

1944-03-23 Pirmą kartą pamačiau kamuolinius debesis, užlietus Saulės. Jie buvo balti, baltiesni už baltus. Kartu skaidrūs, perlamutriškai žaismingų atspalvių. Stebuklas!

1944-03-28 Tarp dykumo ir gyvenimo negandų ir sąmyšio ateina įkvėpimas. Nervai tiek įkaitę, širdis daužosi, liepsnoja vaizduotė, nors <...>, kad įgyvendintum sumanymą, reikia atvėsti ir nutilti, kaip prieš minią ant ešafoto nukirsdintam budelio.

1944-03-29 <...> Kūrybos polėkyje, kai jauti kilnumo ir grožio trauką, tave išmuša lengvas prakaitas, apima atsipalaidavimas, kažkoks silpnumas, dar nepradėjus darbo ir nepavargus, o sieloje – savigrauža, nes suvoki, kad esi bejėgis tapti žmogumi. Kokią baisią, lemtingą jėgą žmogaus gyvenime turi atsitiktinės aplinkybės – jos gali pražudyti viską. Pasitaiko!

1944-04-07 Jau ½ sniego dangos išnyko. Klasikiniai kamuoliniai debesis, auksiniai stebuklingi vakarai. Atsirado ilgi violetiniai šešėliai. Gamta turtėja spalvų. Gražu, gaivu. Naktų gro-

žis negirdėtas. 9 valandą dangus plikas be debesų. 10 valandą aplink Mėnulį atsiranda debesų pabiros. Mėnulis naujas, diskas. Šaltis 15. Tyluma. Šąla. <...> žvirbliai neramiai čirškia, poruojasi, turškiasi. Virš miškų labai daug varnų. Kažkur dingo žiurkės.

1944-04-18 Nuostabus vėjas, kaip jis gerai džiovina. Daugelyje vietų jau nebėra sniego, likęs sniegas tyžta, darosi purus. Medžiai pildosi sulos, žolytė žaliuoja. Naktys trumpos, Mėnulio nėra. Temsta 7 valandą. Naktys pilkos, tamsios, nesimato žvaigždžių. Pirmas tikras lietus.

1944-04-19 Gamtoje visiška suirutė, lietus tęsiasi. Sėdžiu dirbtuvėje, kojos šlapios, kankinuosi. Diena <...> pilka, daug drėgmės, purvas, purvas, kaip Pragare. Dangus jūros spalvos. <...>

1944-07-04 6 valanda vakaro. Oras rūškanas – lietus pliaupia. Tartum pragaro vartai atsivėrė višiams. Mano sieloje lietus, aš verkiu. Mano sieloje pragaras. Kas mane paliko mintyse, tas mane pamiršo. Elga neišlaikė siaubingo gyvenimo su manimi.

1944-07-07 O siaube, išėjau vasarą, grįžau žiemą. Sniegas, aplinkui balta balta. Užbaigiau 7-ąją Simfoniją. Skauda akis.

1944-07-08 <...> Skaitau apie Vrubelį. Puiki diena. Aš stiprėju. Šaltis 4–5 laipsniai. Nušalo bulvės ir tabakas. Aplinkui laužai ir dūmai, dūmai. Žmonės gelbėjasi. Sunku, beveik neįmanoma kovoti su stichija. Siaubinga vasara.

Iki 1944 m. Boleslovas lageryje sukūrė 179 darbus, bet jis dirbo ir vėliau, kai buvo išleistas iš lagerio be teisės išvažiuoti ir gyveno Uchtoje. Taigi Šiaurėje sukurtų darbų bus apie 200.

Ilgas kelias namo

BOLESLOVĄ IŠ LAGERIO IŠLEIDO 1945 m. lapkričio 5 d. (oficiali įkalinimo pradžia skaičiuota nuo 1935-06-25). Bet tai dar nebuvo laisvė. Jis privalėjo gyventi Uchtoje ir dirbti NKVD nurodytoje vietoje be teisės kur nors išvažiuoti.

Uchtoje jis sulaukė Elgos – ją išleido 1945 m. lapkričio 17 d., irgi be teisės išvykti, ir privalomai įdarbino toje pačioje Vetlosiano ligoninėje, kur ji dirbo anksčiau. Elgos laiškai motinai, kuri tebebuvo tremtyje, parodo, kokiomis sąlygomis gyveno ji ir Boleslovas Uchtoje pirmus mėnesius po lagerio.

1945-11-30 <...> Ilgą laiką (dvi-tris savaites) po išsilaisvinimo aš tebegyvenau senoje vietoje su V. J., nes gyvenamojo ploto neatsirado. Maitinasi kažkokioje valgykloje už pinigus, kuriuos tu man anksčiau atsiuntei. Padėtis buvo atgrasi ir nepriimtina. Iš tos sunkios padėties mane išvadavo Boleslovas. Aš tau jau rašiau, jog nepaisydamas nieko jis vis tikėjosi, kad sugrįš geros ir laimingos mūsų bendro gyvenimo dienos. Jis išėikvojo mažiausiai vaigoną atkaklumo ir energijos tam, kad gautų kambarį mieste, o kai jį gavo, pasiūlė man persikelti į jį. Pradžioje bandymai iš naujo suartėti man atrodė visiškai bergždi. Prisipažinsiu, aš ir

Tūta, kurioje į Lietuvą buvo atvežti B. Motuzos darbai.

LNM

dabar ne visai įsitikinusi, ar teisingai pasielgiau ir ar patikimi mūsų dabartiniai artimi santykiai, bet, viena vertus, ši išsiskyrimo istorija mus abu, ir ypač jį, daug ko išmokė ir labai pakeitė; kita vertus, aš taip norėjau kokių nors permainų savo vienišame gyvenime, kokio nors nukreipiančio, patraukiančio užsiėmimo; juk artimesnių už jį... aš čia nieko neturiu, ir dėl savo „ekscentriškumo“ ir apskritai labai didelių reikalavimų žmogiškųjų savybių atžvilgiu aš nieko geriau ir nerasiu. Kad ir kaip ten būtų, kad ir koks jis būtų, jis mane labai stipriai myli, ir mes abu labai daug iškentėjom, o pavieniui šiomis sąlygomis išgyveni labai sunku, beveik neįmanoma. Žodžiu, viską apgalvojusi aš sutikau pereiti pas jį ir organizuoti bendrą ūkį bendromis jėgomis. Štai jau 10 dienų kaip mes laimingi mažo, žemo, bet švariai nubalinto ir nepaprastai šilto kambariuko savininkai. Diena iš dienos mes jam teikiame gyvenamą pavidalą <...>

Boleslovas dabar dirba teatre dailininku dekoratoriumi. Uždirba gerai, todėl, prašom, nesi-rūpink, ar aš apsirėngusi ir soti. Turiu viską, kas būtina: puskailinius, megztą skarą, pirštines, megztukų, naujus veltinius, vilnones kojines, šokių tokius baltinukus, pora suknelių darbui ir puikią išėiginę suknelę iš juodo su baltu šilko – Boleslovo dovana išsilaisvinimo dienai. Rude-niui turiu batus ir kaliošus purvui; vasarai – pusbačiai ir bus dar batsiuvui užsakyti bateliai... Žodžiu, prašom nesirūpinti. Palaipsniui aš viską įsigysiu.

Dėl maisto irgi viskas gerai. Aš jau gavau darbo kortelę. Mieste yra turgus, kur galima nusipirkti visko, kas būtinausia, tiesa, brangu, bet pinigų mes turėsime.

1945-12-08 Apskritai, mūsų naujas gyvenimas dar kažkaip nenusistovėjo, nepasiekė normos. Mes pradėjom, tiesą sakant, visiškai tuščioje vietoje: mažutis plikas išbaltintas kambariukas su plyšiuotomis durimis, perpučiamu langu ir šalta virykle. Teko rūpintis tiesiog kiekvienu niekniekiu: malkomis, pakulomis, baldais, indais, šluota, žarstekliu, kibirais ir viskuo kitu, o dar reikėjo visa tai parsigabenti šaltu, tamsiu metu. Pirmas kelias dienas, netgi savaites abu laktēm kaip išprotėję, iš įvairių vietų viską tempėme namo ir išleidom visus pinigus. Mano pirma alga irgi iš karto dingo kažkokiems neatidėliotiniams mokėjimams, bet užtat dabar turim viską, kas būtinausia: praustuvė, du dubenys, trys geležiniai kibirai, du mediniai; dubenėlių rinkinys, kuris atstoja ir lėkštes, ir puodus, ir keptuvę; turim tris taburetes, stalą, spintelę, lovą, virtuvinę lentyną vietoj bufeto ir knygų lentyną; malkų atsargą kokiems trim mėnesiam, elektros plytelę, elektros lempuotę, radiją; šluotą ir žarsteklį! Na, ko dar reikia prašmatniam gyvenimui.

Maitinamės kol kas kukliai: pagal kortelę duoda nedaug, o turgui pinigų kol kas mažoka – ten viskas brangu, bet kai atsikratysime skolų, neišvengiamų taip staigiai kuriantis, tada galėsime papildomai visko nusipirkti turguje, ir viskas susitvarkys. Žiemą kaip nors pragyvensime, o pavasarį matysime, kas ir kaip.

Viskas tarsi ir gerai, bet mano nuotaika beviltiška. Vargana aplinka, gyvenimas be prošvaisčių, nepritekliai ir vienodumas mane siaubingai slegia. Nuolat esu apimta kažkokios abėjingos, bedžiaugsmės, depresyvos būsenos. Niekas man nemiela, nieko nesinori daryti, viskas vienoda, klaiku ir nuobodu. Mano vangumas ir irzlumas man pačiai šlykštūs. Gal tamsus metas

veikia man nervus – nežinau, ar nepasitenkinimas pačia savimi mane drasko. Aš, pavyzdžiui, jaučiu tam tikrą nepasitenkinimą tuo, kad grįžau pas Boleslovą. Galbūt man nereikėjo to daryti, bet kokia buvo išeitis: vienatvė man pasidarė visiškai nepakeliama.

Boleslovas daro viską, kas įmanoma, kad man būtų gerai ir fiziškai, ir morališkai: jis nepaprastai rūpestingas, slaugo mane kaip vaiką, apsupa paveikslais, knygomis, įdomiais gerais žmonėmis. Aš visa tai vertinu, už daug ką jam esu dėkinga, bet man tikriausiai reikia kažko kito, o ko – aš pati nežinau. Velniai žino, kas per būseną. Gyvenimas labai sunkus ir bedžiaugsmis. Tikriausiai aš tiesiog pavargau nuo viso šito. Man reikia kažkokios staigios permainos, supurtymo, bet nieko panašaus ateityje nenusimato, ir dabar dar mažiau vilčių negu bet kada.

Eidama į darbą ilgu snieguotu keliu turiu daug laiko apmąstymams, ir dažniausiai jie būna kartūs. Stengiuosi galvoti, kad daug žmonių gyvena blogiau už mane ir kenčia žymiai daugiau, bet tai manęs nepaguodžia. Aš žinau, kad be galo daug laiko, praleidžiamo tarp viryklės ir lovio ar su adata rankoje, dingsta be jokios naudos ir nebegrįš niekada, o juk aš sugebėčiau praleisti jį naudingai ir su pasitenkinimu, gauti žinių ir su džiaugsmu atiduoti jas kažkam didesniam, negu asmeninis apsitvarkymas ir skurdus gerbūvis. Ir netgi atsikratyti tokių minčių nėra jokios galimybės.

1945-12-26 Be kambarėlio, apie kurį tau rašiau, mes gavome dar pusę didelio gretimo kambario. Ten reikia pastatyti pertvarą ir padaryti nedidelį remontą, ir tada mūsų gyvenamasis plotas bus didesnis. Ten pereis Boleslovas su savo teptukais, dažais, drobėmis ir įsikurs dirbti, o šitas kambarėlis bus „mano“ ir valgomas. Gyvenimas apskritai labai varganas, bet daugelis net ir to pavydė. Aš prisimenu, kokia pasibaisėjusi dėl jūsų gyvenimo buvo motušė (Elgos močiutė), kai atvažiavo į Maskvą iš Rygos. Galbūt ir tau mūsų gyvenimas padarys panašų įspūdį, nors tu pastaruosius metus irgi nelabai lepinta.

Visa tai smulkmenos, kad tik būtų noro, iš bet kokios skylės galima padaryti padorų būstą. Dabar mano mintyse vien klausimas, kaip tave persitempti pas save. Matyt, reikės veikti per prokurorą. Artimiausiu metu aš tuo užsiimsiu. Dabar pas mus apie dvi savaites tokie negirdėti šalčiai, kad gyvenimas tarsi sustingo ir susiparalyžiavo. Lauke tiesiog užima kvapą, ir aš sunkiai nusigaunu į darbą (tau rašiau, kad vaikštau 3,5–4 km), o visos tos įstaigos nuo manęs gana toli. Namuose visos sienos apšarמושios, ir vienintelis išsigelbėjimas – nuolatinis kūrenimas, šilti rūbai ir karštas maistas. Bet šiandien šaltis atlėgo, nuo 47° C nuslinko iki 30° C, ir iš karto pasidarė lengviau.

Mes dabar šio to imamės, kad iš čia išvažioutume, ir Boleslovas mane tikina, kad jei jis to reikalo ėmėsi, tai padarys iki galo. Tai tokia svajonė, kad aš net bijau apie tai galvoti, bet galbūt pavyks.

1946-03-14 Atrodo, rašau tau iš čia paskutinį laišką. Mano svajonė, visų šitų metų viltis, pats didžiausias pastarojo meto noras, apie ką tau rašiau kiekviename šių metų laiške, labai arti įgy-

vandinimo. Jei nieko netikėto blogo neįvyks ir viskas klostysis taip, kaip dabar, tai kitą savaitę mes iš čia išvažiuosim!!! Už tai aš dėkinga vien Boleslovo pastangoms ir vargams <...>.

Mes dabar gyvenam karštligiškai laukdami, kol bus sutvarkyti dokumentai. Apgalvojam kiekvieną mūsų kuklaus bagažo detalę, svajojam apie ateitį, audringai reaguojam į kiekvieną garvežio švilpuką, renkam pinigus kelionei, priminėjam svečius ir išklausome jų džiaugsmingų šūksnių išgirdus apie mūsų negirdėtą laimę. Boleslovas jau mėnesį niekur nedirba. Išstis dienas jis praleidžia savo dirbtuvėje (aš tau rašiau, tikriausiai, kad mes, gavę pirmą kambarį, netrukus greta gavom antrą, kur jis ir įsikūrė su savo margu ūkiu), apsilkęs mano seną chalatuką, kurį jis visą išteplojo dažais. Ten jis tvarko savo darbus, atlieka paskutinius skubius užsakymus ir kas valandą kviečia mane beldimu į sieną, kad kritiškai apžvelgčiau, kas nuveikta. Dienos viduryr eikvojamas lakstyti po įstaigas, iš kur vakare jis man parneša gerų žinių, ir mes abu džiaugiamės kaip pašėlę. Apskritai viskas eina gerai, bet nekantrumas kasdien auga.

Kovas mūsų kraštuose – pats geriausias mėnuo iš visos ilgos žiemos. Naktys su ryškiomis mėnesienomis ir saikingu šaltuku; dienos saulėtos, žydros su skambiu lašėjimu nuo stogų ir žvirblių čirškėjimu. Vakare, kai einu į darbą, o Boleslovas mane lydi, mes lėtai einame keliu ir prisimename kiekvieno posūkio, kiekvieno kelmelio ir gražios vietelės istoriją. Juk kiek metų mes čia vaikščiojame žiemą ir vasarą, kiek jau prisirinko prisiminimų, susijusių su šitais varganais gamtovaizdžiais. Išsiskirti su jais negaila, tuo labiau, kad mes nesentimentalūs. <...>

Važiuosime neapsikrovę, nes daiktų jokių neturime. Viskas, ką čia dėvime, padorioms vietoms netinka, todėl visus tuos skarmalus išmesim. Pasiimsime tik nedaug geriausių, ką galima apsirengti, ir maisto atsargų. Naujoje vietoje pradėsime naują gyvenimą ir po truputį rinksime daiktus.

1946-04-11 <...> Bagažu išsiųsime darbus ir medžiagas, kurių Boleslovas per tą laiką prikauptė. Bet mūsų skurdas mūsų visiškai neglumina. Džiaugiamės, kad turėsime laisvas rankas, ir tik siekiame išvažiuoti, kol mūsų vertingiausias krovinyr – laukiama dukra – dar yra labiausiai kompaktiškoje padėtyje (jie jau laukė antro vaiko – dukros, bet gimė, jau Vilniuje, sūnus Gediminas).

Mes su Boleslovu gyvename visiškai draugiškai ir gerai. Kai būsime kartu ir galėsime tau viską papasakoti, pati įsitikinsi, kad jis prisirišęs prie manęs nepaprastu jausmu, o lygiai taip pat ir aš prie jo. Ką gi padarysi, balandžio 15 dieną švęsime savo šeštąsias metines. Tai ne diena ir ne savaitė, ne atsitiktinis susitikimas, ne laikinas ryšys. Mes daug išgyvenome kartu ir daug kuo tinkame vienas kitam. Galiausiai, ne mano kaltė, kad negaliu pasitenkinti paprastu miesčioniu, kuris man parūpintų ramų, materialiai aprūpintą šeiminių gyvenimą. Boleslovas – neeilinė asmenybė, ir už tai galiu jam viską atleisti ir viskam dėl jo ryžtis. Su juo mano gyvenime yra kažkokio įdomumo ir perspektyvų.

1946-04-24. Štai dabar jau tikrai rašau tau paskutinį laišką iš čia, todėl galiu smulkiau aprašyti visus mūsų reikalus.

Mūsų ilgas ir sunkus triūsas pagaliau apvainikuotas sėkmės: turime visus dokumentus, kad galėtume išvažiuoti. Liko tik susidėti daiktus, atsisveikinti su visais ir sėsti į traukinį. Ligi šiol aš tau nieko nerašiau, kur norime važiuoti. Dabar papasakosiu ir apie tai: mūsų galutinis tikslas yra Valmieros miestas Latvijoje, kur dabar gyvena ir buhalterė dirba Valijos sesuo Marija. Jau keli mėnesiai ji kiekviename laiške rašo, kad laukia mūsų, ir, be laišku, mes iš jos gavom ir keletą nekantrių telegramų. Bet mėginant gauti paskutinį iš mums reikalingų dokumentų, o būtent leidimą į gyvenamąją vietą, teko nusivilti. Pasirodo, leidimą tenai galima gauti tik turint leidimą įvažiuoti. Kadangi aš jau išėjau iš darbo ir visi reikalai čia jau baigti, jau parduoti baldai ir mūsų vargani namų ūkio daiktai, tai nutarėme vis tiek išvažiuoti, nelaukdami jokių leidimų. Ištyrę žemėlapi pasirinkome Sebežo miestą, artimiausią prie Latvijos. Tenai apsisostime ir iš tenai rūpinsimės leidimu įvažiuoti. Kas bus, tas bus. Manau, nepražūsime...

Pagaliau 1946 m. naktį iš balandžio 28 į 29 d. jie išvažiavo iš Uchtos. Elga prieš lagerius gyveno Maskvoje, todėl tik ten ji galėjo gauti kai kuriuos dokumentus, reikalingus tolesniam gyvenimui, tad jie pradžioje kelioms dienoms vyko į Maskvą.

Pirmas atvirukas iš kelionės parašytas Kotlase.

Iki traukinio išvykimo į Maskvą liko 2½ valandos. Bilietai ir plackartas jau kišenėje. Tiesioginio vagono iš Uchtos į Maskvą nebuvo, parą praleidome Kotlase. Nakvojome konduktoriaus namuose – su juo susidraugavome kelyje į čia, ir pasirodė, kad jis gyvena Kotlase. Dieną apžiūrėjom miestą, pietavome restorane, turguje gėrėm pieną, nupirkom Boleslovui batus už 300 rub. Dvinoje prasideda ledonešis, sugaišome 2 val. jį stebėdami. Čia jau visiškai pavasaris. Vaikštinėjame vasariškais paltais, sniego seniai nėra. Maskvoje prabūsime tiek, kiek bus galima. Turim visą krūvą laiškų maskviečiams, pas kuriuos galima nakvoti. Reikia pabuvoti muziejuje, teatruose, parodyti Boleslovui visas išžymybes. Važiuoju į Maskvą su dideliu jauduliu. Rašysiu, kas ir kaip <...>.

Pagaliau Maskva. Čia jie išbuvo 8 dienas ir išvažiavo į Sebežą – miestelį Latvijos pasienyje, kur turėjo laukti leidimo keliauti toliau. Iš ten – kitas atvirukas.

1946-05-13 Gegužės 10 dieną išvažiavome iš Maskvos. Laiką ten praleidome labai gerai, bet galų gale reikia ir saiko turėti. Lygiai po paros atvykome į Sebežą. Vaizdas pro langą visą kelią buvo pasibaisėtinas: sviedinių duobės, apkasų ir blindaužų pėdsakai, sudaužyti tankai ir lėktuvai, o svarbiausia – visur apdege griuvėsiai buvusiuose miestuose ir kaimuose.

Sebeže išlipome ant lentinės platformos, nieko kito, kas žymėtų čia esant stotį, nebuvo, ir ėmėme galvoti, ką daryti toliau. Miestas nuo stoties už 3 km, o nuvažiuoti nėra kuo. Saugojimo kameros daiktams nėra, aplinkui atviras dangus virš žalių kalvų ir retai išsimėčiusių namelių. Šiaip ne taip nusitempėm daiktus iki artimiausio namuko ir įkalbėjome šeimininkus priimti mus nakvynei, nes jau buvo tamsu, o ir gerokai šalta.

Rytą nuėjome į miestą. Iš visko matyti, kad tai būta žavingo miestelio, bet iš jo dabar likę vieni griuvėsiai. Statinių liekanos žiūri į didelį ežerą, o aplink vaizdinga vietovė: kalvelės, ežerai, išsimėtę kaimeliai, miškeliai, laukai. Pirmiausiai užsukome į turgų: gyvame sendaikčių turgelyje parduoda viską, ko nori, ir, kaip mums pasirodė, nelabai brangiai. Litras pieno 8 rub., dešimt kiaušinių 25 rub., mėsa 20 rub. ir t. t. Su duona sunkiau, bulvės brangios, bet apskritai pragyventi galima. Mes apskaičiavome, kad netgi niekur nedirbdami čia galėsime pragyventi ir pailsėti mėnesį ar pusantro, o per tą laiką tikimės gauti leidimą įvažiuoti į Latviją ar Lietuvą.

Iš turgaus nuėjome ieškoti, kur gyventi. Apėjome daug namų ir pagaliau radome kampą trobelėje kaime, šeimoje, kurią sudarė senis, jo suaugusi dukra ir 8 metų berniukas. Žmonės geri, švaru ir tyku. Daugiau mums nieko nereikia. Mokėsime 50 rub. už mėnesį. Vakarop persitempėme ten daiktus ir prisigėrę pieno atsigulėme miegoti. Šiandien leidomės po įstaigas formintis, parašėme visur laiškus ir telegramas. Kol kas ilsėsime ir lauksime atsakymų. Darbo kol kas neieškome, kad būtų lengviau išvažiuoti.

Sebeže jie praleido 6 dienas ir, gavę leidimą įvažiuoti į Latviją, gegužės 18 d. atvažiavo į Rygą. Štai pirmas atvirukas iš Rygos.

1946-05-23 Mamyte miela, nori tikėk, nori netikėk, bet mes vaikštinėjame po Rygą. Žydi kaštonai, alyvos, gėlininkų krepšiai pilni puikiausių gėlių; visas miestas kvėpia ir pritrenkia savo pastatų, gatvių, parkų grožiu. Vaikštom po muziejus, buvom nuvažiuavę į pajūrį į Majuorių, į žydinčius Uždauguvio sodus. Oras stebuklingas, mėgaujamės kiek galim. Ilsimės kūnu ir siela. Šiandien, pagaliau, važiuojame į Valmierą, kur galvojame įsikurti ilgam. Ten mūsų jau laukia su karve ir daržiu. Iš pradžių užsiimsime žemės ūkiu, įsikursime, apsižiūrėsime ir išsikviesime tave. Važiuok į Jeniseiską. Adresą nusiūsiu telegrafu ir lauksiu laiškų.

1946-05-25, Valmiera <...> Mūsų nepakartojama kelionė, trukusi visą mėnesį, pagaliau pasibaigė. Šiandien įregistravome savo pasus milicijoje ir tapome visaverčiais Valmieros miesto piliečiais.

Valmieroje juos priėmė Valijos Rudzytės, kalėjusios kartu su Elga ir dirbusios Vetlosiano ligoninėje, sesuo Maritė. Sąlygos buvo labai geros, jiems viskas labai patiko, tad čia pragyveno daugiau kaip mėnesį. Boleslovas buvo užsiėmęs Aleksandro Ostrovskio „Belugino vedybų“ pastatymu vietos teatre. Jis kūrė dekoracijas, eskizus, kostiumus, grimą, perukus, rekvizitus. Dirbo labai įtemptai, skubėjo greičiau užbaigti, kad galėtų išvažiuoti į Lietuvą.

Iš Elgos laiško motinai, rašyto Valmieroje 1946 m. birželio 28 d.: Spektaklio pasisėkimas buvo didelis. Teatro administracija ir visi aktoriai buvo nepaprastai patenkinti jo darbu. Vietos spaudoje jis buvo minimas kaip „apdavinatais Lietuvos mąkslinieks“ (talentingas Lietuvos menininkas), po visą miestą iškabinėtos afišos su jo vardu.

Vienkiemis prie Valmieros. 1946 07.
Kartonas, aliejus; 25 × 29.
GM

Boleslovui buvo siūloma dirbti Valmieros teatro direktoriaus pavaduotoju, Elga irgi galėjo rinktis net iš kelių darbų, bet jie nutarė važiuoti į Lietuvą. Apie tai rašoma Elgos laiške motinai.

1946-06-28 <...> mes išvažiuojam į Lietuvą. Aš žinau, mano miela Mamyte, kad tu dėl to nesidžiaugsi, tu, aišku, norėtum gyventi Latvijoje, o tenai bus sunkiau visais atžvilgiais. Bet juk ten tiek pat gerai klimato požiūriu, kaip ir čia, o kalba panaši. Ją lengva išmokti. Nieko nepadarysi. Man pačiai labai čia patinka, aš pripratau prie žmonių, prie aplinkos, prie šitų gražių vietų, o žiemai pas mus buvo perspektyva pervvažiuoti į Rygą. Bet juk Boleslovas lietuvis, jį traukia į gimtąsias vietas, o svarbiausia – jo draugai (visi jie dabar vadovaujančiuose posteose) siunčia laišką po laiško ir karštai, primygtinai kviečia greičiau atvažiuoti, žada įkurdinti, labai laukia mūsų abiejų. Ten jis galės ir rehabilituotis, ir bus savo gimtoje dailininkų ir bendramokslų aplinkoje. Aš dabar susirašinėju su Lietuvos dailės akademijos profesoriumi, pas kurį Boleslovas mokėsi prieš 12 metų (Juozu Mikėnu). To profesoriaus portretą mes radome čia, latviškoje enciklopedijoje. Jis gyvena Kaune, puikiai prisimena Boleslovą, kviečia važiuoti tiesiai pas jį ir gyventi pas jį, kol įsikursime. Svajoja apie bendrą darbą su Boleslovu. Na, kaip gi po to gali likti mažutėje sugriautoje Valmieroje, kur Boleslovui, be darbo už grašius provincijos teatre, daugiau nėra ką veikti. Teks vėl krautis daiktus ir važiuoti...

II. PILKOS ŪKANOS

Su kalinio žyme

IŠ VALMIEROS Į LIETUVĄ Boleslovas ir Elga išvažiavo 1946 m. liepos 4 dieną. Liepos 5 d. atvyko į Kauną, 10 d. – į Vilnių. Pirmus mėnesius gyveno J. Mikėno dirbtuvėje Dailės institute. Čia rugpjūčio gale jiems gimė sūnus Gediminas.

Tais pačiais metais jie gavo butą Ankštojoje g. 3, šalia dabartinio Gedimino prospekto. Dideliame, senamadiškame, karo metu apleistame bute jiems priklausė trys kambariai, dviejuose kituose gyveno Lietuvos dramos teatro aktorius Petras Zulonas. Visų kambarių langai buvo į šiaurę, ir saulės spindulys niekada į juos nepažvelgdavo. Matėsi kalėjimas ir siauras purvinas kiemas, kuriame veiklūs kaimynai iš pirmo aukšto augino kiaules.

Visas džiaugsmas būdavo vasarą išvažiuoti į vasarnamį. Tokią prabangą jie galėjo sau leisti, kadangi Dailininkų sąjunga turėjo du namus Jeruzalėje prie tvenkinio (šalia dabartinio Santariškių žiedo), ir ten vasarodavo kelios dailininkų šeimos.

Tik grįžęs, jau liepos 22 d. Boleslovas gavo pirmą užduotį – apipavidalinti sienlaikraščius Dainų šventei ir sukurti plakatus.

Sūnaus portretas. 1947.
Drobė, aliejus; 33,5 × 28.
GM

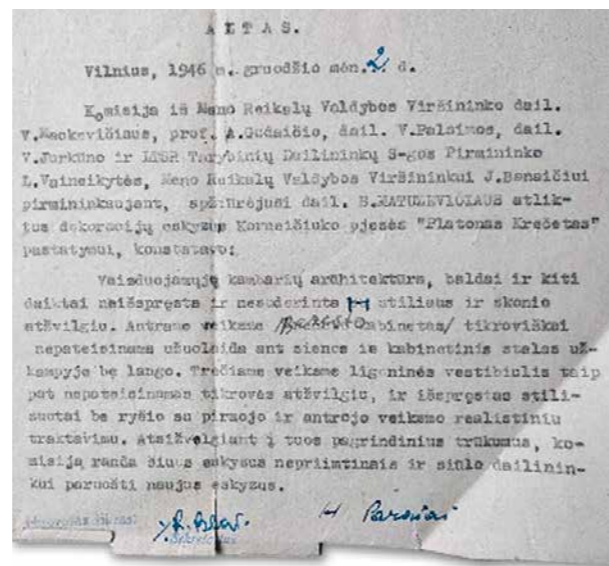
Parudamina. 1948 04 04.
Popierius, guašas; 36 × 48.
GM

Po lietaus. Lukiškės pro buto Ankštojoje gatvėje langą.
1948 04 24. Popierius, guašas; 47 × 37.
GM

Pirmas užsakymas, gautas iš Meno rūmų valdybos, buvo Liudo Giros portretas. Tais pačiais metais Boleslovas sukūrė ir mozaiką „Čiurlionis“, su kuria dalyvavo Dailininkų sąjungos parodoje. Parodos kataloge įdėta šio kūrinio nuotrauka.

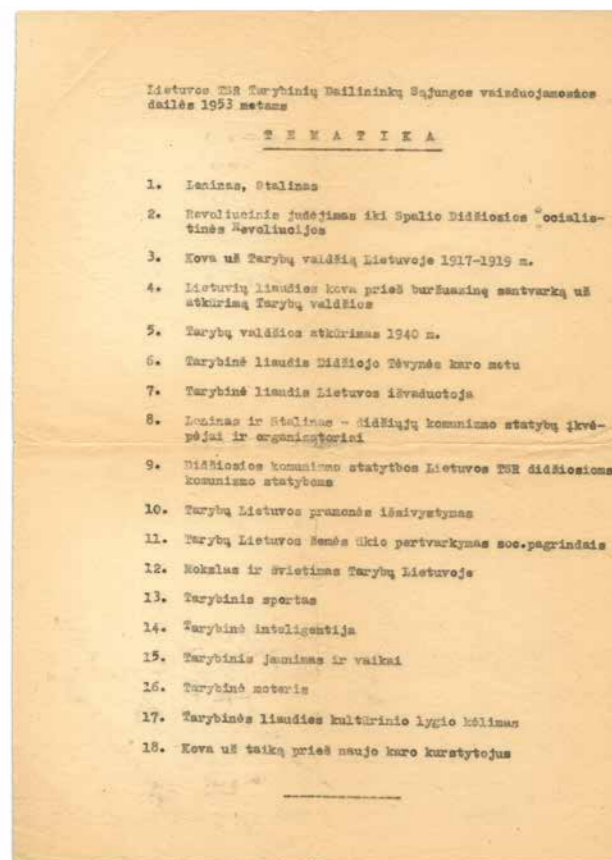
1946-aisiais Vilniaus dramos teatre Boleslovas apipavidalino Aleksandro Korneičiuko pjesę „Platonas Krečetas“. Darbas teatre nebuvo sklandus – Boleslovas vėlavo pateikti eskizus, o galiausiai pateikti režisieriui nepatiko. Jiems įvertinti sudaryta komisija nurodė parengti naujus. Boleslovui, labai jautriam žmogui, tai buvo nemažas išgyvenimas, bet viskas baigėsi gerai, ir premjera įvyko laiku.

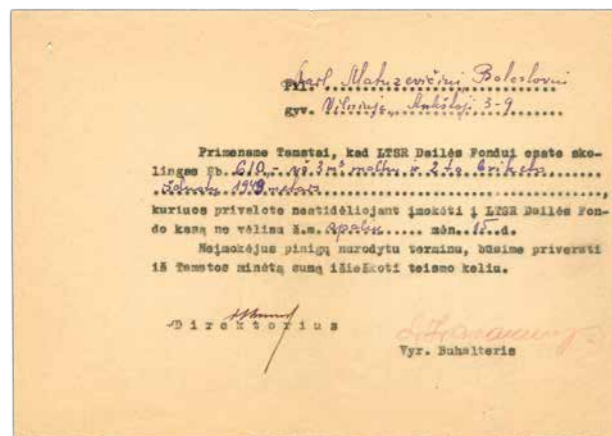
B. Motuzos dekoracijų pjesei „Platonas Krečetas“ eskizų vertinimo komisijos aktas

M. K. Čiurlionis. 1946. Mozaika. Akmuo, glazūruotos keramikos šukės, cementas; skersmuo – 38 cm.
LNDM, T-15947

Vaizduojamosios dailės temų sąrašas, kuriomis nurodyta kurti Lietuvos TSR Tarybinių dailininkų sąjungos nariams 1953 m.

Dailės fondo skolos lapeliai B. Motuzai už laiku negrąžintas paskolas

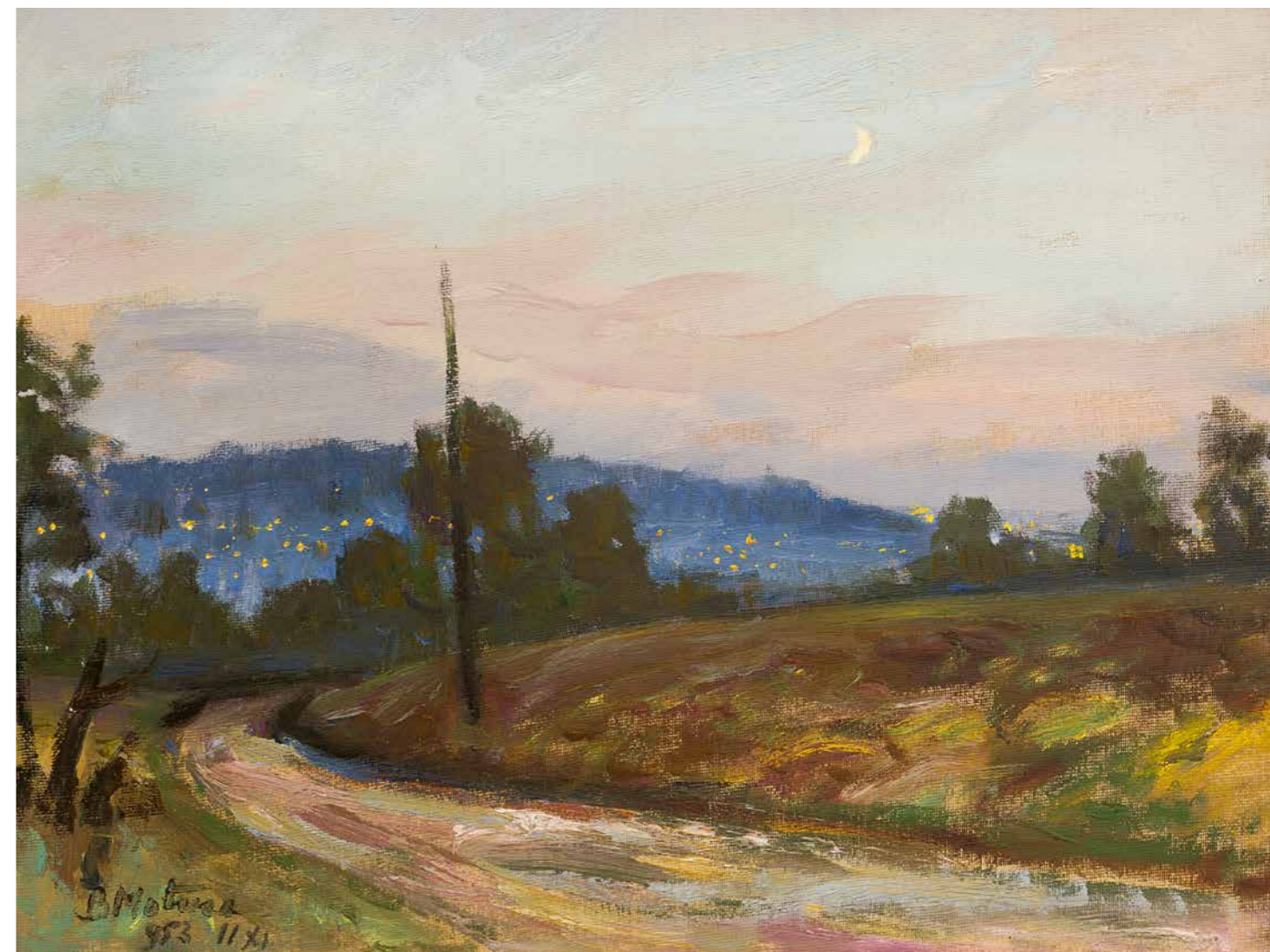
1946 m. liepos 13 dieną B. Motuza pradėjo dirbti Dailės instituto Grafikos katedroje, pradžioje asistentu, vėliau vyresniuoju dėstytoju. Tarp jo mokinių buvo Nijolė Bučiūtė, Vytautas Čekanauskas, Antanas Dimžyls, Arūnas Žebriūnas, Igoris Piekuras, Egidijus Talmantas.

1950 m. buvo rengiamasi švęsti sovietų valdžios Lietuvoje 10 metų sukaktį, ir Vidaus reikalų ministerija ėmėsi visų sostinės gyventojų patikrinimo. Žymė pase apie kalėjimą lageryje pasirodė nesuderinama su gyvenimu Vilniuje. Boleslovas buvo iškvieistas į vadinamuosius „organus“ ir jam liepta per 24 valandas išsikraustyti. Boleslovas puolė pas Justą Paleckį (tuo metu Ministrų Tarybos pirmininką). Išskeldinimą pavyko nukelti pusei metų, paskui pratęsti priregistravimą dar pusei metų, bet milicija vis tiek neatstojo. Atsirado galimybė išsikeisti butą Ankštojoje g. į Naująją Vilnią. Tuo metu Naujoji Vilnia buvo atskiras miestelis, rajono centras, kuriame buvo leidžiama registruotis ir buvusiems lagerininkams. Taigi 1951 m. rudenį šeima, kurioje, be sūnaus Gedimino, jau buvo ir dukra Elga, gimusi 1948 m., įsikūrė Naujojoje Vilnioje.

1952 m. B. Motuza, kaip nepatikimas ir dėl to netinkamas pedagoginiam darbui, buvo atleistas iš Dailės instituto. Dailės instituto direktoriaus V. Jurkūno pasirašytame pranešime sakoma: „<...> rugpjūčio 5 d. Konkursinės komisijos sprendimu Tamsta esate neužskaitytas į LTSR Valstybinio Dailės instituto pedagoginį sąstatą nuo š. m. spalio 1 d.“

Prasidėjo sunkmetis – nuolatinės darbo paieškos, nepritekliai. Visa tai kūrybinį darbą padarė sunkiai įmanomą. Leidžiama darbų tematika buvo griežtai apibrėžta: Leninas, Stalinas, revoliucinis judėjimas, kova už tarybų valdžią Lietuvoje ir pan.

Tokia tematika dailininko netenkino. Pabandęs porą kompozicijų ir sukritikuotas jis tuo žanru nebuvo užsiiminėjęs, apsiribojo peizažais, natūrmortais ir portretais.

Naujosios Vilnios žiburiai. 1953 11 11.
Kartonas, aliejus; 30 × 37,5.
GM

Bet pragyventi iš to nebuvo įmanoma. 1953 m. Boleslovas pradėjo dirbti „Dailės“ kombinate, kuris buvo daugelio dailininkų prieglauda. Nuolatinio atlyginimo jie negaudavo, užsidirbdavo iš atskirų užsakymų, – bet jų pirmiausia reikėjo gauti. Ieškodamas tokių užsakymų ar kokio kito darbo Boleslovas beveik kasdien važinėjo į Vilnių. Dažniausiai pavykdavo gauti užsakymus piešti partinių veikėjų portretus Gegužės 1-osios ir Spalio revoliucijos metinių paradams.

1950 m. Maskvoje buvo pradėta vadinamosios Visasąjunginės žemės ūkio parodos rekonstrukcija. Buvo statomi nauji „Pabaltijo respublikų“ paviljonai. Jiems apipavidalinti Dailės kombinatas siuntė į Maskvą dailininkus, architektus, statybininkus ir kitus specialistus. Nuo 1953 m. gruodžio iki 1954 m. liepos kelis mėnesius su pertraukom Maskvoje praleido ir Boleslovas, pakeitęs anksčiau ten dirbusį Vaclovą Kosciuską. Jis ten darė didelio formato fotomontažinius standus – pano.

Bet šie laikini darbai nedaug tepadėjo. Šeima skurdo, reikėjo maisto, rūbų, malkų. Gelbėjo Dailės fondas, kuris duodavo trumpalaikes paskolas, bet jų gražinti nebuvo iš ko, todėl kankino nuolatinės skolos, grasinimai teismu, antstolių vizitai.

Tokios darbo ir gyvenimo sąlygos atsiliepė Boleslovo sveikatai: teko gultis į ligoninę, o po ligoninės 1954-08-27 jis gavo siuntimą į Šiaurės Kaukazo Chostos, Sočio, Picundos gydyklas ir ten praleido visą mėnesį.

Grįžusį Boleslovą vėl įsuko buitinių rūpesčių verpetas, bet nutaikęs laisvą dieną jis eidavo su etiudų dėže į gamtą: tapė Vilniaus apylinkių peizažus, o namie – natiurmortus, portretus. 1955 m., minint Adomo Mickevičiaus mirties šimtmetį, B. Motuza nutapė poeto portretą jo memorialiniam muziejui Vilniuje.

Artimesnis sielai ir pagrindinei dailininko monumentalisto specialybei buvo Vilniaus universiteto bibliotekos Lelevelio ir Smuglevičiaus salių restauravimas, dar nežinomų freskų sluoksnių tyrimas ir atkūrimas, ir panašūs darbai Verkių rūmuose.

Apie šį gyvenimo tarpsnį čia pasakoja ištraukos iš jo dienoraščių, beje, rašytų jau lietuviškai¹³. Vengiant pasikartojimų ir siekiant pagyvinti pasakojimą dienoraščio užrašai suskirstyti į tris teminius skyrius; chronologinė seka išlaikoma tik skyrių viduje. Pirmame skyriuje „Kasdienybės verpete“ – dailininko įrašai apie darbo paieškas, buitinius rūpesčius ir pilką gyvenimo Naujojoje Vilnioje rutiną, pajvairintą kūrybos blyksnių, susitikimų su draugais, muzikos ir knygų. Kiti du skyriai atspindi Vilniaus universiteto Lelevelio salės ir kitų freskų restauravimo darbų peripetijas ir Adomo Mickevičiaus portreto kūrimo laikotarpį.

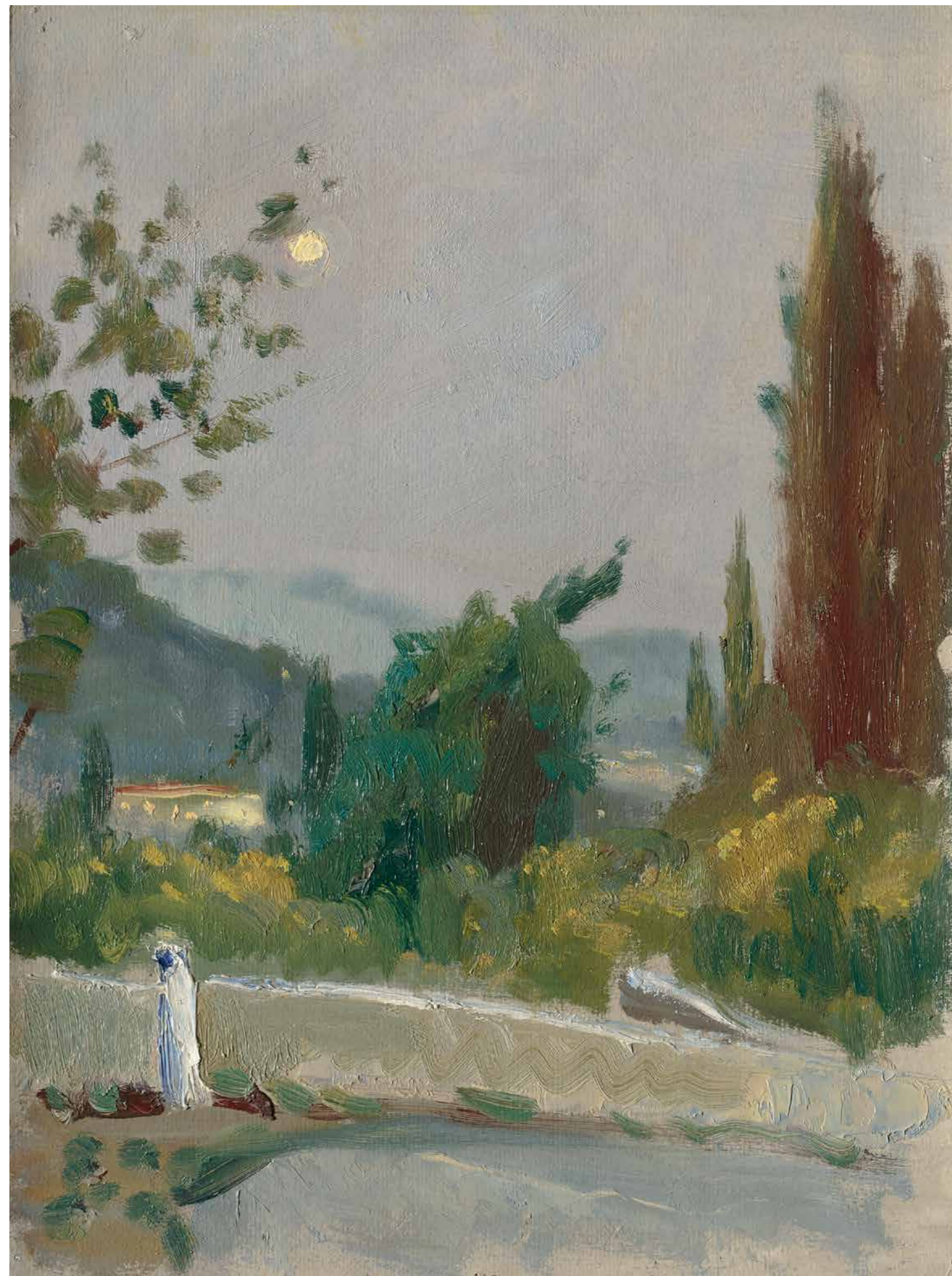
13 B. Motuzos lietuviškųjų dienoraščių, laiškų ir eilėraščių kalba šioje knygoje pateikiama autentiška, netaisyta; vietomis šiek tiek koreguota tik skyryba ir rašyba. Datos irgi pateikiamos taip, kaip įrašyta paties dailininko ranka. Plačiau apie dienoraščių kalbą ir kt. – žr. skyrelyje „Santrumpos ir paaiškinimai“, p. 248.

Juodoji jūra prie Chostos. 1954 09 18.
Kartonas, guašas; 36,5 × 51.
GM

Lietus kalnuose. Chosta. 1954 09 07. Kartonas, aliejus; 18,5 x 22,5.
LNDM, ED-160516

Kaukazo peizažas su kiparisais.
1954. Kartonas, aliejus; 40 x 29.
LNDM, T-14654

Kasdienybės verpete

Autoportretas su pietietiška skrybėle.

1950. Drobė, aliejus; 80 × 66,5.

LNDM, T-11547

1947.X.16 Šiandien buvo atėjęs pas mane Gudaitis A. ir davė man eilę patarimų mano baigtam kompoziciniam darbui. Jis visai draugiškai nurodė trūkumus, esančius darbe. Jis teisus. Labai svarbu atkreipti dėmesį ir užacentuoti šviesą ir šešėlį, ką aš mėgstu labai. Ypatingai vilioja spręsti klausimą spalvos šviesoje, žaisme erdvingų skambių refleksų. Bet kol kas man nesiduoda – gaunasi purvai, ir aš vien tik svajoju.

Tu labai daug turi to įkvėpimo, reikia jį atiduoti po lašą, reikia jį išlaikyti iki galo ilgam, reikia sugebėti nepavargti ir netapti pavergtam to, kas gaunasi ant drobės. <...>

Tą šviežumą reikia išlaikyti iki galo, reikia sukaupti tą tapybinę jėgą. Paskiau, tu labai mušiesi į šviesą ir prarandi toną arba spalvą. Tonas reikalingas, kad jis duotų erdvę, atstumą tarp daiktų. Tam reikia ieškoti spalvų.

Visai sutinku su jo nuomone. Esu per daug ekspansyvus, per daug metų išsakęs tą, ko dauguma visai neturi. Reikia sulaukyti tą jausminį elementą, jis visai žmonėms neprieinamas ir nesuprantamas, nedaro reikiamo įspūdžio.

Rytas šiandien nepaprastas, rūkas, bet su saule, auksinis rūkas, pražilusi šviesiaplaukė galva.

Pavariau pirmyn Gogos portretą, patenkintas juo nesu.

1947.X.17 <...> Dabar baigiasi stebuklingas lietuviškas ruduo, pleneran negaliu išeiti, turiu ruošti ir baigti darbus parodai ir sugriebti pinigų.

Rudenyje neišpasakyta simfonija, palieta aukso žvilgesio, praskiedžia ją saulės spindulio žaismas ir stebuklingas oro švelnumas, begalinis minkšto ir gilaus erdvingumo įvairumas.

Naujosios Vilnios apylinkės. XX a. 5 deš.

Kartonas, aliejus; 31 × 44,5.

LNDM, T-11521

Ruduo man brangesnis už pavasarį! Ruduo panašus į subrendusį poetą.

<...> Kas tai yra poezija – daina apie viską, kas gyva, apie gyvą žmogų ir jį globojančią gyvą gamtą. Nesuprantu ir negaliu pakęsti šitų formalistų. Suprantu Sezaną, Van Gogą, Gogoną, Dega, Renuarą ir t. t., bet tų visų jų vaikų, tų visų, kuriems šitie meistrai tarnauja galva, ranka ir širdimi, ir šitų elementų tikrai jie neturi patys.

17.II.1948 Ir dar kartą spalva šviesoje. Kuo daugiau aš stebiu senuosius meistrus, tuo daugiau aiškėja jų menas matyti. Kokia stipri ir gyva sintezė tarp matymo, jausmo, su kokia aistras perduota, koks savotiškas nepaprastas intelektas.

Reikia turėti labai daug, kad sugebėtum ne tik daryti atranką, bet sugebėtum atrinkus su tvarkyti ir pareikšti stipriai. Senieji tikrai mokėjo dirbti ir dirbo sąžiningai ir su meile visa tai, ką jie dirbo, ir dirbo tik tai, ką gerai mokėjo.

1953 m. gruodžio 8. V. Kosciuška atsiskaičius „dailės“ K-tas pasiuntė mane į Maskvą, į Žemės ūkio parodą, į Lietuvos paviljoną pagaminti didelio formato fotomontažinius standus – pano.

Koja toli gražu nesugijo, širdy žaizda dar didesnė, gilesnė, amžina¹⁴.

Maskvoje aš? Argi gali būti, kad aš Maskvoje, tikriau, trečią kartą Maskvoje? Pirmą pravažiavau 1935 birželį, antrą – 1946 gegužį ir va dabar gruodį 1954 m.¹⁵

Įsitaisiau viešbuty. Prieš langus sėdo (bažnytkaimis) Aleksejevka – cerkvė raudonų plytų. Žmonių žiauriai tiršta, tvanku. Stipriai atsiduoda koridoriuose sasiskėm (dešrelėm) ir žmonių šūdais.

Kambary gyvename Gediminas Jokubonis – tai savas vaikas, dvynukai – mano mokiniai – architektai Vytautas ir Algis Nasvyčiai. Gabūs, bet manęs nekenčia kaip komunisto, nors jiems buvau tik geras.

Grupėje randasi Vl. Stepšys – užsakymų biuro vedėjas, kalkuliatorius Terleckas – kitras (gudrus) žmogelis, dailininkai-amininkai Tamulis ir Ivanauskas ir gabus tapytojas Alfonsas Motiejūnas, na ir kiti.

Yra paviljono direktorius ir pavaduotojas, abu Rusijos lietuviai, grupė metodistų – vietos žmonės, nei velnio nesupranta, bet rodo savo dirbtiną standartinę autoritetą, o mes diplomatiškai taikstomės ir stengiamės iškišti savo grašį.

Jaučiu, jog man bus labai sunku, nes jeigu Vaclovas Kosciuška neišlaikė, krapštukas, senas fotomontažo specas ir labai darbštus žmogus, iki užgėrimo. Dar daug ko nežinau ir nujauti negaliu.

1953.XII.24 Su Nasvyčiais ir Karvelio sūnum atšventėme 24.XII.

1954.III.7 Grįžome į Maskvą. Pradedu susipažinti su darbu. Darosi baisu!

Reikia gaminti ant planšėčių projektus standus – pano, kurie natūroje turi būti net 330 × 110! Širdis šyla tik pagalvojus, kas manęs laukia.

Biurokratija žiauri. Visi viens kito bijo. Projekto autorius Vyt. Palaima, vykdo V. ir A. Nasvyčiai. Projektą išpildė Vac. Kosciuška, už tai nuo V. Palaimos gavo špygą.

Pastarasis išprašė pas Sniečkų „Liaudies dailininko“ vardą¹⁶. Pats girdėjau po dekadą, kuri vyko Maskvoje, Sniečkui atsilankius į TSR Lietuvos paviljoną, už širmos dirbau ir girdėjau nusiakusio V. Palaimos pokalbį. Sniečkus atsakė: „Nenusimink, nekabink nosies – gausi ko geidi...“

Tiek to, kaip kas išmano, taip ir daro.

1954.II.20 Na ir pasiutęs darbas! Reikia padaryti pano eskizą išm. 25×35. O medžiaga? Ją gauni iš parodos centralinės foto laboratorijos pagal tam tikrą užsakymo numerį. Visi fotolabo-

14 Užuomina apie pašlijusius šeimyninius santykius

15 Veikiausiai suklydo, turėtų būti 1953 m.

16 „Liaudies dailininkas“ – TSRS aukščiausias dailininko garbės vardas, karjeros viršūnė

ratorijos fotografai-darbuotojai yra negailestingai girdomi visų respublikų dailininkų, kad gautum laiku ir geros kokybės atmuštą medžiagą.

Kai dirbo V. Kosciuška tuos pačius pano prieš mane, tai jam medžiagą fotomontažams teikė, kaip sakiau, C. F. laboratorija¹⁷. O ta medžiaga buvo anekdotiška. Įvairiausios fotografijos iš visos TSRS miestų, kolūkių, tar. ūkių mišinys. Vienok mažiausiai ir blogiausios buvo iš Lietuvos. Na, pavyzdžiui, daryk tu, broleli, fotomontažą, pavadintą pano „Naradava“ arba „Troškūnai“. Va, jeigu būtų buvusi konkreti autentiška medžiaga iš Lietuvos kolūkių ir taryb. ūkių, galbūt ir Koscia nebūtų sprukęs iš Maskvos kaip Napoleonas ir gal būtų nors vieną pano išpildęs mastelyje ir natūroje. Štai, kai aš atvažiavau, man po ranka irgi buvo toji pat medžiaga, tvarka ir, sergėk dieve, įnešti ką nors naujo...

1954.II.21 Pavakary su Geduku Jokuboniui išvykom į centrą. Pakavinėjome „Literatų kavinėje“, jis paskambino savo Bronei, ir žygiuojam toliau, o gatvėje šalta pasiutusiai. Štai einam pro šalį Didžiojo teatro.

– Užeinam, Baliuk, kas eina pažiūrėsime, – tarė Gedutis.

– Gerai, užeinam, bet aš turiu tik 15 rublių (o tuomet 15 rublių ir buvo tiek, ir reikė „0“-lį) – atsakiau jam.

Užėjom. Šiandien eina S. Prokofjevo „Akmeninė gėlytė“ – baletas su Ulanova.

– Och, gera būtų, Geduti, su Ulanova, juk tai geniali šokėja, ir dar Prokofjevo muzika. Pošli (Eime)!

Bet, pasirodo, kad bilietai tai ne pagal mūsų kišenę. Nukabinom nosis ir lervojam į koridorių, stauga prie mūsų prieina žmogelis, jaunas ir lieknas su maža galvyte, papuošta kepurėle kuklia, ir siūlo

Dailininkas Vaclovas Kosciuška.
XX a. 6 deš. Popierius, aliejus; 30 × 40.
LNDM, T-12989

17 Centrinė fotolaboratorija

man, man, o ne Gedukai, bilietą į šį spektaklį. Aš nieko nelaukęs lėtai, bet tvirtai sugriebiu bilietą ir kreipiuosi į Geduką:

– Tai ką gi... prisis eit man. Taigi, o ką, Tau norėtusi? Tai natūralu, Geduti, mes randamės Maskvoje, rusko žodžio širdyje... O Tu žinai, jog „savo marškiniai arčiau kūno“? Tu žinai, kad kalėjime manęs laimė negalėjo aplankyti? Na, tai šiandien nepavydėk man! Spjoviau ir nuėjau.

Didysis teatras, tai – pasaulinio meno institutas. Ir galbūt aš pirmą ir paskutinį kartą jame svečiuojuosi? Ką žinai? Per daug buvau kuklus, per daug būdavau žmoniškai draugiškas, o kai būdavau (būnu tokiu), artimiesiems atrodau ne „paprastu žmogumi“, bet „prastu“! Niekas, atmenu, manęs už gerą širdį nėra paglostęs, bet žolę jausdami po kojom nepagailėjo. Po didelių skriaudų žmogui norisi užuojautos, jausmo, artumo – natūralu, bet natūralu gamtoje paprastai būti nepastebimam, o aš iki šiol taip plakuosi, kad tiek metų (11 metų) buvus nepastebėtam tapti pastebėtu!!

Pasirodė prieš mano akis fejerija šviesų, ir ne bet kokių, o spalvotų. Kokia didžiulė, aukšta, erdvi salė... bet tai didikų palikimas liaudžiai, bet ne mūsų sukurta. Aš žinau, kad ginamės nuo bado ir tokie mes niekad „neišdrįsime“ sukurti prabangos, grožio, gėrio, poilsio ir meno-kūrybos šventovės rūmų? Dar daug laiko praeis, kol ateis laikas, kuris neprimins mūsų kartai, kad mes buvę vergai, pavaldiniai, tarnai ir iš viso nevykėliai buvę, kad mūsų tėvai buvo (ar iš tos ar kitos pusės) represuoti, kalinti, net po 10 metų!!!

Va, kai to jausmo nebeliks mūsų širdyse, nebejausime savos baimės savo širdy ir pasijausime ne prieš meną savy, tuomet prasidės kūryba, kokios jokia žmonijos epocha dar nėra regėjusi, o šiandien mes esame už kapeiką išpirkti ir kažkam už tai privalome sakyti: ačiū, ačiū, ačiū!

Taip būtina bus, ir ne už ilgo!

Gedukas Jokūbonis, aš jį pažinojau, kai dar iš viso nebuvo ko pažinoti, nes buvo mažas mėzdragaliokas su giliom, stambiom juodom akim ir su nuoga dūšele.

Ant rytojaus nebuvo kalbų. Nutilom ir daugiau nekalbėjom ta tema.

1954.III.10 <...> Fotolaboratoriją vanduo užpylė, trūko vamzdžiai, bet dalį kontrolkų padarė. „Našliopkos“ – begėdžiai tie meistrai. Ar kas gali pasikliauti šia medžiaga darant 200 × 300 cm stendą? Marmalynė!

Dirbu „Naradavo“ triptichą. Ieškau tono ir spalvos. Rodžiau eskizą, Nasvyčiai sutiko.

1954.III.11 Pagaliau gavau ilgai lauktą medžiagą iš C. F. laboratorijos. Koks jovalas! Žiauru!! Kur žmonių sąžinė? Tai jie stato komunizmą? Banditai! Kaip gali žmonės tokioje šaly gyvendami taip niekinti kits kitą. Neaiškus tonas, spalva, nėra ryškumo, neužfiksuota, nedaryškinta. Žodžiu, velniava!

1954.III.13 Anksti keliuosi ir šliaužioju Maskvos gatvėmis. Užėjau į Aleksejevkos raudonąją cerkvę pasimelsti. Kokia gausybė žmonių. Vyrai 40 metų ir jaunesni, tokie rusiškais veidais,

rudom barzdom arba apšepę. Moterys žiūri į tave, ir iš kur jos užuodžia, kad aš ne jų, svetimas. Kaip piktai ir kiaurai apžiūri, nuo kojų iki galvos, ir užsiskleidžia, kai pajaučia, kad tu žiūri į jų kiaurymę.

Aš paviljone. Susitvarkiau darbo vietą. Skauda kojas. Pasirodo, jog su tapkėm visą dieną ant vienodos lygumos neiškęsi. Dirbau, laksčiau, plušau visą dieną. Reikia pinigų. Aš čia gyvenu pusbadžiu, o ten vargsta šeima. O skrandis! Jame, rodos, žarijų pripilta. Aš dar vaikštau, šypsausi, kalbuosi, juokauju. Dar tokių skausmų neturėjau. Jau dukart buvau rajono poliklinikoje. Gaila man tų gydytojų. Jie gi gydo gyvą gamtos karalių – žmogėną. Pavargę, dori, sąžiningi ir sau nuobodūs, save apgaudinėja. Tokia specialybė? Ir gauna grašius. Jie pasipiktinę. Jie ne dirba, o kenčia. Išvada „chroniškas gastritis“. Nėra rūgščių.

1954.III.14. Sekmad. Važiuoju į Abramcevo¹⁸. Rusų kultūros lopšys. Žiemą čia išpūdinga.

Vakare apsilankiau pas Aleksandrą Vasiljevičių Kupriną. Mielas žmogus, gražuolė asmenybė, didžiulis tapytojas. Kaip aš jį myliu. Susitikę mudu bučiuojamės. Aukštas, tiesus, galingas, žilagalvis, baltaūsis, juodos su aukso atspindžiu akys, aukšta graži svajotojo apvali kaktą, malonūs, švelnūs rankų judesiai, sidabrinis balso tembras. Nemažai čia pas jį susipažinau gražių žmonių. Jie – maskviečiai, retai susitinka. Kartą per 10 metų.

O kaip seniai, Ivanai Stepanovičiau, nesimatėm. Na, jau dešimt metų? O kaip gyvena tas ir tas? Ką? Jau 7 metai kaip nebėra... Klausaisi. Galvą linguoji. Kaip paprastai kalbasi žmonės diemiesčio apie savas mirtis. Net nepajėgia kits kito užjausti.

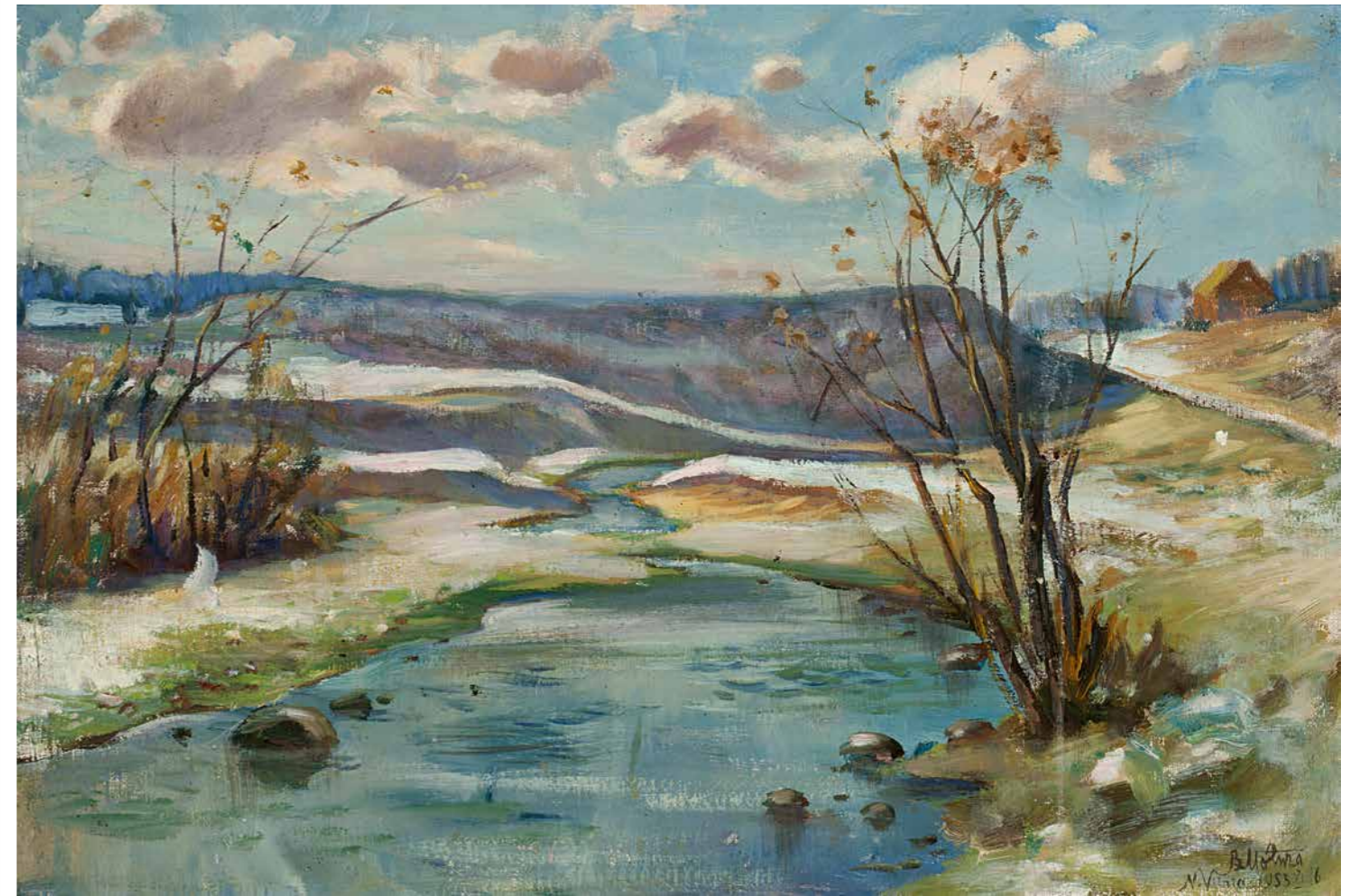
Vėlai važiuoju metro vienas į savo viešnamį landynę. Ir liūdna, ir keista, ir klaidingai apmaudu ir skaudu, net krūtinėje atitrūkusi širdis virpa. Mylėti nebegalima, lieka tik gailėtis.

O viešbutyje grupelės žmonių kertasi domino, žiūri televizorių, klauso radijo, žodžiu, kas ką sau tinkami dirba.

1954.III.21, Sekm. Susiskambinau ir pagaliau aplankiau Michailą Michailovičių Nazvanovą – seną, nuo 1935 metų mano draugą. Šiandien jis garsus aktorius. Gyvena Gorkio gatvėje prieš Centrinį paštą, kokiam 7 ar 8 aukšte, su žmona Olga Arturovna Vikland. Ji irgi aktorė, jie abu dabar dirba Puškino v. teatre. Ji latvė. Mano Elga irgi Arturo.

Pradžioje buvome trise. Palaipsniui stiprėjo kalbos, pynėsi, liejosi, raizgėsi ginčiuose. Seniai, nuo 1939 nesimatėm. Jis tapo bausis patriotas rusas. Apart Čaikovskio, Gogolio ir Čechovo nieko nepripažįsta. Jau skiriantis įkalbėjau pripažinti genijumi bent Bethoveną. Nelaimėje žmonės vienaip atrodo, tie patys laimėje kitaip atrodo. Ar verta apie tai kalbėti? Ši Amerika senai atrasta, ir kiekvienas iš mūsų, savo laiku ją vėl iš naujo atradęs, kaip vaikas katučiais ploja. Naivu, žiauru, o kartais ir graudu.

18 Mecenato S. Mamontovo sodyba Pamaskvyje, kurioje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje lankydavosi iškiliausi Rusijos dailininkai, rašytojai, poetai.

Pavasaris. Naujoji Vilnia. 1953 11 16.
Drobė, aliejus, 43 × 63.
LNDM, T-13523

Gamykla Naujojoje Vilnioje. 1953 11 05. Kartonas, aliejus; 34 × 47.
LNDM, T-11520

1954.III.28, Sekm. Tikras pavasaris. Viskas pažliugo, sniego pluta suaižėjo, susproginėjo, ir prapliupo čurlenti iš visų sniego suspaustų vietų vanduo. Kokie nuostabūs atspindžiai. Mažose gatvelėse kareiviokų būrelis su armoška groja, kibina mergas ir net susikabinę po telegrafo stulpais šokinėja. Vaikai dūzgia, žvirbliai tokį alasą kelia, kad užgožia lėktuvų ir didžiagatvių sunkiųjų mašinų gaudesį. Artėja Velykos – Paska.

Šiandien aplankiau savo seną draugę Milicą Aleksandrovną Kirsanovą.

Ilgai, ilgai jos ieškojau, pagaliau susiradau. Kokia buvo gražuolė. Nuostabios gelsvos gintaru žaižaruojančios akytės, žavinga odos matinė, ne blizganti spalva, gražūs švelnūs kaštoniniai plaukai. 1937 metai – ir dabar 1954... Koks skirtumas. Kaip žmogus ta pati, bet išorė... sustambėjo, turi astmą, ženota. Vyru 74 metai. Aukštas, žilas, mielas žmogus. Berods gydytojas. Bet koks amžiaus skirtumas. Pamačiau keletą retų darbų Nesterovo (guašo).

18.VII.54 Jau dvi savaitės kaip aš namuose (sugrižęs iš Maskvos). Elga mokinasi, aš vaikščiodavau pas ją į universitetą ir, kuo galėdavau, padėdavau jai. Ji labai patenkinta, aš irgi¹⁹.

Per tą laiką mes gyvenom draugiškai, bet kartą aš ją vėl nuskriaudžiau girtas būdamas...

Subjuro oras, pagedo pilvas, išklero mano nervai...

Tapyba ir menas stovi sustirę, išvaryti už dirbtuvės durų.

Aš labai pavargau po Maskvos. Norisi poilsio, ramiai pasigydyti, bet kaip tai padaryti, nežinau.

Viską pasitvarkiau, etiudnikus, laukiu, duris atvėręs laukiu svečių – noro dirbti, kad grįžtų mano darbo energija, bet, deja, padūko gamtoj stichija, gi danguj užmigo septyni broliai – lietus, dargana permerkė kaulus.

Vakar matėm „Šešėlius“ – Saltykovo-Ščedrino, Akimovo pastatymas. Nepaprastai meniškai sukurtas spektaklis, ir man labai prie širdies buvo – sveikinū.

21.VII.1954 Pilka kaip kape... Nūru, dūšioje siaubinga. Žiauriai liūdna... Liūdna an tiek, kad niekas jau manęs paguosti nebegali, ir nenoriu būti guodžiamas. Viską išgyvenau. Gyvendamas, kaip tarp vielų eidamas, susidraskiau, kaip Breigelio žabalieji susidaužiau, išsisėmiau ir einu prie galo. Nieko gero nepadariau, apart gero noro gerą daryti. Viskas praėjo, viskas praūžė. Meilė išblėso, pelenų krūva vien liko. Negrąžinsi, kas buvo, vėl iš naujo nepradėsi, ir pradėti nenoriu. Jaučiu dūšioje kokią tai nejaustą ramybę, skaidrumą, jokio tokio nusivylimo nėra, nepasakysiu, kad apatiškas esu, ne. Rašau kaip tik tai dabar tapydamas natura morte – gėles. Pilvas, širdis tokius fokusus krečia, kad velniai rautų. Aš netikiu ir nebenoriu tikėti, kad šitokioje būklėje žmogus gali išgyti. Nusibodo, baisiai nuvargau aš ir nuo savęs, ir nuo žmonių. Gana!

19 Elga įstojo neakivaizdininke į Vilniaus universitetą ir jį baigė

Gėlės. XX a. 7 deš.
Kartonas, aliejus; 64 × 51.
LNDM, ED-160230

Gėlės. 1962. Drobė, aliejus; 62 × 49,5.
LNDM, ED-160286

Kapinaitės

Graudulio lizdas –
Senos, apleistos, suirusios
Kaimo kapinės dunkso
Žilų atmintį! Supratau,
Jog užmarštis stipresnė už
Žmonišką atmintį.
N. Vilnia BM, 54

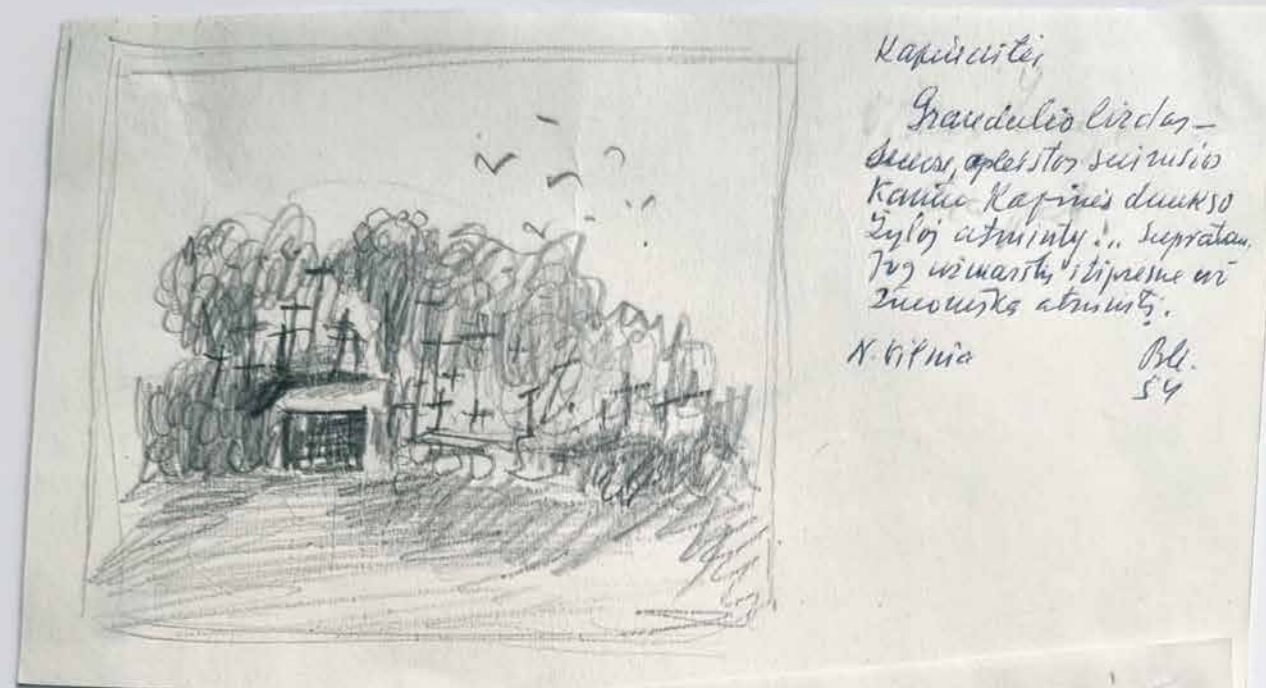
Vasario mėnuo

Šią speiguotą naktį
Mėnulis keistas – nematytas,
Išbalęs, akyse išgąstis,
Turbūt šią vasario naktį
Kažkas pasiklydo?
Turbūt savęs neberanda?
N. Vilnia, BM, 54

Pavasariop

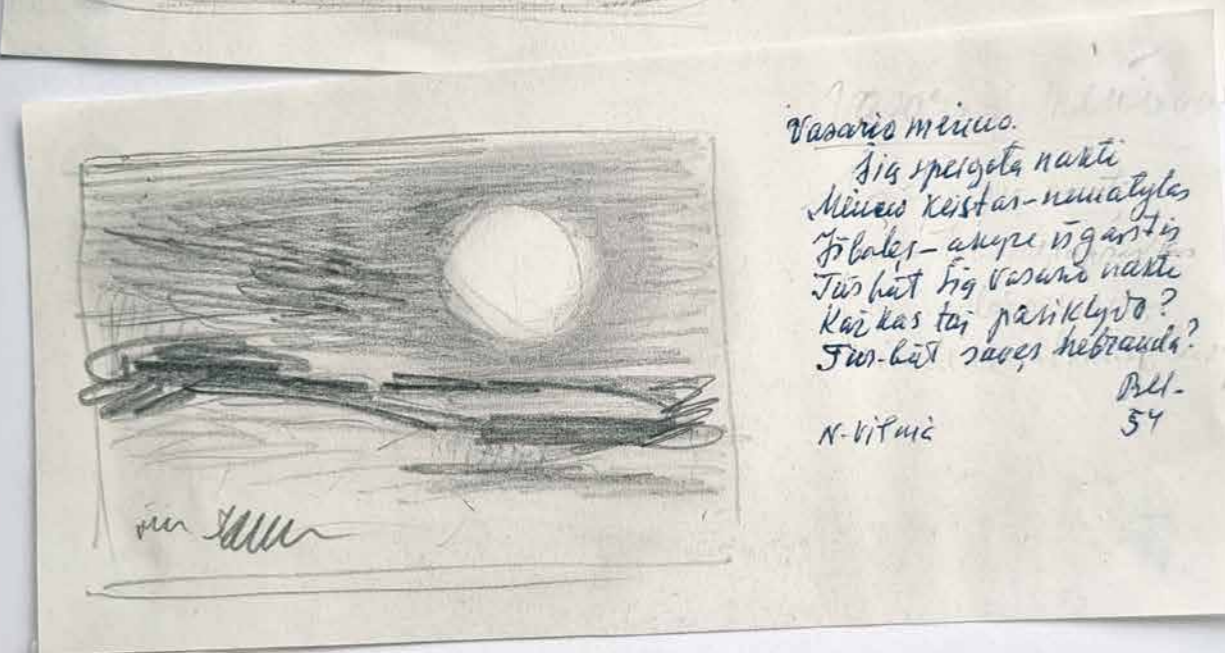
Ach, kokios naktys baisios,
Laukiniu ilgesiu nuodingos,
Beldžiasi į širdį kaip vagys.
Naktim Mėnulis vargas
Aušrinė švelniu beldesiu
Stuksena į mano rytą.
N. Vilnia, 54.III.10

23.VII.1954 Lietus baisiai vis dar lyja. Mano būklė pagerėjo, kankinuosi mažiau, krizė praėjo – palengvėjo. Šiandien padariau etiudą Vileikos²⁰ 60 × 45. Pavyko neblogai. Vakar padariau, tikriau, dariau nature morte gėles – nepavyko. Dariau prieš šviesą. Floksas. Negalėjau pagauti santykių. Tokia šviesa ir spalva, kokios nerandu pas save paletėje, reikia kaip tai kitaip tapyti, bet kaip – nežinau, dar nesuradau. Pradedu kas dieną vis daugiau save susirasti, jau yra noras dirbti, jau galvoje knibžda teigiama mintis, gal susitvarkysiu. Šįryt mažiau dūstu, rūkyti vėl pradėjau ir rūkau visa jėga – mat velniai – kur dėsesi. Tebūnie.

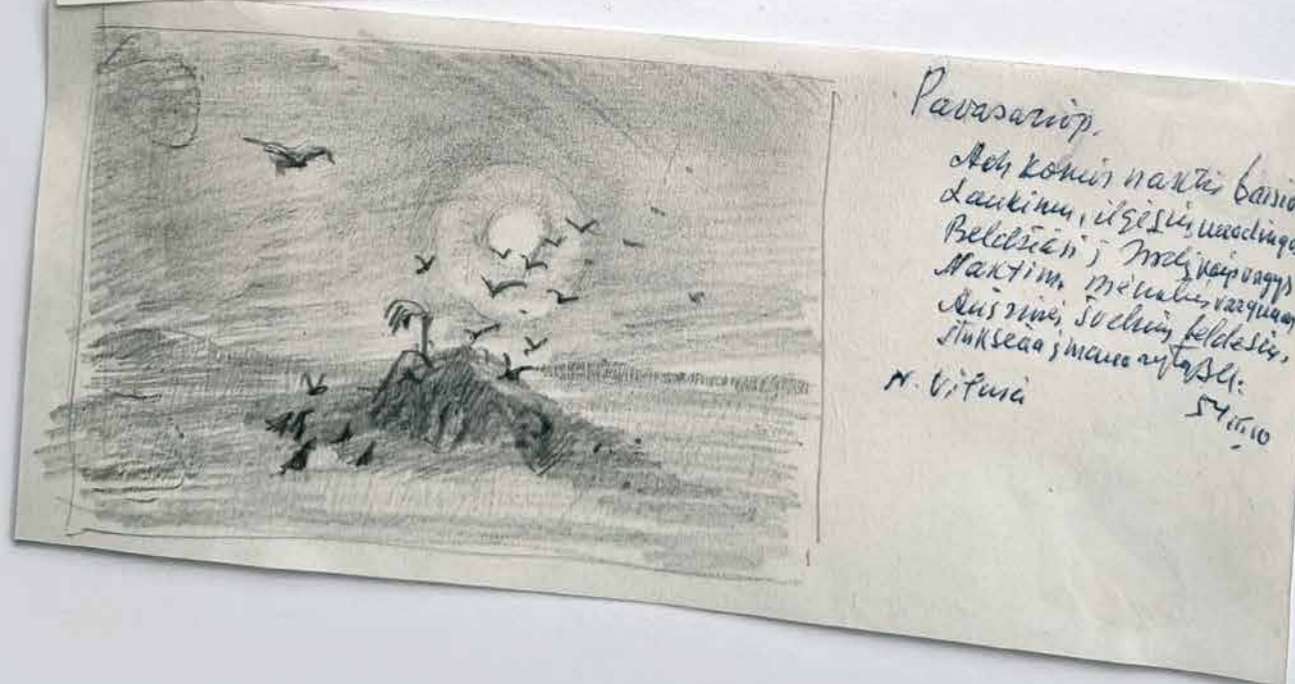
Kapinaitėi
Graudulio lizdas –
Senos, apleistos, suirusios
Kaimo kapinės dunkso
Žilų atmintį!.. Supratau,
Jog užmarštis stipresnė už
Žmonišką atmintį.

N. Vilnia Bli.
54

Vasario mėnuo.
Šią speiguotą naktį
Mėnulis keistas – nematytas
Išbalęs – akyse išgąstis
Turbūt šią vasario naktį
Kažkas tai pasiklydo?
Turbūt savęs neberanda?

N. Vilnia Bli.
54

Pavasariop.
Ach, kokios naktys baisios
Laukiniu ilgesiu nuodingos
Beldžiasi į širdį kaip vagys
Naktim mėnulis vargas
Aušrinė švelniu beldesiu
Stuksena į mano rytą
N. Vilnia Bli.
54.III.10

Tik ką praėjo lietus ir tapo nepaprastai šviesu, skaidru ir gražu, nors pasiusk. Nepaprastai įdomus dangus vienos pusės, gi antros siaubingai murzinas, įtemptas, štai, žiūrėk, ir sprogs.

Norisi tapyti portretą. Jokio darbo neturiu, pinigų nėra, nors pasiusk. Dirbu ir turiu darbų, bet kam jie reikalingi? Už parodą taip ir negavau tuos 10 000 rb. Ir blogiausia, kad nėra pas ką kreiptis. Žadėjo premiją, kur ji?

18.II.55, Penk. Ši rytą spjoviau į viską! Vis vien pinigų nėra, et, pasidaruosiu. Padariau du Kaukazo peizažus. Kaip gera dūšioje, kai dirbi! Kainos auga, dažai ir drobės baigiasi! Gedukas jau geriau čiuožia, sulaužė pačiūžą.

19.II.55, Šešt. Mačiau filmą apie artistą Aleksandrą Žirardį. Nepaprastai nuoširdus artistas išpildė rolę Žirardo. An tiek šiltas, jaukus, jautrus, taktiškas ir talentingas, kaip pats Žirardis.

Šiandien padariau dar vieną Kaukazo peizažą. Jau padariau 3, ir didelius. Daug galvoju apie save, kovoju, kariauju, kaujuosi pats su savimi. Velniava.

Maži man daugiau prie dūšios – ir tik peizažas, be žmonių.

20.II.55, Sekm. Tapiau Elgute²¹. 16 val. išėjome su Geduku²² slidėmis važinėti. Diena vėjauta, sniego daug, bet jis nesusigulėjęs, neslysta, nemalonu. Nusileidome porą kartų nuo kalno ir jau ruošėmės eiti namo, bet atsitiko nelaimė. Gedukas mesdamas lazdas pirmyn griuvo ir gero-kai sumušė akytę. Aš persigandau ir greitai patraukiau namo. Nors akis gerokai sudaužta, bet pavojaus nėra.

Vakare buvom pas Rastenių, valgėm blynus, daug linksminomės ir šokome.

21.II.55, Pirm. Su Koscia²³ baliavojome, daug kalbėjome... Visi mes nebe tie.

22.II.55, Ant. Nakvojau pas Koscią, dariau foto, bet nesėkmingai. Ieškojau darbo – nėra.

23.II.55, Treč. Padariau dar vieną „Kaukazą“.

Dirbu daug, pradedu pavargti.

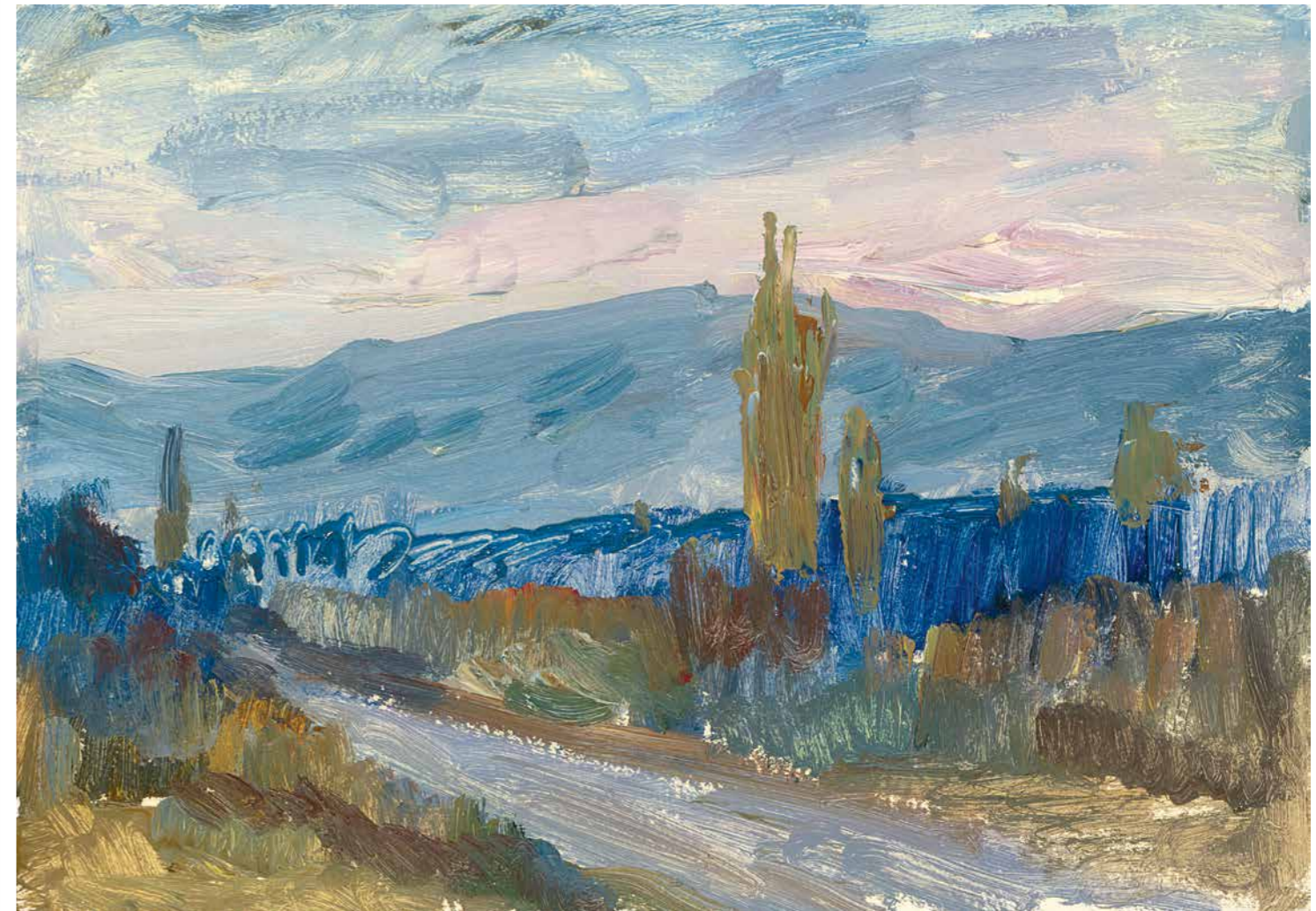
24.II.55, Ketv. Šiandien padariau dar vieną „Kaukazą“. Skaitau Hašeką ir apie Šaliapiną.

25.II.55, Penkt. Vėl dirbau visą dieną, padariau mažą „Kaukazą“ – (5), dabaigiau „Seną-jį Vilnių“ ir „Rytą“, ir „Kaimą“. Dirbu iki padūkio, jau pavargstu – sergu. Į lauką bijau eiti. Oro gražumas nepaprastas – Saulė, viskas žvilga, blizga ir šalta. Daug daug sniego, pusmetris lauke prisnigo.

21 Dukra Elga, žr. Asmenvardžių rodyklę

22 Sūnus Gediminas, žr. Asmenvardžių rodyklę

23 Vaclovas Kosciuška, žr. Asmenvardžių rodyklę

Kaukazo prieškalnės. Chosta. 1954.

Kartonas, aliejus; 50 × 35.

LNDM, ED-160456

Vaikai mokosi gerai, bet kai tik paleidi juos iš rėmų elgesio, tai yra iš rėmų tam tikro normalaus augimo, staiga pakrinka, užtingi, ir basta.

26.II.55, Subata. Šilta, gražu, malonu. Šalčiai baigėsi. Nepaprastas naktį dangus. Permatomas, švelnus, lengvi debesėliai rusena, draikosi apie Mėnulio pjautuvą. Matyti visas mėnuo, o apačioje žiedas – rėmelis, kuris tą rutulį palaiko. Visa ši kombinacija įrišta į spiralę iš debesų, einančių į viršų, nepaprastai įstabus vaizdas. Šiandien Elga ir aš padarėm laisvą dieną ir popiet, pailsėję, nuvažiavome į svečius pas Gudaičius. Gėrėm arbatą ir kalbėjomės. Pirmadienį važiuosiu pas Gudaitį ir jo dirbtuvėje dirbsiu natiurmortą, po to pradėsiu dirbti iš gamtos. Kokie mano planai kovo mėnesiui. Darbo neturiu, žiauru, baisu. Aleksandro²⁴ vardo diena.

27.II.55, Sekm. Ilgai voliojomės, pagaliau atsikėlėm ir iškiūtinom balsuoti.

Dirbti nesinori – nuvargau ir todėl nusprendžiau laisviau pasijausti. Užėjau pas Edvardą²⁵, nutarėm pasveikinti Aleksą. Suradau jį ir užėjom pas Edvardą, paskui pas jį ir užbaliavojom. Prisirinko svečių gausybė, pabūgau ir išbėgau. Ryt reikės dirbti.

28.II.55, Pirm. Iš ryto 9:20 nuvažiavau pas Gudaitį tapyti. Nors labai buvo šalta, bet aš taptiau natiurmortą. Nepaprastai patenkintas ir juo, ir natiurmortu. Pradedu daugiau suprasti ir vertinti Gudaitį – menininką, tapytoją.

1.III.55, Antr. Grįžęs iš Gudaičio radau nuo Igorio²⁶ laišką, berniokas nekaip jaučiasi. Laišką ir siuntinį su Rainio rinktine atsuntė Liucija iš Rygos.

Kodėl man nerašo Aleks. Vasiljevič²⁷.

Šiandien Elgutė parašė man pirmą laišką – poezija – stebuklas.

(1955) 8.III. Esu girtas... Rašau girtas. Šiandien atsitiko taip: per šias dienas buvo daug naujo ir įdomaus. Pirmo, antro, trečio, pagaliau ketvirto buvome pas Borutas.

(1955) 9.III Ir taip nenorėdamas atšvenčiau Moters dieną. Niekaip neišsėsiuksi, kai žmogus silpnos valios. Darbo nėra, štai kas mane siutina – baisu, ubagystė. Pastoviai dirbti negalima.

10.III.55, Ket. Puiki diena, taip ir vilioja į lauką. Likau namuose ir užsiėmiau ruošos darbais – išploviau grindis, susitvarkiau. 7.III. ryte Elga išvažiavo su Elgute į Rygą. Elgutė liks tenai iki rudens. Šiandien naktį turi atvažiuoti, bet telegramos negaunu.

Nesvietiškai padrikas esu, bevalis, savimi nepatenkintas, tinginys, niekam vertas. Nejaučiu savy to, ką anksčiau jausdavau. Kas man iš to, kad ir kiti tokie pat, man nuo to ne lengviau.

24 Aleksandras Zakaras, žr. Asmenvardžių rodyklę

25 Edvardas Danilavičius, žr. Asmenvardžių rodyklę

26 Igoris Piekuras, žr. Asmenvardžių rodyklę

27 A. V. Kuprinus, žr. Asmenvardžių rodyklę

Natiurmortas su variniu puodu. 1952.

Drobė, aliejus; 62 × 82.

LNDM, T-13528

Gavau nuo Kuprino laišką. Rašo, kad jį išrinko akademiku. Džiugu, kad 75 metus einant atėjo šlovė, garbė.

Materialinės sąlygos! Štai kas mane žlugdo, darbo, pastovaus darbo nebuvimas tiesiog knėžina, darko, laužo, slegia. Pastoviai nebegaliu dirbti, negaliu sekti savo užkariavimus. Čia, žiūrėk, pakilai, suradai, ir vėl į duobę, kaip girtas, keliesi ir griūni.

11.III.55, Penkt. Taip vakar Elgos ir nepasitikau! Išėjau į miestą ir užėjau pas Gudaitį susitarti apie darbo laiką. Užėina jo žmona ir praneša, kad jo laukianti D. f.²⁸ mašina, jis privalo pavažiuoti į Kauną ir dalyvauti laidotuvėse – mirė Zigmas Petravičius!

Pagalvojęs sėdau ir dūmiau į Kauną kartu su Gudaičiu ir Dilka.

Aplankėm pašarvotąjį Dailės mokykloje, paskui papietavę į muziejų, kur vyko Z. Petravičiaus kūrinių paroda. Po to vėl nuvažiavome į D. M-klą ir dalyvavome laidotuvėse. Buvo šalta ir gan niūru, lydinčių neperdaugiausia, ir be ypatingo noro lydėjo. Tarpe lydinčių buvo Žmuidzinaičius, Rimša, Galaunė, Varašius, Ušinskas, Karužienė-Čiurlionytė, Gudaitis, Dilka, Kalpokas

28 Dailės fondas

Natiurmortas su baravykais. 1979.
Kartonas, aliejus; 56 × 46,5.
LNDM, ED-160328

Natiurmortas su žuvimis. 1955. Drobė, aliejus; 60 × 80.
LNDM, T-10978

ir kiti. Kalbą sakė Kalpokas. Pradėjo Žmuidzinavičius ir Dilka. Kai leido į duobę, buvo 17 val. vak. Leidosi didelė raudona Saulė, tokia, kokia būna Petravičiaus peizažuose. Liūdna ir vieniša, tartum ne tarp žmonių randiesi.

12.III.55, Sub. Dirbau pas Gudaitį. Reikėjo ieškoti pinigų, kad padengčiau skolas.

1) Pasiskolinau iš Sav. kasos 500 rb. ir 10 įnešiau nario moks.

2) Gavau avanso 500 už Anykščių p. Grįžome namo. Buvo svečiai.

Mečiau rūkyti!

13.III.55, Sek. Visą dieną tapiau natiurmortą pas Gudaitį.

Pastaba:

Visai nevaldau potėpio. Sugriebiu atskiras spalvas, jas pusėtinai derinu, bet nelipdau formos, nejaučiu oro, atmosferos, nemoku naudotis teptukais, kokią formą kokiais teptukais dirbti. Juodinu, sausinu, ir gaunasi žiauriai kieta, blėkiniai, numedžiąginta, be charakterio.

Kai lipdau formą spalva, tai nejučiu medžiagos. Pav., tapiau puodą, ridiką, kopūstą, dy-
nią, burokus ir dar mėlyną skepetaitę. Nei vieno daikto formos nesugavau. Koks tai naivus dažų
dėjimas, visiškas nematymas ir nenorėjimas valdyti teptuko. Žiūriu žiūriu ir vieton, kad matyti,
pradedu „grožėtis“ – šlykštu!

Aš pradedu suprasti, kad esu visai negabus žmogus bendrai, o tapybai ypač! Graudu, bet
reikia prisipažinti.

Problemos:

- 1) Faktūros ir potėpio.
- 2) Spalva šviesoje ir erdvėje. Santykiai dydžio, spalvos, ritmo.
- 3) Ritmas ir jo pajautimas, man viskas pradeda maišytis galvoje, aš perstoju bet ką suprasti!

14.III.55, Pirm. Dirbau prie natiurmortų ir žadinau savo smegenis senom mintim, kurių pra-
dedu bodėtis. Toks pakrikimas, ir ne pas mane vieną, ne! Kokia tai keista būseną radosi pas žmo-
nes. Visi baisūs, nedovanoja niekam kritikos, bet kai tik kalba eina apie savo paties darbą, baig-
ta, tik gerai atsiliepia. Arba būna ir taip, kad pats autorius „liberalas“ ir savikritiškai atsiliepia,
bet tu privalai tik klausyti, bet jokių būdu pats nesijaudink ir nedrįsk kritikuoti.

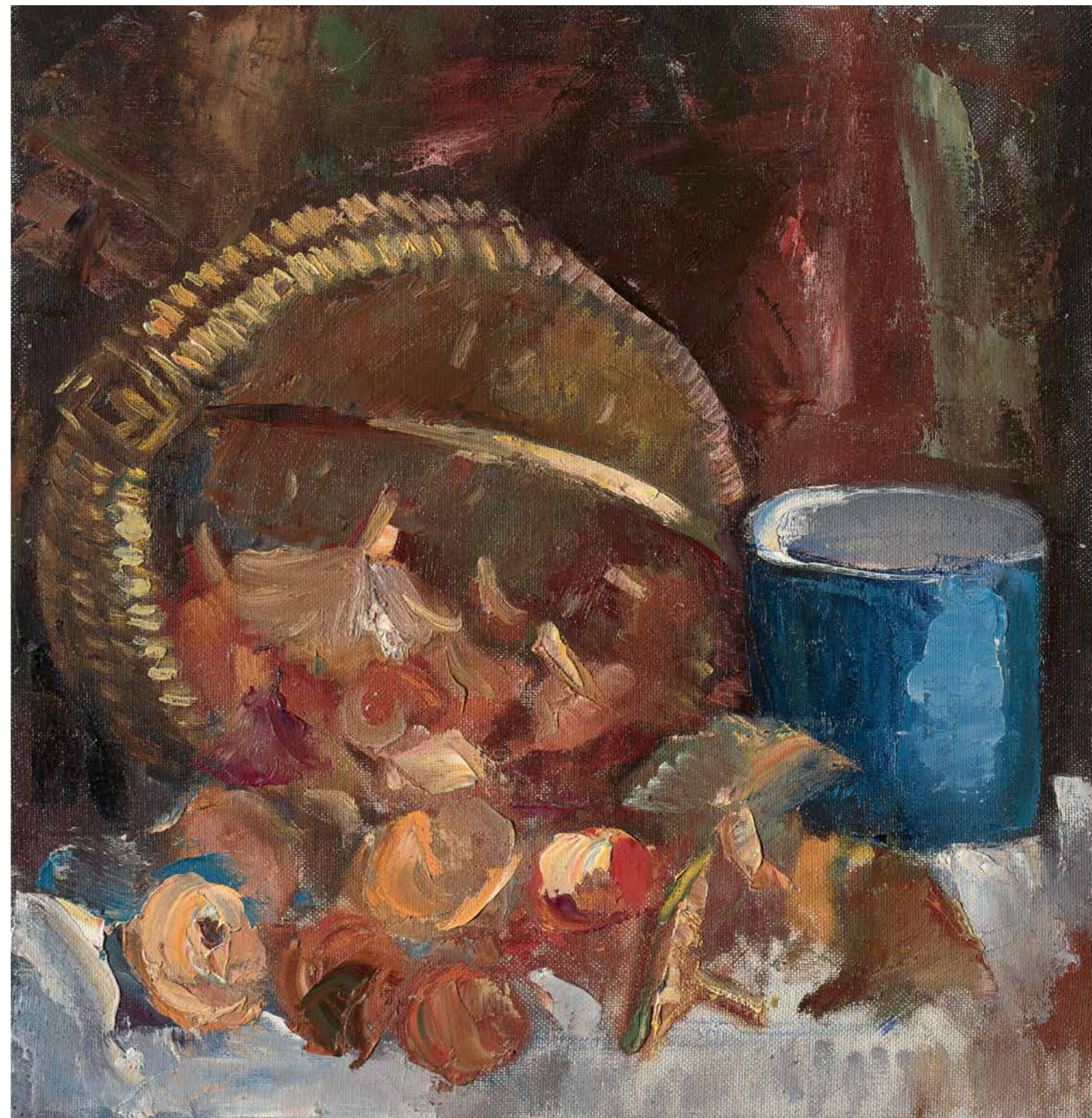
Forma – tai ne paprasta apimtis, kaip daugelis mano. Aišku, kad forma – tai ir vidinė pa-
raiška daikto, tai išorinė priemonė pasireikšti bendrai daiktui savo ypatybes, charakterį, me-
džiagą. Įvairių daiktų formos perdavimą gimdo žmogus tam tikra subjektyvia reiškimo ma-
niera, būdu, priemone ir t. t. Toji maniera pareišk daikto formą, bet savoje interpretacijoje,
savotiškai matyti ir sugebėti perduoti, padirbti. Kokybė, „kaip padaryta“, tankiausiai svarbiau
negu „kas padaryta“.

15.III.55, Antr. Baigiau nature-morte. Tapiau be fokusų, be ypatingos gilumos, be ypatingos
problematikos. Svarbiausia sukomponavau, sukausčiau, išdėsčiau ir gerai prapiešiau, pastaty-
damas daiktus ir pabrėždamas tai, kas kiekvienam savita. Tapydamas stengiausi laikytis kiek
galima arčiau gamtos ir paprastumo, – tai tikra galima tema laike studijų iš gamtos.

Gudaitis tapo minkščiau, švelniau, bet užtai kompozicija pakrikusi, ritmika neaiški. Tas pri-
metimas savo viskam – nuobodu.

Vakar buvome „Meno Taryboje“, kur Gudaitis išstatė du natur-morte. Vienas su „Gaidžiu“,
kitas su vaisiais. Abu labai kritikavo, ypač Aleksandravičius, kas mane itin stebino. Logika. Lo-
gika viso meniško, individualaus griovėja. Dargi Aleksandravičius bedėstydamas nusigyveno,
nusidėstė, pasidarė „išromytas“.

1955.11.VII, Pirm. Ryt eisiu namo. Vakar vakaras neužmirštamasis. Rodėsi man, kad aš kur
tai vasaros vakarą kaime, matau Lietuvos pievas rasotas ir paauksintus laukus. Vakaro saulė
mirga virš medžių, jų viršūnes kedena. Vakaro auksinis fonas. Štai kur Džoto išžiūrėjo auksinį
foną, aukso nimbą mėlynam dangui.

Natiurmortas su grybais. Apie 1960. Kartonas, aliejus; 61 × 60.
LNDM, ED-160254

1955.14.VII, Ketv. Vėl mieste. Perdaviau biuletenį Saladžiui. Pinigų anksčiau negu 22 d. nežada! Na tau, žmogus, ir sveik, gyvenk, dirbk. Na ir sąlygos pasireikšti žmogaus žemiems instinktams, puikios sąlygos.

1955.16.VI, Šešt. Vakar Meno Taryba priėmė mano „Naujosios Vilnios peizažą“, kuri Mergašilskis „žadėjo“ priimti į savo sąrašą. Netikiu šitam pilnam išrokavimų žydpalaikiui. Jis vagia pas visus gabalus...? Kažką reikia daryti.

1955.17.VII, Sekm. Dūmiau į Miestą, pasiėmiau porėmius, grįžau namo ir užtempiau drobę, padariau piešinių, pradėjau tapyti „Anykščių peizažą“ niekada nebuvęs Anykščiuose! Ryt baigsiu.

(1955) 18.VII, Pirm. Baigiau „Anykščius“, Meno Taryba priėmė.

(1955) 19.VII, Antr. Ilsiوسي ir ieškau leidyklose darbo. Negavau.

1955.1.VIII, Pirm. Pasakoja, kad iš Lenkijos pas mus atvežė baisią ligą – poliomielitą. Amerikoje ir Anglijoje jau padarė išradimą ir ją sėkmingai gydo. Kas bus pas mus? Visame mieste panika. Nežinome, kas daryti su mūsų vaikais. Bėda!

Dirbau iliustracijas „Panelė su auskaru“. Nemoku piešti taip, kaip jie nori. Nemoku! Niekomet nemėgau tokio darbo, kurį reikia kitiems skirti. Bet tankiausiai taip būna gyvenime. Ką darysi.

1955.03.VIII, Treč. Baigiau tas kvailas iliustracijas A. Pakalnio „humoristiniam apsakymui“ – nežinia, ar priims pons Jurkūnas ir kita „Redkolegija“. Žadėjo pakviesti dirbti į „Švyturį“ – atsisakė. Mano asmuo jiems nepriimtinas.

Paplito baisi vaikų liga – „vaikų paralyžius“ – poliomielitas – girdi, atvežė iš Saratovo. Baisi bėda, todėl, kad čia negydoma.

Kol kas esu be darbo, gyvenam dėka garbės žodžio ponui Dievuliui. Darbo nėra! Vadinasi, gydausi! Dėl dūšios nieko nedirbu – skaitau Tagorę.

4.VIII.1955, Ketv. Draugaujame su Elga ir tiek, biednai, pusbadžiai, už tai meiliai ir draugiškai. Iš ko mes gyvenam, ir pats nežinau. Velniava.

1955.6.VII, Šešt. Vis dar laikosi dieviškos rugpjūčio dienos. Saulė lyg ir brandinimui. Kai tri, kartu maloni – neužmirštamoms dienoms. Ir tai atrodo ne man vienam, iškankintam ligoninės ir kt., po velnių!

Kaip visada, kas rytą abu su Elga einam maudytis, kaskart jausdami didelį malonumą. Buva kas link remonto, niekšė boba sėdi ir grubijonija. Mat juos velniai.

Rytmetį su Elga nuvykom į miestą, pardavėm knygas, pasiėmėm radiją ir atidavėm į komisą.

(1955) 12.VIII, Penktadienis. Ši diena dar gražesnė negu buvusios. Nieko ypatingesnio ir būti negali dabar mano gyvenime, kaip atžymėti tą nepaprastumą, tas nematyti, negirdėti, neregėti gražias dienas. Seniai, labai seniai nebuvo tokios gražios dieviškos vasaros, kaip ši 1955 metų. <...>

Norisi visu kūnu griūti prie vėsios žemelės ir gerti jos gavių drėgmę. Ir niekad taip nesinorėjo man nieko nič nieko visai nedirbti, kaip dabar. Padariau etiudėlį.

1955.16.VIII, Antradienis. <...> Menas yra menas, jis turi savo idėją ir jokiai ideologijai jis negali tarnauti. Koks nebūtų progresyvus ar konservatyvus menininkas, bet jis yra talentingas – ir užtat sukuria meno veikalą – kūrinį. Ką ir kaip jis ten vaizduoja, yra jo reikalas.

Mirė Tomas Manas!!!

Visas mano žinojimas dingio, nieko nebežinau, kas pasauly darosi. Paskutinį veikalą jo skaičiau bene 1940 metais Vetlosiane – „Fiorence“.

Didelis, genialus, šventas menininkas.

1955.17.VIII, Trečiadienis. Goga neparašė nei vieno žodžio iš Maskvos. Gal kas atsitiko? Susirgo? Nejaugi jis neparašytų – keista ir gaila.

O gal ir jis jau prisisotino, ir aš jam daugiau jau nebereikalingas esu?

Bet nepanašus jis į tokį Žmogų!

1955.18.VIII, Ketvirtadienis. Mirė Jurgis Talmantas, mano mokytojas lietuvių kalbai.

Grįžo Igoris iš Maskvos. Miesto jis nesuprato – vaikščiojo pritrenktas. Tretjakovo galerijoje patiko Ivanovas, Serovas, ypač Vrubelis, Repinas taip sau. Surikovas ne visai įvertinamas, bet kompozicijos padarė jam išpūdį.

Archangelskoje taip, gražu, bet ne stebuklas.

Drezdeno galerijoje patiko Ticianas, Corrigio, Palma Vecchio, Veroneze P., Ruisdalis J. ir impresionistai²⁹.

1955.20.VIII, Šeštadienis. Iš vakaro visi 3 pasiruošėm šiandien vykti į Žaliuosius ežerus.

Išvažiavom iš ryto mudu su Elga ir Igoris su mumis. Labai sekėsi, ir greitai buvome tenai. Diena žavinga. Danguje nėra debesėlio. Pasamdėm laivą ir visą dieną žaidėm, klegenom, plaukėm ir krykštavom kaip vaikai. Aš jaučiausi puikiai. Plačioje vietoje perplaukiau ten ir atgal nesilsėjęs Žaliuose ežeruose ir nepavargau, ir širdis dirbo taip ramiai, kaip 20 m. tam atgal.

Grįžtant užsukau pas Igorius pažiūrėti jo praktikos darbų ir kompozicijų.

Viskas nepatiko – blogai! Išvargęs vyras, ir tiek. Kaip jie, gyvuliai, dėsto be atsakomybės. Tas Mackevičius Vyt., na ir sutvėrimas. Išorė, ir viskas, kad tik patį girtų. Gilumas reikalo. Rimtumas auklėjimo jo visai nedomina. Ir ne jis vienas kaltas.

1955.VIII.21, Sekmadienis. Pasistačiau natiurmortą, pradėdau dirbti.

29 Drezdeno galerijos paveiksłai karo metais buvo išvežti į Kijevą ir Maskvą, o 1955 m. grąžinti į Vokietiją. Prieš tai eksponuoti Maskvoje.

Atėjo Rastenis ir pasiūlė paimti darbą – dažyti. Elga išvažiavo į miestą, gi aš su Valentu užėjom į mokyklą. Ir ką gi? Vieton 9 klasių pasirodė 20 kambarių, ir kaip viskas apleista, suniekinta, subyrėję. Baisu! Pabėgau. Ir tai daroma vaikams? Nusikaltėliai! Direktorius leidžia valdiškus pinigus į kairę ir dešinę, ir už nieką jis neatsako, ir jeigu blogai, tuomet kaltė suverčiama ant kito, ir viskas.

16 val. išvažiavome į Mickūnus vėžių gaudyti. Nuvažiavome autobusu iki kaimo Popšenia,ėjome laukais, miškais pėsti. Kokia gražuolė ta Vilnelė! Ir lėkšti, ir aukšti krantai, apaugę krūmais, gilios vietos, smėlio dugnas. Čia yra ir žuvies, ir vėžių! Kokios pievos, miškai, krūmai ir medžiai. Gi kaimai ir žmonės apleisti. Daug girtų. Samagonas gaunamas iš Baltarusijos. Žmonės pikti, nuvargę. Jaunimas lieka jaunimu – šoka, dūksta, mylisi, vedasi, veisiasi.

22.VIII.1955, Pirm. Šiandien paskutinį kartą mudu su Elgusia rytą išsimaudėm. Ryt ji važiuoja pas vaikučius, jų atsivežti, pailsėjęs pačiai, gi aš lieku vienas. Pinigų nėra, štai kaip blogai, kiek gi galima būti be pinigų? Kas daryti?

Yra toks pasakos herojus, kuris bėga su prie kojų pririštais rąstais, koks jis žaibiškai būtų greitas, jeigu galėtų bėgti be rąstų!

Aš nenoriu, kad taip būtų! Aš mirsiu drugiu, jei dar tęsis šis lėtas pasaulio žengimas. Kodėl niekas neatrodo kenčias, kaip aš šiame snaudžiančiame pasaulyje? Aš jaučiuosi tvirtas, išjudintas, geidžiantis, greitas, karštas, nekantraujantis, ir visi šie draugai nieko nepastebi, ir laukia, ir užmiega, ir miršta tikėdami gyvenimą. Nežinote, viena valanda džiaugsmo laisvėje, vienas ekstazės ir pakilimo akimirksnis yra vertas visų jūsų šimtmetinių gyvenimų, visų jūsų ramių paklusnių išsisėmėlių egzistencijų. Viena gyvenimo diena už visus šiuos metus! Visas mano gyvenimas vienoje dienoje! Kūdikis rytą myli pusiaudienyje, poetas saulėlydyje, išminčius nakčiai bręstant. Duok man, o Dieve, kuris esi danguose, vienoje valandoje visus džiaugsmus, kuriuos nori man suteikti. Te laikotarpiai keičiasi kas momentas, te kiekvieną minutę kyla ir leidžiasi Saulė, te kiekvienas mano širdies plakimas žymi naują džiaugsmą.

Aš nenoriu laukti! Nenoriu tuo būdu užmigti! Greičiau, visuomet vis greičiau! Kame yra pasaulio orkestro direktorius? (Kaip gerai!). Vėl pabėgo? Vykite, atveskit jį čionai. Teateinie tuojau prie manęs. Jei jo nesurasit, atveskite man kapitoną, medžiotoją, barbarą – žmogų, kuris žino greičio vertę <...>.

Didžiausia žmonijos šventė, vizija – menas. Menas žmogų gretina su dievybe, ne veltui jis jį sukūrė į save panašų, į žmogų.

25.VIII.1955, Ketvirt. Vakar daug pasidarbavau, ir nors greitai, bet gražūs etiudėliai. Norisi ko tai gilesnio, sudėtingesnio, bet kaip daryti, kad rūdys ėda. Pagaliau, nėra kur skubėti. Aš džiaugiusi, kad neužmiršau džiaugtis. Ir sakykit man, kur skubat? Skubam užleisti vietą kitiems, skubam pasitikti ateinančius, skubam perspėti kitus, skubam, skatinam savo pražūtį, kad ji greičiau pasisuktų prieš mane patį. Koks skirtumas tarp tų, kurie daug kentė, ir tarp tų, kurie daug gyveno sau, kankindami kitus. Niekas nėra laimingas, nestatęs savo laimės kitų nelaimės sąskaita.

Naujojoje Vilnioje. Apie 1955. Elga (priekyje su šuniuku), kaimynė Tamara Demeško, Boleslovas ir Igoris Piekuras

26.VIII.1955, Penktadienis. Pirmiausiai, kuo aš noriu giliai pasidžiaugti, tai būtent tuo, kad dienyenas Delakrua perėjo į mano nuosavybę, man taip jo nepakakdavo. <...>

Užvažiavom į kombinatą – darbo nėra. <...> Suradau savo darbą parodoje ir pasiėmiau. Užvažiavau pas Gogą²¹. Buvome kine, tarėmės važiuoti pas mane dirbti.

1955.27.VI., Subata. Pagaliau apie 10 v. atvažiavo Goga, ir mudu nuėjome nusimaudyti, ir tai buvo pirmas punktas mūsų programos. Pusryčiai antras ir pasigrožėjimas šafranu (žydi!) – trečias. Ir pagaliau pradėjom statyti natiurmortą pilkoje aplinkoje – gavosi gražus. Statėm kokias 4 valandas. Papietavom ir nutarėm ilsėtis. Pasibeldė Romas ir prisėjo plepėti. Buvom kine ir pagaliau išėjome dirbti etiudų. Goga nesugeba įsigilinti, ką žino, ir viskas toliau neina, ir sunku jam ką ir patarti. Dirbti labai nori, bet tuoj pat griebiasi spalvos, nelinkęs piešinių pastatyti, ir užtat kartojasi forma.

Aš padariau 2 gan simpatiškus etiudus.

Pasigavau krūvą vaikų, mergyčių, ryt jos ateina pozuoti pas mane.

28.VIII.1955, Sekmadienis. Kaip visada keliuosi 7–7'30 ir tuojau pat maudytis. Goga¹⁹ vėl atvažiavo, atsivežė drobę tapyti mergiukėms. Grįžęs iš maudyinių jau radau jį belaukiantį. Patvarkiau jam etiudniką, priverčiau išsivalyti, viskas labai apleista, šis bruožas negeras, reikia jame perauklėti.

Laukiam mergyčių – jų vis nėra. Gogai nepatinka karzinka mūsų natiurmorte, negerai, aš sutinku ir keičiu, varinį indą – puodą nušveičiau ir statau vieton korzinkos, kaip jis sugiedojo nepaprastai. Tik pradėjome dirbti, pasirodė viena iš mergikių, pakvietė kitas, ir prasidėjo darbas. Tarpe jų yra viena visai balta su šviesiu veidu, su ružavais kaspinais ir

šviesiai mėlynomis akimis, na, tiesiog prašosi ant drobės, bet Goga pasisavino. Pavariau Gogos portretą ir padariau du etudus, visai simpatiškus. Ir štai vakaras, jau 11 val., aš gi visai nepavargęs, tik akis niežti.

Jeigu taip kas diena visus metus dirbti, tuomet galima viską suspėti realizuoti, viską, ką esu užmanęs.

Goga prie manęs darosi jautresnis spalvai ir koncentracijai, nebe toks suveltas.

02 rugsėjo 55, Penktadienis. Taigi, vakar neišlaikiau ir sudribau – pavargau, visai nusilpau. Ir tik man gulus kad gi pradėjo dūkti, šėlti vėtros, net namas dreba. Ir kaip gi dės griausmas, kur tai netoli, matyt, žaibas trenkė, aš mečiau snaudęs, pabudau ir kaip zuikis drebu ir jokių būdų negaliu užmigti vėl. Gi kaip žaibavo, griaudė, lijo, vėjas dūko, tikras dangaus karas. Papyko dievas, mojavo kumštimi, vaikė debes, žaibavo akimis ir įniršęs riaumojo...

Atsibudau 7 kaip visada, atsikėliau ir pradėjau judėti, šį bei tą dirbti. Maudytis taip ir nespėjau – šiandien liko praleista diena. Atėjo Gogos brolis ir sutrukdė. Dirbti nesinori, per daug jau įtempti nervai, kažką reikia dirbti. Bet nesiryžtu ir nežinau ką. Nuo Elgos jokios žinios nėra, kur ji, kas su ja, kuomet grįš. Taip visur viskas neaišku, nežinia. <...>

Tapiu natiurmortą. Apie 6 val. vakaro atvažiavo Goga. Aš labai apsidžiaugiau jo pasirodymu. Sutvarkęs teptukus daviau Gogai dažų, ir mudu išėjome į gamtą tapyti. Danguje buvo debesų makalynė ir artėjo prie audros. Suradome motyvą, ir pradėjo drumstis ir temti, ir praplūpo lietus. Grįžom namo šlapi. Vakarieniavome ir paskiau skaičiau jam Verharną ir kitus žymius poetus, po to klausėm muzikos, girdėjome Bacho smuikui koncertą ir Mocarto simfoniją „Jupiter“, Vurchtengler (diriguojamą) Bacho „Ariją“ ir Abendrot (diriguojamą) Bramso simfoniją.

3 rugsėjo, Subata, 55. <...> Vakar klausėm muzikos ir Igoriui vakar skaičiau Verharną, o šiandien pasakojau apie mokamąjį tapybos darbą ir apie 19 amž. meną – apie barbizoničius ir impresionistus. Klausė, ausis kaip zuikutis pastatęs – įdomu, matyt. Ar ne per daug jam?

Laike darbo kliudo potėpis, ir nepasakysiu, kad būtų valingas ir norūs pasiklausyti ir pasižiūrėti, atsiklausti nesupratus. Marmalynė, ir sunku man ką nors padėti, ir nutariau daugiau nesimaišyti į jo darbą. Jis ne ta „herojiška“ mano natūra, sutverta laužyti, jis gležnas, nors didelis, bet vaikas, jautrus kaip mergytė ir supratlyvas.

1955.4.IX, Sekmadienis. <...> Vakar išeina Igoris į lauką naktį ir grįžęs sako: „Pažiūrėkite, koks dangus <...>. Išeinu, žiūriu, dairausi, grožis dangaus, sunku ir aprašyti. Jeigu vakar mėnuo savo pilno veido šypseną paliejo šviesos pavidalu ant žemės, tai vakar naktį, berods, visa drama buvo pačiame danguje. Tikrai mano dangus – šiaurinės simfonijos ir vizijos! Gražu, žavinga!

Igoris miegojo, kai aš jį užrakinęs išėjau ieškoti motyvo... Padariau stipriai spalviniai išreikštą ryto etudą ir grįžau. Igoris jau laukė, tapė natiurmortą. Mudu nuėjome paupiu, aš iš-

Klojimas tarp rudeninių medžių.
XX a. 6 deš. Kartonas, aliejus; 35 × 50.
LNDM, T-11524

simaudžiau. Po pusryčių pradėjau jam pozuoti portretui. Darbas ėjosi blogai. Pradėjo ant seno darbo, be piešinio, gaivališkai, atsitiktinai, už tai ir blogai taposi. Bendrai jis nervuojasi, blaškosi ir pats nežino, ko nori, ką nori dirbti, ir taip toliau. Aš nutariau palikti jį ramybėje ir nemo-kyti jo daugiau.

1955 metai, 5 rugsėjo, Pirm. Aš kiekvieną vakarą laukiau mėnulio pasirodant, domėjausi, koks jis šį kartą, bet šią naktį jis mane nustebino, ir su tokia nelaukta jėga, rodos, kad ir pats šiuo įvykiu nustebintas buvo. Pabudau ir atsikėliau... Kambariulyje šviesu kaip dieną. Tartum aš kars-
te ar kapinėse... (dienos mintys). Prisinė (man) Br. Grimų stebuklinga pasaka apie „Mėnulio šviesą“, prisiminė mano jaunystės eilėraštis „Mirusiųjų slėny“ ir Šiaurės temos su mėnuliu, ir tarp jų: „Vestuvės baltosios nakties su mėnuliu“ ir eilės mano paties etiudų; (priminė) Ruisdalį ir eilę pasaulinių mėnesienų ir mėnulių dailėje, literatūroje ir muzikoje.

Kambariulyje buvo šviesu kaip dieną, kambariulyje slankiojo sidabrinė mėnesiena. Sidabrinė? Oi, vargiai pasitenkinsiu šį kartą šiuo epitetu, kaip jis spalvingas ir skambus nebūtų! Mėnesiena slankiojo, tarytum ieškojo manęs nežemiška šviesa, bendrai nežemiška. Pribėgau prie lango ir greitai atmečiau užuolaidas, ir tai, ką pamačiau, pritrenkė, apstulbino mane. Mėnulis lyžtelėjo man į veidą, ir su tokia šviesos jėga, kad nulaužė akis ir nosį, ir aš praregiau visa galva, tartum šviesa įsiliejo į visą mano vidų pažeisdama priprastą tvarką manyje.

Šį kartą mėnulis nemetė iš savo micinzinio bliūdo skystą šviesą atspindžio ant žemės, bet, rodės, jis visas pats savaime viduje žerėjo spindėjo, ir nuo jo tryško begaliniai greitai, žaibavo, žaižūravo, spingso kaskados šviesos šviečiančios, kaip būna ugnis deginanti ir šviečianti.

Ir pasirodė man vietoj debesėlių apie mėnulį veidai... panarinės paniurusią galvą Bethovenas, žėrinčia sidabrine galva su kietai sučiauptomis (lūpomis) kenčiantis ir išdidus savo kančia Berliozas, spakainas, ramus prasėlino Leonardo da Vinči, suspiegė suvaitojo kapričio Paganinis ir jau nusikvatojo aidas, ir bėgo mano mintys, žaibavo, žeisdamas smegenis kaip sidabruotos micinzinės kulkos, pažaliavusios, aštrios, ir nusėsdavo jos mano širdies gelmėse atsiduodamos baisiu skausmu.

... Nejaugi man nebeilgai gyventi?..

Tapsiu piemeniu ir gausiu mirusių Žvaigždžių šviesas ten aukštai mėnulyje.

Tapsiu sargu visatoje mėnuly – jis mirusių žvaigždžių šviesų lobynas.

Ir dūšioj praskambėjo Žavingas Minoras – amžinybės sąvoka. Minoras motina – mažasis kūdikis. Minoras – Visata, mažutės gyvybės simbolis.

Taip, šią naktį buvo tokia šviesa stebuklinga, kad ji taip stipriai užliejo žemę, kad jokia smar-
vė, niekšybė, bjaurybė nepajėgė iš savo drėgnų urvų išlįsti į šviesos pasaulį.

Užmigau, bet nemiegojau, snaudžiau kaip sužeistas, blaškiausi, nuo tai labai gerų, tai labai skaudžiai blogų (minčių).

Ir Rytas šiandien nepaprastas, rūkas, bet su saule, auksinis rūkas, pražilusi šviesioplaukė galva.

Sugalvojau gauti tarnybą, piešimo mokytoju čia pat Naujojoje Vilnioje, ir pradėjau šiuo rei-
kalu rūpintis. Kaip tik atvažiuoja Varanka Vytautas ir siūlo savo vietą dešimtmetėje, gi pats ei-
siąs į vidurinę, kur dėstoma lenkų kalba. Gerai. Šiandien ypatingai aš pasidariau aktyvus ir pa-
gyvinau veiklą, bet viskas nuėjo ant vėjo. Pasirodo, vietoj Varankos paėmė lenkų vidurinėje jau
kitą žmogelį, ir jis pasilieka rusų vidurinėje, gi aš kaip buvau, taip ir lieku bedarbiu.

1955 metai, 7 rugsėjo, Trečiadienis. Atsikėliau anksti ir <...> dūmiau į miestą. Užėjau į kom-
binatą – darbo, kaip visada, nėra, pasibaręs bandžiau išeiti, bet sulaukė mane Basytė ir sako,
kad kokia tai dama iš Rygos norinti pirkti mano darbą, esantį salone „Gėlės“. Būtų gerai. Po to
ieškojau Verharno – nėra dar.

Suradau belaukiantį Gogą ir mes žaibu nužaubavome į „Aušros“ knygyną – ten buvo, eida-
mas mačiau – du tomeliai Verharno. Radom, išpirkom ir džiaugėmės. Grįžome ir nuėjome į pir-
tį. Išsimaudėm, išsiprausėm ir nukeliavome pas jį pietauti. Namuose ilsėjomės, aš jam skaičiau
Verharną, apžiūrėjome kapines Polocko gatvėje³⁰, pasivaišinom virtais vėžiais ir abu dūmėm į
stotį sutikti maniškių. <...>

Parvažiavome namo. Tik įėjome į kambarį, ir staiga duryse pasirodo K. Boruta su čemodanu.
<...>. Ir kas, pasirodo? Važiavo į Kretingą, gi pasiklydo, sėdo ne į tą traukinį ir nulėkė vietoj Kre-
tingos į Keną! Ir atsitiktinai su kino būdele grįžo į N. Vilnių³¹. Užnakvyndinome.

9 rugsėjo, Penktadienis, 1955. Pagaliau, kuomet baigsis mano katorga?! Nejaugi mano kan-
kintojai beširdžiai budeliai? Prastą šlykštų kopijos darbą negaliu gauti. Kaip pavaizduoti šį lai-
ką? Neužmirškite, jausmas ir mintis nerūdi ja ir nepūva, ir nenyksta.

Nuvažiavau į miestą, ir ką gi, eiliniai nemalonumai ir nepasisekimai. Pasirodžiau kombi-
nate, teiravausi, iš Rygos pinigai „neįplaukė“, žadėti kopijuoti portretai atpuola, todėl, kad juos,
girdi, suradęs Vasiljevas, ir jam priklausau, gi už „Anykščių peizažą“ greit, girdi, nelauk <...>.

Po to grįžtu į kombinatą ir randu Vasiljevą. Jis sutinka duoti portretų keletą ir man, bet
kombinato vadovybė pareiškia, girdi, šių portretų pakankamai yra paruošta. O tu badauk?!
Svoločiai!

Ir... žiūriu ant stalo prieš Bernotą (vedėją) guli užsakymas padaryti Trakų pirmąjį vaizdą
pagal blogą foto iš žurnalo. Aš sugriebiau, Bernotas man neduoda:

– Aš pasiūsiu į Tapybos biurą, ten paskirs, kam.

– Čia nėra koks kūrybinis darbas, – atsakau aš.

– Vis vien darbo nėra, ir nenoriu, kad mane bartų!

Argi ne gyvulys, argi ne biurokratas? Pagaliau, ir jo negalima nei barti, nei ant jo pykti.

Išėjome perpykę su Vasiljevu į stotį. Pakeliui užbėgau į Muziejų pas Gudyną ir sakau jam:

30 Bernardinų kapinės

31 Elga tuo metu dirbo Naujosios Vilnios kine, kuris turėjo ir kilnojimąjį aparatūrą būdelėje sunkvežimio kėbule. Darbuotojai
ją gerai pažinojo, todėl paėmė K. Borutą ir parvežė į Naująją Vilnią.

– Duok darbo, girdėjau, pas Tave yra laisva vieta? – sakau jam, taip juokaudamas ir nežinodamas, kad klausimas visai pagrįstas, ir Gudynas atsako:

– Buvo vieta ant 600 rb., bet priėmiau žmogų, kuris anksčiau 5 metus jau yra dirbęs Muziejuje.

Baisus melsvai pilkas parudęs debesis išskėtė savo galingus sparnus ir savo niūriu šešėliu nubaidė paskutinį Saulutės spindulį, besiilsintį ant vyšnios lapo mano palangėje – ir prasidėjo rudens valdžia gamtoje.

10 rugsėjo, 1955 – Subata. Buvau kombinate ir pasiemiau iš Trakų kraštotyros muziejaus užsakymą, važiuosiu pirmadienį pats. Darbo ir pinigų nėra. Gudyno neradau – ir atgal į stotį.

1955.11 rugsėjo – Sekmadienis. Nuo ryto svajojau tapyti. Vėl norisi dirbti. Pailsėjau. Bet... Elgą naktį puolė blakės, ir tarp paveikslų buvo rastas jų bendrabutis. Nuėmiau viską nuo sienos ir peržiūrėjęs sutvarkiau. Elga išvyko į turgų,ėjau jos pasitikti. Paskui atlikau baisų ir žiaurų darbą. Užlipau ant stogo, vaikiau kuosas ir valiau kaminą ir visus liuktus. Sudraskiau rankas, išsitepiau, pavargau, šlykštu pasidarė. Bet pečių pataisiau – perstojų rūkti. Ačiū Viešpačiui, kad nors ne veltui šis baisus triūsas.

1955. 12 rugsėjo – Pirmadienis. <...> Pagaliau suradau „Trakų kraštotyros muziejų“ <...> radau mokslinį bendradarbį Tinfavičių, kuris man paaiškino, kad, girdi, jis buvo užsakęs maketą pirmąsias Trakų pilies stovio, bet dėl tam tikrų priežasčių atsisakė ir dabar nori užsisakyti paveikslą pagal pridėtą foto (foto vaizduoja pirmąsias Tr. Pilies stovį ir yra ne kas kita, kaip foto J. Kamarausko darbo, kuris yra Dailės muziejuje, pasiūlytas pirkti <...>.

1955. 13 rugsėjo. Iš pat ryto išvažiavau į miestą ir tuoj pat prisistačiau Kultūros ministerijai – Muziejų skyriaus vedėjai drg. Navickienei. Mielai buvau priimtas, ir kalbėjome apie reikalą. Pasirodo, kad jai neaišku, nežiūrint mano tvirtinimų, ką jie (Trakų Kraštotyros muziejus) geidžia ir randa reikalingu įsigyti, maketą arba paveikslą. Ant to ir sustojome. Aš jam (Tinfavičiui) parašiau ir šiandien išsiunčiau laišką.

Pagaliau nusibodo laukti pinigų už natiurmortą, aš smulkiai sužinojau apie užsakovą ir paskambinęs ir susitaręs pasiūliau nueiti pats pas Vaikų lopšelio vedėją. Nuėjęs sutariau, pažiūrėsime, kaip seksis ką nors parduoti. Žadama 3000 rb. – būtų gerai.

Užėjau į D. Muziejų, ten laukė užpirkimo komisijos ir T. D. Parodos eksponatų iš Maskvos – pas mus bus paroda. Drėma pasakojo, kad ir mano peizažėlių-etiudoką Nauja Vilnia–Polocko g-vė pasiūlyta užpirkimo komisijai, matyt, pasiūlė Gudynas. Nupirko ar ne – nežinia, tikiuosi, kad nupirko.

Trakų pilies griuvėsiai. 1954 10 17.
Kartonas, aliejus; 33,5 × 47,5.
LNDM, T-11523.

1955. 14 rugsėjo, Trečiadienis. Keičiasi oras. Darosi drėgniau ir jau kelinta diena labai vėjuota, be saulės, ir kasdieną vėjas orą daro blėkiniu ir durnu. Pirmyn, panarinę galvas į rudenį! Brrr. Mano šeima visai nepasiruošusi, nei rūbų, nei apavo turi. Skubėti uždirbti pinigų.

Šiandien vėl buvau mieste ir ieškojau darbo. Vaikų lopšelyje gavau stambų užsakymą, kaip bus tikrovėje, pažūrėsiu. Skambinau Navickienei, ryt žadėjo eiti pas Girdžių su užsakymu.

1955. 15 rugsėjo, Ketvirtadienis. Iš ryto mieste ir vaikiausi visą dieną paskui užsakymus. Pirmiausiai buvau pas Navickienę ir su ja nuėjome pas Girdžių.

Darbas reikalingas, tai ne maketas, bet viskas tik per Dailininkų sąjungą, taip, taip, taip. Tegul jie parašo, ką skiria šį darbą atlikti. Tiek valdovų atsirado, Kaune ir Vilniuje, muziejuose, kad baisu – iššovė draugas Girdžius – aukštas vyras su girtomis akimis ir suklumpančiu liežuviu į gan didelius dantis. Nei jis žino, kas aš, nei jis domisi ta kultūros veikėja, kas atliks tą ar kitą darbą, prastas formalistinis biurokratinis formalumas. kažkas jam davė suprast, kažkas kalbėjo, matyt, iš dailininkų sąjungos valdybos narių.

Aš pažadėjau sutvarkyti šį reikalą ir atsiseikinęs iškiūtinau. Pakeliui sutikau Jurkūną ir klausiu, ar nematė kartais Vyšniausko (Sąjungos gen. sekretoriaus).

– Jis rajkome³² – atšovė Jurkūnas.

Kai paėjome iki Parko, pasirodė ir Vyšniauskas. Paprašiau... mykdamas pasirašė.

– Jau pasirašyk, visgi jis padarys, – tarė Jurkūnas.

Oi niekšiuikai!

1956.VI.14, Trečiadienis. Ir vėl mieste. Kiek laiko ir energijos reikalinga, kad ką nors praves-tum, atliktum, kad uždirbęs kapeiką uždirbtum laiko kūrybai. Nei velnio! Tarytum kur tai specialiai sutarta tave kamuoti.

Angarietis! Kaip tu teisius šiems laikams! Tu man sulaužei, man, dailininkui, gyvenimą, sulaužei mano sveikatą, pats tapai užmuštas ir paniekintas, ir šiandien aš turiu gėdingai atlikti pagal menkavertę foto tavo portretą už grašius ir perleisti per tokias sudėtingas dvi komisijas, meno tarybas, per nuomonę pavienių žmonių, nuo kurių nuomonės, patiks ar nepatiks jiems, priklauso, gausiu aš tuos nelaimingus 2400 rb., iš kurių liks man kokie 500 rb. – vargšui.

Gi dabar vasara, vaikai mano privalo ilsėtis, žmona štai sėdi ir ruošiasi egzaminams, aš gi ruošiuosi vėl tik skubiam atsakingam darbui, universiteto reprezentacinių salių atnaujinimui. Ir kiek laiko veltui turiu mesti, koks priklausomumas. Kam sakyti? Tylėk ir žinok.

Ir štai po viso šito dar žmogus alkanas esi! Kokiam amžiuje?! 45 metai amžiaus!

Štai dabar jau 5 val. vakaro, visi eina ilsėtis, aš gi laukiu 7 val. vakaro, kad eiti „mokyti-kankinti“ – jaunus architektus piešti, sekretorės „Architekto namų“ klausytis išmetinėjimus: „Вот они не хотят, они не хотят работать, что нам ответить в Москву?!“³³ Panika. Ir, pagaliau, lauk valandas autobuso į Naują Vilnią arba keliauk pėsčias į stotį, kad grįžtum 12-tai valandai namo. Kokia kiaulystė, kaip man užmokėjo gausiai už mano „geroizmą“ palėpęs laikais. Ačiū. Šiame rei-

32 Komunistų partijos rajono komitete

33 „Štai jie nenori, jie nenori dirbti, ką mums atsakyti Maskvai?!“

kale, matyt, veikė išvien piktos ir geros dvasios, vadovaujant abiem palatom, Dievui ir Velniui, ne kitaip. Puiku.

17.I.58, Penkt. Anksti rytą atsikėliau irėjau galvodamas pėsčias į Vilnių³⁴. Galvojau apie Vilnių. Reikia giliai įsiknisti į mūsų palikimą, mūsų istoriją, į mūsų praeitį tam, kad sudaryti kultūros istoriją. Kiek čia, Vilniuje, yra viso ko brangaus mūsų dūšiai, gražaus, kilnaus, garbingo ir vertingo, bet nesuprasto. Vilnius buvo nukariaunamas, deginamas ir griauinamas. Karas, maras, gaisrai ir skurdas gimdė badą, vargą, ubagystę, nelaimės sėjo, bet mūsų gražuolis Vilnius kaip feniksas vėl atgimdavo iš savo pelenų ir vėl sustiprėjęs ataugdavo ir pražysdavo, ir štai kodėl ištisi kvartalai, gatvės, namai ir atskiros detalės turi įvairių priemaišų, įvairių stilių įaugimų. Viskas čia vienas ant kito, viskas čia šalia. Gotika, tokia ir anokia, gotika su baroko, baroko su rokoko. Ir dar kas įdomu, kad viskas, kas darėsi kitose pasaulio dalyse, čia, Vilniuje, būtinai daeidavo iki vietos, būdavo panaudojama, ir ne tik architektūroje, miesto planavime, atskiruose pastatuose, bet ir rūmų vidaus dekore. Dabar įdomu būtent tai, kad svarbu padaryti teisingą išvadą, teisingą atranką, jautriai, atsargiai atsijoti tai, kas yra tikra, lietuviška arba vilniška, nuo visokių įtakų, kurias įliejo ir skiepijo kitataučiai piktnaudiškai ir sąmoningai, kaip užmestą apynasrį ant svetimo aklio, idant pavogti jį. Reikalinga mokėti pastebėti tą svetimą ir netikrą, falšyvą elementą visame kame: mieste, gatvėje, name, išorėje, viduje, detalėje, bažnyčioje ar privatiame pastate.

Niekas negali paneigti, kad Lietuvos kaip valstybės – tai vienas, yra istorija, ir taip pat yra Lietuvių tautos, jos kultūros istorija.

Jeigu nuo Gedimino ir dar anksčiau laikų kunigaikščiai kviesdavosi svetimtaučius – amatininkus, pirklius ir kitus įvairius specialistus pas save, jeigu kviesdavo įvairius menininkus: architektus, dailininkus, muzikus, audėjus, siuvėjus, kalvius, medžio darbų meistrus, tai ne tam, kad išsigimti, kad tai ir liktų amžiams, bet kad mes nuo jų išmoktume tų amatų. Ir niekas negali paneigti, kad lietuviai patys sau statė namus, siuvo rūbus ir t. t. Lietuviai turi savo veidą, savo vidaus būklę – dvasią, psichiką, bendrą visiems žmonėms, bet turi aiškiai matomus ypatumus, kurie, nežiūrint viršūnės išsigimimo, liko liaudyje – masėje, kaimo ir gamtos lopšy – jos sąlygo-se, jos aplinkoje. Liko rūbai, papročiai linksmintis, liūdėti, mirti, gimti, pralaimėti, būti herojais ar niekšais išdavikais. Amžių glūdumos daugiashuoksnės duknos neuždusino savo šiluma mūsų sielos savotiško virpėjimo, mūsų dainų, pasakų, giesmių, legendų, padavimų, mūsų stiliaus santykiauti bendroje žmonijos istorijos raidoje, kultūros plotmėje.

Lietuvių tauta, likusi maža valstybėle, liko viena, išdidžiai apdovanota gamtos dvasiniu atžvilgiu, kitaip ji nebūtų pagimdžiusi visos eilės didvyrių, jeigu nebūtų tokia stipri savotiška jos tautos dvasia. Koks siaubingas apsupimas, kokie nepaprasti santykiai, kaip pavojingai buvo galima užmušti, uždusinti nutautinimu, turint tokius tris kaimynus kaip rusai, lenkai, vokiečiai.

Vienas iš gražiausių pavyzdžių tai Stuoka-Gucevičius, Smuglevičius, S. Daukantas, Poška, Stanevičius ir t. t.

34 Iš Naujosios Vilnios

Pažiūrėkime, kas darėsi čia, Vilniuje. Rusai carizmo laikotarpiu užgniaužė spaudą, kalbą ir visą dvasinį gyvenimą, mokyklas, universitetą, viską, kas priminė lietuviui jo Lietuvą, uždare bažnyčias, perkrikštijo miestus ir jų gatves. Viską darė per valdžią.

Vokiečiai dar baisiau engė, tie tiesiog žudė, vežė, kasė, plėšė, naikino sąmoningai ir nesąmoningai, darė per amatus.

Lenkai reacionieriai išsijusę lenkino aristokratiją, šlėktiją ir net liaudį per tikėjimą, skiepydama lenkišką bažnyčios dvasią su kunigų pagalba.

Atsirado eilė Vilniaus apylinkėse gimusios aristokratijos, diduomenės, kaip F. Ruščicas, Slendzinskis, Hoppenas ir eilė kitų, kurie beveik susitarę veikė išvien viena kryptimi, kad Vilniui kaip arkliui užmestų apynasrį, kad jį pavogtų, perdirbtų jo veidą, kad jo tikrasis šeimininkas nepažintų ir nurimęs užmirštų, o be arklio ir pats toli nenuėisi, pats anksčiau ar vėliau būtinai papsuli į žabangas ir galą gausi.

Prisiminti reikia, kad visa eilė architektų, mokslininkų, menininkų „kūrė“ Vilniuje periodiškai gyvendami. Kiti sąmoningai rišo savo vardą su Vilniui ipūsdami jam lenkišką dvasią, o buvo tokių kaip Adomas Mickevičius, <...>, Kraševskis ir eilė kitų, kurie visai nekenė to Varšuvos ar Krokuvos lenkiškumo, o lenkais jie suprato būti tiek, kiek jie buvo Lenkų Žečpospolitos Valstybės piliečiais, gi mylėjo jie ne didžiąją valstybę Lenkiją, o gintarėlį – Lietuvą. Bet ne taip galvojo baronas Ferdinandas Ruščicas, Slendzinskiai ir ponas Hoppenas ir jiems panašūs. Tie „kūrė, darė“ tam tikrą „kvapelį“ Lenkijai, būtent „Wilenszczizna“. Savotiškai traktavo gamtą ir žmones, savotiškai veikė į architektūrą, jos vidaus dekorą, rūbą, papročius, tradicijas ir t. t.

Panagrinėkime Ruščico tapybą, Hoppeno grafiką ir sieninę tapybą. Argi geriau kas suprato Ruščicą negu Hoppenas? Vargu ar rasi kitą pasekėją tokį gabų. Ką jis padarė su knygų apipavidalinimu, su vinjetėmis, šriftais, su sienine tapyba, emblematika, simbolika, ornamentu? Kitaip nepasakysi, kaip „Wilenszczizna“ „darė-kūrė“. Ir, kas įdomiausia, kad gali būti, kad ir nesąmoningai tai darė, bet aš gerai žinau, pagal savo draugus, kurie mokėsi Vilniuje, Krokuvoje ir Varšuvoje, kokią į juos padarė įtaką. Lenkai būtina myli tą istoriją ir siūlo ją ir Lietuvai mielai. Tai paausintas kabliukas, klaikiai pavojingas lietuviui. Krokova – lietuvių valstybės muziejus ir archyvas. Ko čia tik nėra – ir štai iš čia ir buvo pasemtas tas savotiškas stilius, taip vadinamas „Wilenszczizna“. Ar tai yra bloga? Ne, tai nėra bloga ant tiek, ant kiek tai jau guli lavono pozoje istorijos pageltusių lapų stirtoje. Bet mokėti surasti savo, surasti tą vadinamą lietuviškos kultūros pradą Vilniuje reikalinga, įdomu ir būtina, bet tai darbas ne vienos dienos, ne metų ir ne vieno žmogaus. Tai milžiniškas žingsnis mūsų kultūros istorijos srityje, visos kartos inteligentų įvairių specialybių tam, kad atidengti iš po amžių griuvėsių, dulkių sluoksnių apnašų, surasti tą daugiasluoksnį klodą, tą reikiamą pradėlį savotiškumo mūsų kultūros, padėti jam atgimti, atgaivinti jį, duoti, apvalius jį, jam sublizgėti ir priversti žiūrėti į mūsų tikrovę gyva akimi, tam, kad ne tik mes jį, bet ir jis pamatytų mus, ir kad mes galėtume senai nutrūkusį siūlą vėl surišti, kad nereikėtų mums klaidžiojant ieškoti patiemis savęs istorijos patamsiuose.

Antakalnio panorama su Šv. Petro ir Povilo bažnyčia.

1957. Drobė, aliejus, 69 × 85.

LNDM, T-11541

Įdomiausias pavyzdys yra Čechavičiaus fotonuotraukos įvairios Vilniaus architektūros: Karininkų namai, Šv. Jono bokštas ir daug kitų pastatų buvo padaryti dviem spalvomis, caro laikų, apie 1870–1880, balta-bež., tipo Karlo Rossi. Ir kaip tai negražiai dryžuotai atrodė. Dar gi katedros varpinės viršutinė dalis – ir ta dryžuota. Na, o kokia sava katedros varpinės apačia? Tikrai tikiu, kad nuo jos krivių krivis skelbdavo liaudžiai dievų valią ir atsisveikindavo saulėlaidoj su Saule.

O kaip puikiai jautė tą lietuvišką pradą italai: qžuolo lapas, moters tipas, rūbai Petro ir Povilo bažnyčioje. Mykolo bažnyčioje kapitulyje stilizuota rūta, ir tą patį net Gardine radau!

10.XII.58, Treč. Ryt esu pasiruošęs vykti į Kauną, bet kaip tai nesinori.

11.XII.58, Ketv. Snigo ir labai slidu buvo ryte, bet... nors ir nenorėjau, bet kaip gi, žodis duotas, reikia būti. Pažadėjau, o gal kas nors ir lauks manęs.

Lygiai 10 val. sėdau į didelį dyzelinį autobusą ir per dvi valandas jau buvau Kaune. Seniai, labai seniai nebuvo. Niekam nedaviau žinoti ir niekas nepasitiko. Einu sau grožėdamasis miestu, prisimindamas tolimą praeitį. Kiek čia pergyventa ir gero, ir blogo. Kur eiti. Nutariau aplankyti Vyt. Povilaitį. Suradau dirbtuves, bet mečiau ieškoti jo ir leidausi į Dailės muziejų aplankyti J. Šileikos parodos. Užėjau pas Stauską ir sužinojau, kaip duoti žinoti apie save Povilaičiui – paskambinau. Susitariau, kad jis ateis į muziejų, o pats užėjau į parodą. Parodoje buvo pats autorius Jonas Šileika. Pasisveikinome. Jis apsidžiaugė mano apsilankymu. Pradėjome apžūrėjimą. J. Šileika man aiškino savo darbus ir sukūrimo datas, ir priežastis. Daug įdomaus papasakojo.

Jo tematiniai darbai, aišku, naivūs ir neįdomūs, bet puikūs didieji peizažai, ir maži etiudai nepaprasti. Iš „toliau“ dar geriau žiūrėsis. Atėjo Povilaitis. Tęsėm ekspoziciją. Išėjome. Išsibučiavome su J. Šileika. Jau pilkas senukas. Visgi 75 metai.

Reikia pasižymėti: peizažas su Sutkum.

Užėjau pas Vytą Povilaitį jo dirbtuvėn, apžiūrėjau, kaip jis gyvena ir ką dirba. Įdomūs darbai. Ypač įdomūs ankstyvieji darbai. Iš jų nematyti, kad gali išaugti toks tapytojas. Užsukome pas V. Norkų. Radome sergantį, išėjome kiekvienas sau ir pasimetėm! Norkų sugavau, bet Povilioko nebuvo, kur jis dingio, supratimo neturiu, o ėjome su Norkum, pirkom liekarstvas ir plepėjome, seniai su juo nesimatėm. Nutarėm aplankyti Bernardą Bučą. Nupirkom „baltagalvę“ ir užėjome. Bučas apsidžiaugė, sako biškį laukęs. Užšventėm visi keturi. Mūsų kompaniją laikė Sauliukas – Bernardo sūnus. Jau berniokas 21 metų. Gerai groja akordeonu. Nakvojau pas Bernardą. Atšventėm mano gimimo dieną Kaune.

25.XI.67, Kaunas. Aplankiau profesorių Paulių Galaunę. Pradžioje metų jis stipriai sirgo – sąnarių uždegimas. Dabar jaučiasi neblogai. Gana žvalus, sąmojingas, mėgstas štukavoti. Neblogai dar dirba atmintis, bet akimis skundžiasi, ir pavargstęs. Nelinkterėjęs, status, kiek pa-

pilnėjęs, veidas ružavas, veide daug geltonumo, nuo ko – nežinau. Iš po žilų, tankių kaip krūmas antakių gana įdėmiai žiūri šviesiai mėlynos akelės.

Kairiūkštytė tapo Galauniene. Pakvietė pietų. Pietūs keisti. Pasiūlė sriubos lėkštę, o antrą žadėjo po 2–3 valandų, o jau buvo 13 val. Aš turėjau vieną valandą šiam pasimatymui skirtą. Pasrėbę lėkštę skanios sriubos mudu sėdome kabinete ir pradėjome įdomų pokalbį. Aš pasakiau, kad noriu ginti meno mokslų kandidato laipsnį įgyti disertaciją „Revoliuciniai motyvai lietuvių tautodaileje“ arba „Revoliuciniai elementai Lietuvos dailėje“.

– O kam tau tas reikalinga? – paklausė. Atsakiau, kad siūlo draugai tai padaryti man, nes esu aš daug rašęs tais klausimais.

– Labai įdomi, bet sunki tema, – atsakė profesorius. Kalbą permetė į kitą temą, ir aš pasakiau, jog pas mane gana daug surinkta ir kad aš netgi išleidau šį tą, o būtent apie dailininką Vyt. Putną. Jis net pašoko!

– O aš tau padovanosiu fotonuotrauką vieno labai įdomaus V. Putnos darbo.

Tai taręs profesorius pradėjo kilnoti savo rinkinių ryšulėlius, ieškodamas žadėtos fotografijos. Ir tikrai, po pusvalandžio jis surado ir man iškilmingai įteikė stebuklingą dokumentą. Aš buvau nesavys, nežinojau iš džiaugsmo ką daryti, gatavas buvau šokinėti, ploti katučių ir bendrai nesuradau formos, kaip išreikšti šį neapsakomą džiaugsmą. Jau pas mane yra V. Putnos 6 darbai! Valio, 6 darbai! Tai ne juokas, o didelis laimėjimas. Darbas labai įdomus, sklidinamas nuotikos, romantikos, aiškaus jausmo, savotiškos tapyosenos. Šioje drobėje buvo vaizduojama Trakų pilies griuvėsių fone, ežero pakrantėje sėdinti moteriškė, figūra balta drobule apsimetusi, o prie jos kojų pamestas lietuviškas skydas su jo dugne pavaizduota vytimi. Atseit, „Pavergtą Lietuvą“. Koks jausmas! Kokios neregėtos mintys. Nelaukiau. Profesorius džiaugėsi, kad mane pradžiuginu. Toliau buvo kalba apie V. Putnos epochą, apie Rygą ir to meto lietuvių tautinį judėjimą. Daug man kas pasidarė. Sužinojau apie Linartą (notaras 1936 Kaune). Jis buvo išvežtas, o jo žmona randasi kur tai užsienyje. Koks tai esąs Borkevičius (gyvenęs Kaune, Lietuvių gatvė.). Ir jis žinąs apie Linartų likimą ir apie V. Putną.

Galaunė perskaitė man Galdiko laišką. Dailininkas keikia ir smerkia visoki „abstrakcionizmą“ – Naujajį meną. Laiškas labai charakteringas A. Galdikui. Paprašiau adresą. Davė. Bandyčiau rašyti. Įdomus buvo pokalbis apie revoliucinių dailininkų pagrindinę veiklą. P. Galaunė pasakė, jog A. Galdikas žinojo apie mūsų veiklą ir yra jam pasakęs:

– Žinau, ką jie dirba už mano nugaros, tegul, tik gaila, gali žiauriai pakliūti.

Galdikas yra buvęs (1936) Tarybų Sąjungoje. Nufilmavau profesorių.

Atsisveikinau.

25.XI.67, Kaunas. Šiomet jau trečią kartą aplankiau Kazį Šimonį. Kaip reikia sugebėti ir mokėti viskas, kas kasdieniška, nuobodu, atmesti ir pamatyti šventišką grožį, vidinį pasaulį Kūrėjo Žmogaus. Jam jau 80 metų. Kūryboje jis nieko nebegali tarti. Kopijuoja savo darbus ir pardavinėja. Vaikšto, laikosi, bet jau skundžiasi.

Aš palyginau jį su kitais 80 metų turinčiais. Jis labai, labai stiprus ir vidiniai gražus. Kaip daug pas jį nuveikta mūsų kultūros labui. Mudu kalbamės, tuo tarpu jis paleido magnetofono muziką su savo kanklių muzika. Jis dainuoja, kankliuoja, deklamuoja. Štai aš jį filmuojau, o jis man pasakoja apie save, savo mintis, kaip jis visai neseniai pasijuto savyje kokį tai perbrendimą, kokį tai susimastymą apie žmogaus gyvybę, gyvenimą, tikrą idėją, paskirtį ir kt. Aš klausiausi ir filmavau, o jis plačiai ir giliai filosofavo.

Dabar jo kūryba man darosi suprantama, prasminga, įdomi.

Aš jo dirbtuvėje. Klausausi jo muzikos. Kanklėmis pats išpildo savyje gimusias melodijas. Mano akys klaidžioja sienomis, aš kokiame tai transe.

O mūsų jaunyste!

Nepakartotini sapnai, svajonės, mintys ir jausmai. <...>. Visi mes pergyvenam savo jaunystės pasaką, bet vienu buvo nuausta iš knygų, nugirsto, atpasakoto, o kitų iš matyto, girdėto ir pajausito betarpiškai gamtoje. O tu, ta žavinga aplinka. <...>

Ankstų rytą eidamas miške matydavau vidury žalios vejės, kaip pro pušyno properšas iš dangaus užlieja saulės šviesa žaliąjį pasaulį, ir per tą miglą rodo saulės spinduliai, didžiulės arfos stygos, ištemptos tarp dangaus ir žemės, ir jomis groja negirdėta muzika. <...>

Kanklių muzikos fone atgyja visa nuostabioji kūryba, šio reto grožio žmogaus kūryba, kurią pamatęs pajauti, kaip ji tavo esybėje visa išsiliejo kokia tai ramybe.

Jis (Kazys Šimonis) buvo lietuviškas berniukas ir gyveno dūminėje grytelėje su suodiniais langais, plūktomis grindimis <...> prieprieždy, ir kampe kubilas, rūgščių batvinių pilnas.

Kai jis gyveno savo jaunystę, buvo Lietuvoj baisia tamsu ir duslu, netgi šviečiant pavasario saulytei. O koks žavingas spektaklis buvo suvaidintas senam klojime, kur vietoj uždangos lovatiesė karojo. Jis buvo žingeidus ir krovė viską į save <...>.

O Lietuvos nuostabioji gamta. Tavuje yra kažkas, mielas širdžiai, suprantamas ir geranoriškas grožis. Ne, ne pietizmas, ne liūdesys ir net ne ilgesys. Bet koks tai Jausmas, karštas jausmas užlieja visą dūšią bendraujant su tavimi. Jausmas, surištas su džiaugsmu ir liūdesiu, panašus į tą, kai jauti kažką gera ir gražaus atlikęs, jausmas žmogaus, kuris niekad, niekad nepaliks šito krašto.

Aš jas prisimenu, tas gryteles su sulinkusiais, pajuodusiais, šiaudais dengtais kraigais, kyšančiais grebėstų galais, <...> iš visų plyšių einančiais dūmais, baisia edančiais akis, bobutėms bekepant žirnienius blynus. Čia, šalia, rytmetį miglotam lankant karves, kurių drėgnas snukis kvėpia pienu. Kiemelis išbarstytas smėliu, sodas ir rūtų darželis, sulinkus šunelio būda, išdidžiai per kiemą einantis kuily, iškėlęs uodegą kaip grabnyčios žvakę. Dūminės pirkios, dūmų kvapas, skilandžiu atsiduoda. Suodini langai, molinės plūktos grindys, deganti balana prie prieždos. Močiutės staklės ir senutės kalvaratas. Prie durų kampe rūgsta batviniai kubile. Apie ilgą stalą zuslanai kreivi, o ant sienų kabo šventųjų abrozai, nebūtinai kad dievu tikėta. Kabo kur nekur ir karą vaizduojančios „kartinkos“, o juk karas buvo labai toli, o karonės ir žandarai – čia pat, ir kokie baisūs buvo jie visi, kaip skriaudė žmones, sumušdavo ir išvarydavo ten, iš kur niekad os žinia nebeateidavo.

Brolio portretas. 1962. Drobė, aliejus; 100 × 75.
LNDM, T-13535

Kai tėvas ar vyresnysis brolis malkas ar linus išvežęs į Kauną ar Rygą grįždavo, tai pirkiniai būdavo įvynioti į piešiniuosius popierius iš žurnalų. Jis išvyniodavo ir išlyginęs laikė mamos kupare po lentele. O kartais ir pakabindavo, ir jeigu niekas nieko <...>, tai likdavo su abrozais ir kartinkėm geranoriškai kabėti.

Kokie būdavo pavasario rytai, kuomet saulutė košdavo savo kaitrius spindulius per langą iš stiklo gabalų sudėtas šibas. Ant staklių pradeda spinduliuoti vaivorykštės, ir mamos stumdoma šeiva laksto kaip laivelis jūros bangomis, kaip muselė aukštai aukštai danguje. Tie pavasario spinduliai uždegdavo šilkaspalvius audeklus, kuriuos mamytė audė.

O tos neužmirštos Velykos, margi spalvoti kiaušiniai, mergaičių kasos kvėpėdavo rūtom ir topolių sakais, o prijuosčių gražumas. Prie šventoriaus žmonių margumas, muzika vargonų, jis tuomet tik armoniką, skripką ir kankles žinojo. O tie turgai! Palivninkai išdėsto blizgančius, spalvotus raštais išmargintus puodus ir bliūdelius, iš medžio lentgalių išpjaustytas gražiausias kultuves, šaukštus ir smūtkelius. Kalviai arčiau bažnyčios išdėstę turėjo ir geležinių lazdų, kačergų, kauptukų, lopetų, ir gražiai supintų saulučių „unt kapų“.

Kiek čia daug visko ir gražaus!

O koks gražumėlis kelio iš Kupiškio į Starkonį.

Ir taip norėjosi pasiliuosuoti nuo to visko, o širdy buvo tiek daug prisikrovę, kaip kraičio skrynioj. Ir tada imdavo ir nusižiūrėjęs „kartinkas“ ir pasidaręs iš suodžių vandens dažus pats pasikavojęs moliavodavo.

O kaip įstrigo dūšion vaiko, kai vakarais mergaitės dainas dainuodavo, išpindamos savo ilgą kasą. Įsiminė ir viską kaip bitutė kaupė.

Adomo Mickevičiaus portretas

ADOMO MICKEVIČIAUS PORTRETAS nutapytas 1955 m. rudenį poeto memorialiniam muziejui jo atidarymo ir A. Mickevičiaus mirties šimtmečio proga. Portretas ir dabar tebėra ten, muziejuje Bernardinų skersgatvyje.

16 rugsėjo, Penktadienis, 1955. 8,30 išlėkiau į miestą, trumpai užsukau į (Dailės) Kombinatą ir apgalvojęs planą nutariau žygiuoti į Dailininkų sąjungą. Načalstvo (viršininkija) tik 12 v. pasirodys, ir aš nutariau nuvykti į Lietuvių Literatūros institutą paieškoti medžiagos apie A. Mickevičių. Noriu susidraugauti su juo. Sena mano svajonė. Jubiliejus išjudino ir nukreipė mane į teisingą kelią. Užėjau pas drg. Vosylių – bibliotekininką, ir jis man pasakė eilę medžiagos. Ten buvo įvairių datų proga išleistų medalių su jo profiliu ir an-fas'u, čia ir popierius, plunksna, ir dėžutė, ir skardos gabalas su jo atvaizdu. Visa krūva įdomios fotomedžiagos. Reprodukcijos, atspaudai nuo dagerotipų, piešiniai, Vankavičiaus litografija, piešinėliai, E. Delakrua dargi, žodžiu, galima bus kai ką padaryti. Džiugu. Dar reikia nueiti pas kitus šaltinius, į universitetą ir Mokslų Akademiją pas Kairiūkštį, P.-Mykolaitį ir t. t.

Sužinojau ir mačiau nuotrauką paminklo A. Mickevičiui, kuris randasi Šv. Jonų bažnyčioje. Sako, kad yra filaretų byla Valstybiniame archyve. Reiks pažiūrėti „Konrado kelę“ (celę) dabartiniame pedagoginiame institute. Mačiau „Album Pamiątkowe“ Adama Mickiewicza (w Lwowie). Nuosavybė Korsako. Bazilijonų vienuolynas „Konrado kelė“.

1955.17 rugsėjo, Subata. 8,30 išvažiavau į miestą ir tiesiog pas J. Mikėną nukreipiau bures. Taip. Kad Gudaičio nėra, nutariau užėiti pas J. Mikėną, kad jis patvirtintų paskyrimą „Trakų pirmųjų vaizdo atkūrimą“. Jis sutiks, bus gerai. Ir štai, eidamas pas jį laimingai sutikau, ir jis pažadėjo padėti parašą, tik, aišku, patį raštą reikia perrašyti.

Nuėjom iki Dailės instituto ir čia persiskyrėm, sutarę 12 val. susitikti Institute. Aš nuėjau į Kombinatą ir paskambinau A. Venclovai, paklausiau pas jį medžiagos apie Ad. Mickevičių ir pasiūliau jubiliejui padaryti jo portretą. Medžiagos jis neturįs, portretas esąs geras pas rašytojus ir pasiūlė nueiti pas Vladimirovą L-I. į universitetą, bet šiandien, girdi, jo nesą, nes jis su grupe specialistų esąs išvykęs į Gardiną ir Naugarduką. Skambinčiau į Mokslų Akademiją drg. Adomoniui, bet, pasirodo, kad ir pastarasis esąs išvykęs kartu ten pat. Labai gailiuosi, kad negalėjau anksčiau susipažinti, būčiau turėjęs galimybę pabuvoti Naugarduke.

Po to nutariau užėiti į Etnografijos muziejų. Šį muziejų aš senai norėjau aplankyti, bet turėjau klaidingą žinias ir taip vis atidėdavau. Pagaliau šiandien nutariau žūtbut pabuvoti. Užėinu ir paklausiu. Sutiktas buvau gan abejingai, bet kiek vėliau, papuoles į vidų, buvau nustebintas, nes saugotoja – mokslinė bendradarbė Glemžaitė, pasirodo, yra kupiškietė ir mano pavardę yra

Adomo Mickevičiaus portretas. 1955. Drobė, aliejus; 92 × 73.
Vilniaus universiteto muziejus, T-48

girdėjusi. Čia mes pasibučiavome, apsiverkėm ir turbūt viskas vyko nuoširdžiai ir sklandžiai bei noriai buvo man rodoma. Ir ką aš ten pamačiau, gi pamačiau tik paviršutiniškai, apgraibomis, bet ir to pakako, gal dar gi per daug mane sujaudino ir sukrėtė nematytas turtas.

Ir štai, aš tik dabar pamačiau tą nepaprastą Lietuvos turtą. kažkas many vaidenosi, jausmas keistas užliejo mano širdį, keistai nuteikė visą savijautą ir galvosena pastūmėjo visai kita linkme.

Aš pagaliau supratau visą gilumą, visą pražūtingumą tautai ir žmonijai tos politikos Valsytybės, aš seniai supratau problemą valstybingumo, supratau, kodėl lietuviai taip mėto visokį turtą iš savęs ir kodėl lenkas taip brangina viską, kas lenkiška. Lenkai slavai, ir lenkams įdomiau ir naudingiau įtaka sveikos lietuviškos prigimties, negu įtaka savo slavo-brolio. Man daug kas paaiškėjo, kitaip pamačiau, kitaip supratau.

12 val. nuėjau į Sąjungą (Dailininkų sąjungą) ir gavęs nuo Laukienės reikiamą dokumentą nuėjau pas Mikėną. Užėjome į Kultūros ministeriją. Jis man papasakojo apie tą posėdį, kuriame nutarta „gelbėti tapybą Lietuvoje“. Paskui užėjome į kavinę ir ilgai kalbėjome, t. y. jis pasakojo tą patį, ką jau daug kartų esu girdėjęs, aš gan nuobodžiai klausiausi. Skundėsi, kad, girdi, Žebenkienė blogai vedanti freską, ir bendrai institute blogai dėstoma technologija, ir netgi „pasiūlė“ man eiti dirbti į Institutą, bet patarė laborantu, girdi, taip man būsią geriau, gi 500–600 rb. pakaksią. Aš jam nieko neatsakiau, bet pagalvojau, koks jis protingas, nuoširdus ir geras mano adresu. Aš Dailės institute jau esu dirbęs 6 metus ir dabar turiu būti laborantu ir gauti vieton 1500 tik 600 rb? Kas per žmonės keisti. Einant namo aš jam papasakojau atvirai visą padėties reikalą apie mano būklę, jis laužėsi, memliavo³⁵ ir t. t.

Kvietė eiti su juo padirbėti guašu, girdi, jis žinąs labai gražų, retą kiemą Vilniuje.

19 rugsėjo, 1955, Pirmadienis. Pusė dešimtos buvau Kultūros ministerijoje pas drg. Navickienę „Trakų pirmąkščio paveikslą“ reikalui. Užnešiau Sąjungos paskyrimą man atlikti šį darbą ir tuo baigiau savo misiją. Dabar laukiu, kol bus duotas atsakymas Kombinato, ir tuomet galėsiu dirbti, jeigu dar kokia nors velniava nepasipainios po kojom. Užėjau į Mokslų Akademiją pas Adomonį pasiteirauti, ką jis matė Naugarduke, kokią medžiagą turi apie A. Mickevičių. Naugarduke nieko nematė, apart iškarpu iš laikraščių, nufotografuotų, panašių į Adomonio „rašalutą spalvą“. Bet jis mane supažindino su vienu žinovu Mickevičiaus A. – Abramavičiumi, kuris trumpai man papasakojo atsakinėdamas į mano klausimus, girdi, Belmonte jie, filaretai, darydavo savo majufkas, ten už tilto esą atridenę dargi didžiulį akmenį ir palikę kaip ženklą savo sambūrių – įdomu! Jau detalė!

Vienuoliktą valandą užėjau į universitetą ir pagaliau suradau drg. Vladimirovą – simpatiškas žmogus – vietinis rusas, bet labai jau trus lietuviškas atžvilgiu. Susipažinau, reikalingas portretas, ir ne vienas, o du, vienas kolonų salei, kitas muziejui Bernardinų gatvėje, kur jis gyveno ir rašė „Gražina“ 1822 m. Čia, šiame butelyje, įrengs A. Mickevičiaus memorialinį muziejų, tai tuomet čia Vilniuje bus pirmas tokios rūšies muziejus. Bet kokia kiaulystė! 26ta lapkričio

35 vapėjo

turi būti baigtas muziejus, šiandien turime jau 19 rugsėjo, lieka du mėnesiai, ir prasidės šalčiai, trukdys dirbti ypač kokybiškai. Reiškia, padarys „на обум – на ура“ (kaip pakliuvo, bet kaip) – gi laikraščiai rašys ir visur zvanys, kaip gerai padarė, kokį didį darbą nuveikė, iš dailininko ir meistrų reikalaus aukščiausios kokybės, gi tikrumoje tikriausia chaltūra. Chaltūra – tai meninis argi bet koks darbas, atliktas stokojant laiko ir su pretenzija į kūrybą, į rimtą aukštos kokybės darbą – kūrinį.

Mūsų laikais daugiausiai apgauldinėjama ir daroma chaltūros. Svarbiausia žiūrима „idėjiniai-politinė“ pusė, a jau paskiau „meniniai-politinė“, ir gaunasi „aukštos kokybės“ kūrinys, vertas mūsų liaudies. A tikrovėje? Vieni už posėdžius gavo pinigų, kiti pasinaudojo asignuotais reikalui, kiti paprastai uždirbo ir padarė chaltūrą, praeis kuris laikas, ir atsiras drąsus ir razumnas žmogus, išlaukęs, laikui subrendęs, ir duos sužlugdančią, „triuškinančią“ kritiką, sukrikuos, laikraščiai patikrins ir ras, kad faktai pasitvirtino, parašys feljetoną, ir basta.

Ša – gana, sekantys įvykiai laukia eilės.

Koks niekadėjas visgi Venclova. Kodėl jam ne vis vien, aš ar kitas dirbs Mickevičiaus portretą.

Sužinojau, kad lenkų rašytojas (Milaševskis) parašė gerą ir įdomią pjesę apie A. Mickevičių, apie jo gyvenimą Vilniuje ir Kaune. „Twórczość“ Nr.1 – Milaszewski, lyg ir žada statyti mūsų teatras.

Vladimirovas papasakojo, kad Naugarduke, t. y. muziejuje, namelyje, kuriame jis gimė, esąs įdomus portretas A. Mickevičiaus, darytas kažkokio Palmijeri, veik viso ūgio, rankoje laikąs popierių su pradžia iš „Pono Tado“ „Litwa ojczyzna moje...“. Įdomu, įdomu! Aš velniškai džiaugiuosi, dantimis kalenu, kad sulaukčiau šitos įžymios datos mano Brangiausio Poeto! <...>.

Namuose tapiau iki sutemus. Galvoje laukiu, kada uždirbsiu kapeiką, kuri man duos galimybę padirbėti dėl dūšios.

Bet reikėjo dirbti ir dėl uždarbio.

1955 m. 22 rugsėjo – Ketvirtadienis. Pilkas, žvarbiais vėjais apgyvendintas rytas, drėgna, klampus kelias danguje ir žemėje... <...>

Nutariau dar likti namuose ir į miestą nevažiuosiu. Skaitau – studijuojau gyvenimą ir kūrybą mano Brangiausio, Mylimiausio, genialiausio poeto Adomo Mickevičiaus. Skaitau ruskai, lietuviškai ir lenkiškai. Verčiu pats. Rusų vertimai begėdiški! Tai chaltūra, uždarbis arba pusalkanių, arba ištvirkusių žmonių. Niekšingumą, paleistuvystę galima dovanoti, atleisti tik dideliu genijui, kitiems – nusikaltimas.

Visą dieną gulėjau ir studijavau Mickevičių, daug ir įdomios medžiagos radau pas Herceną, jo veikale „Бьлое u думы“³⁶. Daug kas aiškėja iš gerosios pusės. Mickevičius lietuvis, ir dar koks senoviškas – bajoras, nėra abejonės, o kaip jis tapo ir kada Mickevičiumi ir perstojo būti Rimvydu, štai klausimas, ir lygiai toks pats, kaip apie daugelį didelių Lietuvos vyrų, kilusių pietuose ir įėjusių į fondą – „Uniją“ su visa gėda ir garbe. Lietuviui mistika nesavita, necharakteringa, jam

36 A. Gerceno „Praeitis ir godos“

ji net netinka, bet baisioji katalikybė suaižė ir Didžiojo lietuviu – Adomo širdį, ji suakijo, ištino, išpumpo ir pasidarė lenkiškai tuščia. Ir atsirado gi pas lenkus toks žmogus!

Bendrai, slavai baisiai liguisti mistikai. Lenkai turi daug gražaus, kaip ir rusai, bet tas jų dvasios palaidumas, be lygsvaros, palinkimas į pesimizmą, beviltiškumą įsiskverbia į jų tvirtybę kaip drėgmė į pilies mūrą, skaldo, verčia žemyn, pražūtin. Tokia istorija visų jų tautų. Mes ne slavai, apsupti slavų, ir ta drėgmė, tas molis mus irgi ėda ir suėda. Politikoje, kokie jie bebūtų blaivūs, bet kai jie metasi į kraštutinumą, darosi žiaurūs fanatikai, vienapusiški. Na gi moralėje, dvasios reikaluose baisu ir pagalvoti: ja ruski, ja poliaki!³⁷. Lietuviu tai necharakteringa – ne. Ir panieka kitiems, Rusijoje net baisu žiūrėti, kiek mažame miestelyje bažnyčių, vienuolynų tektų ir t. t. Lenkijoje tas pats, ir štai jos abi pešasi tik dėka religijos, tikėjimo, kitaip seniai būtų susitarusios, ir Lietuvos seniai nebūtų.

13 spalio, 1955 Ketvirtadienis

Užėjau į universitetą pas drg. Vladimirovą. Matau, trys savaitės praėjo, gi reikalai nei iš vienos; pinigų nėra ir davė, t. y. ministerių taryba patvirtino, tik 20 000 rb. ir Respubl. Parodai, ir Muziejaus steigimui – keikiasi žmogelis. Aš jį suprantu. Kiek pats vargo, pažeminimo esu matęs nuo didžiosios načalstvos minėjimus ruošiant. Bepročiai, ostolopai (bukagalviai)! Staiga skambutis. Pasirodo, jį kviečia į Dailės muziejų, į pasitarimą jubiliejaus reikalui. Jis pasiūlė ir man eiti, aš sutikau. Kuomet mes išėjome į universiteto kiemą, pastebėjome atviras duris Jono bažnyčios! Nustebom ir nieko nelaukę greit paskubėjome vidun³⁸. Koks didingumas, erdvingumas bažnyčios! Aukšta, plati, erdvi – reto baroko. Nepaprastai harmoningi spalvingi vitražai, kadaise, išivaizduoju, kaip jie puikiai liejo savo spalvingumą į dinamišką erdvę. Pagaliau pamačiau biustą ir koplýtėlę-paminklą A. Mickevičiui, Odyneui ir V. Kondratovičiaus-Sirokomlės pusė figūros su rankom, laikančiom citrą. Padariau visų trijų fotonuotraukas. Sargaujqs sandėlininkas žydas trukdė fotografuoti.

Kai atėjome į muziejų, Komiteto dalyviai dar nebuvo susirinkę, ir mes pradėjome žiūrinėti muziejaus direkcijos paruoštus parodai eksponatus. Pagaliau susirinko Komiteto nariai: J. Banaitis (Kult. Ministras), Zinkus (CK), E. Matuzevičius ir Sluckis (Raš. Sąjunga), Vladimirovas (universitetas), nebuvo Dailininkų sąjungos atstovų, Literatūros instituto ir M - Akademijos atstovų. Tarėsi, kalbėjo ir pagaliau nutarė susirinkti 3 valandą pas Rašytojus ir baigti problemą. Kur ir kaip, už ką ir ką daryti.

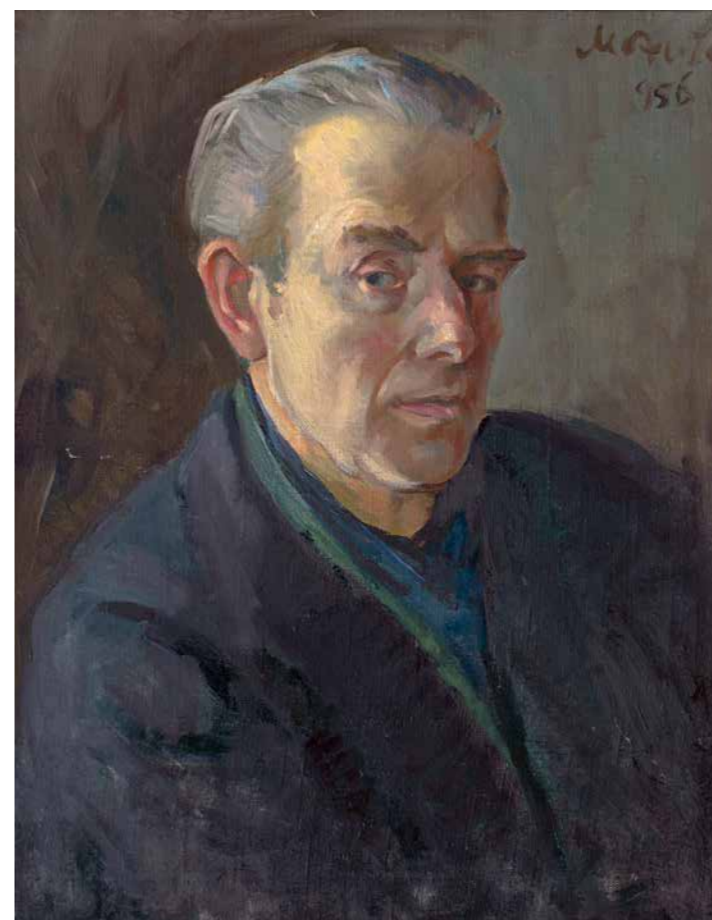
Į Bacho koncertą nepapuočiau. Gaila!

(1955) 18 spalio, Antradienis. Bėginėjau visą dieną ir ne visur sėkmingai, bet svarbiausiuose reikaluose pasisekė, būtent: suradau vaikų darželio vedėją ir sutariau visais reikalais. Ryt privaiau atvežti darbus jai. Išsiaiškinau dėl „Kremliaus“.

Užėjau į universitetą pas drg. Vladimirovą, ir jis mane pradžiugino, kad man skiria atlikti – nutapyti A. Mickevičiaus portretą Jubiliejinei parodai.

37 Aš rusas, aš lenkas!

38 Tuo metu ši bažnyčia buvo paversta sandėliu.

Juozas Šlyčio portretas. 1956. Drobė, aliejus; 69 × 54.
LNDM, ED-160333

16 val. įvyko Dailininkų sąjungos visuotinis susirinkimas. Dalyvavo nedaug žmonių, neorganizuotas reikalas. Atidarė Vaineikytė, perskaitė K. M.³⁹ išakymą. Toliau susirinkimą veda J. Mikėnas. Tauškė, plepėjo, ir viskas.

Yra pinigų, na, ir galvoja, kaip jį sudoroti.

19 spalio, 1955 trečiadienis. Buvau pas prorektorius V. V.⁴⁰ universiteto ir kalbėjau apie AM portretą. Sutarėme sekmdienį važiuoti į Naugarduką. Ot gerai būtų, jeigu tai įvyktų.

22 spalio, 1955, šeštadienis. Vis dar negaliu išpildyti vaikų darželio vedėjai duoto pažado padaryti „Kremlių“ Spalio šventėm.

Prorektorius Mitropolskis susirgo, ir ekskursija atidedama neribotam laikui. Nepaprastai gaila, gaila, gaila. Kas daryti, kaip pamatyti Palmiero portretą?

29 spalio, 1955, šeštadienis. Buvau mieste, užsukau pas Vladimirovą ir, deja, su A. Mickevičiaus portretu blogai. Neduoda parodai pinigų ir nieko ypatingo padaryti negalima.

Ketvirtadienis, 1955 lapkr. 3 d. Baigiau dirbti „Kremlių“ – dienos šviesos nemačiau.

Atėjo į darbovietę P. Raudonienė ir pasakė, kad yra naujas numeris „Polščia“ – žurnalas. Na ir lenkai! Stebuklus daro ir gana, menas ir gana. Kaip ilgai tęsis? Deformacija žiauri, laisvumas be ribotumo, ir gerai, įdomu. Mačiau dar kartą Žerarą Filipą ir Danielą Darje – puikus visas filmas. Taktas vaidinant, taktas visur.

Gražų gavau nuo Juozo Šlyčio laišką su dviem puikiais eilėraščiais. Ačiū jam. Gaila, kad jis taip žūsta, kviečiu, neprisirengia – vagabundas. Jau senas jis. Jam gal jau virš penkiasdešimt.

39 Kultūros ministro

40 Vilniaus valstybinio universiteto

Perskaičiau Žan-Polio Sartro „Lizzi“. Tikras „egistencialistas“, žiūrėsim toliau. Skaitau ištraukas iš R. Rolano laiškų ir dienyno. Ak, koks galingas žmoniškumas poeto – Uitmeno ir Tomo Mano!

Kas pas mus žiauriai blogai, tai tas, kad viskas, kas gali būti ar yra teisybė, visada būna pajungta politikai. Senai tas pats Sartras buvo gi baises priešas, kūrėjas kenksmingos filosofijos „egzistencializmo“, gi šiandien, prašom, puikiai rašo prieš amerikonus ir kitomis temomis ir tapo teigiamu ir geru rašytoju. Kam tas reikalinga? Jo filosofija teisinga, jam svarbu teisybe ar melu egzistuoti, kur jis tik gali garbę pelnyti, ten jis ir rodosi. Nejaugi nesulauksim laiko, kuomet išgamos nebus populiarūs, kuomet dori, talentingi, kuriantys tikrąjį meną – kultūrą žmonės bus proteguojami ir vertinami, ir nebus duodama galimybė pakalikams ir nemokšoms, karjeristams ir apgavikams visokiems visokiausiems gerai gyventi sąskaita gerų žmonių. Baisu!!!

Šeštadienis lapkr. 5 diena. Skambinau Vladimirovui – apie A. Mickevičiaus parodą ir portretą kol kas nežinia dar.

14 lapkričio, 1955, pirmadienis. Užėjau A. Mickevičiaus reikalais pas Narkevičiūtę. Priimtas buvau maloniai ir surištas su Literatūros institutu Kaune, drg. Burdėnu. Daug kalbėjome apie A. Mickevičių. Kulikauskas parodė Maironio rūmus, jo kambarius. Čia dirbo ir gyveno kuklus ir didysis mūsų Maironis! Grįžau vėlai namo. Kelione patenkintas.

Labai esu užimtas A. Mickevičiumi. Sugebėsiu sukurti portretą A. M-čiaus 26 lapkričio? Tikiuosi, jeigu nesutrukdyt.

15 lapkričio, 1955, antradienis. Užėjau pas Vladimirovą, pasirašėm sutartį 3500 už portretą. Bet rektorius prof. Bučas avanso atsisakė duoti!

Ką gi, dirbsiu be pinigų. Sausas žmogus, brutalus, slūžbistas, ekonomistas bailys, humanitarūs jausmai nenakvojo.

17 lapkričio, 1955, ketvirtadienis. Pradėjau komponuoti A. Mickevičiaus portretą. Privalau padaryti jį jauną Vilniaus ir Kauno periodui. Kaune jis buvo giliai nelaimingas, bet užtat didžiai genialus, kūrybingas. Surinkau medžiagą, perskaičiau ir giliai įsigilinau į reikiamą temą, bet laiko mažai ir blogos darbo sąlygos, mažai laiko, prasidėjo tamsios pilkos dienos.

18 lapkričio, 1955, penktadienis. Iki vėlyvaus vakaro, iki tamsos dirbau. Pavargstu, bet reikia skubėti, mažai lieka laiko, baises tamsu dirbtuvėje, toks pilkumas ore! Lyja, migla, ūkas. Jau piešimą baigiau, ryt tapybą pradėdau.

21 lapkričio, 1955, pirm. Užsakiau rėmus, užėjau – neskambinau Vladimirovui, sutariau, kad ketvirtadienį jau vešiu baigtą portretą. Baigiasi jėgos. Neblogai.

24 lapkričio, 1955, ketvir. Baigiau! Nuvežiau! Visiems, kas matė, patiko. Rodėm prorektoriumi Mitropolskiui – patenkintas. Nematė niekas iš dailininkų. Nenori mokėti pinigų. Bučiui per brangu 3500 rb. už portretą. Kaip tai, aš taip trumpai dirbau ir taip daug uždirbęs?! Na ir žmogystos.

25 lapkričio, 1955, penkt. Bėgiojom su Vladimirovu, iškaulijom 500 rb. man avanso. Pradėjome darbą A. M.⁴¹ muziejuje. Viskas paskubom – politika. Įdomu, ar žino Centralinis komitetas⁴² apie tą skubotumą? Gi baisu darosi, kaip veltui išmėtomi pinigai. Kol nutariama, kol aptariama, kol padaroma sąmata, kol gaunama teisė vesti finansiškai banko operacijai tai organizacijai su ta, jau lieka laiko mažai. Trukdo gana tai ir laiko sąlygos, technologijos sąlygos, ir prieš valią sąžiningų žmonių išėina chaltūra!!!

26 lapkričio, 1955, subata. Bronzavau A. Mickevičiaus biustą ir bareljefą, organizavau ir atidaviau darbų fotomedžiagą paspartuoti, bet nieko dar nepakabinome!

Be 20 min. 20 val. mudu su Vladimirovu nuvažiavome į Filharmonijos salę, į vakarą-koncertą, pašvęstą 100 m. nuo mirties A. Mickevičiaus.

27 lapkričio, 1955, sekmadienis. Pradėjom 10 val. ryto ir be 15 min. 13 val. ekspozicija buvo baigta. Muziejų atidarė sergąs P. Mykolaitis. Pavargau ir gana. Darbą baigiau. Dailininkai portretą giria.

41 Adomo Mickevičiaus

42 Lietuvos komunistų partijos CK

Eugenijus Danilevičius prie Adomo Mickevičiaus portreto Vilniuje, A. Mickevičiaus muziejuje.

1956. Autorius nežinomas.

Nuotrauka iš B. Motuzos archyvo

Lelevelio salė

LELEVELIO SALĖ – VIENA GRAŽIAUSIŲ istorinių Vilniaus universiteto salių. Šios patalpos dar XVIII a. priklausė Astronomijos observatorijai, čia dirbo Martynas Počobutas. Ji buvo dekoruota freskomis ir kitokia technika kelis kartus, dekoruojant ankstesni sluoksniai būdavo sunaikinami ar uždažomi. 1929 m. ją nuodugniai restauravo Ježis Hopenas (Jerzy Hoppen): jis užtapė barokinę tapybą, atnaujindamas įnešę ir savų, anksčiau nebuvousių elementų.

1950 m. spalio 24 d. Vyriausybės nutarimu buvo įsteigta Mokslinė-restauracijos gamybinė dirbtuvė (MRGD), vienas iš jos padalinių buvo Tyrinėjimo ir projektavimo sektorius. Tai buvo pirmoji Lietuvos istorijoje kultūros vertybių restauravimo organizacija. Vėliau (1963 m.) ji pervadinta Specialiąja mokslinė restauracine gamybine dirbtuve (SMRGD). Įmonė veikė Architektūros reikalų valdybos sistemoje (vėliau Valstybinis statybos ir architektūros reikalų komitetas). Pirmasis direktorius buvo Jonas Domantas, vyriausiasis architektas Vytautas Balčiūnas. Ši dirbtuvė inicijavo ir gražiausių Vilniaus universiteto salių – Lelevelio ir Smuglevičiaus – restauravimą. Darbų vadovas ir tiesioginis vykdytojas buvo Boleslovas Motuza.

Pirmas įrašas apie Lelevelio salę B. Motuzos dienoraštyje įrašytas 1956 m. vasario 28 d.

1956.02.28, Antradienis. Buvau mieste, gavau 2 portretus Lenino. Ką gi, reiks dirbti <...> Eidadamas katedros aikšte pamačiau Domantą ir pasivijęs užklausiau, ar negalėčiau pas jį gauti darbo. Jis pasiūlė užėiti pas jį pasitarti apie remontą universiteto aktų salės. Reikės užėiti.

Sutikau Varanką, ėjome kartu ieškoti darbo. Neradome. Sutikau Gogą, žadėjo šiandien mane aplankyti, nešė piešinėlius į redakciją. Dieną šilta, -4°, sninga. Grįžau 1 val., buvau pas Edvardą, domėjausi vaistais.

Tvarkiausi namuose. Labai noriu paklausti muzikos – padarysiu sau koncertą!

29 vasario, 1956, Trečiadienis. Štai jau ir du mėnesiai velniop nuėjo 1956 metų! Gaila laiko, energijos, gaila žmogaus, bet ką gi... reikia gyvent dėl vaikų. Menas mano – kryžius mano.

Šiandien nėjo dyzelis, ir aš likau namuose. Nieko gero nepadarė. Esu nervuotas ir nesveikas. Elgutė serga, Elga blogai jaučiasi. Elga nuo Močios gavo 500 rb. Gavo liudijimą apie Tėvo mirtį. Ore pasirodė vėjas, drėgna, šalta, niūru. Sveikata bloga!

1956 kovo 1 d., ketvirtadienį: Siūlo restauruoti Vilniaus universiteto Lelevelio salę ir jo kabinetą. Vladimirovas išvažiuojo į Leningradą, Maskvą, be jo negaliu apžiūrėti salės.

Pabjuro oras, vėjas, vėjas, šlapias sniegas krinta, baisiai bjauru.

Vilniaus universiteto J. Lelevelio salė.
Nuotrauka iš Vilniaus universiteto archyvo

1956. 2 kovo, penktadienis. Vladimirovas dar negrįžo iš Leningrado. Apėjau visas redakcijas – pustota⁴³.

Vėjas, vėjas visą perpūtė ir suniurkė.

1956. 3 kovo, subata. Pagaliau pasirodė Vladimirovas. Man belaukiant kabinete pasirodė dailininkas Radzevičius. Jis mane pamatęs nustebo, nes ir jis pasiūstas tuo pačiu reikalu, t. y. restauravimo reikalu. Aš jį nuraminau ir įtikinau, kad dėl darbo nesipešime, pakaks abiem. Atėjus Vladimirovui apžiūrėjome sales, paskirtas restauravimui. Ir ką gi? Darbo daug ir gan atsakingas, bet pakeisti tą kopijavimą reikia būtinai. Reikia restauruoti šias sales –

- 1) I aukšte – „Smuglevičiaus“ salę*
- 2) III aukšte – „Lelevelio“ salę*
- 3) –,- - „Lelevelio“ kabinetą ir šalia du kambarius*
- 4) –,- - „Profesorių skaityklą.*

⁴³ tuštuma

Vienas paveikslas kol kas nežinau kokia technika atliktas dar jėzuitų laikais.

Apžiūrėjome objektą ir užėjome pas Restauracinių dirbtuvių direktorių drg. Domantą ir trumpai aptarėme šį reikalą.

Namo grįžau patenkintas. Vakare mačiau puikią austrų gamybos filmą-komediją „Aš ir mano žmona“.

(1956) 4 kovo, sekmadienis. Iš ryto tvarkiau savo reikalus, peržiūrinėjau sąmatą Restauravimo darbų.

(1956) 5 kovo. 1953 met. Kovo 5 d. mirė Stalinas. Per tuos tris metus daug kas pasikeitė į gerąją pusę. Puiku!!!

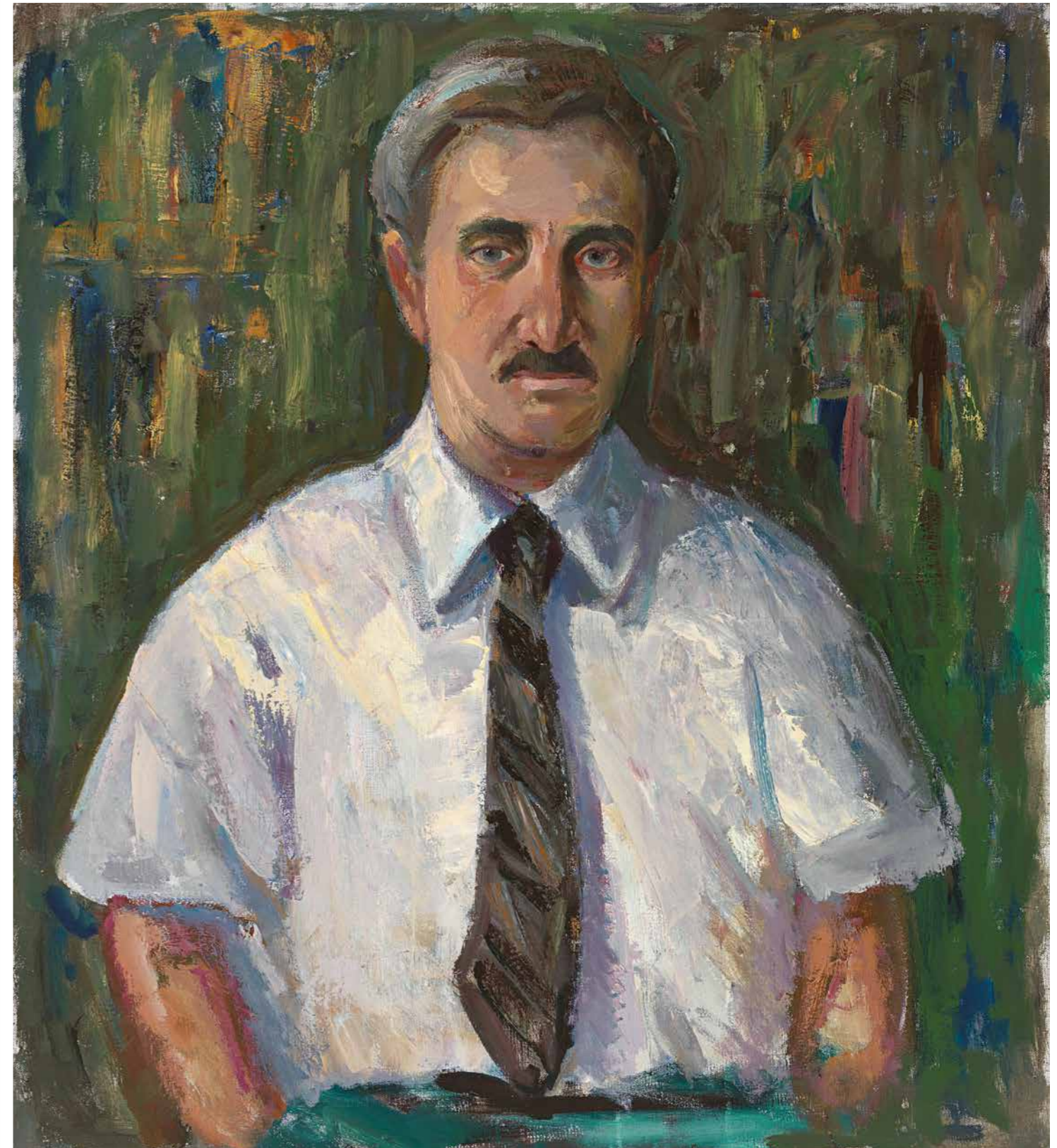
Apie 12 val. sulaukiau Vladimirovą ir pradėjom pasikalbėjimą apie darbą. Giliai žmoniškas, jautrus žmogus išklaušė mano projektą ir davė sutikimą realizuoti mano pasiūlymus. Aš siūliau „Smuglevičiaus“ salėje vietoj Kristaus padaryti mozaiką Smuglevičiaus portretą, Lelevelio salėje – Lelevelio portretą. Toks buvo mano pasiūlymas.

Reikalai aptarti, ir aš atsisveikinęs išėjau pilnas džiaugsmo. Dabar nutariau užsukti pas Domantą. Užeinu. Prašo palaukti – susirinkimas. Laukiu, kambarys pilnas dūmų – baisiai prirūkyta. Pasirodo Višakas, ir mudu laukiam. Po kiek laiko nutariam užėiti. Domantas pasisveikina su Višaku, man rankos nepadaavė! Aš tai pastebėjau – laukiu. Po trumpo pasakojimo Višako apie medžiotojų draugijos suvažiavimą jis pakyla išeiti. Su juo pasiruošia eiti ir Domantas. Aš klausiu jo, a kaip gi... „Su Balčiūnu“. Na, gerai. Lieku ir pradedu jam aiškinti mano pasikalbėjimą su Vladimirovu, savo asmenišką mintis ir kt. Balčiūnas mane permuša ir veda kalbą apie mokslinius tyrimus, apie restauraciją to, kas buvo prieš pusantro šimto metų, tam ne tik neturėdamas jokie pagrindo, bet dargi vilties. Aš jaučiaiu, kad reikalai kvepia kuo tai negeru, ir konkrečiai jam sakau ir siūlau pradėti praktiškai darbą, tyrimo darbą tuoj pat. Sąmata sudaryta 1954 met. Praėjo du metai ir niekas nesiėmė šio darbo, dabar atsirado žmogus, kuris sugebėtų dirbti, bet su juo negalima bus „uždirbti“. Kokie žmogiškščiai, niekšai! Kokie begėdžiai, veidmainiai. Kaip nieko jiems švento nėra. Nejaugi neateis, ir greitai, laikas, kuomet pagaliau tokie negalės gyventi iš kitų prakaito, darbo ir mokėjimo.

Užėjau pas Radzevičių ir papasakojau jam. Nutarėm, kad jis eis pas Balčiūną pakalbėti su juo. Pažiūrėsime. Ryt eisiu pas Vladimirovą ir perspėsiu jį apie galimas machinacijas.

(1956) 6 kovo, Antradienis. Po vakarykščio įvykio man galvoje, širdyje ir dūšioje darėsi negerai. Naktį sunkiai miegojau, t. y. nemiegojau, galvojau, pusingarsiai kliedėjau. Man norisi dirbti, norisi veikti, baisiai nusibodo tie vienodi portretai, norisi ko tai kito, laisvesnio, nesuvaržyto...

Per naktį išpumpo mano smegenys, aižėti pradėjo širdis išdžiūvusi, liepsnojo akis, trokšdamatyti, kokia tai šviesa laisvės.

Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriaus
L. Vladimirovo portretas. Apie 1956. Drobė, aliejus; 90 × 100.
LNDM, T-11368

Atėjus rytui išvažiavau į miestą 8'30 ryto. Vaikštau po miestą save praradęs. Nežinau nuo ko pradėti. Susitikau A. Petruči ir Juči, stovime ir kalbame, prieina Balčiūnas. Aš drebėti pradėjau. Nuėjau į dirbtuvę, apsisukęs vėl grįžau į miestą. Sutikau Ramunį. Kvietė į Architektų sąjungą ginti Senojo Vilniaus. Einu toliau, suku į kombinatą. Susirenka krūva žmonių – aš, Timofejevas, Dovydaitis, ir visi laukiam tų keletu V. I. Lenino portretų, kuriuos užsakė Ministerių Taryba. Užsakymas yra, bet nepervesti pinigai ir negalima dirbti – bėda. Staiga skambina skambutis. Kviečia mane. Bėgu į Revoliucijos muziejų ir pakeliui galvoju, kuriam galui aš ten reikalingas?

Užeinu pas Direktorius. Jie klausia manęs:

– Pakvietėm Tave ir siūlom nutapyti Angariečio portretą. Sutinki?

Sutinku.

Galvoju sau, velnią tapyčiau, kad tik vaikai ir mudu su žmona gyvi liktume. Taip myliu pavasarį, taip norisi patapyti, pasidžiaugti grožiu. Dabar tik pradeda atgimti aušra.

Iš Revoliucijos muziejaus bėgu pas Radzevičių. Jis man praneša, kad Balčiūnas bandė juodinti mane po vakarykščio pasikalbėjimo, bet išimaisė arch. Brusokas (buvęs mano studentas) ir palaikė mane, po to visai viskas pasikeitė, ir kviečia mudu 5 val. atvykti pasitarti. Sužinojęs šitą aš skubu pas Vladimirovą pranešti jam apie susidariusią būklę. Susitinkam ir jam pasakaju. Tas kraipo galvą ir piktinasi. Nutarėm, kad po pasitarimo 5 val. ryt būsiu pas jį ir pasitarim, kas daryti.

17 val. lygiai užėjau į Restauracines dirbtuves, ir įvyko „pasitarimas“ „draugiškoje aplinkoje“ – nepaprastai maloniai, mandagiai. Sutikom su viskuo. Domantas pasirodė labai minkštas žmogelis.

Ryt pradėdu tvarkyti darbą!

(1956) 7 kovo, trečiadienis. Užėjau pas Vladimirovą ir paėmiau archyvinę medžiagą, kad surast reikiamus dokumentus pagrindui restauraciniam darbui universitete.

Paėmiau rankraštį Michala Brenszteina ir jo knygą: Michal Brensztein. Biblioteka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie; Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832-90. Wilno, 1922.

Šias dvi knygas privalau išstudijuoti.

(1956) 8 kovo, Ketvirtadienis. Šiandien gavau per kombinatą du Lenino portretus. Apie 4–5 val. gavau pinigų – 279 rub. Nusipirkau sasiskų ir 5 moterims saldainių, grįžau namo.

1956, 11 kovo, sekmadienis. Verčiau Brenšteina. Gera medžiaga. Surinksiu gerus dokumentus apie Vilniau universiteto vidaus dekoru istoriją.

1956, 12 kovo, Pirmadienis. Nors sergu, bet visgi nuvažiavau į Vilnių. <...> Užsukau pas Vladimirovą. Sutarėm toliau ieškoti medžiagos. Užėjau į Restauracinę kontorą pas Balčiūną ir pranešiau, kurioje būklėje randasi darbai – tyrimų.

(1956) 13 kovo, Antradienis. Sergąs dirbau įtemptai, baigiau abu Lenino portretus – Meno taryba priėmė puikiai. Vakare baigiau vertimą Brenšteino knygos. Radau daug man tinkamos medžiagos.

(1956) 14 kovo, Trečiadienis. Klaidžiojau iš pat ryto po miestą. Kombine pasiūlė „Leniną tarp vaikų“ – atsisakiau. Labai bloga reprodukcija ir mažai moka. Užėjau į institutą pas Vyt. Mackevičių. Kalbėjome labai diplomatiškai, draugiškai net dvi valandas.

Užėjau pas Vladimirovą, užėjau į Smuglevičiaus salę, susiradau Balinskį: „Vilniaus (miesto) istoriją“, Kraševskio. Mačiau didelį turtą fotomedžiagos, salių. Malačiai lenkai kultūros atžvilgiu. Kiek jie medžiagos paliko Lietuvos istorijai tirti.

(1956) 19 kovo, Pirmadienis. Vazinėju į miestą ir sėdžiu bibliotekoje dieną iš dienos ir studijuju Universiteto salių medžiagą.

(1956) 20 kovo, Antradienis. Pagaliau suradau J. Hoppeno straipsnius „Alma Mater“ 1929 m. 350 met. Universiteto Jubiliejaus proga. Grįžtu pavargęs, užkandęs vėl tęsiu darbą. Lenkų kalba pasiduoda vis labiau.

(1956) 22 kovo, Ketvirtadienis. Labai šalta šiandien. Visą dieną prasėdėjau universiteto bibliotekoje – sušalau galutinai. Atsidariau visas foto. Padariau nuotrauką lubų – panno.

(1956) 19 gegužės, Subata. Priėmė Angariečio portretą.

Buvau Chemijos fakultete, noriu padaryti analizus tinko spalvinio sluoksnio „Lelevelio“ ir „Smuglevičiaus“ salių. Žadėjo antradienį, 12 val.

(1956) 22 gegužės, Antradienis. Susitarėm su prof. K. Daukšu apie „Salių“ analizę, ryt 12 val. pas jį būti.

(1956) 23 gegužės, Trečiadienis. Galutinai padariau tyrimus universiteto salių. Prieš einant į piešimą, užėjau, kaip susikalbėjome, pas prof. Daukšą. Jis gripuoja, serga. Pažiūrėjome kits kitam į akis, ir jis riktelėjo: „Duok šen konjaką.“ Murktelėjome konjaką, pasisėdėjome. Jis man papasakojo, kaip auga kvarcas. Tikrai labai įdomu.

24.V.56 Anksti ryte mudu su Elga nukakom į stotį pasitikti jos draugę Natašą. Stotyje aš atsitiktinai nusipirkau „Vengrų tapybą“ – puikios spalvotos iliustracijos.

Užėjome visi trys: Aš, Radzevičius ir Žilys, kurio aš visai nežinau, kas jis per vienas, pas Balčiūną į Restauracinės dirbtuves. Prasideda kalba apie darbą. Aš išdėščiau vakarykščius savo planus ir dasimušiau tai, kad Balčiūnas pabūgęs pagaliau davė man normatyvus ir sąmatą.

Kai aš pastačiau klausimą: „Iš ko mes per vasarą gyvensime?“, Balčiūnas tylėjo. Aš įsitikinęs, kad Domantas chitravoja ir visą reikalą perduoda Balčiūnui sąmoningai, gi tas labai slidi asmenybė.

Reikia būti atsargiam, kad neapgautų.

Užėjau pas studentus-diplomininkus. Vienas daro mozaikas, kita freskinį fryzų. Kokie jie bejėgiai, ir kaip studentai nori tos dvasios romantikos – ir jos nėra. Žebenkienė, Mackevičius, ir ko jie neduoda jos. Man norisi pakelti vėliavą kovos už apsaugojimą lietuviškos kultūros, ypač kultūra praeities, monumentalioji. Aš skėteriojuosi, blaškausi.

Apie antrą valandą atsibeldė Kosciuška su Rasteniu, visai nupiepė – girti, ir prasidėjo. Prasidėjo, ir taip, kad žiauru pagalvoti apie tai, nusigėriau su visomis kvailybėmis. Šlykštu! Bjauru! Gana!

28 geg, 1956, pirmadienis. Po vakarykščios dienos šiandiena ligonis esu... vemiū... kepenys skauda, nuotaika šlykšti. Ir visą dieną krausčiausi, ir pagaliau jau palikau savo chatą, ir štai sėdžiu virš vaistinės mansarde. Pavargau. Visą dieną lakiau alų, gi apie 4 val. kliukterėjau net 50 gramų, ir pasidarė geriau. Alekso nebuvo traukinyje – reiškia, jam durna, net blogiau negu man. Tiek to.

Dienos gražios, saulėtos, bet dar nešilta.

(1956) 30 g. Trečiadienis. Buvau mieste. <...> Kas link „Tarnybos“, užėjau į M Restauravimo dirbtuves⁴⁴. Bariausi su Balčiūnu. Jaučiu, koks jis niekšas, geras ir tas Domantas. Kas bus, tas bus, bet reikia dirbti – dirbsiu.

(1956) 31 gegužės, Ketvirtadienis. Kaip buvo susitarta, išvažiavau anksti, kad patekčiau dešimtai valandai į M. R. Dirbtuves. Ties dirbtuvėmis stovėjo krūva žmonių ir skirstėsi į darbus.

Mikalojaus bažnyčios kieme laukė manęs draugai: Radzevičius ir Žilys. Užėjome pas Direkciją Mokslinių Restauracinių Gamybinių dirbtuvių. „Maloniai“ sutiko mus, ypač po vakarykščio mano gan stipraus pasikalbėjimo su Balčiūnu. Žodžiu, sutarėm dirbti.

Darbus vesti paskyrė architektą Br. Paškevičių – buvusį mano studentą. Užėjom pas Dr. Vladimirovą ir prorektorį ūkio reikalams ir sutarėm, kad jie greit, laike poros dienų, išsikraustys ir paliuosuos mums kambarius.

(1956) 1 birželio, Penktadienis. Buvau ryte „Dirbtuvėse“, bet nieko geresnio vis dar nepešiau. Paškevičius užimtas savo darbais. Visgi prisėjo jį prigriebti ir bent sudaryti šioki tokį veikimo planą. Tuo ir baigiau šios dienos darbą. Buvom baliuje pas Vasiljevą.

44 Mokslinė restauracinė gamybinė dirbtuvė

1956, 4 birželio, Pirmadienis. Nusipirkau porą gerų ir gražių vokiečių kalba iš Pragos gautų knygų.

Susipažinau su dabartiniu Universiteto rektoriumi drg. Bulavu. Labai lietuviškai kalba ir gan gerą išpūdį padarė <...>.

Negaliu pagauti prof. Daukšo.

1956 12 birželio, Antradienis. 8 ryto visa šeima dūmėm į stotį, kad suspėtume į dyzelį, kuris važiuoja Rygon.

Stotį atsiveikinau, ir Elga su vaikučiais dingo iš Vilniaus⁴⁵. Aš su Nataša nuvažiavau į Kalvarijų turgų, kad tarp „barachlo“ pasieškoti kelnes ir bendrai senienose mano darbui reikalingo instrumento. Nieko ypatingo neradęs leidausi į universitetą, ir ten laukė manęs naujiena. Draugai bevalydamai užtiko po tinku piešinius fresco-secco! Valio! Labai įdomu.

Taip prasidėjo įdomus, bet didelis įtemptas darbas – velniava.

Prof. Daukšas vis nesirodo.

1956, 13 birželio, Trečiadienis. Iš ryto laksčiau kaip patrakęs su reikalais. Šiandien apsiforminau darbe Restauracinėse dirbtuvėse, užsirašiau avansui. Suradau naują medžiagą apie Observatoriją.

Buvau pas studentus, užėjau pas Gudaitį ir namo.

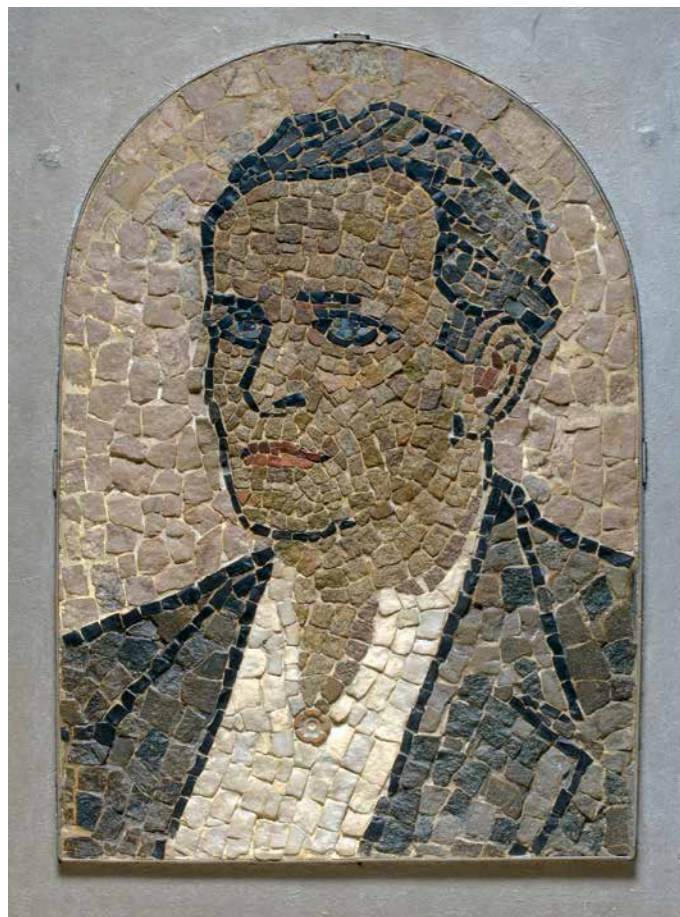
(1956) 16 birželio, Subata. Buvau institute. Studentams diplomantams prašant Žebenkienė pavedė man juos visus keturis recenzuoti. Baigiau studijuoti straipsnį iš „Tygodnik ilustrovanų“ 1877 metų „Observatorium Astronomiczne w Wilnie“. Gale autorius prirašo, girdi, gal kuomet nors „Baltoji salė“ atgims vėl kaip feniksas iš pelenų. 1930 metais autorius straipsnyje dienraščiui „Kurjer Wilenski“ rašo, kad, girdi, laikas atnaujinti šį architektūros stebuklą... Aš 1956 metais ruošiuosi rašyti. Veikiu ir būtinai atliksiu! Istorijai paliksiu abi šias savo eilutes.

Nuo apačios iki galo apėjau, apšliaužiojau aš visą Universitetą išilgai ir skersai. Koks apleidimas, paniekinimas šio kultūros židinio, paminklo pasaulinio mokslo švyturio. Kokia žema niekšybė taip elgtis. Šiandien ypač sakysiu taip. Raiste žvėries urvas nėra taip apleistas, kaip ši mokslo įstaiga. Ar galima šį šlykštų žmogaus elgesį vadinti „žvėrišku“ – ne, jis tik „žmoniškas“ – arba reikėtų sukurti naują terminą, kad sugebėtų kuo vaizdžiau pavadinti šį elgesį. Šiurpas, baisėnis už peklos liepsnos liežuvių lyžtelėjimą, degina kūną iki širdies nervų, iki sąžinės, dūšios prasmėdami.

Kaip sunku augti su „pagalba“ politikos humanizmo dvasioje žmogui visuomeniškai!

(1956) 17 birželio, Sekmadienis. Padariau įdomius bandymus su ugnimi, kalkėm ir stipriom rūgštim dažų, kuriais reiks dirbti restauruojant.

45 Išvežė vaikus vasaroti pas savo mamą į Latviją.

Skulptoriaus Juozo Mikėno portretas. Mozaika.
Akmuo, glazūruotos keramikos šukės, cementas; 56 × 79.
LNDM, S-2728.

(1956) 18 birželio, Pirmadienis. Šiandien puiki, šilta, be vėjo diena. Iš ryto nusidanginau į Vilnių ir atnešiau į Universitetą indus ir kitus darbui reikalingus reikmenis. Apžiūrėjau „atidengtas“ freskas.

Įdomu! Labai gerai padėtas gruntas freskai, sluoksnis gal kokių 3 mm padėtas lygiai ir stipriai prikibęs prie mūro. Dažų sluoksnis irgi labai stiprus. Nuimdami Radzevičius su Žiliu labai apgadino. Šiom dienom reiks pradėti aiškintis, ar sugebėsiu atstatyti, ar ne. <...>

(1956) 19 birželio, Antradienis. Buvau institute ir surinkęs studentus aiškinau jiems apie fresco technikas. Žebenkienė jiems rodė tik al fresco – akvarelinę techniką ir tvirtino esant tai tikrąją freską. Aš pasi-
kviečiau čia pat sėdintį Juozą Mikėną – mano buvusį mokytoją, kuris mielai sutiko, ir mudu čia pat padarėm patį tinką, uždėjom ant dėžutės ir padengėm abiem technikom. Akvarelinė technika labiau patinka ir Mikėnui, nors jis ja nemokėjo dirbti ir nėra dirbęs. Ir dar keista būtent tai, kad jis prasitarė, girdi, kai nepavyks atlikti al fresco, tuomet galima daryti ant sauso. Aš nesutikau su juo ir negaliu sutikti. Žmogus nežino ir ką žinojo užmiršo. Aš gi darydavau ant šlapio, šviežio tinko kaip ir al fresco, tik visus dažus maišydavau su kalkių pienu. Ir nesišerdavo, nebyrėdavo. Taip, manau, buvo išbandyta Mikelandželo „Adomas“ ir figūra iš „Aldobrandiniškų vestuvių“. J. Mikėnui tai nepatiko. Atbėgo Žebenkienė ir pradėjo grasinti ir bliauti, kad, girdi, neužkrėsk studentų, tegul jie dirba „tikrąja fresca“. O ypač Dambrauskas Br., apart to, kad jis visai negabus, dar, be to, visai analfabetas, neparuoštas. Ir dar tai, būtent, šia technika jis galėtų neblogai atlikti, nes ne taip matytųsi tuščias teptuko potėpis. Tiek to, manęs jie neklauso.

(1956) 20 birželio, trečiadienis. Visą dieną dirbau palubėse valydamas freskas. Kaip stipriai padaryta, tiesiog stebiesi.

(1956) 22 birželio, Penktadienis. Visą dieną dirbau Universitete, landžiojau biblioteka, ieškodamas žvaigždinių simbolių. Įdomu, kad mėlyna – dangiška spalva, charakteringa ne tik barokui, bet, berods, tas derinys priklausė Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei. Dargi Vytis buvo kadais ne ant raudono fono, bet ant dangiška mėlyno. Pasirodo, heraldinė tradicija Valavičių koplyčia Katedroje.

(1956) Liepos 2, Pirmadienis. Nuo pat ryto buvau Universitete ir užsirioglinau į aukštybes ant paaukštinių ir pradėjau ieškojimus. Apatinieji – sienų freskos kalbėjo man, kad ornamentas su rombu centre su visokiais fokusais yra banalus ir jokiū būdu netinka šiai rimtai temai.

Ir taip, pradraskęs paskutinį sluoksnį tinko radau, kad ornamentas mano lengvai permatomas po dangiškos spalvos sluoksniu, kuris, palietus skiediniu „Acidum Muriaticum“, lengvai nusiplovė, ir po juo buvo gan storas 1–1,5 centimetro sluoksnis, geros rūšies tvirtai susislegęs gipso sluoksnis. Man kilo mintis, kad po juo kažkas kita turi būti. Ir štai, kuomet aš pradėjau atsargiai špachteliu (mentele) gramdyti tą gipsą, špachtelis į kažką įsirėmė ir netgi kažkas blizgančio slystelėjo mano nuoga krūtine. Aš į tai atkreipiau gyvą dėmesį ir paieškojęs aplink save ant savęs radau mažą 1 mm D (skersmens) auksinį ratuką su centre skylute. Iš kur jis ir kam jis čia lubose? Ką tai reiškia? Atsargiai!

Na, ir prasidėjo mano kruopštus, sunkus, labai įtemptas darbas. Už valandos buvo surasta auksinė žvaigždėlė 2 centimetrų iš galų dydžio, paklijuota aukso lapelio, gi ant jo priklijuoti šie apvalūs auksiniai rutuliukai.

Ir dabar aprašysiu viską, kaip buvo.

12 birželio, palydėjus man Elgą su vaikučiais į Rygą, grįžau pasibastęs į Universitetą, o tenai jau laukė manęs draugai, pasirengę pranešti ir parodyti man didelę naujieną.

Ant labai mokačiai, meistriškai padėto gero tinko mažame, tarp observatorijos bokšto ir Počobuto kabineto kambarėlyje, kuriame yra durys, vedančios į patį bokštą ir po juo į „Baltąją salę“, ant sienų šio lyg ir nereikšmingo kambarėlio buvo atidengtos freskos, vaizduojančios simbolines figūras žvaigždynų: Šaulys – Sagitarius kentauro pavidale, 2. Gyvatė – Serpentarius (Serpent) su smaugiančiu ją Ophiuchus (Gyvatnešis), Erelio su spoksančiu Delfinu ir Hidra.

Šios freskos atliktos ant labai gero tinko. Pirmas spalvinis sluoksnis skaidriai ochriniai-žalsva (žalia Žemė su ochra) spalva ant šlapio tinko gražiai susikristalizavęs (afresco). Tas pats tonas, tik kiek sumaišytas su kalkėm ir juo padengti piešiniai ir iš vienos pusės apvesta nutrūkstaniū gan juodu (suodžių) štrichu, o iš priešingos nuo linijos modeliuota prisilaikant šviesos didžioji forma, masė vaizduojamojo simbolo, monumentaliai sąlyginai didingai apibendrinant, kad išlaikyti reikiamoje vienos padėties plano plokštumoje. Viduje piešiniai modeliuoti šviesiu kalkių pieno štrichu, kurie puikiai laikosi.

Tąsa:

1956, 3 liepos, Antradienis. Skliautą užbaigia lubų plokštuma dešimties centimetrų, nuo bendros skliauto plokštumos pakilusi aukščiau (įdubusi), ta plokštuma – pailgas keturkampio plotas.

Ir taip, tęsiu pasakojimą toliau.

Suradęs aukso žvaigždutę, nusagstyta mažais metaliniais blizgučiais rutuliukais, aš dar daugiau susidominau ir pradėjau dar atsargiau krapštyti lubų sluoksnį (gipso sluoksnį). Ir štai aš pastebėjau, kad tai yra paskutinis sluoksnis, o po juo kažkas mėlyna spalvota, ir po jo jau tinka tokios pat sudėties. Taip buvo paliuosuotas mėlynos spalvos plotas, paskiau kažkas ochrinio geltono ir pagaliau raudonas ir pilkos juostos iš šono. Ir tik kuomet paliuosavau raudoną spalvą, kuomet apakintam paveikslui buvo vėl grąžinta galimybė matyti Salės šviesą ir dėka jos jį supančią aplinką, tuomet ir mano akys praregėjo, ir aš pamačiau tai, kas pripildė mano dūšią ir širdį neapsakomo džiaugsmo. Aš džiaugiausiu lygiai tokia pat džiaugsmo jėga, kaip džiaugėsi tas giliai mylįs pasaulį ir Visatą didysis vyras – astronomas ir mokslininkas, kūrėjas, grindėjas Vilniaus astronominės observatorijos – POČOBUTAS!

Ten buvo ne kas kita, kaip jo atrastas žvaigždynas „Poniatowskio tauras“ (telyčia)!

Aš giliai susimąsčiau, vergė mane grožis, išdidumas kuteno krūtinę, skaudėjo sprandą ir įtemptai dirbo smegenys <...>. Stačiau aibę klausimų ir duodamas atsakymą grioviau juos, ir vėl mąsčiau, dūmojau ir mąsčiau...

Prieš mane buvo spalvota paslaptis.

1956, 4 liepos, Trečiadienis. Aš miegojau? Ne, aš ir naktį laikiau atmestą galvą, skaudėjo, baisiai skaudėjo galvą, sprandą ir pečius, nagos buvo visai sudildytos ir taip plonos, kad jos buvo paraudusios ir labai skaudėjo. Dirbau naudodamasis globusu „Lelevelio 1770 metų“ – žiūrėjau enciklopedijas, skaičiau, rinkau apie tą laiką medžiagą. Ištisomis valandomis sėdėjau aukštai po lubomis ir nustatinėjau raiškumą ir fokusą savo akies, proto ir vaizduotės, dargi žėrėjo – fantazijos. Aš įsivaizdavau save Počobutu, stebintį dangų nakties glūdumoje, atskirame bokštelyje, tai persinešdavau vidun į jo kabinetą ir skaičiau lotyniškas knygas ko tai ieškodamas. Ko? Ogi to, kas ten buvo nupiešta ir nutapyta lubose. Ach, kaip norėjosi man pasiekti. Dargi bandžiau tapti dailininku, tapančiu tą „Triumfą Počobuto“.

– Karvė, – riktelėjau aš.

O mano bendradarbis, kuris su manimi krapštė, dailininkas Radzevičius, pažiūrėjo pilnom nustebimo akim, ir tik kai aš pradėjau jam pasakoti, kodėl karvė, kodėl ji taip vadinasi ir ką reiškia, tik tuo metu jis atsiduso ir plačiai nusišypsojo.

Dabar man pasidarė visiškai aišku, kas šioje plokštumėlėje yra pavaizduota. Aš pamačiau ir užtvirtinau sistemoje, kuri buvo duota dailininkui.

Ten pavaizduota štai kas:

Mėlyname dangaus fone sekantieji žvaigždynai: Prie Šaulio „Sobieskio skydas“, atrastas astronomo Heveliaus (lenkas iš Gdansko), jis randasi tarp iš vienos pusės Antinojaus, Ophiuchus'o, erelio ir Šaulio. „Sobieskio skydas“ užėina ant Paukščių tako ir vaizduojamas nakties mėlyname danguje šviesiai mėlynu su gelsvumu centre.

Už jo skaisčiai raudonas milžinas – žvaigždė Antares. Už jos dūminiai pilka juosta – Paukščių kelias, už juostos – Serpentso uodegos galas – rudos spalvos, ir čia gražiai įpintas anglų „raudonas su kinovariu“ „Poniatowskio jautis“, gi už jo – visą grupę užskleidžia vėl dūminės spalvos pilkai rusvas Paukščių kelias. Ant šitų piešinių labai tvarkingai, gražiai ir stipriai ir pagal taisykles nupieštos ir mažais bronzos-aukso rutuliukais nusagstytos žvaigždės. Ir viskas taip gražiai padaryta, taip tvarkingai sukomponuota ir taip meistriškai atlikta, kad net stebiesi, kiek metų išgulėjo po tinku. Ir kokie vandalai, barbarai užtepė gipsu, ir kam? Kam kliudė? Aišku! Ir kaip gražiai žiūrisi iš apačios, kiek nuotaikos ir švelnaus efekto duoda šie blizgučiai lubose.

Ir, kas dar įdomu, kad visas šis darbas meistriškai apsaugotas nuo dulkių vaškuojant paviršius.

Tai mano mintys, reikia specialistų, kurie patvirtintų, kitaip aš negaliu pradėti jų atstatymo darbo. Ir štai nutariau ryt išsikviesti eilę draugų, kad parodyti, pasitarti ir patvirtinti mano hipotezes, spėliones, mąstymo rezultatą ir t. t.

Nutariau pakviesti Juozą Mikėną, prof. Slavėną ir doc. Voronkovą.

1956, liepos 5 d., Ketvirtadienis. Nudūmiau į Vileiką, atsivežiau daiktus ir užbėgu pas Mackevičių Vyt. Sako, kad Mikėnas išėjo pas mane į Universitetą. Aš bėgčia, ir, laimė mano, suspėjau. Parodžiau, paaiškinau, Juozas labai buvo sudomintas ir nustebintas. Apie 3 val. pasirodė prof. Slavėnas. Labai simpatiškas žmogus, ir nuoširdžiai išklause mane palypėjo į palubę, pažiūrėjo ir nulipo, užėjome į biblioteką ir ten galutinai patvarkėme visą reikalą. Prof. Slavėnas patikrino mano hipotezes ir jas patvirtino, nustebęs, kad aš taip tiksliai susivokiau ir atspėjau. Aš buvau nesavas.

Šiandien nemažai buvo lankytojų pas mus, ir visiems patiko. Drg. Vladimirovas irgi susidomėjo, visi padeda ir domisi apart atstovų „Mokslinės Restauracinės Dirbtuvės“ Balčiūno ir Domanto. Vėliau buvo atėjęs Voronkovas, irgi patvirtino. Ryt būsiu pas jį.

(1956) Liepos 6 d., Penktadienis. Šiandien sunki diena – lyja, ir man sunku.

<...> užėjome pas Domantą, kad gauti „spravkę“ iš darbovietės – neradau. Užkalbinome Br. Paškevičių ir pasikvietėm lakterėt, užfundijome jam konjakėlio <...>.

Darbe vis dar nesiseka su lubomis, jau kiek kartų dengiame ir vis nelygiai.

Vladimirovas išvažiuoja atostogų.

Ilgai sėdėjau ir dirbau. Vakare dariau mažą promenadą.

(1956) 7 liepos, Subata. <...> Užbėgau į Universitetą – gavau 2 litrus spirito. Draugai paskutinį kartą dažo lubas – purkštuvu, dargi cementas su pienu nepadėjo. Bjaurybė.

Visą dieną šalta, lietus, lietus.

Paškevičius Br. labai bjauriai pasielgė, užrašinėdamas ne tai, ką mes atlikome, o aš, durnas, ėmiau ir pasirašiau, kvailys, ir dabar labai mažai gausime pinigų.

(1956) liepos 9 d., Pirmadienis. Devintą valandą buvau universitete, užlipau ant pakopų ir pradėjau tvarkyti freską, sugadintas vietas. <...> Vakar pradėjau freskų punktyravimą. Draugas baigė padaryti lubas. Seniai nedirbau, ir dabar sunku dirbti aukštai lubose.

(1956) Liepos 10 d., Antradienis. Buvau Istoriniame-Etnografiniame muziejuje, ieškojau Sobieskio herbo. Mačiau retą graviūrą Coriggio portreto. Daug nepaprastai įdomių ir retų graviūrų, dauguma iš Eustachijaus Tiškevičiaus rinkinio.

Visą dieną dirbau universitete, dariau spalvų ornamentams. Baigiau tvarkyti lubas ir pradėjau ornamentus.

(1956) Liepos 11 d., Trečiadienis. Atėjau devintą ryto ir dirbau iki 12 val. Atėjo Paškevičius Br. ir pranešė, kad dokumentai netvarkoje, girdi, reikia nuo kombinato „Dailė“ Direktorius dokumento, kuris duotų sutikimą „leisti“ mane ir Radzevičių dirbti Restauracinėse dirbtuvėse. Ir reikėjo eiti pačiam ir tvarkyti šį reikalą. Radzevičius atsiprašė, nes, girdi, reikia žmoną paimti iš ligoninės – atleidžiau.

Apie 12 val. nuėjau kombinatan, bet direktoriaus neradau. Užėina Sakavičius, ir jam sakau, einam, alaus padarysim. Užėjom ir randam ten besėdint atostogaujantį Stepšį su sandėlininku, vėliau užėjo A. Petrulis ir dar kažkas, ir rinkosi draugai, ir sukosi „šimtai gramų“ galvoje, ir apie tris val. išsiskyrėm atėjus kaip vanagai Vienožinskiui.

(1956) 12 liepos, Ketvirtadienis. Atsikėliau po baisos nakties – ligonis. Širdis kliuksi kaip pagėdęs kiaušinis. Visą laiką tampo būtinumas vėmti ir bendrai velniava.

Nuėjau ir nusimaudžiau, ir tapo kiek lengviau. Ėjau pėsčias į Vilnių. Tapo geriau, sėdau į autobusą ir nuvykau į Universitetą. Dirbau visą dieną. Atėjo prof. Slavėnas, ir mudu ieškojom dan-guje teisybės, nustatinėjome žvaigždynus.

Pradėjau restauruoti sienas ir prie galo vedu lubas.

Radzevičius išrašinėjo medžiagas, gavo spiritą ir nusilakė.

Darbas blogai eina, aš likau vienas.

1956, 13 liepos, Penktadienis. Nuo pat ryto universitete iki 5 val. ištūnojau palėpėje. Pagal mano nurodymus padarė man pakopas „Lelevelio salėje“. Paškevičius bandė „pykti“, bet aš nepabūgau.

Atėjo visai girtas jau trečią dieną Radzevičius. Papasakojo apie Paškevičių Br. Atseit, jie gėrė kartu, ir tas pasakojo jam, kad aš, Motuza, esąs šnipas Smetonos, kad, girdi, esu pabėgęs į tary-

bų šalį, ir ten pagavę ir pasodinę! Prašau, kaip žmonėm rūpi! Ką daryti? Dėkoti draugams? Vyt. Mackevičius ir kiti „draugai“ tą pat skleidžia, negalvodami ir nežinodami visos tikrovės.

Šiandien moka „pinigus“ – grašius, ir nutarėm su Radzevičium eiti ir pasiimti. Ties kontora – Mykolo bažnyčia buvo daug žmonių, labai didelė tiršta eilė. Dabar aš jau pažįstu daugumą žmonių, dirbančių taip vadinamose „Mokslinės-Restauracinės gamybinės dirbtuvės“. Aš jau kai ką esu matęs girtais ir su nekuriais netgi darbe betarpiškai teko susidurti. Ir štai aš žiūriu į juos dabar alkanus ar pusgirčius, stovinčius toje bjaurioje aplinkoje, kaip aš jų prašiau ne „chaltūrinti“, gerai ir sąžiningai dirbti, nes, girdi, čia yra meno ir kultūros paminklai... Žiauru!

Ko tik aš nemačiau, kokioje pragaro baloje nesimurdžiau. Čia dar baisiau negu lagerio darbininkai. Ten žmonės nelaimėje, o čia žmonės laisvėje. Siaubas. Šlykštu! Aš atsisakiau stovėti eilėje ir atsiveikinau su Radzevičium.

Užėjau į Institutą, ten sėdi Mikėnas Juozas su Pundzium Br. Sutinku Davainį, tas atiduoda man užtemptas drobeles – kartonus tapybai.

Žodis po žodžio, ir mudu su Juozu nutarėm važiuoti į mišką „grybauti“. Pakeliui aš užkandau, ir sėdom ir jau miške. Gaivu, gražu, laisva... Nėra žodžių.

Ir taip apėjom visą gražųjį Verkių mišką iš abiejų vieškelio pusių. Grybų nedaug teradome, užtat išsimaudėme Nery ir ėjom į Jeruzalę, o ten į barą pailsėti. Valgyt nėra ko. Juozas užsako „Portveiną“, aš „Vytautą“ ir olandų sūrį. Sėdim ir užkandžiaujame. Kalbos daug. Kaip greit jis nusigėrė. Man dar toli, o Juozas jau gatavas, net keista. Jis pasakoja uoliai ir apie praeitį, ir apie ateitį, apie palėpę ir kuluarus.

Į Vilnių patekom apie 10 val. vakaro ir užėjome užkasti į „Kafė“. „Užkandom“ konjako su kava, palydėjau jį namo ir pats nusidanginau į stotį ir į Vilnių.

Prašau, gyvenimas mieste! Kai tik susitinki, tai tartum šimtą metų nesimatę, ir tuoj „čerka“, ir po viskam.

Nakvojau pas Sašką, ir gerai – namuose buvo Elga.

(1956) 16 liepos, Pirmadienis. Šiandien nuploviau freskų užteršimą ir radau apačioje gražų žalsvai gelsvai pilką toną, kurį ir paėmiau už pagrindą.

1956, 17 liepos, Antradienis. Nakvojau pas Koscią. Atvažiavau į miestą, užėjau į Universitetą pažiūrėti rezultatų vakarykščio darbo – blogai – reiškia, reikia plauti, aš teusus. Užėjau pas fotografa Fligelį, sutariau, kad padarys nuotraukas darbui.

Išvažiavau į N. Vilnių paraginti savo buto remontą – kurio nedaro. Ot šėtonai.

Grižęs radau Radzevičių besipeckiojantį – plauna freskas – štai tau, seni, ginčytis. <...> Aš jam įrodžiau, kad reikia plauti, gramdyti ir skusti, kol atrasi pagrindą ir tuo pačiu teisę, kaip dirbti. Ir ką gi, nuplovus suradom šviesiai gelsvą-žalsvą (žalia Žemė) fono toną, ornamento spalvą, ir visas kambarys gavosi gražus, šviesus, erdvus, optimistinis. Pirminis niūrumas be pėdsako dingo.

(1956) 18 Liepos, Trečiadienis. <...> Ir taip nuploviau visas freskas ir apačioje po užteptu storu dažų sluoksniu radau gražų šviesų, žalsvai gelsvą foną. Dabar dengsim ornamentą – padaryti foto.

(1956) 19 Liepos, Ketvirtadienis. Padariau foto nuplautų vietų. Neprisimenu, ar kur nors prieky esu prasitaręs, kad „Lelevelio salėje“ atradau pirminius piešinius freskų. Labai, labai įdomu. Žilio vis dar nėra. Kosciuška gurkšnoja, ir vėl aš jo nematau.

(1956) 20 Liepos, Penktadienis. Sugripavau, po šimts velnių! Reikia laikytis. Pagaliau suradau reikiamą medžiagą atstatyti žvaigždynams. Pasirodo, kad piešiniai daryti pagal „Astronominį atlasą Bode“, 1801 metais jis išleistas. Kas galėjo daryti šias freskas? Freskas darė Smuglevičius „Auloje“ 1803 metais, gal ir čia jo darbas? Rustemas? Kas buvo artimuose santykiuose su Astronomais?

(1956) Pirmadienis, 23 Liepos. Atsirado Žilys. Davė 500 rb. Pradėjau daryti galutinius piešinius žvaigždynams. Aplankė TASS korespondentas.

(1956) Subata, liepos 28 d. Šiandien gavau algą 450 rub. iš dirbtuvės. Perpykę su Radzevičium pragėrėm po 50 rub. Susitikom Vladimirovą ir su juo nuėjom į futbolo rungtynes. Žaidė vaikiškai. Vilniaus „Spartakas“ – „Metalurgas“ Dniepropetrovsko sužaidė 6-0. <...>

Pagaliau suradau „Polskie niebo“ – visi žvaigždžių paaiškinimai. Man reikalingi ten yra – Valio – tai didelis laimėjimas.

(1956) Pirmadienis, Liepos 30. <...> Aplankė lenkų meno istorikas Antoni Milaszewski su prof. Orda. Aš jiems paaiškinau žvaigždynus ir bendrai visą darbą. Vakarop aplankė Rapolas Jakimavičius. Perėjome su juo visą universitetą, ir jis pasakojo, kur kokia salė buvo, kur jis mokėsi ir kaip viskas anuo metu atrodė.

Vakar pas Lukackius baliavojom, šventėm, atžymėjom jo dukters 17 metų amželį.

(1956) Penktadienis, 3 rugpjūčio. Mano eksperimentavimo pirmasis turas davė man teisę įtarti dailininką Hoppeną J., kad jis primetė kažką savo paminklų restauravimo bei atnaujinimo reikale. Ir vienas didžiausių įtarimų manyje buvo kilę tiriant taip vadinamąją „Lelevelio salę“, kad negalėjo ji būti tokio stipraus kontrasto. Grynas ultramarinas fone, šviesi sėpija piešinys, ir ant ultramarino pabrėžia piešinį suodžių juodumo šešėlis. Visame Vilniaus dekore tokių kontrastų aš nesu matęs. Tas minorinis kunigo arnotas. Jaučiu, kad čia nuo savęs pridėta.

Ir pagaliau šios dienos tyrimai parodė man neklydus, galutiniai ieškojimai davė teigiamus rezultatus, patvirtino mano įtarimą. Ir ką gi? „Lelevelio salėje“ ornamento fonas yra „Blenkit“ gražus šviesus mėlynas mažoras. Jokių čia kontrastų nėra ir negalėjo būti. Nuvalius visą sieną

nuo dulkių ir suodžių, nuo to rėkiančio ultramarino, radau labai daugelyje vietų didelius gipso sluoksnius, kurie po savimi dengė buvusį salės dekorą.

Palietus gipso sluoksnį apačioje radau melsvai pilką foną, kuris ir buvo užpildytas ornamentu tarpuose.

Toliau pats ornamentas irgi šviesus, tai rodo pečiaus nišoje atrastas ornamentas. Ir išvadoje randu, kad visą darbą reikia vesti žymiai šviesesnėje gamoje.

Techniškai dekoru darbas atliktas negramatnai, gana žemame lygyje. Pirmučiausiai, labai didelis minusas, kad didelėmis plokštumomis daugelyje vietų palieka gipso sluoksnis, kas davė labai blogą rezultatą esant drėgmei, ypač pradėjo sirgti ties kaminu didelis plotas dekoru ir jo spalvinis sluoksnis. Gavosi „Šerkšnas“, kurį labai sunku likviduoti. Apačioje arčiau grindų gan stipri rišamoji medžiaga, bet kuo arčiau lubų į patį kupolą, tuo labiau silpnėja rišamoji medžiaga ir spalvinis sluoksnis lekia virsdamas dulkėmis.

Nutariau užtaisyti Bermano vamzdį pakulomis su gipsu, paskui keliais sluoksniais užtinuoti tą vietą. Praplatinau krakeliūrų siūles ir užtaisiau visas, galimą nugramdžiau ir nuploviau gipsą, suodžių dulkes ir byrantį spalvinį sluoksnį bei netikusią rišamąją medžiagą. Po viso to buvo praplauta amiako (amoniako) skiediniu ligotas vietas, nuplautos vandeniū ir padengtos formalino skiediniu.

Ir, svarbiausia, nugriovėm pečių, bet liko man dar rašant šias eilutes kaminas.

(1956) Pirmadienis, 6 rugpjūčio. Vladimirovas išvažiavo į Leningradą. Skambino Baliūnas. Sutarėm ir nudūmėm į Verkius, apžiūrėjom, padarėm apmieravimus, aprašymus darbo eigos, kad galėtume sudaryti defektinį aktą ir sąmatą. Laike kelionės Baliūnas man aiškino, kad M. R. G. dirbtuvės neturi teisės ir negali praveisti meninių darbų, kūrybinių darbų. <...>

Kokia baisi velniava. Jau kažkas paėmė ir baisiai sudarkė freską virš Algirdo cerkvės durų išorėje. Prie dienos šviesos visiems matant daromi nusikaltimai, ir niekam nerūpi. Baisu.

(1956) Antradienis, 7 rugpjūčio. Lubose dirbti negaliu, kol nežinau antrojo kambario (bokšto). Žada dėti parketą ir direktoriaus kambariuose, reikia irgi nutraukti darbą. Žilys išvažiavo ir dingo Radzevičius.

(1956) Pirmadienis, 13 rugpjūčio. Atvažiavau į darbą, ir ten man pasirodžius puolė mane Radzevičius ir, kas keista (bet ne nelaukta), ir Žilys. Girdi, mažai gaunam, blogai vadovauji (tai yra aš blogai vadovauju). Aš nedirbu pats ir užsiiminėju „moksline darbu“, kuris yra niekam nereikalingas, kad aš esąs nemokša ir dargi nesergu, o simuliuoju.

Aš išsižiojau, bet neilgai. Davęs pasisakyti vienam ir kitam, atsikirtau ir sutramdžiau vieną ir kitą. Nutaręs Radzevičių pavaryti velniop, jeigu jis man dar bent kartą pabandys šiauštis, agituoti prieš mane žmones ir bendrai trukdys dirbti. Ant to ir baigėm.

Patikrinau gruntą salės ir išvažiavau perrišti žaizdos.

(1956) Antradienis, 14 rugpjūčio. Atėjęs šaltai pasisveikinau ir pradėjau darbą. Radzevičius visą laiką kvailiojo. Jis tikrai yra nepilno proto. Žilys tvarkosi. Darėm, sustatinėjom fono dažą. Radzevičius gavo medžiagą, popierį, dažus, spiritą. Kai buvo padaryta spalva, aš pradėjau aiškintis, kodėl reikia keisti spalvą fono, todėl, kad apačioje yra šviesi, melsvai pilka spalva, o ne ultramarinas, kaip padarė Hopenas. Radzevičius negali suprasti šito, jam nepakanka nei fantazijos, nei vaizduotės.

Nutarėm ryt mesti darbą ir tvirtai ir galutinai reikalauti Domanto pasirašyti su mumis sutartį, kitaip mes atsisakom dirbti.

16 val. nuėjom į kontorą Dirbtuvių gauti likusius pinigus. Gavau $435 + 350 = 785$ rb.

Atsisakiau su Radzevičium gerti čerką, ir nuėjom Aš, Žilys ir Leonardas į kafe ir atsisėdome aptarti rytdienos veiksmus.

(1956) Trečiadienis, 15 rugpjūčio. Pas Aleksą nakvojo Koscia, ir jie linksminosi. Eidamas į stotį sutikau juos, ir važiuovome kartu. Vilniaus stotyje sutarėme, kad Koscia eis su manimi į Universitetą, nes aš privalau kalbėtis su Domantu apie mūsų darbą, sutartį, sąmatą. Koscia sutiko, ir atsisveikinę su Aleksu mudu su Koscia nuliuliavome į Universitetą. Draugai laukė. Aš buvau labai kovingai nusiteikęs. Ilgai nelaukus paskambinom Domantui, ir jis nedelsiant pasirodė pas mus. Sukviečiau vietos valdžią, ir prasidėjo kalbos, aiškinimas, ir pagaliau „konferencija“ užsibaigė pilnu sutarimu. Domantas sutiko su mūsų reikalavimais, sutarė ir pažadėjo duoti planoviką-sąmatininką Leviną, ir nutarėm dirbti taip, kad „Lelevelio salę“ 25 rugpjūčio baigti. Darbas baisus, bet reiks baigti, kaip žadėta.

Baigus „konferenciją“ buvo kolektyvo nutarta atžymėti, t. y. nutarta važiuoti apsipirkus pas Koscią ir „atšvęsti žolines“. Linksminomės iki ryto.

(1956) Ketvirtadienis, 16 rugpjūčio. Rytą man buvo bloga, Kosciai taip pat, ir nutarėm važiuoti į stotį ir „taisyti“ sveikatą. Taip ir taisėm iki 3 val., paskui nuvažiuovom į kombinatą, ir Koscia gavo dar pinigėlių, ir mudu nutarėm užėiti pas Mackevičių Vyt. ir gurkštelėti „100 gramų“. Nutarėm ir padarėm. Ir vėl pas Kosciušką užėm ir, kaip visada, prasidėjo kiaulystės, kas man niekad nepatiko. Kosciuškos metodas kas dieną gerti prie gero nepriveda, ir mane tas labai vargina ir baido.

Man išėjus pirkti, nebuvau įleistas ir visą naktį basčiausi... kvailavau... pinigus leidau... ir šlykštu baisiai.

(1956) Penktadienis, 17 rugpjūčio. Visą dieną dirbau. Paruošiamieji darbai eina prie galo. Ir prasideda išpildymas.

Baigę suėdėm pietus visa grupė. Radzevičius pasirodė irgi.

(1956) Pirmadienis, 20 rugpjūčio. Levinas pažadų neišpildė – neatėjo, ir vėl prisėjo atidėti Sąmatos rašymą. Buvo atėjęs Domantas su kino studijos darbuotojais, kurie darys užfilmavimą restauravimo darbų.

(1956) Antradienis, 21 rugpjūčio. Lelevelio salės darbai eina visu tempu. Betgi kaip sunku, medžiagų nėra, reikiamo inventorius taipgi, ir tas trukdo darbą. Apėjau visas Sostinės krautuves, niekur nėra balto guašo, mėlyno, žalio kraplako. Apie sausų dažų gavimą ir kalbos nėra.

Sutikau Koscią. Skundžiasi, kad nusibodo girtuokliauti, nervuotas, piktas, padrikęs, negali dirbti.

(1956) Trečiadienis, 22 rugpjūčio. <...> Levinas dar nepasirodė. Darbas vyksta neblogai. Radzevičius manęs nemato ir visgi jis labai keistai jaučia mane. Kas jam duoda teisės taip elgtis. kažkas yra už jo nugaros.

Šiandien mus filmavo. Radzevičius stebėjo visą mano pokalbį su režisierium ir nutarė „pasiūlyti“ save aukštai ant pakopų betapant figūrą. Aš paklausiau jo „kodėl gi ne Žilys ten, o tu – Aš noriu – atkirto. Niekšas! Vis suka, vis galvoja, kad tik save pakelti.“

(1956) Ketvirtadienis, 23 rugpjūčio. Išvažiuovau pusę devynių, kaip paprastai. Nusipirkau laikraščius ir nuėjau į universitetą. Pasisveikinau ir pradėjau darbą. Izoliavau rūdžių išėtas vietas kazeinu su kalkėm, glicerinu ir formalinu. Gavosi gana tiršta masė – drebučiai, ja ir nutepiau ligotas vietas.

Baigęs nuėjau pas Domantą ir ilgai kalbėjom apie sąmatą, sutartį ir atliktus darbus. Domantas buvo gerame ūpe ir mielai charakterizavo ir Radzevičių, ir Paškevičių, ir kitus, žodžiu, buvo ne „načalnikas“, bet geras žmogus.

Neradau fotografo Fligelio – gaila, nes man būtinai reikalinga padidintos foto mano simboliškų figūrų iš Lelevelio salės. Vat, darai nuoširdžiai, rintai nusiteikęs, ir kaip trukdo visokie pašaliniai – bendrojo sudedamieji reikalai.

Kai grįžau į universitetą, pradėjau vaikščiodamas galvoti ir komponuoti bei planuoti tolimesnio darbo eigą. Staiga žiūriu, Radzevičius vėl ėmėsi figūrų darbo. Dar figūras pagadino. Į mano prašymą palikti, neliesti figūrų jis ne tik nesustojo, bet pradėjo vėl savo velniavą. Aš perpykau ir mečiau į viršų, ir jeigu ne mano ranka, būčiau trenkęs velniop nuo pakopų. Nusibodo tas idiotas. Nebeleisiu daugiau dirbti – gana, tegul eina velniop.

Pasirodė Levinas ir išgelbėjo bendrą reikalą. Aš išėjau su juo dirbti – doroti sąmatą. Kai grįžau, radau juos jau baigusius darbą. Radzevičius pasidarė švelnus ir „geras“. Sužinojau, kad jis bronzuoja pas Vaivadą, ar ne ten tik jis semiasi stiprybės? Tas mėgsta garbę irgi. Tiek to. Pažiūrėsim vėliau.

1956, Penktadienis, 24 rugpjūčio. Šiandien mano sūnui Gedukui sukako 10 metų. Ačiū, Eliuk, už Sūnų! Elga paruošė balių. Buvo Gedo draugai <...>.

Darbe Radzevičius buvo labai lagadnas ir vis geruoju ir meiliai vėl norėjo mane įtikinti savo teisybėje, bet aš, mokėdamas jam tuo pačiu – švelnumu, likau principaliai atviru ir tvirtu. Darbas man nesisekė, nesugebėjau gerai dirbti dėl blogo paruošimo dažų. Ryt darysiu kitaip. Visą naktį ir visą dieną lijo lietus. Prilijo pilną kaminą universitete, ant Lelevelio salės ir davė baisų rudį ant tinko. Kaip baisu dirbti su ta dirbtuve – jokios atsakomybės, nei prieš ką. Taip svetima, šalta šioje dirbtuvėje. Pinigus – algas moka nusikalstamai.

(1956) Subata, 25 rugpjūčio. Iš ryto užėjau į dirbtuves, bet Domanto nesuradau. Atidaviau dokumentus, kad išduotų man pažymėjimą dėl bilieta. Darbų vykdytojui Bulokui paaiškinau apie eilę negerumų ir išėjau. Darbą baigiau figūra lubose ir apie 1 val. išėjau iš dirbtuvės, bet ir vėl veltui – Domanto kaip ir nebuvo. Žada mokėti pinigus.

Grįžęs į universitetą radau inž. Leviną, kuris padarė apmatavimus visų salių ir po to nuėjo, nes gavome pinigus. Neaprašinėsiu visų šlykštynių, ką aš mačiau laike mokėjimo pinigų, tik pasakysiu, kokia puiki armija „restauratorių“ Domanto! Tai tikras OLP lageryje! Gavau 690 rublių avanso.

Tiesa, apsilankė grįžęs iš Kauno Maslickis A., už poros dienų jis važiuoja atgal į Lenkiją. Nutarėme susitikti antradienį ir kartu praleisti laiką. Visi papietavome.

(1956) Sekmadienis, 26 rugpjūčio. Iš ryto kiek apsitvarkę nutarėme ir pirmą valandą išvažiuavome su vaikučiais į Lavariškes – Osienikas 3⁴⁶. Pakeliui prisirinkome rudmėsėlių. Na, o kai pasukom į kairę, tai miškas buvo ant tiek stebuklingas, kad man priminė Kupiškio apylinkės miškus – Laičpieves ypač. Jei, kokie tai gražūs buvo miškai. <...>

Vakare skaičiau Kirkoriaus „Keliones po Vilnių“⁴⁷.

(1956) Pirmadienis, 27 rugpjūčio. Šiandien 9 val. jau buvau universitete, ir draugiškai pradėjome darbą. Baigėm lubose juostas, paveiklo plokštumų juosteles. Darbas sekėsi, visi buvom patenkinti.

(1956) Ketvirtadienis, 30 rugpjūčio. Dirbom nuo 9 iki 9 vakaro. Norim baigti Lelevelio salę. Mus filmavo kronikai ir šiandien jau baigė, ir pasirodys kinuose-teatruose.

Penkta diena nepaprastai įtempto darbo baigėsi. Reiks nutraukti, nes iš „Mokslinių dirbtuvių“ nėra jokios pagalbos.

Velniai, ligi šiolei neužtaisė kamino, lietus pila, drėgmė skleidžia juodinius, ir jie pasilieja, insisiurbia į plyteles ir praeina į tapybą. Kaip galima taip apgaudinėti žmones.

1956, Subata, 1 rugsėjo. <...> Pusę antros turėjau pasimatyti su Domantu ir Levinu. Užėjęs į universitetą sužinojau, kad Aleksandravičius su Mikėnu jau buvo. <...> nuėjau pas Domantą,

46 Autobusų stotelės pavadinimas

47 Adomas Honoris Kirkoras. „Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes“

pakeliui sutikau Mikėną J. Užėjom užkasti, kaip visada 100 gr., be jo nebūna kalbos nei pas ką, nei su kuo, niekuomet. Jis kalbėjo daug ir buvo nepatenkintas kuo tai, kas jį buvo ižeidęs.

Apie apsilankymą universitete jis papasakojo, kad jam patinka, tik, girdi, nereikia nieko savo pridėti, jo nuomone, aš lubas „perspalvinęs“. Aš jam aiškinu, kaip, kuo ir kam tai dariau. Man reikia nustatyti, punktyruoti kontūre piešinį ir surasti, ką jis vaizduoja, o po to aš nufotografuoju ir atmetu kontūrą ir tuomet palieku viską taip, kaip buvo rasta. Jis sutiko su mano teisybe. Išėjom, sutikom Fonde Chvolesą su žmona ir ėjom kavos gerti. Kava, konjakas, dar prisėdo, kava, konjakas ir, kaip visada, idiotizmas. Visai neįdomu nusigerti.

Grįžau ir praleidau visas kapeikas. Namuose laukė Elga, nepatenkinta ir rezono (ne be pagrindo) pikta, ir Igoris su Viktoru.

Namuose nepriėmė mus, metėmės pas Edvardą, ten Koscia, bet ir ten nepriėmė, tuomet nulingavom apsirūpinę gėrimais pas Aleksandrą. Jo nebuvo namuose, bet kas mums. Įleido kaimynė, paruošė stalą – puiku, ir gėrėm, valgėm, dainavom ir šokom iki ryto.

(1956) Antradienis, rugsėjo 4. Pasirodžiau darbe... Laukė manęs baisus nemalonumas. Atvažiavo Žilys. Pasirodė girtas Radzevičius – Pundzius nugirdė. Nuėjau į kontorą dirbtuvių ir pas Brusoką radau Levino perdirbtą sąmatą. Parsinešiau ir peržiūrėjome. Kokia niekšybė. Pasiutimas, ką daryti?

Apie 4 val. popiet sutariau su Žiliu susitikti kontoroje ir kalbėtis su direktorium Domantu. Jo nebuvo darbe, yra Balčiūnas.

Levinas, girdi, daugiau nieko padaryti nebegalės. Skulptoriui Milkintui vietoj 4 metrų figūrų paskyrė tik du metrus, vietoj 20 figūrų paskaitė tik 8. Šitai jis gali. Mums išmeta foną, išmeta tą bei kitą ir daro savotišką sąmatą.

4 val. popiet sutarėm eiti pas Balčiūną ir išsiaiškinti visą reikalą. Nuėjome, ir aš sakau jam: „Mes atėjom po 4 mėnesių darbo pagaliau išsiaiškinti apie sąmatą, sutartį ir mes norime žinoti, kiek kas gausim. Tamsta su Domantu žadėjote mums išmokėti už šį darbą 70 000 rublių.“

Balčiūnas kategoriškai kaip kirviu atkirto: „Tu esi naivus žmogus, nieko aš nežadėjau ir nieko neduosiu. Kaip užrašyta sumoje, t. y. 70 000 sąmatinėje sumoje, ir gausite kaip visi 50 % nuo tos sumos.“ Aš pasiutau, prasidėjo nebesusivaldymas, apsikolijimas, ir aš išėjau su Žiliu.

Žilys man siūlo sutartį, aš ne – kategoriškai su tuo niekšu nenoriu matytis ir žinotis.

Staiga pasirodo Domantas. Užeinam. „Tai ką, vyrai, kam reikia, geruoju geriau. Aš sakiau, ir pasitarsiu su Valdyba, ir padarysime viską ką... tik... galima...“

Ant to ir baigėsi „Sąmatos legenda“.

Aš nutariau nepasiduoti ir kautis už teisingą įvertinimą mūsų sunkaus darbo!

(1956) Trečiadienis, rugsėjo 5. Buvau Dailės fonde, atidaviau skolą 272 rb. Ir paprašiau paskolos 2000 rb.

Aptarėm reikalą su Obelieniu ir kitais draugais, kas daryti su mūsų „restauracijomis“?

Svajoji... atliksi darbą, gausi pinigų ir dirbsi, ilsėsis, pirksi, valgysi. Ir kaip gi čia? Kas čia per velnias mūsų tikrovėje glūdi. Kodėl tiek priviso niekšų, kaip rudenį musių. Kuo didesnis lavonų kvapas, tuo daugiau pigių, bet kandžių musių. Velniava.

Tariausi su Vladimirovu. Jis puikus žmogus – pritaria. Kalbėjau su prorektoriumi Grincevičiumi – irgi pritaria nutraukti sutartį ir perduoti „Dailės“ kombinatui.

Baigiam darbus, ir kas toliau? Ruduo, laikas bėga, ir kaip užsitęs viskas. Velniava. Negalėsiu pamatyti nei francūzų, nei Kijevo.

Nepasiduosim, vis vien turim mes laimėti.

(1956) Ketvirtadienis, rugsėjo 6 diena. Stipriai dirbom visu kolektyvu. Pirkau „Pragą“! Namu grįžau 3 val. Vakare su Elga buvome teatre, matėm Šiaulių teatro kolektyvo išpildyme B. Šou „Atskalūnų“. Patiko, buvome patenkinti. Su mumis buvo Igoris.

(1956) Penktadienis, rugsėjo 7 d. Baigiau Lelevelio salę. Aplankė mus Savickis A. Patiko. Susitikau, kalbėjome ir nutarėme, kad sudarysime „išplėstinę meno tarybą“, kuri spręs mūsų „likimą“. Bijau, kad nuo vilko bėgant ant meškos neužbėgtume.

Mačiau Budreiką pas Aleksandravičių kabinetę ir paklausiau, ką reiškia jo posakis „Motuza skiedžia.“ Pasirodo, kad tai ne Aleksandravičius sakęs, bet Pilypaitis – Dirbtuvių „načalnikas“. Ir reiškia tai štai ką: „Motuza nori daug pinigų uždirbti.“ Argi ne niekšas?!!

(1956) Pirmadienis, rugsėjo 10 d. Pusė dešimtos buvau darbe ir radau baisias skuboto darbo pasekmes mažuose kambarėliuose: nutekėjimai, vietomis be įklijavimo. Žodžiu, sienos dažytos labai blogai, ir reikia perdirbti. Negalima skubėti. Turi žinias, reikia mokėti jas taikyti prie turimų medžiagų ir tomis medžiagomis gauti teigiamą rezultatą.

Nieko rimto su supuvusiais, dvokiančiais klijais negalima padaryti. Reiškia, ir aš esu priverstas meluoti ir sąžinės kaina pirkti sau egzistencijos dieną. <...>

Oi, veik nėra žmonių, kurie elgtųsi su kitu pagal širdį, jausmą, sąžinę, pagal meilę artimui. Donkichotizmas. Ir kai jie sutinka tokį idiotą kaip aš, jie galvoja, mano, ir jiems atrodo pilnai galima apgauti, apmulkinti. <...>.

Stanevičius padėjo man gauti kuparoso (vario sulfatas). Jis visai taip pasielgė, kaip aš. Gražu! Oi kaip gera širdyje.

Padėjau kuparosą ir išėjau su Nausėda į Žemės ūkio ministeriją. Kristijanovo neradau, sutikau Kravecą, tas pasakė, kad ateičiau 3-čią valandą. Užėjau pas C – savo seną palėpės draugą. Įdomu stebėti, kaip kiekvienas iš buvusių draugų dabar gyvena. Štai Vinickis pilkas žmogelis, bet ir jis turi supresavęs širdyje savo idėją – svajonę. Jis galvoja, svajoja rašyti „aprašyti, kaip jo tėvai, draugai ir jis pats gyveno“. Ir ką gi! Lietuviškai jis nemąsto ir, aišku, rašyti jam sunku, rusiškai irgi jam sunku, ir štai lengviausia ir patogiausia, aišku, žydiškai. Ir, kas dar įdomu, tai būtent kad dabar daugeliui palėpininkų „norisi rašyti“ kokiuos tai savo prisiminimus. <...>

Parvažiavau namo, ir ant mano laimės naujiena: eina graikų filmas „Falšyva moneta“ Tai pirmas graikų filmas, kurį man teko matyti. Tai kino apysaka, įdomiai sugalvota, užmanyta,

pastatyta, gyvi talentingi artistai. Visame filme koks tai intymumas, taktas ir daug skonio, nuotaikos, sąmojaus ir gražios vaidybos.

xxx

Nešioji savo dūšios gilumą – modelį Visatos begalybės, nokini, kaip moteris savo iščiuję žmogų – modelį žmonijos.

xxx

Brėsdamas daraisi pajėgus laike pažvelgti į save ir arba verkti, rėkti, pykti, juoktis, arba susimąstyti būni priverstas save susitikęs.

xxx

Kaip šlykštu kovoti dėl tiesos žmonių tarpe jų priemonėmis. Bet senatvėj aš privalau suprasti, kokia didybė yra abstraktus menas, koks didingas laimėjimas yra tikrasis abstraktusis menas. Ir kaip išsinešiojo žmogaus vidus nuo tų surūdijusių daiktų žvangėjimo.

Kiek lemta, tiek ir paliksime gyventi, kaip niekam sunkiai. Laisvė man – kalėjimas.

(1956) Antradienis, rugsėjo 11 d. Anksti atvažiavau į darbą ir radau girtą Radzevičių. Šį kartą jis buvo kitoks – susivaldęs.

– Motuza, tvarkyk piniginius reikalus, – riktelėjo jis man. – Aš vakar kalbėjau su Domantu ir Balčiūnu. Balčiūnas baisiai niršta ant tavęs. Girdi, su darbininkais galima susitarti, bet su inteligentais – kaip su kiaulėm. Nekviesk dailininkų, brokas liks, painiava. Šiandien žadėjo ateiti Domantas ir tartis su tavimi ir Grincevičium apie aktą.

Pasiunčiau jį į namus ir likau su Leonardu, bet ir tas pradėjęs kuparoso skiedinį susirgo. Pasirodo, vakar suvalgė „Menkė aliejuje“ ir apsinuodijo. Padirbėjęs atleidau ir pats parvažiavau namo.

(1956) Trečiadienis, rugsėjo 12 d. Visą dieną Radzevičius nebuvo darbe – apgavikas. Dirbom dviese su Leonardu. Nežiūrint vakarykščio apsinuodijimo šiandien laiku atvažiavo ir stipriai dirbo. Kuparosinį gruntą uždėjome likusiame kambary. Užgruntavome ir užtepėme paveikslą rėmą lubose. Baigiau tapyti nišą.

1956, ketvirtadienis, rugsėjo 13. Iš ryto lynojo. Birželio mėnesio grožybės tenka prisiminti kaip sapną, kuris seniai buvo. Visa liepa, rugpjūtis ir rugsėjis – tokie bjaurūs, šlapi, supuvę mėnesiai, rudens dienos. Kiek man teko išvargti, sirgti, kankintis.

Mėčiausi po salę iš vieno kampo į kitą, stengdamasis kuo greičiau baigti. Pasirodė Balčiūnas. Aš su juo nesisveikinau ir nekalbėjau. Išgama, kvailys ir niekšas.

S. Vaitkus pasakoja apie jį štai ką. Vaitkus S. užsirašė į Rest. Dirbtuves skulptoriumi katedros darbams – skulptūroms atlikti. Girdi, yra padaryta sąmata, pagal kurią finansai paskirstyti šitaip: už skulptūrų nuvalymą – 1500 rb., o už remontavimą – 3200 (pavyzdžiui) rb. Balčiūno supratimu, svarbiau yra remontas, atseit, jo supratimu, „restauruoti“ ir žodį nuvalyti jis supranta ta buities prasme, o ne kaip mokslinį terminą „nuvalyti“ – atstatyti, sutvirtinti, sutai-

syti, o jau tik paskiau pradėti remontą. Ir jis visai neturi supratimo, kas tai yra „restauracija“ ta moksliska prasme.

– Padažykite radiatorius sienos spalva, – sako Balčiūnas. Tai reiškia klįjiniais dažais padengti radiatorius.

Aplankė mane mano mokinys, architektas Purys. Parodžiau jam darbus ir mudu nuėjome į pamokas. Grįžau namo vėlai.

(1956) Penktadienis, rugsėjo 14 d. Vakar ilgai kalbėjome su Vladimirovu apie tai, kaip padaryti, kad „Lelevelio salė“ taptų universiteto muziejumi. Aš atsisakiau nuo savo pirmosios idėjos apie Lelevelio salę ir pasiūliau galvoti kitaip. Siūlau padaryti muziejumi „Baltąją salę“ – observatoriją ir įėjimą, kol Karinė katedra kaimynystėje, padaryti iš bokšto, kuriame yra durelės. Vladimirovui idėja labai patiko. Dabar aš agituojau už tai visą jo personalą, visus, kas tik gali paveikti rektorių.

Susitikau su J. Mikėnu ir vedžiau kalbą apie savo darbus – skeptiškai pritaria, žada palai-kyti.

Sutikau Stasį Pinkų, jis mesiqs Rest. Dirbt. ir eisiqs dirbti į muziejų, nes negali perneš-ti pasityčiojimo „mokslininko Balčiūno“. Aptarėm bendrus planus veikti išvien prieš „kultūros priešus“ Balčiūno tipo.

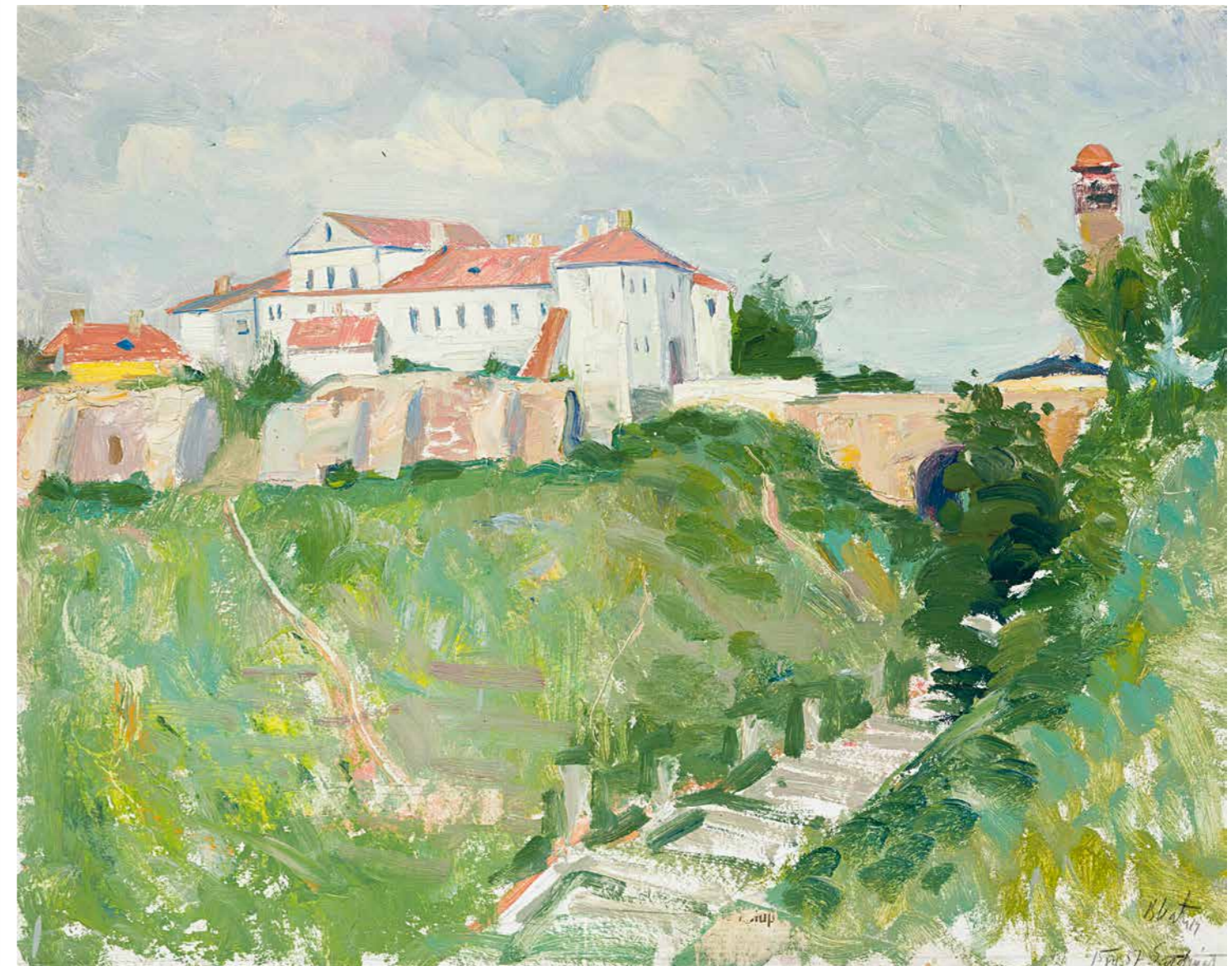
Užėjau į Etnografijos muziejų⁴⁸. Kur jis dingio, tas Stanislovas Kostka? Neberadau, bet užtat kiek stebuklingos medžiagos radau apie universitetą ir Vilnių. Dabar pradėdu domėtis lenkų-lie-tuvių kultūra. Kokie turtai, kiek stebuklingos medžiagos mūsų senovei pažinti. Ir tikrai, kad nuo 14 amž. lenkų nuo lietuvių skirti negalima. Giriu juos ir nenoriu pateisinti savųjų. Aišku, dievinu Simoną Daukantą, Narbutą, Kojalavičių ir kitus didvyrius, kurie suprato reikalą Lietuvos istori-ją išskirti iš bendros Lenkų-Lietuvių istorijos.

Nutarėm (daryti) važiuoti į Lydą, Gardiną ir Naugarduką, o taip pat į Nesvyžius. Labai no-riū, jeigu visi važiuos, ir aš su jais. Man norisi pamatyti ir išskirtą salą, gyventojus lietuvius! Vargšus, varge gyvenančius ir prašančius lietuviškos mokyklos. Kaip skęstantieji prašo – šaukia pagalbos. Kokia lietuvių tautos tragedija. Kokia stipri savo dvasia tauta! Suaižyta, suskaldyta, praskiesta rusais, baltarusiais, ukrainiečiais, lenkais, vokiečiais, latviais ir visgi lieka lietuviams.

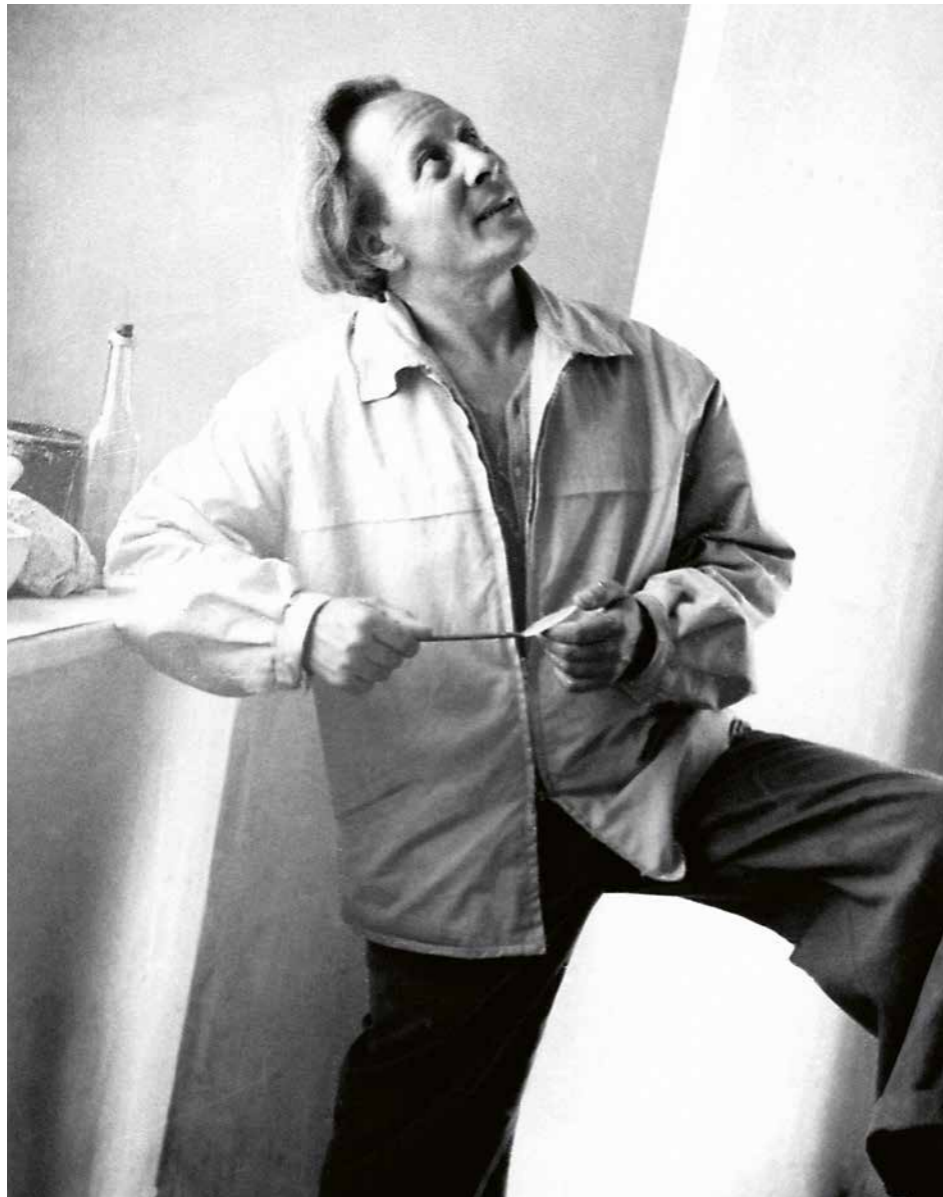
(1956) Pirmadienis, rugsėjo 17 d. Man pasirodžius darbe, tuoj metėsi verkšlenti Radzevičius: „Motuza, tvarkyk pinigus“.

Mečiausi į visus galus, ir be rezultatų. Tuomet jau apie 3 val. nuėjom ir užkandome, o po to nutarėm „aplankyti“ Domantą. Nėra. Užeinam į barą ir chlopt „100 gramų“, ir vėl pas Doman-tą – nėra. Stovim ir laukiam. Staiga atvažiuoja mašina ir išlipa ponas. „Stop“ – sustoja. Sveiki-namės ir einame pas jį į kabinetą. Balčiūnas nesimaišo – išeina. Žada tvarkytis, pereiti nuo žo-džių prie veiksmų. Aš klausausi ir stebiu.

48 Muziejus tada buvo Vilniaus universitete, A. Mickevičiaus kiemelyje, senojo Rektorato patalpose.

Gardino pilis. 1957 07 15. Drobė, aliejus; 75 × 95.
LNDM, T-11558

**B. Motuza, restauruojantis
Lelevelio salę. 1956.**
Autorius nežinomas.
Nuotrauka iš B. Motuzos archyvo

Prieš tai aš, Pernatkinas ir Žilys užėjome pas prorektorius Grincevičius ir pateikėme jam „Naują sąmatą“. Grincevičius metėsi į paniką. Pasiuto. Dabar gi Domantas paskambino jam, jau Grincevičius ramiai atsako, ir rodos, kad reikalas rieda į gerąją pusę.

Po visko aš kviečiu Domantą užėiti su mumis ir papietauti. (Radzevičius išėjo, nes pradėjo dažyti grindis). Ir gerai padarė – laiku! Kvailys.

Ilgai netrukus Domantas išpildė savo pažadus – davė parėdymą ryt mums išmokėti po 1000 rb. avanso ir sutvarkyti irgi ryt mūsų dokumentaciją, be to, davė sutikimą važiuoti su mumis pietauti. Netrukus pradėjome veikti pagal mano planą. Sėdom į mašiną ir nudūmėm į stotį⁴⁹. Sėdom ir užsakėm gerus pietus. Konjako, narzano⁵⁰, kavos ir kt. Pasidarė labai šilta nuotaika ir

49 Stotyje tada buvo restoranas.

50 Narzanas – mineralinio vandens pavadinimas.

atsipalaidavo liežuvis. Domantas neigiamai atsiliepė apie Balčiūną. Paškevičius <...> pasirodė tikrai žmoniškas ir doras vyras.

Pasėdėję išėjome, pasamdžiau „Zimą“⁵¹ ir nuvežę Domantą namo patys nuvažiavome į Žvėryną pas Žilį ir tęsėm balių. Nakvojau pas Koscią. Žilys davė 500 rb.

(1956) 18 rugsėjo, Antradienis. 3 val. aš buvau kieme Mykolo bažnyčios laukti kasirkos su pinigais. Praeina pro šalį Domantas: „Aš, Motuza, einu į institutą, ir, jeigu reikalingas, tai pasiūsk ką.“ Ateina Leonardas ir pasiūlo man apžiūrėti požemius Mykolo bažnyčios – Sapiegu palaiškų buveinę. Ką aš pamačiau – sunku aprašyti, išpūdis nematytas neregėtas. Pilnas gilaus, tragiško siaubo.

Vidury guli jis pats, Maršalas Leonas Sapiega, vienas iš Lietuvos Statuto kūrėjų. O aplinkui grabuose guli jo žmonos, dukros ir artimieji. Viena jų gan aukšto ūgio moteris su ruožavo šilko kepuraitė ant galvos. Kepuraitė visai sveika! Sudėtos rankos, sudžiūvusi oda ir raumenys parudę, pado spalvos. O viename grabe lavonas uždengtas stipriai raudonos spalvos marška ir taip didingai atrodė, kad negalėsiu visą gyvenimą užmiršti. Girdžiu ausyse kokią tai muziką, ir kažkaip dūšioje žiauriai klaiku. Kai kas tenai landžioja ir žemina juos – kilminguosius. Kieme voliojasi kiaušas. Kokia jėga gyvenime ir koks bejėgiškumas po mirties.

Pagaliau atėjo kasininkė ir po galutinio apiforminimo visų dokumentų mes gavome po 1000 rb. – avanso.

Apėjau knygynus ir grįžau į universitetą. Dirbom su Žaliu iki 7 val. vakaro. Užėjom ir išgėrėm buteliuką „Alšarab“ atsisveikinimui.

(1956) Trečiadienis, rugsėjo 19 d. Žilys išvažiavo, ir vėl aš vienas. Radzevičius buvo ir jautėsi kaltas. Iš ryto pasirodė darbų vykdytojas Bulokas ir Levinas, ir mudu užėjome pas Grincevičius su inžinieriumi Semėnu. Kalbėjome apie sąmatą.

Grincevičius, girdi, per brangu, nėra pinigų meno darbams. Esą tik kapitaliniam remontui, ir jeigu jis panaudos tuos pinigus, tai gali jį pasodinti, ir jis bijąs. Šiam reikalui esą tik 50 000 ir ne daugiau. Spjoviau ir išėjau. Sutikau Vladimirovą ir papasakojau jam... nu ką gi... girdi, reikia važiuoti į Maskvą ir reikia „iškaulyti“ dotacijas, bet, girdi, jis pavargęs. O aš?!

Dirbau iki pusės 7 val. vakaro, baigiau tapyti astronomų pastatą sienoje. Nuo 7 iki 9 buvome pas studentus, ir vedžiau piešimą. Pozavo Nausėda A.

Jau esu pavargęs – gana.

1956, ketvirtadienis, rugsėjo 20 d. <...> Apsilankė iš Lenkijos ekskursija. Jie pas mus laisvai lankosi, vaikšto, kur nori, be palydovų. Kaip čia suprasti? <...>

(1956) Penktadienis, 21 rugsėjo. Šiandien stebuklingi graži diena! O gal jau prasidėjo „bobų vasara“, pagaliau.

51 Prašmatniausias automobilis sovietmečiu, iki atsirandant „Volgai“.

Šiandien pagal aktą priėmė „Lelevelio salę“ ir du kambarėlius bibliotekų. Daug atsidengė, daug durno per abi puses.

Paskui sutikau mieste Elgą ir mudu važiuojome namo.

Ir kokia rugsėjo naktis! Kokia tai mėnulio simfonija. Tokiose naktyse būna šviesa ant žemės ir Visatos, ir ji persunkia visą mūsų Žemę kiaurai ir visus mus kitąkart giliose vietose toluoje, dabar gi viskas tapo žiūrīma, matoma, permatoma. Šviesa kokia tai nuo nimbo šventojo, žalsvai-melsva, fosforinė, turinti ir garsą, ir kvapą, ir pati ne tik duodanti galimybę ir leidžianti kitiems matyti, bet pati matanti irgi. Ir jauti, jaučiasi, kad gamta atmiršta, ir greit kapą gamtos laikinai apdengs balta sniego skraistė.

(1956) Subata, 22 rugsėjo. Ruduo... Kaip staigiai ir, rodos, nelauktai prasidėjo... Staiga, kaip pasipylė auksas, sužvilgo jis žemėje ir danguje, ir tiek daug, taip gausu, kad liejasi jis per langus ir duris į gryčias pas žmones, liejasi jis į širdis žmonių ir spindi akyse, šypsenos ja paausiuotos, ir, rodos, žmonės mažiau pikti, nervuoti. Kaip gausu šių metų rudenį Saulutei šyptelėjus geltono aukso. Aš jau bedalis, ir tai jo grybštelėjimas.

Vakar buvo apsilankęs Arch. Paminklų apsaugos inspektorius drg. Pilypaitis. Manęs ir vėl nebuvo. Jo apsilankymai suaktyvėjo. Ką tai gali reikšti?

Perskaitęs Radzevičiaus raštą aš nutariau pas jį užėiti. Neradau. Darbuotojui pasakius, kad, girdi, gal greičiausiai gali jis būti ten, kur vedami arch. kasinėjimai, aš nieko nelaukęs dūmiau ten. Ir jo nėra, ir net nebuvęs. Galvoju, paskambinsiu.

<...> Staiga manęs ieško, bet nesuradę deda triūbelę. Aš supratau, kad Pilypaitis, ir skambinu jam. Susirišu, ir sako man jis:

Ar žinai, draugs Motuza, man Jūsų darbas visai nepatinka, reikia sušaukti dailininkų komisiją ir t. t. Aš tuoj pat susiorientavau. Kame čia reikalas? Balčiūnas?

Aš pasakiau, kad jis turi teisę turėti savo skonį, bet reikalą būtina irgi žinoti, ir gali jis dalyvauti antradienį būsimoje komisijoje. O kas ją sušaukė ir kas į ją įeina? Klausė Pilypaitis, ir jam atsakau, kad dalyvauja Mikėnas Juozas, kaip pirmininkas, R. Jakimavičius ir V. Kosciuška.

O kas toks Kosciuška? Klausia jis. Pasiteiraukite T. D. Sėjungoje⁵², Jums pasakys.

Tuo ir baigėsi, tiesa, jis dar pasakė man, kad jis važiuos į Palangą, o jo vietoje busiųjų Jonikas. Gerai, tebūnie nors pats velnias.

(1956) Pirmadienis, 24 rugsėjo. Bėgiojau visą dieną rinkdamas komisijos narius. Perspėjau Mikėną J., R. Jachimavičių, liko perspėti Kosciušką. Restauracinės Dirbtuvės neatėjo, jie nepadėjo pašluoti ir sutvarkyti kambarius. Tiek to.

Apie 4 val. aš bežingsniuodamas pas Koscių užkliuvau – Juozas Mikėnas su skulpt. Kamarasku jau geras. Buvo pasiūlyta „kavytės“ – sutikau ir atsidūriau su bonka konjako pas Derkinį. Tuo ir baigėsi mano paruoša ryt dienai.

52 Tarybinių dailininkų sąjunga

1956, antradienis, 25 rugsėjo. Apie 8 val. atsibudau ir visai nesijaudindamas pas Derkinį papusryčiauvau ir užėjau ne vakar, bet šiandien pas Kosciušką, kurį radau namie. Paplepėję abu išriedėjome į universitetą ir ant laiptų randame jau Juozą Mikėną su A. Reimeriu. Lelevelio salėje daugiau nieko nebuvo. Počobuto kambarėlyje laukė CK atstovas M. D. Rodinas, greit pasirodė miesto vyk. kom. (Vykdomojo komiteto) atstovas Burkauskas, D. Muziejaus atstovai Gudynas ir Šmigelskaitė – restoratoriai, (pasirodo, kviesti Pilypaičio!). Andreika, Jachimavičius ir daug daug kitų. Sekretoriavo Matulevičienė. Prasidėjo. Jaučiu, žiūrau ir matau. Priėjau ir pasisveikinau su kiekvienu iš jų. Šmigelskaitė šmiginėja nuo vieno prie kito ir ieško, ko, pati nežino. Jaučia mano širdis, kas eis už, kas eis prieš.

Prasidėjo. Pirmas žodis mano, ir aš duodu eilę istoriškai reikiamų žinių, paskiaus paaiškinu, kaip buvo ir kaip man prisiėjo dirbti, kokiais metodais ir kokią pagalbą turėjau nuo dirbtuvių.

Visa salė įdėmiai klausėsi, baigęs pasiūliau norintiems pasisakyti. Pirmas išstojo P. Gudynas ir pabrėžė, kad iš viso ne taip pradėtas darbas. Girdi, reikėjo sudaryti komisiją, kuri būtų nusprendusi, kaip daryti ir t. t. Gi dabar galima pasakyti apie darbą baigtą. Na ką gi, gerai.

Pertraukė jį Juozas Mikėnas ir su karščiu pabrėžė, kad Motuza parodė norą, entuziazmą, sugebėjimą ir darbą padarė, atliko kruopščiai, sąžiningai ir gerai, ir už tai galima pasakyti tik dėkui.

Metėsi iš vietos Šmigelskaitė, priėjusi arčiau ir pastačiusi akis į mane <...> uždavė klausimą. Aš tyliau, klausau ir laukiu. Velnia! Ką daryti?! Žaibiškai galvoju, leisti egzaminuotis, tuomet reikia kokiam tai laikui pripažinti jos viršų, iniciatyvą, leisti galima pasijuokti iš savęs, nes, be abejo, ji ne viena, ir bendrai tai priklauso, kokiomis priemonėmis ir ant kiek pasiruošę ir kokias galimybes jie turi mane kompromituoti šiose sąlygose? <...>

Draugas Matuzevičiaus, ką jūs darote, kai atrandate seną freską, kaip jums sužinoti apie sąstatą ir procentą kliaus, – paklausė švepluodama su švilpesiu Šmigelskaitė.

Aš atsakiau, kad nesuprantu jos klausimo. Pakartojo tą patį. Tuomet pabrėžiau jai, kad šis jos klausimas yra grynai specifinis ir jis dabar nėra vietoje, kad aš dirbau restauracijos ir atnaujinimo darbą ant daikto jau prieš 26 metus. <...> Ir čia pat parodžiau foto, parodžiau dokumentus, savo analizes tinko, spalvų sluoksnio, pačių spalvų, patikrinus rezultatus.

Aš supratau, kad Šmigelskaitė yra surišta su kuo tai iš tos grupės „Balčiūnas, Pilypaitis, Radzevičius ir Ko“.

Perėjome į kitus kambarius, daviau paaiškinimus, prašiau išstoti ir pasisakyti, bet jau laikiau iniciatyvą savo rankose.

Vėl mane puolė Šmigelskaitė, ir taip kvailai, kad man dabar aišku viskas tapo. Ji reikalavo šį kartą „tarpinių“ foto, reikalavo tikslaus laikymosi dokumentų – „kopijavimo“, pati nežinodama, kaip reikia dirbti.

Paaiškinu Komisijai apie atidengtas freskas bokšto kambarėliuose ir papasakojau apie Baltąją salę ir net pakviečiau juos apsilankyti.

Restauratorių Ježio Hopeno ir Boleslovo Motuzos monogramos Joachimo Lelevelio salėje.
Nuotraukos iš Vilniaus universiteto archyvo

Užėjo visi į gražiąją Vilniaus salę, ir aš, užšokęs ant aikštelės, kur tikriausiai kadaise pats Počobutas stovėjo ir aiškino kitiems, bandžiau gint didįjį reikalą – apsaugoti nuo gedimo šią salę – paversti muziejumi.

Baigus visi mane sveikino, dėkojo, ir pagaliau baigėm.

Lauke laukė Koscia.

Pinigų aš turėjau ir pasiūliau pasivaišinti laimėjimo proga. Jis nuėjo sau, o aš likau tvarkyti reikalus. Apie antrą valandą pavyko pagauti Vytautą Mackevičių, ir mudu užėjome pažiūrėti universiteto. Pažiūrėjo ir pažadėjo padėti gauti komandiruotę. Apie keturias sutikom St. Sabolį, apsipirkom ir sutikę Rapolą Jachimavičių perspėjom, kad jo lauksime, dūmėm pas Koscią.

Boliavojom, kalbėjom, svajojom!

Darbas universitete tuo nesibaigė, toliau buvo restauruojama Smuglevičiaus salė, kur dabar yra retų leidinių skaitykla.

30.XII.1957, Pirmadienis. Gerokai pastūmėjau darbą universitete. Pagaliau išsiaiškinau lubose raudoną plėmą, kuri prof. Slavėnas siūlė pavadinti „Didžiąja Antares“ kuri, pasak jo, turinti gražią raudoną spalvą.

Pasirodė štai kas – vidaus skydo pusė (skydo piešinys dienoraštyje). Darbas eina prie galo. Riešutas buvo be galo sunkus, tokio dar neturėjau. Bet už tai daug ir pasimokiau iš to viso.

10.I.58, Penkt. Dirbau universitete su Matuliausku. Einu prie galo, bet galo nematyti.

20.I.58, Pirmadienis. Ryte užėjau pas Balčiūną į Restauracinės dirbtuves ir susitariau ryt su juo apžiūrėti Universitete vedamus darbus. Baisiai nusibodo. Sunkus darbas ir labai gaišinasi laikas. Jau reikia baigti.

28.I.58, Antradienis. Atėjau į universitetą. Susitikau Vladimirovą. Papykęs, net rankos nenorėjo paduoti, aš nustebau, tai yra aš dariau išpūdį, kad nustebintas. Ne, aš žinojau, kad po visų šių reklamų sunku man bus atlaikyti. Jis mane matė televizijoje, girdėjo per radiją ir skaitė laikraštį apie mano darbus ne tik universitete, bet ir Verkiuose ir, aišku, jam tas negalėjo patikti. Aš atsiprašiau ir pradėjau darbą.

Apžiūrėjau „Bendros skaityklos“ salę su geležiniais horizontaliais virbais, padariau zondiruotę ir nieko neradau. Pranešiau Direktoriui Domantui, Vladimirovui ir Inž. Lomenei.

Dirbau bibliotekoje, dirbau palubėje ir ruošiausi baigti atidengimo darbus čia.

29.I.58 Nuo ryto užėjau pas Domantą ir sutarėme, kaip dažyti universitetą. Mano pasiūlymas priimtas, lieka išpildyti – dažysime pilka spalva.

Knisausi archyvuose ir pagaliau aptikau pas M. Balinskį, jo knygoje „Dawna Akademia Wileńska“, apie tai, kad Počobutas rekomendavo Joachimui Kreptavičiui-Liutaurui dailininką freskistą, kad tas papuoštų jo bibliotekos rūmus freskomis jo dvare Ščiorsuose. Griebiausi ir pradėjau vynioti siūlą toliau.

30.I.58 Ketv. Grįžo Balčiūnas. Maskvoje vyko pirmoji restauratorių konferencija. Pagaliau suradau pas Hoppeną žinutę apie tą patį dailininką! Eggenfelder Ignacijus! Ir, kas svarbiausia, kad išsėdėjau kiaušinių galutinai. Suradau, kad 1852 m. „Памятная книжка Виленской губернии астронома Гусева“⁵³ (yra) straipsnis, kuriame yra pastaba-citata iš paties Počobuto užrašų, kad 1797 metais karalius Poniatowskis Stanislovas Augustas važiuodamas iš Varšuvos į Peterburgą per Gardiną užsuko į Vilnių ir apžiūrėjo net tris kartus aplankydamas Observatoriją ir net astronomo kabinetą, ir sėdėdamas kėdėje, su jo karališkais ant raudono aksomo nugarėlės ženklais kėdės, stebėjosi gražumu freskų dviejų kambarėlių lubose! Valio!!! Laimėjau! Valio!!!

1957 m. kovo mėnesį pradėti Verkių rūmų bandomieji tyrimai, jiems vadovavo Boleslovas Motuza. Lapkritį ir gruodį startavę moksliniai restauravimo darbai buvo tęsiami ir 1958 m. Tų metų vasarą jis važiavo į Leningradą ir archyvuose, muziejuose rinko medžiagą apie Verkius, o 1958 m. birželį rašė: Baigiau darbą, apleidau muziejų. Buvau labai patenkintas suradęs net 6 darbus, iliustruojančius Verkių interjerą. Bet tai jau kita istorija.

53 „Vilniaus gubernijos astronomo Gusevo atmintinė knygelė“

III. SUVERSTI ARIMAI

Ant slenksčio

1958 METAI BOLESLOVUI MOTUZAI BUVO YPATINGI, tarsi slenkstis į naują gyvenimo etapą. Antakalnyje, Vinco Grybo gatvėje, buvo pastatytas didelis keturaukštis namas, kuriame trys aukštai buvo skirti dailininkų butams, o ketvirtame įrengtos jų dirbtuvės. Motuzos šeima irgi gavo čia trijų kambarių butą su dirbtuve. Pagaliau pavyko išsikraustyti iš Naujosios Vilnios. Čia pat gyveno ir kiti dailininkai – Augustinas Savickas, Vytautas Jurkūnas, Telesforas Kulakauskas, Sergejus Gračiovas, Antanas Kučas, Algirdas Petruelis, Vladas Karatajus ir kiti geri pažįstami, kai kurie dar nuo studijų Kauno meno mokykloje laikų.

Bet tų pačių 1958 metų gale iširo šeima, gruodžio 6 d. įvyko skyrybos. Boleslovas išsikraustė iš Antakalnio, gavęs dirbtuvę šalia Lukiškių aikštės, priešais Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo bažnyčią.

Tų pačių metų pavasarį – dar vienas reikšmingas įvykis, apie kurį dienoraštyje rašo pats dailininkas.

1958.III.05. Trečiadienis. Neužmirštama diena! Buvau saugume. Atėjo, atsiuntė 1935 m. mano Maskvos bylą! Mačiau savo snukį! Tardytojas paskelbė, kad aš esu REABILITUOTAS. Pagaliau!!!

Dabar laikiu dokumentų. Įdomu. Savijauta keista, negaliu nurimti. Kas tai darosi viduje. Galbūt taip jaučiasi moteris, atspėdama, kad ji bus nėščia.

1958.III.6. Ketvirtadienis. Elga prašo „alimentų“ – pinigų. Išėmiau iš savo santaupų 1500 rub. ir jai daviau 1000 rb. Sau pasilikau 500 rb. Persiskyrčiau su ja, o pats, pamatęs So-deiką Stasį, pasikviečiau jį ir nuvažiuoju į aeroportą⁵⁴. Buvo 10 val. ryto, diena saulėta, graži.

⁵⁴ Restoraną oro uoste

Druskininkai, mineralinio vandens
biuvečių mozaikos darbai. Apie 1960.

Atvažiuom, užsisakėm gerą užkandį ir butelį degtinės ir sėdėjome, plepėjome, dainavome iki 4 val. p. p.

Šiandien ilgai, ilgai linksminausi. Išsipildė mano sapnas. Būnant lagery sapnuodavosi, tarytum eini laisvas gatve, įsinorėjo rūkyti, prieini prie kiosko, prašau – ir perki papirosus – gera ant dūšios laisvę jaučiant nors sapne. kažko man norėjosi ir šiandien. Skaudu, apmaudu ir liūdna.

Penk., 7.III.58 Užėjau pas Mackevičių V. ir pasakiau: Na, Vytautai, gali pasveikinti mane su laimėjimu – reabilitavo! Ramiai paspaudė ranką – na, dabar galėsi dirbti.

Niekas neatėjo ir niekas nepasveikino. Tarytum aš jiems tiek daug žalos esu padaręs.

Balandžio 9 diena, 1958, Trečiadienis. Seniai nerašiau. Nesinori. Esu labai pavargęs, daug visokių vargų. 7 balandžio mane iškviatė į LTSR Aukščiausiąjį teismą ir įteikė, pagaliau, man pažymėjimą, kad neteisingai buvau teistas. Žodžiu, reabilitavo! Ačiū. Aš esu ramus, jokių ypatingų pasikeitimų nelaukiu.

11.IV.58, Penk. <...> Sutikau Šarmaitį. Pasivijau, lydėjau ir kalbėjau. Išvada – gyvenk, tylėk, nelisk, kur nereikia ir t. t. „Neužmiršk, kad tu muštas, kieno, už ką – nesvarbu, bet faktas lieka – esi muštas. Saugokis!“

1959 m. Boleslovas Motuza pradėjo dar vieną didelį darbą – Druskininkų mineralinio vandens biuvečių mozaikinių grindų kūrimą. Darbas truko porą metų. Tik 1961 m. gruodžio 8 d. Druskininkų miesto vyr. architektas raštu praneša „Dailės“ kombinatui, kad biuvečių mozaikinės grindys dail. B. Motuzos „atliktos pagal eskizą aukštame meniniame lygyje“.

Lakštingalų slėnis. Druskininkų apylinkės.
Apie 1960. Kartonas, aliejus, 64 × 50.
GM

Kaimelis prie Druskininkų. Apie 1960. Kartonas, aliejus; 22 × 32,5.
LNDM, T-12990

Buvodamas Druskininkuose Boleslovas važinėjo ir po jų apylinkes, turėjo pažįstamų aplinkiniuose kaimuose. Druskininkuose Boleslovas sutiko ir savo būsimą antrąją žmoną Malviną Lauciūtę, su kuria vėliau susilaukė dukters Mildos.

Visos tos naujos aplinkybės, naujas gyvenimo tarpsnis pakeitė ir jo kūrybą: pasikeitė žanrai, technika – padaugėjo portretų, akvarelių, ypač piešinių, nuo mažų eskizėlių iki didelių lakštų, atsirado abstrakčių kūrinių, nušvito paletė, pasipildžiusi ryškiomis spalvomis, gulančiomis ant drobės ar kartono drąsiais potėpiais. Kūrinių temų ratas išsiplėtė, tam turėjo įtakos ir kelionės – ne tik Lietuvoje, bet ir į Lenkiją (1963 m. birželį ir liepą; 1989 m. spalį), Rumuniją ir Bulgariją (1964 m. spalio 7–21 d.), Krymą (1966 m. gruodį; 1975 m. balandį), Jugoslaviją (1968 m. rugpjūčio 17–rugsėjo 18 d.) ir LDK pilis Baltarusijoje. Iš visur atsivežta piešinių, užrašų, o iš Krymo – ir aliejumi tapytų etiudų.

Dailininko darbai ir veikla suintensyvėjo, pasidarė įvairesnė. Apie tai liudija „ataskaita“, pateikta dienoraštyje baigiantis 1966 metams.

*Palydint 1966-uosius:*⁵⁵

Praėjo ir mano 1966 metai, turiningai ir sudėtingai. Buvau daug ką užsibrėžęs, ir, kaip visuomet, tegul ne viską, vienok daug ką pasiekiau, laimėjau. Dalyvavau Maskvoje Pabaltijo dailės parodoje, sugebėjau pailsėti, trumpai pakeliavau po Zarasus, Kupiškį, Rokiškį ir t. t. Patačiau, papiešiau. Prisidėjau, kad būtų kuo greičiau atidarytas Ateizmo muziejus, ir atsiskaitęs palikau jį. Gavau pensiją. Surengiau savo personalinę parodą Druskininkuose iš 32 darbų, at-

55 LMA, F. 551, ap. 1, b. 147

Druskininkai. Krantinė. Apie 1960.
Kartonas, aliejus; 26 × 35.
LNDM, T-12972

Krymas. Gurzufas. Ajudago kalnas. 1966. Kartonas, aliejus; 50 × 34,5.
LNDM, ED-160453.

Krymo peizažas. Gurzufas. 1966.
Kartonas, aliejus; 50 × 40.
LNDM, ED-160450.

žymėdamas 10 metų savo šefavimo ir kultūrinio darbo šiame mieste. Dalyvavau kupiškėnų parodoje (19 darbų) ir parašiau apie Stepaž Žuką prisiminimus, daugybę straipsnių, paskaitų ir aplamai daug visuomeniškai veikiau. Apart visko, gavau pirmąjį kelialapį į Krymą. Tai mano pirmą kelionę į Krymą ir tąsa kelionės po Juodosios jūros pakrantę. Pragyvenau 55 metus ant sviato.

Na, ką gi, visko neaprašysi, ką atlikau per tuos metus. Ir taip įžengiu į naujus 1967 metus su nauja savo veiklos programa. Noriu pagaliau pasiaukoti tik menui. Išleidau Katalogėlį ir Plakatą ruošiu savo dailės parodos, tapymo, piešimo, ir gyvenant šiais metais išleisiu „Br. Žekoni“.

Ačiū likimui ir geriems žmonėms už šiuos metus! Už visą gerą, ką aš patyriau per šiuos metus.

Kūryboje išryškėjo keletas pamėgtų temų, prie kurių jis nuolat grįždavo, tai – jūra ir marios, ir maži Lietuvos miesteliai, tarp jų gimtasis Kupiškis, Lungeliai. Tos temos atsispindėjo ir dienoraščių puslapiuose, ir eilėraščiuose, kurių jis daugiausia parašė kaip tik šiuo kūrybinės brandos laikotarpiu.

Jūra ir marios

Dailininkai Palangoje. Iš kairės: keramikas M. Vrubliauskas, skulptorius H. Rudzinskas, grafikas A. Kučas, dailininkai K. Žitkus ir B. Motuza, keramikas V. Miknevičius ir skulptorius J. Kėdainis. V. Šleivyčės nuotr. 1949 m.

Kupiškio etnografinis muziejus, GEK 18214

PIRMĄ KARTĄ JIS NUVYKO PRIE JŪROS DAR VAIKYSTĖJE, gavęs pirmą honorarą už piešinį. Progimnazijos, kurioje mokėsi, direktorius Vincas Eidukas pamatė jo nupieštą katiną ir nepatikėjo, kad tai – mokinio darbas. Jis pažadėjo 25 litus, jei Boleslovas pakartos piešinį jo akyse, kas ir buvo padaryta. Už tuos pinigus jis ir pabuvojo prie jūros pirmą kartą.

Savo dienoraštyje 1968-11-25 jis rašo: *1932 metais aš esu keliavęs iš Klaipėdos į Palangą, vienas gražiuoju pajūriu tuos stebuklingus 25 kilometrus.*

Grįžęs iš Šiaurės jis su jūra pasimatė 1949 m. Apie tai trumpas įrašas dienoraštyje:

15.VII.49, Palanga. Tik gyvas atsidanginau į Palangą. Jūra!!!! Tuoj puolu į glėbį Tau!

Palangoje būdavo rengiamos Dailininkų sąjungos kūrybinės stovyklos, plenerai. Tokie renginiai trukdavo po kelias savaites. Juose yra dalyvavęs ir Boleslovas. Didžiausią pėdsaką dailininko kūryboje ir dienoraščiuose paliko pleneras, vykęs 1958 m. rudenį, kur jis buvo grupės vadovas.

Vėliau jis vėl buvo Palangoje 1967 ir 1968 m., o 1969-aisiais dešimt dienų praleido Nidoje.

5.8.58 Sutikau Rapolą ir mudu užšventėm, atžymėjom jo grįžimą iš Palangos, o mano išvažiavimą.

Vakare išvažiavau į Palangą. Pagaliau aš ištrūkiau iš šių baisių pinklių, tam, kad pasijausčiau žmogumi. Išsisėmiau galutinai, ir dabartinė mano būklė baisi.

Privalau pailsėti, ir norisi dirbti. Pasiruošiau. Daug pergalvojau, pamačiau naujo. Smegenys virpa nuo skausmo.

Jūra. XX a. 6 deš. Kartonas, aliejus; 35 × 28.
LNDM, ED-160506.

6.9.58 Suorganizavau ekskursiją į Klaipėdą. Pasamdžiau laivą, ir mes su latviais penkiese apvažiavome uostą, pabuvojau Smiltynėje.

Po pietų organizavau vėžių gaudymą. Kaimely už Darbėnų yra upelis Akmena, ji teka per Kretingą. Jos dugnas nepaprastai akmenuotas, ir po kiekvienu akmeniu po keletą vėžių. Prisigaudėm net 212 štukų. Vakare juos išvirėm ir atšventėm.

9.9.58 Antr. Su direktoriaus pagalba dar kartą pabuvojome Kretingoje kartu su jaunu gabiu dailininku Povilaičiu. Padarėme visi po etiudą ir grįžome patenkinti.

Jaučiu, kaip viskas many nesurišta, išbarstyta, kaip daug norisi nuveikti, ir nieko gero neišeina. Stoviu prieš gamtą apglušęs ir nieko nematau. Savijauta baisiausia. Kaip baisu būti patenkintu savimi, ir dar baisyti netikėti sau. Stebiu kitus – aplinkui dar nelaimingesni, negu aš, žmonės. Tokie manieringi, išnešioti, kad baisu.

Pradedu judėti, jaudintis, dirbti. Smegenys traška – skauda.

12.9.58 Išvažiavome į Nidą! Kelionė nepaprastai graži, dieviška. Nida, Nida... kaip senai tavęs nemačiau. Kokios vietovės, kopos, o marios, o jūra dunkso atsirėmusi į dangų, grožis rojiškas.

Aplankiau kapines, radau dar keletą senųjų kryžių, užkopiau ir apėjau Tomo Mano vilą.

Kokia kukli vilukė ir kokioje vietoje! Stovėjau ir stebėjausi – nepaprasto grožio vietos. Apačioje snaudžia apleistos lūšnos Nidos žvejų. Užlipau į kopas ir ėjau vis aukštyn ir platyn, o tolimoje kalbino mane jūra, mėlyna tamsi, dunksanti nerami. Maudžiausi.

22.9.58, Pirm. Oras minkštas, šiltas, bet vanduo „karštas“. Ne-tapiau, bet visą dieną piešiau. Nepaprastai malonu piešti. Seniai, seniai neįėjau to. Dargi bandžiau piešti mišką – pušis. Vakare išėjom pasivaikščioti su K. Šimoniu. Pasakojo, kad jis niekada nėra dirbęs iš gamtos, ir ką jis dabar dirba, tai tiesiog stebuklai. Kalbėjome apie meną ir poeziją. Pas jį į viską savotiškas požiūris.

Vakare piešiau portretą. Naktį lijo.

9.X.58, ketv. Atsikėliau anksti ir išėjau pasivaikščioti. Užsukau aplankyti Jūrą. Ji visą naktį dūko, siuto, šėlo, darrė savuosius krantus. Krantas užterštas. Ko čia tik nėra. Ir žuvys, paukščiai, ba-

Mingės kaimas. 1984.
Kartonas, aliejus; 69,5 × 54,8.
GM

Jūra ir debesys. XX a. 6 deš. Kartonas, aliejus; 40 × 30.

LNDM, ED-160505

ėkos, lentos, visokios smulkmenos, rąstai, geležys, gelmių žolės ir gintaras. Šiandien labai stiprus vėjas pūtė, toks smarkus, kad vargiai laikaisi ant kojų. Ėjau dainuodamas, rinkau gintarą.

Po pusryčių Naginskaitė Jieva sutiko mane pavėžėti į atvirą gamtą. Mano džiaugsmui nebuvo galo. Ji, Povilaitis Vytautas ir aš išvažiavome Klaipėdos link už Kretingalės. Rūkas, be Saulės, malonus rytas. Toks tapybiškas švelnus, daug oro, spalvos virpa tiesiog. Sustojome ties buvusiu Šlikio dvaru ir mudu su Vytautu leidomės ieškoti „motyvų“.

Povilaitis gabus berniokas, turi gerą akį, talentą, skonį ir sugeba tapybiškai galvoti.

Suradome motyvą. Aš dirbau kiek toliau. Kai aš baigė priėjau – nustebau. Koks gražus buvo jo darbas! Tikra tapyba, kiek takto, skonio, gerai komponuota ir apibendrinta. Stovėjau ir išsižiojęs vėpsojau. Reikia mokytis – yra mokytojas. Ticianas mokėsi pas jaunesnį Džiordžonę.

Man labai malonu su juo bendrauti. Šiandien daug ką įdomaus aš supratau.

Papietavome ir vėl važiavome ta linkme ir dirbome iki apdurnėjimo.

Baltijai

Kiekvieną rytmetį lankau tave,
O numylėta Baltija,
Aš leidžiu įsiliet širdin,
Tik nekelk many audrų.

Ateinu aš čionai
Paklausyt tavo gelmių dainos,
Bet neateinu pasiguosti tau,
Nors turiu savų vargų.

O Jūra – Baltija!
Aš bijau tavęs beregės
Kaip siaubingo aido paslapties,
Aš ateinu, kad fone tavo nuostabios dainos
Geriau galėčiau užgirst tavo širdies giesmes.

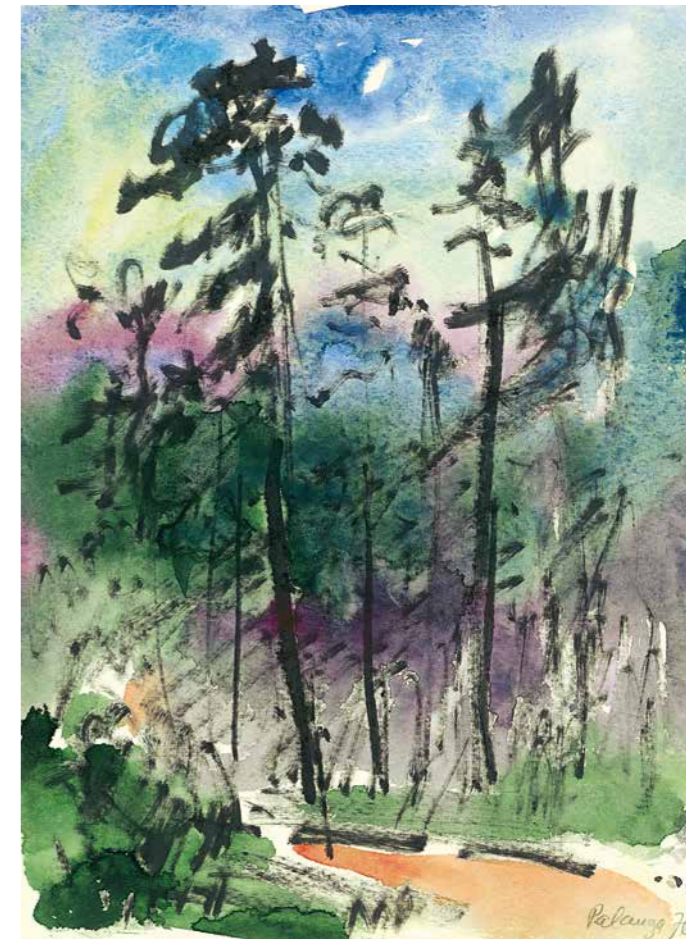
xxx

Kartais bangos verkia, aimanuoja
Žmogiškais balsais,
Kartais žmogiška širdis dejuoja
Bangų nepakartotinais aidais.

xxx

Pinasi raizgosi bangos,
Pinasi paukščiai, Saulė ir bangos,
Pajūrio miglą suaudė bangos
Su paukščių skrydžiu nervingu.
Pinasi, audžiasi, raizgosi
Paukščiai ir bangos, derina stygas,
Kad sudainuot dainą mėlynę
Gintarinės pakrantės audros.

1956.V.16

Palangos parke. 1976. Akvarelė, flomasteris; ~27 × 40.

GM

Palanga. XX a. 7 deš. Kartonas, aliejus; 50 × 65.
GM

xxx

*Aš matydavau tankiai, kaip šėldavo marios,
Banga bangą gainiojos putodama baisiai,
Aš matydavau, kaip dangus nusilenkia
Marioms kažką tyliai kuždėdamas,
Gilią mintį mintydamas aistra liepsnojo
Ir staiga atšokęs grasindamas rėkė,
Kad ne, aš tau nenusileisiu ir žaislu
Tavo bangoms aš niekad nebūsiu, tu nurimk.
Aš gi esu ta aukštybė, kuri visad
Tavy atsispindi, tai prisimink.*

25.V.1956

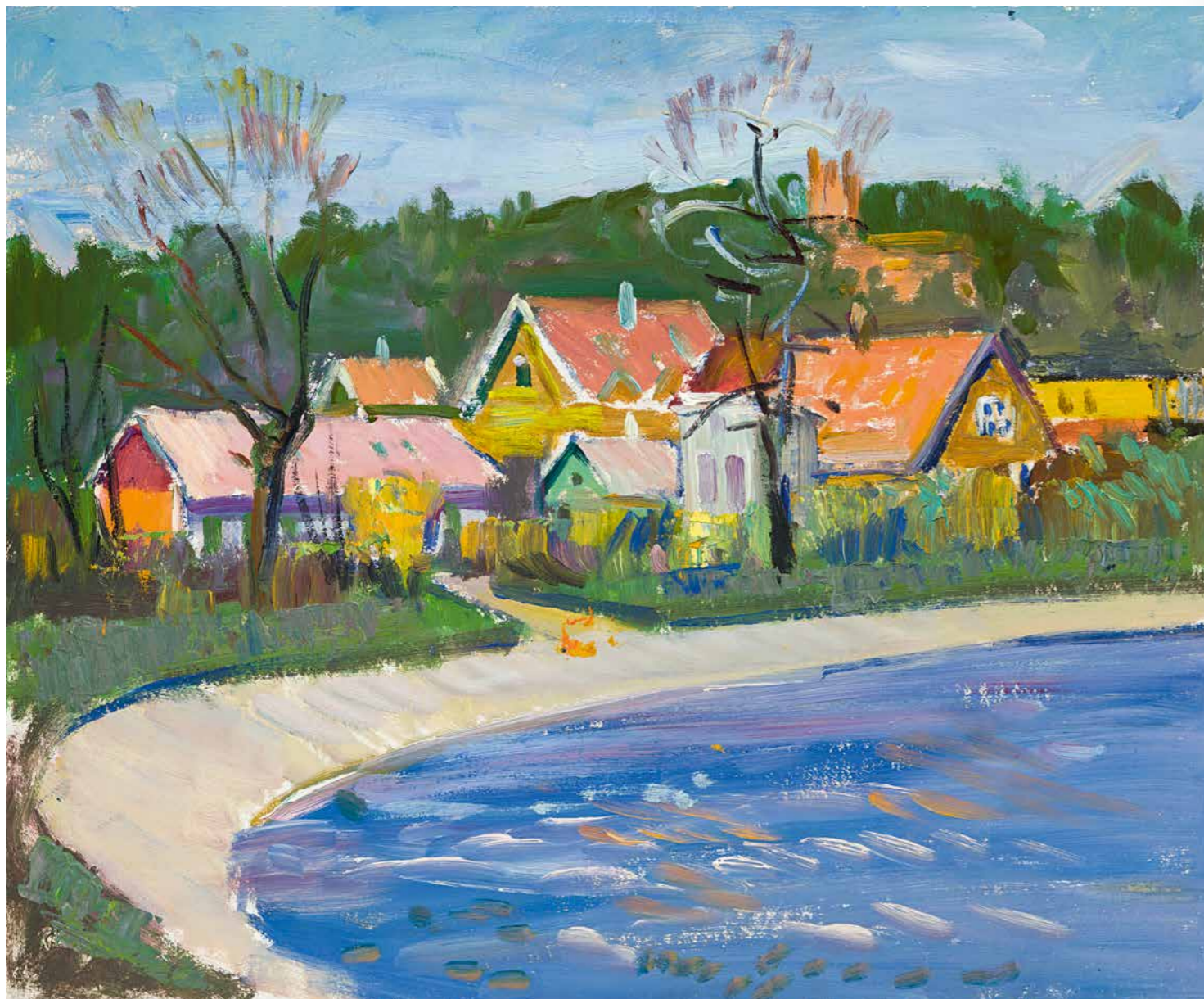
xxx

*Gražiai nuaustas jūros krantas
Auksinių kopų pakrašty.
Ritmingai šoka tavo bangos
Dainuodamos it choro gaudesy.
Pajūriu bėga vėjas bekojis.
Ko ieškai, besparni vėjau,
Pajūry smėlėtų kopų?
Akmenis verti,
Jūrą priverti verkti,
Baltijos gelmes drumsti,
O pats už mažos kopų smiltelės
Užkliūni ir suklumpi.*

67 Palanga

Marių prieplauka. XX a. 8 deš. Kartonas, aliejus; 53 × 47.
LNDM, ED-160278

Nidos vaizdas. XX a. 8 deš. Fanera, aliejus; 65 × 55.

LNDM, ED-160233

xxx

Jūra, kiek paslapčių glūdumoje gelmių.
 Didžiulės gintarinės salės, erdvios jos.
 Kiek arfų į balsingą chorą
 Tu talpini savy, bangose,
 Kiek džiaugsmo neišgroto yra tavy,
 Jūra, dangus svečiavosi pas tau.
 O tu, vargšele, apie dangų nežinai iš paukštelio.
 Ritmiškai ritasi bangos, genamos vėjo,
 Ritmas kas rytą lig kopų ir vėl atgaliop.
 Ritatės bangos iš jūros gelmių, kad
 Ryte vėl amžiams pradingus.
 Manosios mintys, kaip bangos, vėjo sukeltos,
 Naktį sapnuoja, o rytą ritas kaip bangos,
 Kad, sykį užgimus, amžiams nutilti.
 Mintys kaip bangos plakasi, daužos savam sukury.

67.VI. Palanga

xxx

Kiek ir kokių pėdų pajūryje,
 Kiek aukų tavajame krante,
 Kiekviena pėda – paslaptis neišskaityta,
 Kiek pėdų smėly ir danguje įminta,
 Gausybė smėlio vėjuje ir iščiuje,
 Kiek pėdų, smėlio ir vėjo akyse.
 Mintis prabėgus pėdsaką palieka,
 Praskridęs paukštis mėlynam toly
 Žalią pėdsaką sparnu paliko.
 Pakilus ir nusileisdama už jūros
 Jūroj saulė pėdsaką palieka
 Dangui ir žemei, ir rytui.

6.VII

Pasaka

Aš mačiau šiandakt
 Mėnesėliui šviečiant
 Medžiai vaikščiojo pakalnėj.
 O kai kalnas tapo plikas,
 Ant jo užbėgo vilkė
 Su devyniais vilkais.

Aš mačiau šiandakt
 Mėnesėliui šviečiant ant kalno
 Vilkai meilės šokį dūko.

68. Liepoja

xxx

Pajūry ant smėlio kilimėlio,
 Pamačiau kiautėlę stiklo.
 Žėrėjo jis visom spalvom,
 Kažką plepėjo žydriom šviesom,
 Jis paslaptinai nuaidėjo
 Manon širdin.
 Toks mažas, nereikšmingas,
 O kaip giliai sujaudino mane.
 Ir tik todėl, kad džiaugsmu degė
 Ištrūkęs iš tamsių gelmių,
 Kad mano sieloj amžinai gyventi.
 Palanga 68.VI.

Lietuvos maži miesteliai

BOLESLOVAS MOTUZA LABAI DAUG KELIAVO PO LIETUVĄ. Tai jam buvo ir pomėgis, ir poreikis. Vienas iš tokių išvykų tikslų buvo paskaitos su „Žinijos“ draugijos keliais. Mokyklose, kultūros namuose, įstaigose jis pasakojo apie meną, meno istoriją, estetiką, buitines kultūras. Tai buvo švietėjiška veikla, papildomas uždarbis, bet kartu ir savo krašto, jo žmonių, istorijos ir meno pažinimas.

Domėjimasis tradicine buitimi, ypač liaudies menu, Boleslovą Motuzą 1962 m. atvedė į Kraštotyros draugiją. Įsteigta 1961-aisiais, „Chruščiovo atšilimo“ metu, ši draugija pasinaudojo galimybėmis ne tik rinkti liaudies meno ir kultūros palikimą, bet ir jį propaguoti. Buvo leidžiamas krašto-

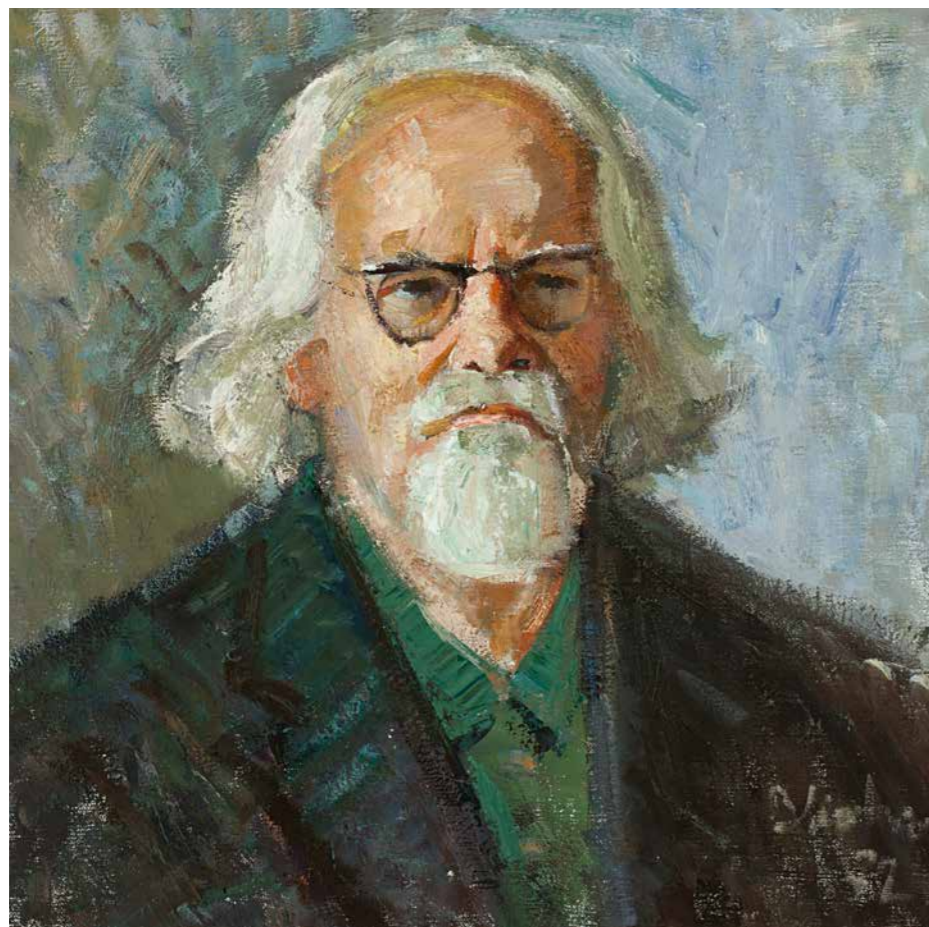

Antalieptė. 1968. Akvarelė; 42,3 × 56.
LNDM, T-11867

Aukštadvaris. 1976 06 08. Popierius, flomasteris; 42 × 57.
GM

tyros medžiagos leidinys „Kraštotyra“, imta rengti kompleksines kraštotyres ekspedicijas į įdomiausius Lietuvos kampelius – Ignalinos kraštą, Zervynas, Dieveniškės, Dubičius, Dubingius, Gaidės ir Rimšės apylinkes, kuriose dalyvaudavo kraštotyros entuziastai visuomenininkai, vadovaujami ne mažiau entuziastingų profesionalių mokslininkų – etnologų Norberto Vėliaus, Antano Stravinsko, Vacio Miliaus ir kitų. Šiame bare B. Motuza bendravo ir bendradarbiavo su Juozu Petručiu, N. Vėliu, A. Stravinsku, Kazimieru Račkausku ir daugeliu kitų kraštotyros entuziastų, tautosakos, etnografijos puoselėtojų. Jis prisidėjo rengiant pirmąją ekspediciją į Zervynas, kartu su patyrusiu kraštotyrintiku ir muziejininku J. Petručiu važinėjo po Lietuvą padėdamas rinkti kraštotyres medžiagą, prisidėjo savo piešiniais, fotografijomis. 1963 m. liepos 7–17 d. jis dalyvavo tokioje išvykoje maršrutu: Dūkštas–Rimšė, Tverečius, Adučiškis, Turmantas, Zarasai, Stelmužė, Dusetos, Obeliai, Rokiškis, Biržai, Nemunėlio Radviliškis, Linkuva, Joniškis, Naujoji Akmenė, Papilė, Mažeikiai, Skuodas, Ylakiai, Nida, Klaipėda, Rambynas, Jurbarkas, Kudirkos Naumištis, Viešvilė, Mociškės, Kybartai, Virbalis, Kalvarija, Simnas, Merkinė, Varėna, Dubičiai; 1965 m. keliavo po Ukmergės, 1967 m. – Pasvalio apylin-

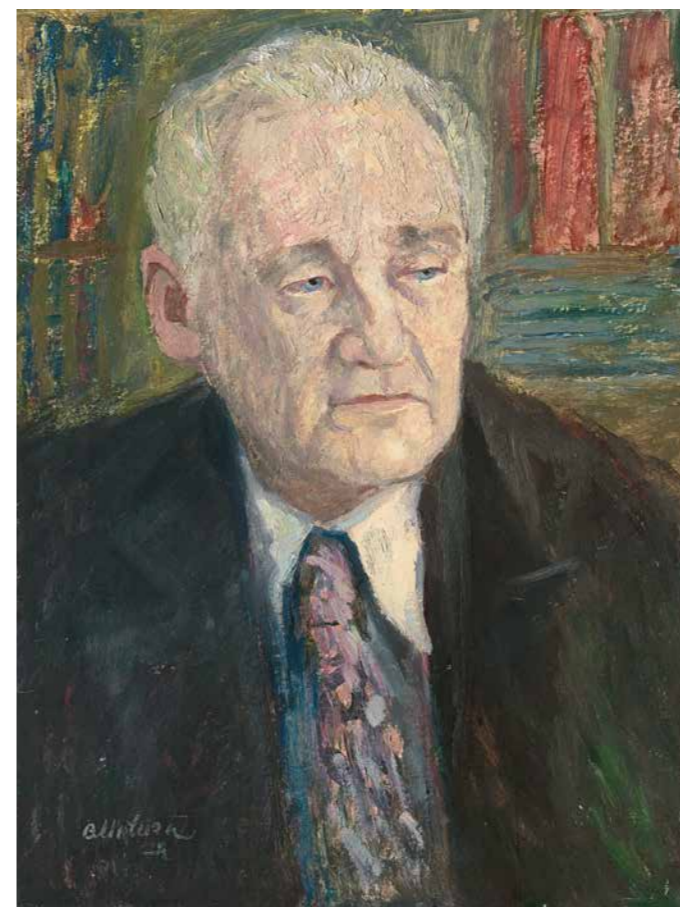
Keliautojas Antanas Poška. 1972. Drobė, aliejus; 70 × 60.
LNDM, ED-19662

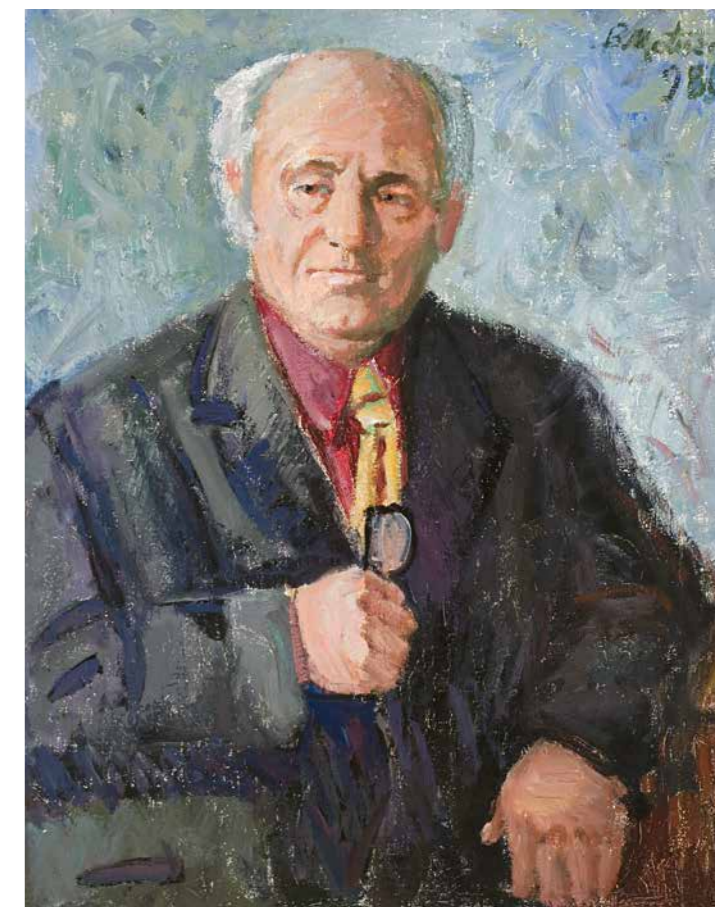
kes. B. Motuza buvo išrinktas Kraštotyros draugijos Vilniaus skyriaus pirmininku, garbės nariu.

Iš tokių kelionių jis atsiveždavo pluoštus piešinių, etiudų, užrašų, nuotraukų, eilėraščių ir filmuotos medžiagos. Didžiąją jo kūrybos dalį, ypač šiuo trečiuoju ir paskutiniu laikotarpiu, sudaro Lietuvos gamtovaizdžiai ir miestelių vaizdai. Maži Lietuvos miesteliai, jų savitumas tapo atskira jo kūrybos tema.

Su Antanu Poška išvykoje po Kupiškio apylinkes.
1982 10 17. Autorius nežinomas.
Nuotrauka iš B. Motuzos archyvo.

Poetas Jonas Graičiūnas. 1978. Kartonas, aliejus; 92 × 74.
LNDM, ED-16021

Profesoriaus Jono Laužiko portretas. 1980. Drobė, aliejus; 92 × 74.
LNDM, T-11540.

Mažyčiai Lietuvos miesteliai

*Kaip kūdikėliai jaukūs jūs,
Maži lietuviški miesteliai.
Vos priartėji, dvelkiet švelnumu,
Šiluma neišsakyta, šeimos ramybe.
Nameliai sarmatlyvūs, kuklūs,
Maži langeliai, kaip nemigo primerktos akys,
O trobos šviesoje galėtum perskaityti paslaptį,
Atspėti nežinią, negandą.
Galėtum visą svieta nubučiuoti!
Suminkštinti kietas piktadarių širdis.
Vos praveri duris, nesantarvė ir nerimas
Kaip pavasary negeras kvapas išgaruoja
Iš patvorių drėgnų.
Takai kiemelių žvyru pabarstyti
Žvilga kaip dangus prieš Kalėdas,
Auksinėm žvaigždėm nusagstytas.
Sodeliuos skaudžia obelys ir vyšnios,
Karpytos tvoros samanotos, žalios,
Stoguos šiaudeliai suskaijyti vėjo.
O kiek takeliuose pėdų įmintų, kiek rūpesčių!
Ties slenksčiu girkakmenis tupi
Kaip laumė nemari iš pasakos galusodėj,
Prie ežerėlio, meldomis apšepusio.
Tiek čia švelnumo, žmoniškos širdies,
Kaip tam lopšelyje mažyčio
Mamytės užniūniuota žiloji praeitis.
Kaip kūdikėliai gležnumu man mieli
Lietuvos maži miesteliai kerėploti.
Vos tik prie jūsų priartėji,
Jaukumu padvelkia čia iš toli,
Mielieji Lietuvos maži miesteliai.*

70

15.IV.67, Vilnius–Pasvalys. Privažiavome Pasvalį. Pirmas išpūdis – „lietuvišku miestuku“ padvelkė. Kuo tolyn ir gilyn į miestelio centrą, tuo stipriau kveptelėjo netgi žydėlių gūžta. Koks gražus Lėvuo, Svalia. Oi, kaip gražūs tie maži, daug kentėję, daug matę visko lietuviški miesteliai. Jais nori nenori jautrus žmogus žaviesi, gėriesi ir grožiesi. Aišku, ne jų purvynais, šiukš-

Gintališkės. 1958. Kartonas, aliejus; 44 × 55,5.
GM

Onuškis. 1955. Popierius, aliejus; 29.5 × 40.
LNDM, T-12985

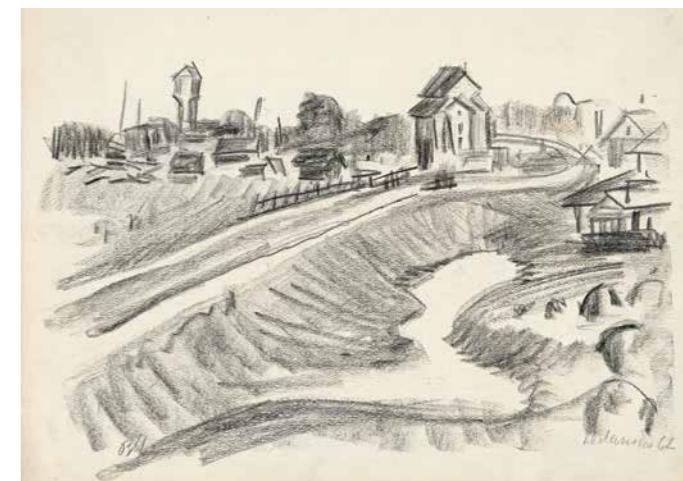
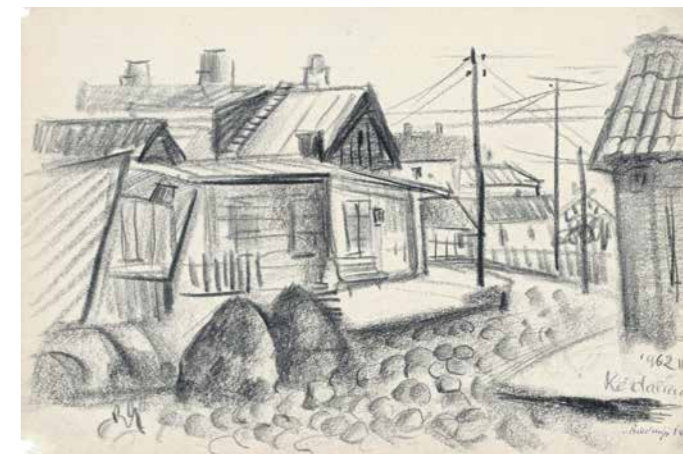
lėmis, negerais kvapais, sutromis, bet intymia šiluma, koku tai šeimynišku glaustumu, mielu naivumu. Gražūs jų siluetai įrėžti lietuviško palšo dangaus fone, žavingas koloritas. Jie labai įvairūs ir visai kitokie, ir naktį mėnesienos sidabru aplieti, ir kaitrioj vasaros dienoj, migloj ir dulkių sukuryje skendi. Ach, kaip gi gražu, kai artėji prie jų ir Tavo mieguistose akyse aiškėja aukštų senų medžių viršūnių treliai, kaip džiugina ausį ir dūšių nepakartotinas garsų audinys, nuauštas vėlai, vėlai vakare iš gaidžio giesmės, karvių bliovimo, žąsų gagenimo, vaikų klegesio ir bedančių bobučių maldos šnabždesio. Daug kas žavėjo, ir aš žavėjau ir važinėdamas tapiau ir piešiau. Aš tų miestelių veidą ir figūrą pažįstu kaip žmogų – iš tolo.

Pirmas įrašas, liudijantis įspūdžius, patirtus lankantis Žemaitijos miesteliuose, yra iš 1958 m. Palangos plenero dienoraščio.

18.X.58, Subata. Atsikėlėm 7 val. ryto. Skubiai tualetas, pusrytis ir į autobusą. 8 val. jau dūmėm prieš užtekančią skardžiai milžinišką mieliją auksinę Saulę-močiutę. Koks auksinis rudenio rytas! Gamta apsvilinta Saule. Viskas pageltę, parudę, pasvilę. Pievos padengtos sidabrine rasa-šalna – šalta. Ypač autobuse prie atviro lango. Važiuojame kryptimi Kretinga–Kartena.

Vienas kilometras nuo Kartenos, kapinės. Kavolio darbo vartai. Medinė koplyčia su dievais altoriuje. Ant kapinių taipgi keletas koplyčių su dievukais. Koplytikės viduje stove figūra, iš šonų du vazonėliai su gėlėmis arba buketėliais gėlių iš šonų. Vidus merliu drapiruotas, uždangėlės, žodžiu, kaip pas žmones.

Pačioje Kartenoje medinė bažnyčia su gražia medine varpine. Apžiūrėjau altorius, stacijas, skulptūrą ir tapybą. Nieko ypatingo nėra, apart pačios architektūros.

Kėdainių miniatiūros. 1962 09–10. Pieštukas.
LNDM, G-25635.

Vaizdas su bažnyčia. XX a. 7–8 deš. Kartonas, aliejus; 65 × 52.
LNDM, ED-160229

Palanga. 1983. Drobė, aliejus; 74 × 70.
LNDM, T-11549

Leidomės Plungės link. Gamta neapsakomo grožio. Vingiuotas reljefas, kalnai, kloniai. Pakilimai tipo piliakalnių. Plungė labai jaukus miestukas, iš visų pusių jį juosia keliai, iš parko pusės – geležinkelis.

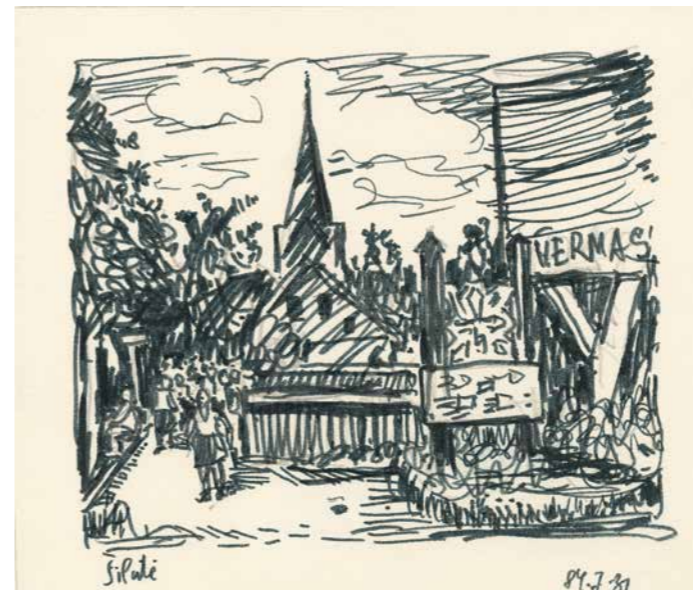
Puikus Oginskio parkas – Babrungas vingiuoja, prūdai su nukarusiais medžiais, gaubūžiais, alėjos, slėniai, o ant aukštos kalvos nepaprastai gražiai išmėtyti dvaro rūmai. Patys rūmai sugriauti, stūkso tik dėžutė. Kaip viskas šitai apleista, apnykę, sugriauta. Kokia klaida, kokio neteisybė. Statyti naują gyvenimą griauinant tai, kas savo žmonių rankomis pastatyta. Atsirasdavo gabūs meistrai, statytojai, kurie branginosi, vien tik bagoti galėjo jais naudotis. Būdavo gi net specifika, kuomet gimdavo, išaugdavo talentas tik troboms, klėtims, kūtėms, klojimams statyti, bet jie įnešdavo kažką naujo, kas tai parapijai, vietovei pradžioje nepatikdavo, bet vėliau tapdavo pavydo priežastimi kitiems.

Iš Plungės važiuojame tiesiog į šiaurę. Kelias kaimo vieškeliu, gan duobėtas – važiuoti sunku. Pakeliui svarbus punktas – Beržoras. Peizažas labai erdvingas, daug žalumynų, trobesiai išmėtyti didelėje teritorijoje. Vietovė kalvota, linija laužyta. Mašina krenta gan staigiai žemyn ir prieš tave išauga kalnas, staiga mašina tave išmeta į kalną, ir prieš tave – nelaukta panorama. Beribė platybė. Ten bei šen mūreliai. Ramūs, tylūs, iš Žemės dulkių sutverti. Pakeliui kryžiai.

Pagalčiau Beržoras! O mano vargšė plunksna, ką tu gali pasakyti, kaip gali apdainuoti, atpasakoti tai, ką aš vakar mačiau šioje kelionėje? Ir reikalinga aprašyti? Aš rašau sau. Rašau tam, kad dar kartą pamatyti prisiminus, kad pagalvoti su savimi, kad išsąmoninti tai, kas man ypatingai įstrigo, kas verta būtų didelio dėmesio. Štai sėdžiu galvą ranka pasirėmęs... širdyje lyg ir liūdna... ko tai neramu ir kartu kaip tai labai ramu. Kaip keistas įspūdis nuo viso, ką mačiau: gamtą, trobesius, žmones, gyvulius. Kažkas

Pamarių miniatiūros. 1984 07–08
GM

panašu į tai, tarytum būčiau miręs ir buvęs užkastas po žeme. Aplinkui aibė ežerų ir tokių gražių, plačių, su gražiais aukštais medžiais apaugusiom salom, ir tarp jų kaimas – bažnytkaimis – Beržoras. Trobesiai keistai išmėtyti tarp daugybės kalvų. Ant kalvų trobelės medinės, lentomis apkaltos būdelės – stacijos, jų viso labo 14, bereikėjo 6, ir būtų kalvarijos. Ant atšlaitės kaimo bažnyčia medinė ir kapų koplyčia. Šalia jos 500 metų senumo medinė kapinių koplyčia su viduje man nematytu altoriumi. Kapuose eilė dievukų – būdelėjų – koplytėlių.

Nupiešti nieko nepavyko, ir leidausi tolyn. Už 2–3 kilometrų mūs laukė Platelių miestukas. Plaukiam ežeru į Pilies salą. Po geros valandos dumiam vėl, turėdami reto grožio peizažą, į Gintališkes. Tai legendarinio grafo Gintalo vietovė. Dvaro nebėra, siauras upokšnis vingiuoja. Ant

kalno medinė bažnyčia su medine nepaprasto grožio konstrukcijos varpine. Susiradau zakristijoną ir paprašiau atidaryti duris. Atidarė, prašiau dievukų, bet jau nebebuvo nei vieno.

Mačiau stebuklingą tapybą – stacijas. Tai pirmą kartą pamačiau genialią tapybą. 300 metų tam atgal buvo genijus žmogus – tapytojas, turėjęs savo formą, liniją, kompoziciją, toną ir spalvą. Savo nepaprastai stiprų koloritą, temperamentą, aistrą. Raudona ir mėlyna, surišta juoda. Kaip didingai, aištingai groja, šie plėmai dega, šios įprastos spalvos surištos juoda ochra, ruda tarp jų tiesiog gieda. Kaip nepaprastai apvaldyta išraiška, tapytosios meistrystė, kokybė – nuostabi. Koks retai artistiškas ryšys detalių su didžiąja forma – visuma. Susižavėjau ir niekada neužmiršiu.

Susipažinau su vietos Gintališkių septynmetės direktoriumi. Aukštas lieknas vyras. Labai geras veidas dorą žmogaus, nuoširdus. Su juo nuvažiuovome į Salantus.

Parvažiuovome pavargę, bet dideliai patenkinti. Visa matyta kūną ir dūšią pripildė, tiek davė minčių, tiek daug nematyto virto matytu.

Lietuva, mano mylimoji šalele, kokia tu maža ir kokia stebuklingai graži, ypatinga, negirdėtai paslaptinga. Aš laimingas, kad dar pamačiau tai, ko jau nesitikėjau pamatyti.

28.X.58, Antr. Keistai plaka širdis... Galva svaigsta... Taip seniai nesu buvęs čia, o yra, yra dar vietų, kurių visai nemačiau ir nebuvau.

Ruduo – parudę lapai krinta metalu žvangėdami ant drėgnos žemės ir, rodos, prasmenga kiaurai, pasėdami širdy liūdną motyvą. Peršasi mintys galvoje, kaip rudens pilki debesys danguje.

Autobusas neša mus tolyn ir tolyn. Keičiasi peizažas. Jau nebe tokia vargo Lietuva, kaip matei ją važiuojant į tenai, į gilumą, kur susmukusios, prie žemės prilipusios, priplotos grytelės, susmukę pastatai, purvini miesteliai, nors jie ir labai meilūs, bet vargingi, užguiti ir savotiškai susenę. Čia gi daugiausiai mūrinių namelių su čerpėm dengtais stogais, su darželiais ir sodeliais. Gražiai, miestiskai sutvarkyti nameliai, pastatai, gatvės, parkai, alėjos, prekyvietės.

Už Klaipėdos vis gilyn į vakarus keičiasi veidas senutės Lietuvos. Pagaliau Priekulė!

„Oi, kaip gražus gražus rūtelių darželis...“ Ant baltų pastatų dar matyti vokiški užrašai iškabų, rašyti tiesiog ant mūro. Taip daug tos geros ir nuobodžios vokiškos tvarkos visur.

Šilutė – labai gražus miestukas. Rusnėje – panemunėje sustojame ir keliamės perkėla į kitą pusę. Rusnė! Kokia tu nuskurusis dabar, kaip negreit atsigauni. Kaip tave tas prakeiktas karas nuniokojo! O kokia tu buvai kadaise graži. 1932 metais pravažiavau tave, po šia patilte, tilto jau nėra ir dar vis neatstatytas.

Apžiūrėjau Rusnę, visą išvaikščiojau. Užsukau į bažnyčią – kirke, statytą 1419 m., Vytauto laikais po mūšio su kryžiuočiais ties Griunvaldu. Dabar ant tiek apleista, kad restauratoriai, su-naudoję 240 000 rublių, parėmė rąstais lubas ir kalkėm padažė vidų ir išorę.

Susipažinau su kurčių-nebylių mokyklos mokytoja. Prašė perskaityti jiems lekciją apie meną. Pažadėjau. Padariau keletą greitų piešinėlių.

Palėvenė. XX a. 7–8 deš. Kartonas, aliejus; 66 × 50.
LNDM, ED-160238

Po poros valandų dūmėm atgal į Šilutę, užkandome ir leidomės į Švėkšną. Vėl nematyta arba labai seniai matyta. Labai gražioje vietoje kapinės. Platerių dvaras, miestelis, bažnyčia, dvaro parko likučiai, „Genovaitės Plateraitės“ vila ir t. t.

Neprašyti visų šių nepaprastų išpūdžių, davusių man labai daug medžiagos galvai, širdžiai ir dūšiai. Man linksma ir liūdna, šilta ir šalta darosi po viso to, ką aš mačiau.

22.XI.58, Subata. Sudie, Palanga! Sudie visiems, kas gera darėt man, sudie viskas, kas buvo mielas. O su kokia pilna širdim palieku aš tave, žemaičių dieviškas krašte.

Aš dabar rašau su ašarom širdy. Bučiuoju Žemę ir dangų tavo, Žemaitija. Su dideliu dėkinumu išvažiuoju, palikdamas tave. Tikiuosi daug gero ateičiai paliks mano širdy nuo šios tavo viešnagės.

Sudie, Palanga – lopšeli, antrą kartą kuriame gimiau, užaugau, sutvirtėjau.

Ačiū!

Dar kartą dailininkas Žemaitijos miestelius aplankė 1967 m. būdamas Palangoje.

Palanga–Kartena–Gintališkės. 1967.V.15, penktad. Diena nuostabi! Saulė čia pat, ant žemės, tarp žmonių. Ir vėl po 9 metų regiu savo gražiosios žemelės kampelius Žemaitijoje. Privažiavome Karteną, skriejame toliau nuostabiais laukais. Gintališkės.

Surandu senuką zakristijoną, kuris atrakina mums duris. Sena medinė bažnytelė ant kalno, kryžkelėje. Medinė varpinė, regiu ir vėl..., bet jau suirusi, samanomis apšepusi, sukrypusi, sensanti kaip ir aš. Kaip neįdomu pripažinti nykimo faktą ir nematyti visame kame didingo, amžino, gražaus. Mintis užkliūva kartais už debesų aukštybių, ir štai toliau jau nei iš vietos.

Vėl pamačiau stacijas, stebuklingus paveikslus! Puikią, talentingą, razumną tapybą. Žaviuosi. Nuostabiai gražu ir gera dūšioje. Koks aš laimingas, kad dar vis galiu grožėtis, gėrėtis, džiaugtis. Stebėtis, kad galiu trunkytis po mano stebuklų pilną kraštą. Aš žinau, žinau, kad daug yra blogo ir kankinančio, bet ką aš galiu daryti.

Telšiai, 14.X.68 Ir dar sykį skrieju gražiosios Žemaitijos keliais, vėl džiugina akį ir širdį susigūžę kaimų gryčikės, apsikabinę kits kitą kalneliai, pilni mieguisto, tingaus rūko slėniai, susipyne, parudę, pajuodę paslaptingi miškai. Lietuvos miestelių siluetai jau tokie charakteringi, kad norisi kalbėti su jais žiūrint kaip į žmogų, akimis ieškant jų akių. Jie tokie mieli, pažįstami, artimi, kaip giminė. <...>

Juodieji medžiai

Paskutinis parudęs lapas vartaliodamasis ore nukrito į purviną kelio pravėžą ir šiandien, va, guli, kaip gintaro inkluzė vabalėlis. Skaidriame, saulės nudažytame sidabriniam danguj šoka išsikerojusios didžiulio medžio šakos juodą šokį. Gilyn, aukštyn, į vieną ir antrą šoną meta-si, raizgosi, pinasi, girdisi senojo medžio šakų juodojo ritmo muzika. Stovi, dunkso, kaip senoji

Sode. Apie 1960. Kartonas, aliejus; 73,5 × 73,5.
LNDM, T-13530.

Ženkliukas pagal Kupiškio
herbo projektą
GM

Gondinga (Gondingos piliakalnis), senųjų juodų medžių kepurė be lapijos, apglėbusi didžiulę erdvę, ir laiko savo juodų šakų senąją paslaptį. Jos šakos, aukštai aukštai išmetusios galingus juodus pirštus, dangų remia, dangų drasko. Kaip tinka ant tų didingų juodo išsikerojusio medžio šakų juodi, tingūs, mėlynumu žaižaruoją, oru atsiduodą juodvarniai.

Ypatingi ryšiai Boleslovą siejo su gimtine – Kupiškiu, jis čia lankėsi dažnai, buvo kviečiamas į įvairius miesto renginius. 1977 m. jis tapo Kupiškio rajono garbės piliečiu.

*Tolimos jaunystės Lemtie,
Ačiū kažkam, kad ligi šiol esi,
Čia upelis, smirdantis, užrakęs,
Ir patiltė purienom nusagstyta,
Ir Lėvuo – upelis, kvėpiantis jaunyste,
Gaiviais, skaidriais prisiminimais.*

72.VII.10

14.9.66 Treč. Dvi nepilnas dienas praleidau Kupiškyje. Apėjau visą palėvenį, Zuntę⁵⁶. Niekas manęs neberiša su Kupiškiu, niekas. Nėra nieko, nei giminių, nei draugų. Žmonės keisti, užsidarę, gyvena kas sau.

56 Kupiškio priemiestis, kur prabėgo B. Motuzos vaikystė.

Čia bus Kupiškio marios. Triptikas.
Apie 1981–1982. Drobė, aliejus; ~85 × 323.
Vieta nežinoma

Kupiškis. Čirvų kalnelio liudininkai.
1982 10 17. Fanera, aliejus; 50 × 65.
GM

Drulėnų kapeliai. 1980. Kartonas, aliejus; 63 × 91.
GM

Mokytojos Mikalinos Glemžaitės portretas. 1965.
Drobė, aliejus; 73 × 56.
LNDM, ED-160334

Kaip viskas pakito! Kupiškio aplinka panaši į gūžtą, iš kurios išskrido jaunikliai paukščiai. Griūna senas, statosi naujas, keičiasi Žemės paviršius. Lėvuo palaipsniui užranka, Kupa irgi, o Zuntėje ties pirmuoju tiltu atsirado netgi ežeriokas, ir nemažas.

Daugelio medžių nebėra, daugybės namų nebėra. Krūmai klaikiai ant akių želia. Sutinki senus ir raukšlėtus veidus, o, rodos, neseniai jie buvo jauni, gražūs ir žvalūs. Ir liūdna, ir gaila, ir natūralu, ko gi čia nerimauti.

Mano grytelę vis dar stovi. Šalia vis laikosi klevelis. Jau visas nuplukęs, nususeš. Dar kartais vidury šakų skėteriuojasi kuokštas lapijos. Šalia Ciplinskų grytelę, tvartas tebestovi. Stogas šiperiu dengtas.

Boleslovas tapo vieną didžiausių savo darbų – „Kupiškio panorama“. 1983. Autorius nežinomas. Nuotrauka iš B. Motuzos archyvo.

Praėjau visa Zuntę. Remeikių trobelė stūkso vieniša, kažkas gyvena. Gafanovičių nei ženklų nėra didžiulių pastatų. O buvo namas dviejų aukštų, palyvničia, puodų degimo pečius. Klojimas, kūtė ir kt., per kiemą tekėjo upelis. Vidury pastatų didelis gražus sodas, o pro patiltę sruveno upeliukas, nieko nebojo – išdžiūvo. Prie pirmojo tilto (Zuntėje) likutis vandens taip užteršta, kad net baisu. Prie mūsų taip nebuvo, nebuvo.

O apylinkės gražumas neišpasakytas. Įvairūs didžiuliai medžiai stiepiasi į dangų. Galvos jų papurusios, tokia glotni, sodri lapija. Dūluoja pageltę krūmų masyvai, o tarpukrūmėje vingiuoja įminti takeliai.

Rodos, man vaidenasi jaunystė mano nesena. Ji su manimi čia pat, skuba kaip šešėlis.

Pavasaris... išbėgam mes, vaikišciai basakojai. Dar šalta, o jau mes basi. O laukų platumas, o mes jauni, maži, o dangus taip aukštai, aukštai virš mūsų. Viskas mums amžina, nekintama,

pastovu. Žaidžiam lazdelėmis, pasidarom dviračius, lankus ir strėles. Naktigonė pamiškėje už Pakieturų. Laičpievėse anksti rytą skubam grybauti keletą kilometrų. O grybų kiek, „dievulėli mano“, ir kokie įvairūs.

Naktį... „Oi žiba žiburėlis, kaip aukso liktorėlis“... vėžiau jame. Braidome nuo Zuntės į Palėvenę ar Palėvenėlę. Kuligonai! Subatomis vasarą baidydavom besimaudančias žydaukėlas. Niurkt į vandenį, ir plaukiam po vandeniu prie mergaičių būrelio besimaudančių. Oi oi, kas darydavosi, kaip jos išsigandusios vėju skubėdavo į krantą. Aišku, jos daugiau nebesimaudydavo ir mus keikdavo ir rimtai pykdavo.

Nagi mes tikrai būdavome kalti.

Nebėr Jokūbonių, Ožių, Sarkanų, Černiausku, Matuzevičių, Karaliūnų, Šalną, Švedskių, Remeikių, Aukštikalnių, Vaitonių, Ciplinskių, Gafanovičių ir dagelio daugelio kitų. Aš nieko nebepažįstu iš dabar gyvenančių Zuntėje. Toli, toli nuo jos gyvena zuntininkai, kadaise nuėjo, iškeliaivo negrįžtamai. Ir vargiai kas juos prisimena. Gal tik aš vienas toks užklydau čia, kuris prisimena viską, kas buvo. O buvo daug gražaus, neužmirštamo, nepakartojamo, buvo, gyveno mano ir mano bendralaikių jaunystė.

1973.X.7 Viešintos – tolimos Viešintos.

Va, jau 50 metų tam atgal, kaip nesu buvęs Viešintose. Vietoje tebestovi bažnytėlė, statyta 1902–1906 metais. Miestelyje dar yra tų senų, sutrūnijusių, papilkusių namelių, kuriuose būdavo gausu žydelių kromelių. Pakeliui į Viešintų ežerą ištęsta nauja namų gatvė. Žmonės kitokie, o aplinka irgi pakito. Iš tolo jaučiu alsuojantį Jurgiškio pilką ežerą.

Kiek kartų esame čia buvę su Bronium Žekoniū, kūrėm komunistų kuopeles, komjaunimo būrius, ruošėm žmones kovai už Tarybų Valdžią Lietuvoje. Jo nebėra, aš dar slampinėju vienas, vienišas, kupinas giliai prasmingų prisiminimų.

Prisimenu tuos rytmečius, kuomet su Tėvu važiuavau į Nikalojaus atlaidus – kermošius. Būdavo, atvažiuojame su dviračiais ar pamiškėmis pėsčiomis. Kiek čia glitaus prakaito išlieta, jaunystės kvaitulio, audringų įsilinksmimų, džiaugsmo ugnies, palaidų kaip drugeliai svajonių.

Va dabar aš jau senas žmogus, o girdžiu, kaip pilkame danguje, migloje klaidžioja purūs debesėliai, ir rodos man, jog jie kažką kužda man, lyg prisimindami mane. Pažįsta? Atpažįnote mane? Ačiū, keliauninkai debesėliai, bet jūs nebe tie, čia jūsų vaikai, jie šiandien kitokie. Ir nieko nuostabaus!

Gera, sulaukus senatvės, jausti praeities prasmingą grožį. Grožėtis tuo įstabiu nauju.

Priėjęs ežerą atsėdau ant ežios. Ežeras skendi migloje, sluoksniuojasi tolumoje miškų juostos. Pilka, pilka, temsta. Pasisuku į bažnyčios pusę. Oi nuostabus grožis!

Darau keletą eskizų. Žavu. Neapsakyti grožį! Kokia graži Lietuva vėlyvą rudenį! Kokie nuostabūs Tavo maži miesteliai!

Žmonos Malvinos portretas. 1960.
Kartonas, aliejus; 91 × 73.
LNDM, T-11542

Lungelių kronikos

ANTROSIOS ŽMONOS MALVINOS TĖVIŠKĖ – Lungelių kaimas, naujoji Boleslovo uošvija – tapo ir jo nauju įkvėpimo šaltiniu. Lungeliai yra netoli Dusetų miestelio ir Sartų ežero, Baltijos aukštumose. Čia atsirado dar vienas kūrybos motyvas – romantiški panoraminiai Aukštaitijos vaizdai, sužavėję dailininką *mėlynais toliais, vingiuotais laukais, įstabiomis kalvomis ir kloniais*⁵⁷. *Peizažai čia panoraminiai, platus, dainuojantys, spalviniai vienodoki, bet čia yra sąlygos turėti ilgą darbo nuotaiką*⁵⁸.

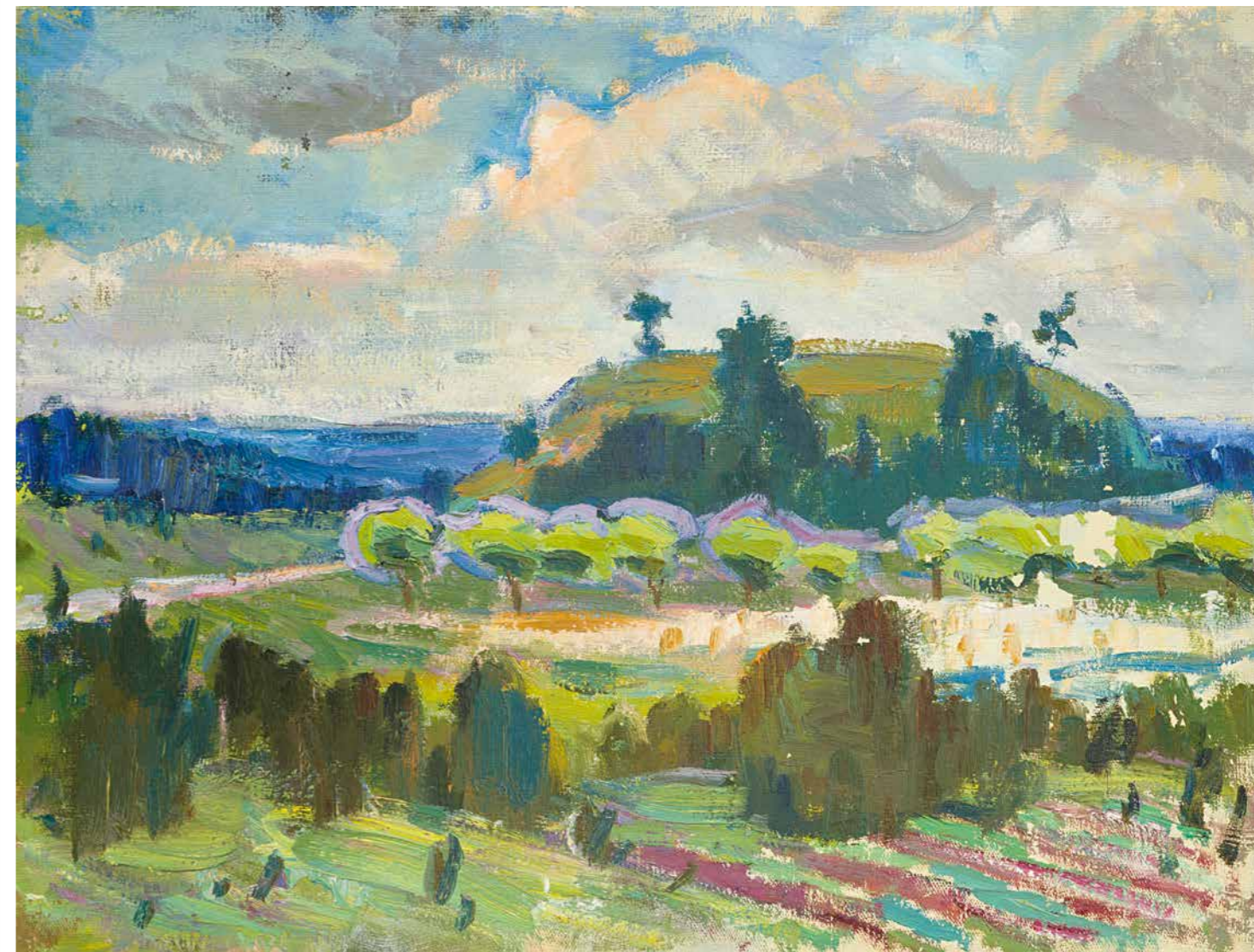
Dailininką žavėjo ir seni kaimai, tradicinė buitė, darbai, javapjūtė, mėšlavežis, aukštaičių būdas. Jis mėgo pabendrauti su jais prie alaus „uzbonėlio“. Tomis temomis jis sukūrė daug peizažų ir portretų, tapytų ant kartono ar drobės, akvarelių ir piešinių, kuriuos ypač pamėgo.

Lungeliai buvo ir jo apmąstymų vieta – čia prirašyta daug dienoraščio sąsiuvinų, sukurta eilėraščių.

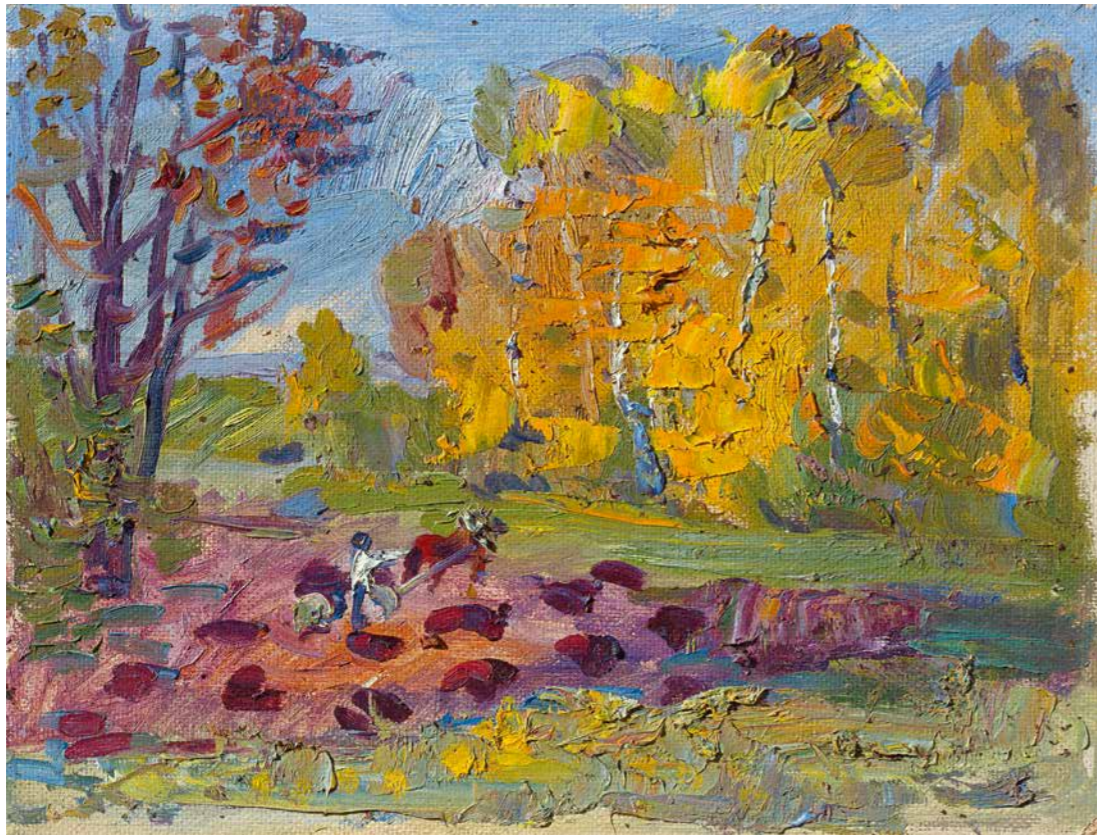
1968.8.5 Aš be galo myliu Lungelius, nes per juos aš myliu savo Malviną, savo mažytę, šiltą, žavingą Mildutę. Myliu Lungelius, nes vos praplėšiu ankstų rytą savo dar mieguistas akis, vos išgaravo nakties garsai, <...> pamatau per mažą savo senos trobelės langelį šviesų, spalvingą pasaulį, dangų, užuodžiu žemės kvapą, jaučiu rasos gairę. Gėlės mane sveikina ir vilioja. Aš nežinau, kiek man metų, noriu bėgioti, bliauti veršeliu, šliaužiot šaltu slieku, juodu kurmiu landžioti po žemės gelmes, paukščiais nutūpti mano kaimyninėje aukštoje senoje liepoje. Noriu būti tokiu laimingu, kaip serbentas raudonas, ant kurio užkrito perlamutrinis rasos lašelis.

⁵⁷ LLMA, F. 551, ap. 1, b. 142, dienoraščiai, II t., 1968-04-14

⁵⁸ LLMA, F. 551, ap. 1, b. 142, dienoraščiai, II t., 1968-08-11

Pakalnių piliakalnis netoli Utenos. XX a. 8 deš.
Drobė, aliejus; 61 × 46.
GM

Mėšlavežis. XX a.
8 deš. Kartonas,
aliejus; 30 × 39,5.
GM

Myliu aš Lungelius dėl to, nes, kaip niekur, susitinku dažnai pats su savim. Apgalvoju savo praeitį ir dabartį, dedu pamatus „Svajonių ateičiai“. Myliu aš Lungelius, nes aš čia jaučiuosi dailininku. Čia niekas, niekas man netrukdo gyventi, svajoti, mąstyti ir veikti. Gera man Lungeliuose.

Lungeliai, 1959 m. Sp. 27 d. Šiandieną pirmą kartą su Malvina atvykau (į sesers Stefos vestuves) čia į Lungelius, va dabar ir pradėdau savo „Lungelių dienoraštį“, arba „Lungelių kroniką“. Ją sudaro gamta ir žmonės, kuriuos pats pažinojau, su kuriais bendravau, draugavau, ir su kai kuriais net labai artimai, net gimine tapau. Gamta nustebino, mačiau ir įdomius, nepakartojamus žmones. Stebėjau ir žavėjausi.

Lungeliai, 1966.6.25 Su Lionginu apėjom visą miestelį (Dusetas) ir taip nieko neradome. Parsivilkom namo, o prie pat namų sugavo mus lietus. Toks gaivališkas, stiprus, ūmus, jog mes per porą sekundžių buvome visai šlapi. Vakare atėjo Sunklodus Antanas. Tai senyvas žmogus, bet labai gerai ir gražiai atrodąs.

Lauke pasistatėm taburetę ir išsinešę alaus qsočių gerdami šnekučiomės, o vėlai vakare susirinkome pabaliavoti kartu.

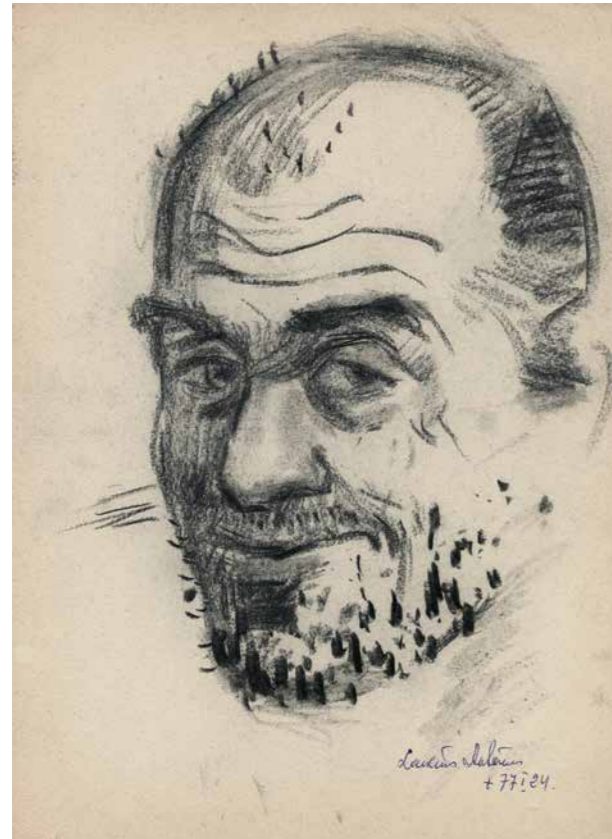
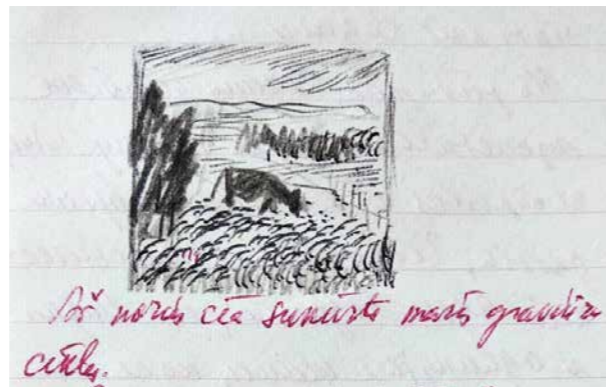
Koks baisus skirtumas tarp žmonių visais atžvilgiais. Kiekvienas žmogus yra atskiras pasaulis, bet grupė žmonių laikinai būna subūrime vienos idėjos, vieno siekio, ir tuomet jie tampa tokie pat gamtos gaivališka jėga, jėga, kurios reikia bijoti.

Rudens peizažas. 1979. Kartonas, aliejus; 47 × 56.
GM

Iš dienoraščio puslapio.
Lungeliai. 1968 08 11.

LLMA

Antanas Laucius – dailininko uošvis.
1977 01 24. Popierius, flomasteris.
LNDM

Laike boliaus, kuomet ėjo čerka po čerkos, kuomet aistros vis daugiau išliepsnodavo ir stipriau išryškėdavo, tuomet matėsi ta menka, nuobodi, natūralistinė siužeto forma. Tie vadinami realistai per daiktiški, <...> atpasakoja tik įvykių grandinę. Iliuzijos, melas iš vienos pusės ir prisiminimų jėga mene – iš kitos.

Anksčiau mane visa tai stipriai erzino, o dabar, kai pagaliau aš supratau tą gaivalo jėgą, nustojo kiršinti. Mene visada privalo būti ramybė, nes ramybėje didžiausia drama vyksta.

Kodėl nuostabūs būna seni žmonės? Be mokslo, išsilavinimo, o kiek juose to betarpiškumo, naivumo, kuris žavi mus kaip vaikų psichika. Na, ir kokie bjaurūs tie miesto žmogeliai – miesčionys. Kiek daug juose purvo, fanaberijos, tuščio išdidumo „savęs patriotizmo“ – pretenzijos į aukštesnę klasę, jų laikyseną paremta tik gerbūviu. Susirinko sekmadienį trys seniai – Ignacius Šeškus, Antanas Sunklodus ir Antanas Laucius. Alaus puodukas, ir prasidėjo kalbos. Įdomiausi buvo jų prisiminimai apie 1918–1919 metus: „Zarasuose – Novo Aleksandrovske – buvo balševikų centras. Jie ir dabar neturi supratimo, kas tai (yra) buvo tie „balševikai“ – ogi ruskiai, o kas gi kitas? Visi jie turėjo strielbas ir bėgą, a až užpakalio (iš paskos) vijosi „tikrieji lietuviai“. Prasidėjo šaudymas,

Peizažas su karvėmis. Pamerkiai. Apie 1985 metus.
Kartonas, aliejus; 65 × 55.
LNDM, ED-160200

kuris girdėjosi net Dusetos. Nu bet va, žiūrim, „balševikai“ bėga, o iš paskos vejasi „lietuviai“, ir taip arti. Tai tie (balševikai) nenorėdami pasiduot ir priešindami metė į pakalnę savo tuščias strielbas. Na, šekit.“

Jie pasakojo ištisais vaizdeliais, kino kadrais. Taip ir norisi iš jų pasakojimų tapyti paveikslus, rašyti kino scenarijus. Ir būtų stebuklingi filmai.

Lungeliai. 27.VI.-66 Joks didelis džiaugsmas, jokia graži, didinga idėja ilgai negyvena, nes ji nesikartoja, tai reiškiniai, kurie suranda save išreikšti forma, gyvena šviesmečius ir nueina tolyn, gilyn nuo mūsų. Ir nieko nuostabaus, tai dėsninga ir natūralu.

Vienintelis, kas daro idėją, didelį džiaugsmą ar tikrą grožį amžinu, tai kūryba, menas, dailė. Išorės atsispindėjimas žmogaus, kūrėjo sieloje. Vienas dalykas „gera daryti“, o visai kitas „gera daryti“ sukurti, išreikšti mene talentingai – tai genialu.

Gamta mums reikalinga tik kaip mokytojas, pradžia, nes vėliau jau kūrybos procese mes susirandam savo išraiškos priemones, daug stipresnes už gamtą, jos reiškinius, gaivalą. Kūrybos aistra yra pati stipriausia jėga gamtoje ir žmoguje.

3.IX.66 Šeš. Atsikėliau anksti ir išėjau lieti akvarelę. Pabandžiau didesnę popieriaus lapą apvaldyti. Sunku... painu. Vakare pradėjau aliejumi etiudą. Daug piešiau flomasteriu. Nepratęs juo dirbti. Man norisi kaip tai plačiau užsimoti, o čia siauras štrichas ir gana. Bet bandysiu įgusti.

Bandau kol kas gana įprastai etiuduoti, prie tapybos sunku grįžti, ir būtinai galvosiu... matysime.

4.IX.66 Sekm. Anksti rytelio išėjau į mišką pagrybauti. Gaivus rytas. Neapsakomai švelnus oras. Taip ir žiūrėk, kad nepasikartum voratinkliuose.

Močiutė. Dailininko uošvės Lauciuvienės portretas. 1969. Drobė, aliejus; 72 × 92.
LNDM, T-1153

Miško ramybė – nuostabus reiškinys. Čia štai aukštai medyje su rimitimi specialisto beldžiasi geniukas. Prazvimbė kieno tai nelaiku išbaidyta mieguista musia. Užpakaly manęs trakštelėjo sausos žolės keras, stiebelis, ant kurio kabina savo tinklo galą voras. Voratinkliai visur. Pasielčiau grybo skinti – susipyniau į voratinklius, eini per krūmus – įstrigai į saulės nuzalatytas raras, deimantais papuoštą voratinklį; įsigudravojo net be krūmo, vietoje ant oro kabinti savo pražūtingą tinklą medžiotojas – voras.

Labai myliu miško karalystę. Kiek daug dabar raudonųjų musmirių ir kaip jos dabina mišką, kaip jautriai man jos primena mano jaunas dienas. Aš dabar jų nespardau, tegul gyvena kaip graži ryški raudona spalva.

Grybų radau, ir ypatingai linksma, nes nemažai radau rudmėsių. Na ir padarysiu sau bolių, parsinešęs namo. Ir pagalvoki, didelės rudmėsės ir visai sveikos. O šiandien mamytė parnešė sviesto, tai bus puiku. Aš skaitau, kad pievų grybai, o ypač rudmėsė, pats skaniausias grybas ant sviesto.

5.9.66 pirm. Po pietų pradėjau tapyti tėvelio (uošvio Antano Lauciaus) portretą. Daug suspėjau ir, rodos, neblogai gavosi. O, kad taip galėčiau padirbėti kokį mėnesį. Bandysiu dabar dirbt ir dirbt. Dabar arba niekad.

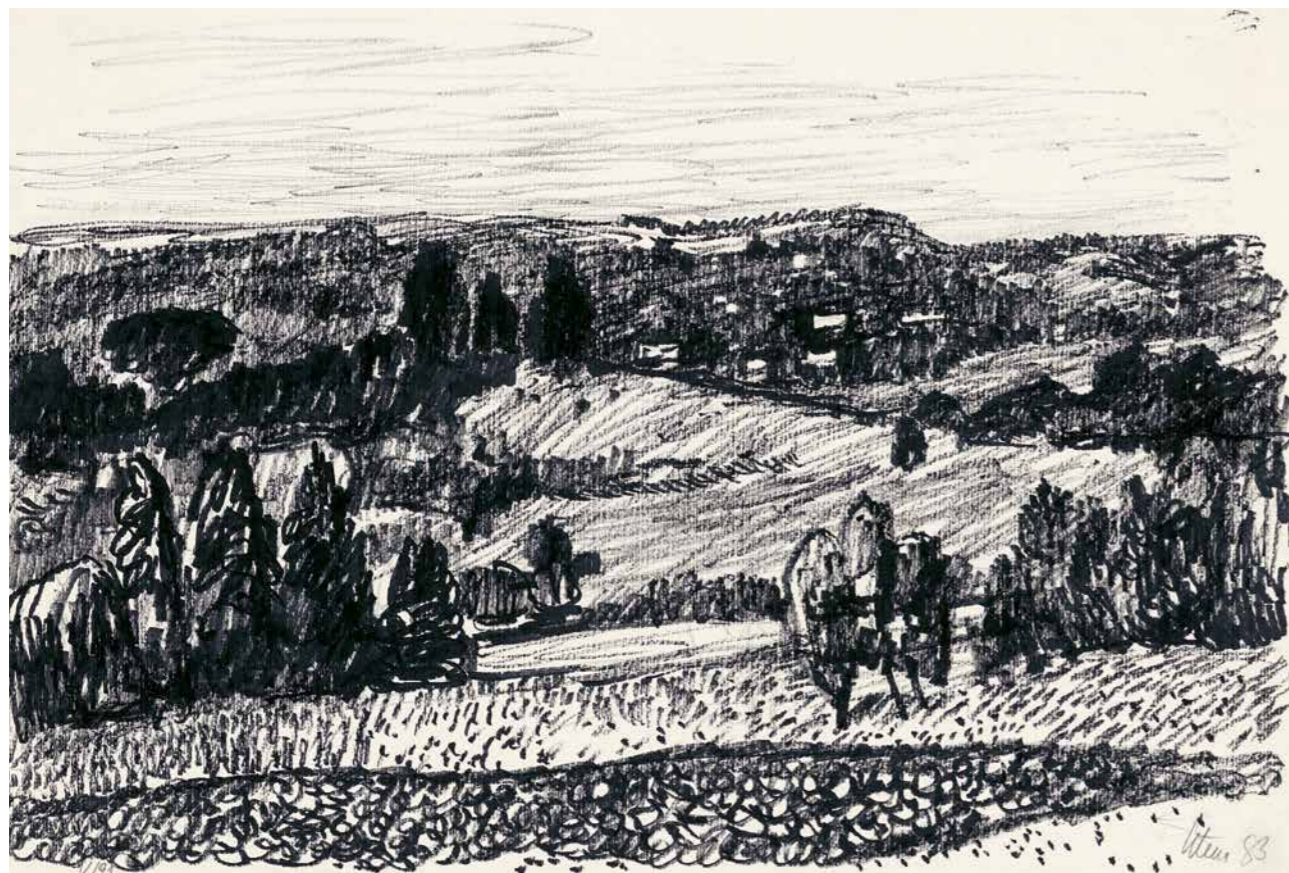
Vakare ilgai, jau temstant, vaikščiojom su tėveliu. Perrišom, perkilnojom karveles ir apnakvyndinom aveles. Laukuose pamačiau karves girdant. Puiku. Bandau komponuoti. Kaip gi anksčiau nedasiprotėta?! O, įdomu. Karvės geria iš lovio, o mergina – moteris, apsvilkusi raudona bliuskute ir juodu sijonėliu, su čebatais ant basų kojų, jas girdo iš kibiro, pilsto vandenį. Šalia stovi didelis bakas – jis kobalto mėlynas. Fone laukai, gubos, miškas ir dangus. Gražu, bandysiu užmesti.

17.9.66 Subata. Šiandien paskutinė diena Lungeliuose, reiks važiuoti į Vilnių. O visgi padirbėjau, truputį patapiu. Gi kaip dieviška tapyti. Stengtis kuo daugiau tapyti. Vakar skaičiau laikraštį, kad atvažiavo V. Vizgida iš Amerikos. Reik susitikti – įdomu jį matyti.

Vilnius, 1967.I.3 Ant. Visą dieną dirbau dirbtuvėje, o vakare, apie 17:30, išvažiavau į Lungelius. Pūga, drėbė sniegas, sūkuriai, kelias baisiai slidus. Atsargiai daviažiom iki Lungelių. Didžiausios krūvos suversta sniego aplink Lungelius. Vos išsikapsčiau prie namų.

Tėvelis laukė vienas. Ji išėjusi į pagrabą. Pamatęs mane apsidžiaugė. Aš ištraukiau konjako, užkandį ir gražiai paplepėjom, kol mama atėjo. Išėjau į lauką prieš miegą. Dangus toks tamsiai mėlynas, violetinis, žvaigždėmis nusagstytas. Gražumas neišpasakytas. Stovėjau iki sustipau.

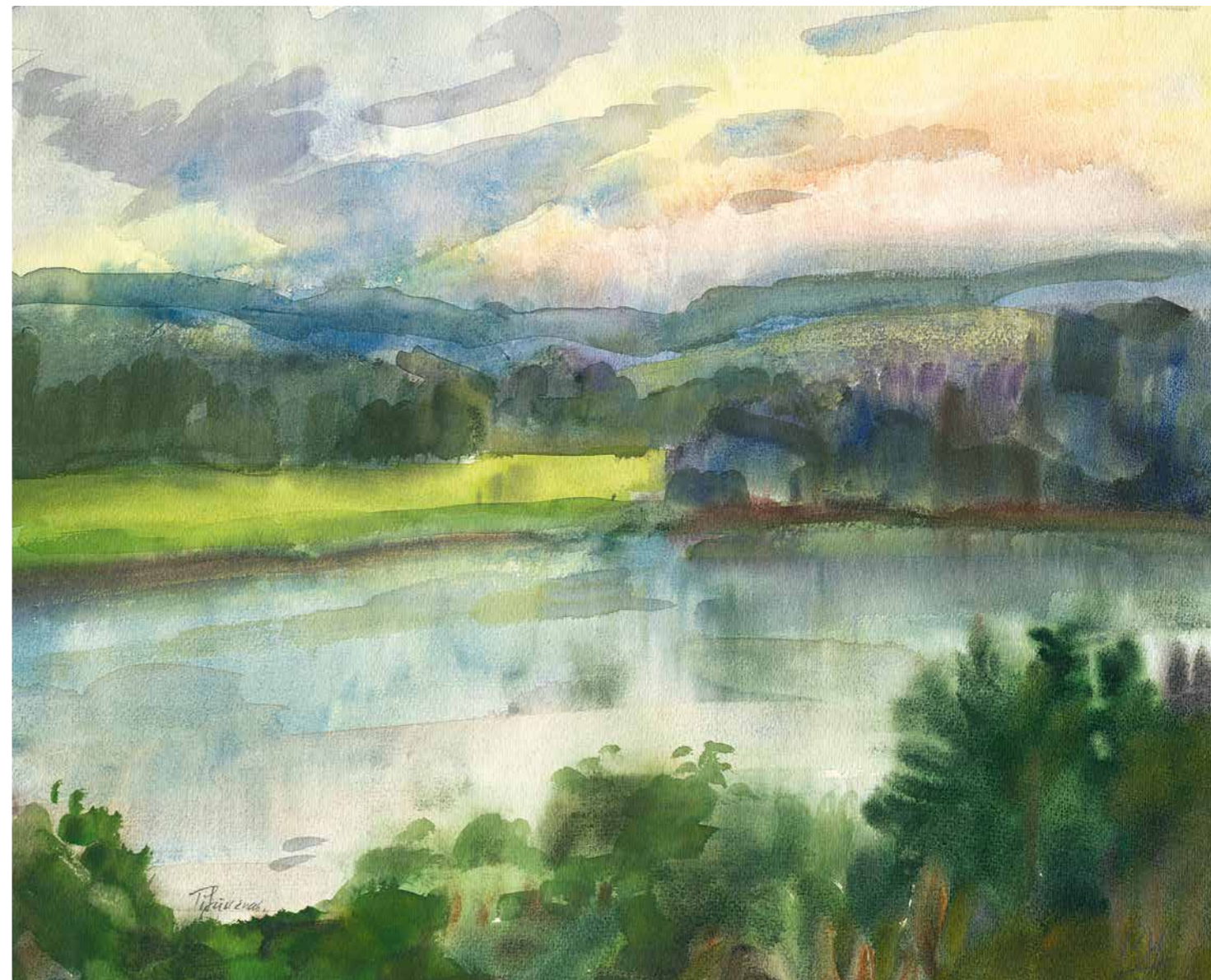
Penk. 6.10.67, Lungeliai. Tik atvažiavau į Lungelius ir vos užkandęs tuoj leidausi į miškus. Grybavau. Klaidžiojau, vaikščiojau. Kaip gera, širdis džiūgaujau, galėtų iš krūtinės išsokti. Visata auksu apsirėdė. Lapai byrėdami atsiveikininą kužda. Tokia pilnuma visame kame.

Utena. 1983. Popierius, flomasteris, 30 × 42.
GM

Šešt. 7.10.67. Lungeliai. Nuo ryto nutariau keliauti į Dusetas pėsčias. Išėjau apie 10 val... Ėjau vieškeliu, laikas nuo laiko išsukdamas iš jo į kraštus. Kokie gražūs toliai! Esu apstulbęs ir užsisvajojęs. Tapiau akimis, mąščiau. Kaip tai norisi kitaip, bet kaip, nežinau. Nedirbu, netaipau, tik svajoju ir gana. Mėlyni žalgani toliai. Rūkuose kuokštai krūmų driekiasi ir ten tarpakrūmiuose tyvuliuoja, kaip ežeriukai, vasarojaus laukai arba gelsvos lankos, apsėtos geltonais lubiniais ar kita kokia nors ryškia, spalvota žole.

Lungeliai, 1968.IV.13 <...> Šiandien „Didysis Šeštadienis“ – reikia kiaušinius dažyti. Nuo vaikystės tai nuostabus darbas. Atgyja atmintyje švelnūs vaikystės prisiminimai. Taip buvo man jaunam esant. Kuo toliau, tuo baisiau tampa žodis „prisimenu“. Nejaugi jau einam prie pabaigos. Aš dabar pradėdau justai baisų, nenumaldomą laiko bėgį. Jis kaip pasiutęs išgąsdintas žvėris bėga strimgalviais dieną ir naktį, per lygumas ir griovius, be perstojo bėga, bėga baisy galopu, vilkdamas mus paskui save, kur – tai nežinia, o žmogus velkamas galvoji: kur, kodėl, kam, dėl ko, tikslas, prasmė... o prieky špyga.

Tytuvėnai. Popierius, akvarelė. 45,5 × 57,5.
GM

1968.IV.14 Pirmiausiai užsiėmiau kaip reikiant kiaušinių dažymu. Suradau skudurus ir siūlą. Išviriau dažus pridėjęs svogūnų žievių. Gavosi stiprios koncentracijos geltonas skystis, o pas-kui kiekvieną kiaušinių apdėdavau žievėm ir aprišdavau skudurais ir tuomet šen bei ten užlaši-nęs vaško dėdavau į verdantį geltoną skystį. Spalvas keisdavau ir taip visaip gudravodamas štukavojau. Išviriau kumpį, paruošiau dešrą ir palingvicą, ir pagaliau viską sudėjau ant stalo ir pakviečiau sėstis. <...> Mušėm kiaušinius, gėrėm rislingą, juokavome, prisiminėme pernykštes Velykas ir iš tolimos praeities. Kiekvienam buvo linksma ir gera ant dūšios, todėl, kad lauke, mė-lynam toly danguj, švietė pavasario saulė. O laukuose gulėjo klodai balto sniego, o mėlynoj žyd-rynėj virpėjo vyturys, skėterėdamasis ir garsiai, garsiai giedodamas pavasario dainą.

Garavo prabudusi Žemė, raivėsi ir truputį stenėjo, lygino savo sunkiai įmigusį kūną, slegia-mą baltų purių sniego duknų.

Tolumose <...> liepsnojo oras. Ruseno miško melzgana juosta. Kalnais, kloniais, pakalnėm žygiavo jaunas pailsėjęs pavasaris, kaip pasakų princas, barstydamas pamiškėse žibutes ir kon-valijas, o drėgnose daubose geltonas purienas.

Visata kvėpėjo atgimimu.

Vakare buvo svečiai. Jaunas dailininkas, dabar dirbąs Dusetų vidurinėje mokykloje piešimo mokytoju, Raimondas Gapšys su žmonele Aldona, irgi mokytoja. Su juo susipažinau 14.III.68, būdamas mokykloje su paskaitomis. Buvau (jo) namuose. Jis baigė vidurinę dailės mokyklą Kau-ne. Gerai lieja akvarelę, neblogai piešia ir galvoja. Geras charakteris ir širdis. Nutariau jam pa-dėti. Čia jie turi vieną kambarėlį, drėgną ir vargingą. Dirbti jam nėra kur, už tai pasiūliau per-sikelti dirbti į Rokiškųje esančią Kultūros mokyklą. Jis sutiko ir štai grįžo iš Rokiškio sutvarkęs reikalus ir pasisuveičiaęs žmoniškai Aldonos tėviškėje.

31.VII.68 Lungeliai. Skaičiau Dž. Revaldą (kn. „Postimpresionizmas“), esu sužavėtas šiuo meno istoriku. Gerai, kad ją skaitau čia, Lungeliuose, kur ruošiuosi dirbti. Dabar nutariau pa-dirbėti aliejum. Atsigabenau drobes, kartoną, rėmus ir dėžes.

Lungeliai, 2 rugpj. 68. Nuo ryto jau susitvarkiau. Šiandien pradėdau darbą aliejumi. Motyvą dar vakar išsirinkau eidamas iš miško. Mane kankina tai, kad aš neturiu jokios sistemos, tikslo, o tapau šiaip sau, kaip papuola. Natūros santykius tone, spalvoje, šviesoje pagaunu su reikiama nuotaika, bet jau laikas pradėti atidenginėti tai, kas many nuo seno tūno ir nėra dar prasisklei-dę, kaip krūmai mano šafranai. Nežydi ir gana.

<...> Išėjau į pamiškę. Pasistačiau skėtį ir viską išsidėstęs pradėjau komponuoti ir piešti. Kažin ko aš negalėjau tikėtis iš šio motyvo, o ir iš pirmo darbo, bet skaitau, jog susidorojau ge-rai. Išėjo peizažas su didele vietos fizionomija, charakteriu ir panašumu. Techniškai irgi pada-riau su mokėjimu ir gražiai suvedžiau.

Lungeliai, 4 rugpjūčio 1968 sekm. 12'06 išvažiavau į Dusetas. Susiradau vakar pasirinktą motyvą ir pradėjau darbą. Kepino Saulė, nuo ežero (Sartų) pūtė smarkokas šiaurys. Kentėjau. Dirbau intensyviai ir kai baigiau darbą pastebėjau, jog tapiau su juodais akiniais. Cha, cha, cha; bravo bravissimo. Bet kokia intensyvi stipri tapyba gavosi. Įdomu. Reiks kitą sykį sąmoningai pabandyti. Tapiau paprastai, tikriau pasakius, spalvomis piešiau, ir tiek. Ypatingų uždavinių kol kas nestaciau sau, neieškau ko tai tokio. Tas viskas atsiras vėliau. Svarbu tapyti, tapyti, ta-pyti daug, dažnai, kasdien ir iš gamtos. Iš gamtos tapyba prie blogo neveda.

Baigęs pradėjau kitą. Dirbau žaibiškai. Ėjo paežere dvi mergaitės. Viena ultramarino megz-tuku, o kita kraplako su baltos spalvos suknele. Ir taip jos tiko tam takelyje. Jos priėjo prie manęs ir susėdė į laivelį šnekučiavosi, o man baigiant darbą, kaip man prašant, vėl išlipo iš laivo ir lei-dosi tuo pačiu takeliu. Aš nieko nelaukęs ėmiau ir įtapiau. Ir ką gi, gavosi gražu, jų tik betrukio. Ir taip šiandien padariau du didokus etiudus, ir gana vykusius. Malonu buvo taip per dieną dirbti ir dirbti. Bandysiu atsigauti. O dabar prie Revaldo. Skaitau apie Van Gogo mirtį.

Lungeliai, 1968.VIII.11, sekm. Aš noriu čia sukurti mažų graviūrų ciklą.

Baigiau skaityti Džoną Revaldą. Labai, labai patiko.

Antrad. 1969.IV.22, Lungeliai. 8⁵ išvažiavau iš Vilniaus. Autobuse kažkodėl snaudžiau. Nuotaika prislėgta. Labai kosu, net nepatogu prieš keleivius. Šalta, baisiai šalta.

Va Paberžė, Giedraičiai... Pažliugę laukai, mėlynais toliais keliauja koks tai šviesus spindu-lys. Persikošia per pilkus nuogus krūmokšnius ir paskęsta vandens klanuose, sietuose, ravuose. Viskas taip falšyvai priglostyta, šalta ir drėgna. Per autobuso plyšius skverbiasi aštrus, nemalonus vėjas, o po kojomis šilta. Nuo motoro atidirbtos dujos taip nuodija, kad neįmanoma sėdėti, alsuoti, galva kaip girtam plyšta.

Molėtai, kiek čia prisiminimų, daug kartų buvota. Nenoriu prisiminti blogo. Ale aš dabar pagalvojau, koks aš stiprus žmogus, juk tikrai mažiausiai gyvenu prisiminimais apie bloga, ne-malonu, bjauru. Na, ir kam tuo gyventi, kam, kuriems galams atgaivinti šlykštynę. Nereikia!

Molėtai – ežerų gražuolių kraštas. Jie dar mieguisti, raivosi išpampę, nesavi, netikri. Kran-tai ne jų, šen bei ten dar voliojasi į žemę įgrimzdę, apsnigtas ledo gabalas, paskendę didoki me-džiai, kurie tikrumoje žymiai toliau nuo kranto turėtų būti. Ant kalno riogso tolumoje susigūžę keletas kaimovietės grytelių, atokiau nuo jų susikūpinusi pirtelė, tiek malonumų teikianti žmo-geliams jų iškūrenus. Pakeli akis į pilką, miglotą verkšlenantį dangų, ir, rodos, visas jis toks di-delis į tavo, žmogeli, mažą dūšią nusėdo, kaip debesėlis kad nusėda pelkėse ir tampa ežeru sida-briniu. Kokie man gražūs dideli ir nedidukai, begulį suversti krūvoje akmenys lietuviškų laukų. Ir ne veltui aš per savo paskaitas bardavau vietos gyventojus ir vietos valdžią už tai, kad jie ši mūsų gamtos papuošalą atiduoda melioratorių ir likimo valiai. O nereikia to daryti. Akmuo – didelis liudininkas tolimos ir žilos praeities kiekvieno krašto. Jie gi neauga sėjami, ir naikinti juos reikia apdairiai, atsargiai, su pagarba reikia juos palikti, tegu jie puošia mūsų gamtą, kaip merginų kaklą baltą gintariniai karoliai.

Rieda mašina, krato ritmingai. Žmonės susispaudę, sunkiai dūsuoja nuo šlykštaus atidirbtų dujų kvapo – smarvės, tikriau. Sustojimas, ir vienas kitas pasikeičia, keleiviai vieni išlipa, o kiti įsėda, kad toliau keliauti. Ir kokių tik žmonių nepamatai. Seni ir jauni, sveiki ir nesveiki, gražūs ir nedailūs, mandagūs ir akiplėšos – visko būna, tenka pamatyti pakelėse daug neregėto, įdomaus, priverčiančio susimąstyti, naują pastebėti, pajauti. Man gražūs seni ir žavingi jauni žmonės. Jaunystė be galo trumpa, liauna, trapi.

Pagaliau Utena. Sustojame. Išlipam. Bufetas uždarytas, spaudos kioskas neveikia.

Kaip suprasti miesto charakterį, būdą, jo fizionomiją, o visa tai yra. Na, ir dar viena svarbi problema, tai žmonių poveikis į miesto veido, charakterio, specifikos savitumus. Miestas panašus į namą, kuriame gyvena žmonės, miestas panašus į butą, kuriame gyvena žmogus. Ir kartais, jeigu kuriame mieste tau blogą įspūdį padarė žmonės, tai dažnai iš tokių panašių pozicijų ir nuotaikos žiūri ir į miesto specifiką. Keista? Taip visgi yra. Man Utenoje nieko blogo nenutiko, atvirkščiai, esu čia visada gana gerai priimamas, bet vis vien Utena yra koks tai šaltas, nejaukus, panašus į namą su atlapotom durimis ir langais, per kuriuos vėjas švilpia. Kodėl? O kiek pavaziavus už Utenos peizažas, balos, kalnai ir kloniai, padabinti medeliais, ežerai ir Alaušas gražuolis, kaimynystėje Daugailiai, toliau Taurapolis ir Tauragnų ežeras – ir koks grožis gimta akyse, kokia nuostaba gaivalo, kaip gera ant širdies, matant gamtą, nepertvarkytą žmogaus, koks retas jausmas užlieja visą tavo esybę, kai regi primityvo elementus, kai juose apčiuopi tą pačią aplinką, kurioje .gyveno mūsų prapрабоčiai kailiniuoti. Bet tai ne gamtos veido grožis, o mummyse įgriuvęs įspūdis sužadina ir gimdo kitą jausmą – grožio jausmą, susidariusį iš estetinio požiūrio.

Tegul ir nežinau, ką darau, vis vien aš pasąmonėje kuriu, aš kūrėjas-interpretatorius, sugebąs ne tik vaizduoti, kas yra, bet ir išsireikšti, kaip man atrodo.

Nesu visą Utenos rajoną aplandžiojęs, bet tą, ką mačiau – įstabu, miela, brangu.

Važiuoju pro šalį Alaušo. Jis dėbelėjo į mane didele savo pilkai melzgana, mieguista akim. Pasiunčiau jam vyrišką mostą ir pažadėjau jį aplankyti šiemet.

Daugailiai su savo perlu – piliakalniu ir apšiurusia bažnyčia. Ir posūkis į kairę, į Antalieptę. Žemai boluoja balta gulbė – bažnyčia, čiurlena nedidukė, neplati ir negili, bet bistra, labai gražiais krantais Šventoji. Čia gyvena netoli Suntučiuose Adalpas Lapienis. Jis kolūkio kalvis dabar, o pradžioje turėjo būti lakūnu, bet užėjo karas... ir viskas, kaip daugeliui mūsų, buvo likimo siūlyta viena, o gavosi visai kita profesija. Mielas žmogus, linksmas, mylėjo, turi 6 vaikus, bet nelaimingas ir dabar jau nusivalkiojęs, o dar neturi šešiasdešimt metų. Gaila! O koks skirtumas. Kas tai yra vargas ir kančios? Ar jos duoda ką nors tokio efektingo asmenybės charakteriui? Nežinau, nes nestačiau taip klausimo ir neturiu atsakymo. Pats kilęs iš vargo, skurdo, kančių ir vienumos, ar man išėjo į naudą? Nežinau. Greičiau, ne. Tiek to.

Lubinai. 1984. Kartonas, aliejus; 73,5 × 92.
GM

Dusetų gamtovaizdis. 1962. Drobė, aliejus; 49,5 × 66.

LNDM, T-13520

Štai Dusetos, ir aš namie <...>. Kaip čia miela, gera man, kaip čia gražu, sava. Viskas pilka. Smuikuoja pašėlusios tomos. Danguje gausybė vyturių alasija, ir taip linksmai ir skardžiai, kad, rodos, krištolas dūšion liejasi. Tik, gaila, lietūs ir baisūs vėjai neduoda nei nurimt, nei sušilt, nei sapnuoti, nei pasikalbėti dviem susitikus tolimam pilkam lauke.

Lungeliai, 69.V.24 Šešt. Gamta atgimsta. Jauna, gležna, liaunutė, vos ant kojų stojasi – bunda. Einu aš vos lytėdamas Žemę. Gamta atbunda po gilaus miego. Atbunda, išskleisdama iš savęs aromatų ir garsų simfoniją. Genijau, prabusk, užgimk ir Tu. Toli gražu dar ne viskas žmogaus dūšioj atsispindėjo. Ne, oi ne viskas. Nei naktų glūduma ir sapnų klejonės, nei žvaigždėto dangaus paslaptys, nei žaibų raštai, nei Perkūno garso kalba, nei dienos blaivumas, Saulės akinanti Šviesa ir Šiluma, nei ežerų gilumos niūrūs ir kartu žavūs mėlyni gyliai. Genijau, prabusk, užgimk, ir Tu pamatysi tai, ko menas iki Tavęs nematė, nenugirdo, nepajautė. Gamta – tai paslaptys niekieno, niekad dar nenugirstos, nepamatytos, neatspėtos, nepergyventos. Viskas čia yra stebuklas vienas – gyvybė! Jausti, džiaugtis atgimstančia gyvybe, alsuoti jos nepakartojamu ritmu, meilės gaivalu yra paslaptinas stebuklas.

Gamta moko – prie nieko neprisiliesk, Žmogau. Neik per arti – bus tragedija! Skausmas – tai paslapties perspėjimas. O kokia nelaimė būtų, jeigu mes nejaustumėm skausmo. Mes gi viską aplinkui save auginam, kad paskui žudyti.

Einu aš Žeme vos lytėdamas ją, o vis gi aš mindau. Koks baisus žodis – „mindžioti“. Nejaugi toks nelaimingas atributas žmogaus kojos, kad jos simbolizuoja „pažeminimą“, „mindžiojimą“, „paniekinimą“. Ką gi, gamtoje nėra nei šių žodžių, nei šių sąvokų. Jas išrado pats žmogus, kad galėtų save niekinti ir tuo pačiu „Didžiojo žmogaus“ prasmę pabrėžti.

Lungeliai, 69.V.25 Mano senam name, ypač atėjus vakarui, darosi nuostabiai ir neįtikėtina miela, malonu, ramu. Tokia dieviška ramybė ir tyluma, tokia nelaukta laisvė ir betarpiškumo dvasia, kad aš nesuspėju net pasidžiaugti, viskas manyje skuba persitvarkyti, išsivalyti, pasiiliuosuoti. Aš darasi panašus į sliieką lietingą subatvakarį, kuomet jis, niekieno neiškastas, pats išdrįsta išsiliuosuoti ir abiem galais pamatyti, pajauti erdvę, orą, dangų.

Taigi, stebuklingas, nelauktas grožis! Aš gyvenu Lungeliuose sename sename name, seno namo seniausiam kambary, kur lubos ir sienos nuo rūko, dūmų, kirvarpų karčiai-rūgščių kvapu kvepia pajuodusios, kur vidurvasary, kuomet nuo šilumos viskas skyla, o čia drėgna, kaip rūsy. O vis vien man čia miela, malonu tūnoti kaip senai rauplėtai rupūžei po apkerpėjusiu drėgnu akmeniu užžėlusioj ajerais baloj.

Čia mano dūšia laisva, aš čia gyvenu, juntu, matau, čia gimsta mano mintys, sirpsta mano jausmai, vaidenasi netikėtos vizijos.

Lungeliai, 70.X.16 <...> atšalo orai, rūkas, mi-
gla virš žemumų. Dangus vienodas, pilkai nuobodus.
Kada niekada prasigrėžusi skylutę žvilgteli saulė
bailiai iš debesų tirštų ir vėl prasmenga dangaus ba-
loje. Aplink dega, tikriau, baigia degti didysis Visatos
gaisras. Lapija parudo, nupliko medžių šakos ir lyg
suanglėjusiom, sunkiom, pajuodusiom, drėgnom ša-
kom remiasi į debesuotą dangų, rodos, bijodami par-
griūti. Vėjai laksto padangėmis, šliaužioja pažemiu,
kedena medžius, purtindami paskutinius lapelius. O
tie vinguriuodami, sketeriodamiesi žaismingai lei-
džiasi į žemę. Tai jų paskutinis žaismas, valiūkaujant
vėjapalaikiui šelmiui.

<...> Išėjau į lauką lieti akvarelių. Padariau 4
darbus. Sunku judėti, nepatogu dirbti, nes šalta,
nedžiūsta, blogai liejasi, nepagaunu spalvinių
sąskambių, ko tai trūksta mano akvarelėms. Reikės
daugiau, dažniau dirbti. Aplamai reikia įsitraukti į
darbą pastoviau.

Stabulunkiai. 1979 10.
Popierius, tušas; 29,5 × 42.
GM

Lungelių giesmės

Oi, koks švelnumas virpesių saulėlydžiui artėjant!
Tarpe dangaus ir Žemės harmonijos dėsniai pakito.
Kitaip ji sujudėjo ir iškilmingai į mano dūšią įsiliejo,
O ten geltona šventė sulieprojo mėlynam dangui.

Ružavam ryte prabudęs miglotą praeitį palydžiu
Saldžių sapnų akordais netikėtais; spalvų
Nelauktais sąlyčiais. Prisiminimuose
Atgimsta nuaustų ornamentų grožybės.

Subrendo, susiklostė rudenio darna ir per
geltoną lapą saulė žiūri į pasaulį mėlyną,
O aukso potvynis užlieja amžiną Visatą,
O aš pilku debesėlio laiveliu padangėmis lekiu.

Pirm.9.10.67, Lungeliai

Kai būnu padangėse Lungelių,
Kas vakarą kalbuosi su Žvaigžde vakarine.
Matau Tave, žvaigždele, balzganą.
Žaviuosi Tavo mažų akycių virpesiu.
Ir puolu veidu į žalią rasotą okeaną,
Ir plaukiu, plaukiu per dangaus beribę,
Kad priartėti prie tavų valdų,
Ir vėl pasiilgstu žemės kvapo mielo,
Ir grįžęs pakeliu akis ir vėl regiu tave
Drėgnam dangaus lange didingam.
Ir galvoju, kuriam iš mudviejų priklauso
Lungelių žvaigždė vakarinė žalgana,
Ar man, ar tau, mėnuli baltaveidi?

Lungeliai 70.X.16

xxx

Kaip senos pilys,
Į dangų inkrustuotos,
Apšepusios samanom,
Žilos, trūnijančios.

Pro properšas šviečia
Saulėlydžio kruvinos akys.
Tai ne senos pilys,
O Zarasų krašto miškai
Nuo kalnų į pakalnes
Bėga, tai plaukia liūnas.
Juo vejasi krūmai
Kaip kovingi kareivių pulkai.
Aplinkui, kur tik nemesi akim,
It jūra smaragdo banguoja.
Pilyse – miškuose ainių aidas gyvena,
Kvatojasi, džiaugiasi, stena,
Žilos praeities čia šešėliai vaidenas.
Tarp jų šen bei ten ežerai žydraakiai,
Sklidini paslaptinių legendų, dainų ir sakmių.

xxx

Per visą žalią vasarą kaip sapne braidžiau
Aš basakojis, taškydamas stiklinę rasą pamiškėje,
Užtėkšdamas lig pat dangaus,
Užtėkšdamas lig pat mėnulio,
Staugiančio šunim rudu senoj tarpuvartėje.
Atėjo trumpi vakarai,
Dryžiais išdažė smėlius mėlynai,
Atūžė vėjai keturi, viesulai šalti,
Ir susipyko čia po mano liepa
Dėl debesėlio palšo, paklydusio naktį.
Atbudo sidabrinis rytas
Ir nuplaukė geltonų pievų mariom
Į tolimojo miško mėlynuosius rūmus.
Pakibo saulė debesų,
Po mano kojom šnarėjo auksinių liepų audinys.
Per visą žalią vasarą braidžiau aš basas
Basas į pačias plačias padanges pakilau.
Ir į žemę galvą panarinęs akimis skaičiau
Ant pievų, balų ir miškų pabertą baltą rasą.

Lungeliai 70.X.17

xxx

Saulėleidis aštrių almazo spindulių
Įlaužė pamiškėj trobelės langą,
Kur užuomarša su prigludusiais
Šikšnosparniais gyvena.
Suikė pelėda šiaurės geltoną giesmę
Stelmužės qžuolo stuobry,
Išgąsdino pelytę pilką.
Ir pats pavargęs, nusibaigęs
Suklupo ant plūktos aslos
Prie pat užrakusio peželio.

Lungeliai 70.X.18

Pempė

Parskrido balų karalienė
Su juodu kuodu,
Su bronzos karūna.
Sveiki gyvi – gyvi kyvi,
Sveikina pasiilgus,
Pargrįžus iš tolimų kraštų.
Ten dangus skaidrus kaip krištolas,
O vandeny žuvytės, žiburiai,
Krykštauja ir laisvėj valiūkauja.
Mačiau gausybę smėlio ir vėjų neramių,
Daugybę miestų, degančių naktį,
Mačiau mėnulio aštrią briauną,
Bet pasiilgau Lietuvos, mažytės ir ramios,
Ir balų karalystės paslaptingos,
Gležnų gėlyčių, aštriųjų viksvų,
Kimsynų muzikos mielos,
Mažyčių vabalėlių ir uogų mėlynų.
Atskrido balų karalienė.
Atsimušė sparnais į žydrą dangų,
Iškriejo į pavasarį ankstyvą,
Į ryto drėgmę ūkanotą,
Ir sveikina mus linksmi
Skardžiu balsu:
Sveik gyvi – gyvi kyvi
Aš pargrįžau, aš jūsų balų karalienė.

Utenos kalvos. 1983.
Drobė, aliejus, 100 × 220.
Utenos pašto skyrius

Boleslovą traukė romantiški tolių vaizdai, kurių jis rasdavo ne tik apie Dusetas, bet ir Aukštadario aukštumose, ir Utenos apylinkėse, kur lankydavosi sūnaus uošvijoje. Utenos panorama išskleista ir vienoje didžiausių dailininko drobių (200 × 100 cm), nutapytoje Utenos pašto rūmams 1984 m.

Credo

75.V.13 Dirbtuvė. Aš labai mylėjau viską, kas po mano Saule man buvo matoma ir pažįstama. Bjaurus (bet tenka vartoti) išsireiškimas „mylėjo gyvenimą“. Ką reiškia: „gyvenimas“? Tiek to. Žinau, jog veikiau savotiškai mylėjau gyvybę ir gyvenimą. Mylėjau, dažnai apsvaigdamas nuo jausmo, ką gražaus pamatęs gamtoje. O gamtoje tiek ištobumo, grožio, tiek žavesio, paslaptingumo, kero. Būdavo, užvaldo noras žaisti arba gilus netikėtas liūdesys.

Dievas man buvo pačioj gamtos paslapy. Bet mano dievas neturėjo rūstaus veido, griežtumo, valios, noro valdyti, drybsoti vienam sočiam, persiėdusiam ant kitų ir virš kitų. Mano dievu žemėje buvo geras, doras, kuklus žmogus, kuris yra gero išikūnijimas kaimynystėje gyvenant. Ir aš nesimeldžiau, bet labai stipriai mylėjau „Žmogaus genijų – kūrėjų“. Ir kažkodėl norėjau, kad būtina būtų tikrai geru.

Boleslovas Motuza dirbtuvėje. 1989 08 07.
Mečislovo Šilinsko nuotr. Viena paskutinių dailininko nuotraukų.

Aš tiek jautulingas buvau, kad savo klaidų „savo nenaudai“, neįaučiau, nieko nesibijojau. Jausdavau nuo pat jaunos jaunystės didelį potraukį ir poreikį rašyti, piešti, žodžiu, kaip tą savo jautulingumą kokia tai forma išlieti. Ir visada kažkas mane nuskriausdavo. Kas ir kam? Nežinau. Taip liko ligi šiol.

Dabar aš daug ką supratau. Aš gyvenau žabalas, gyvenau – skaičiau lyg kokią poemą. Mano gyvenimas nebuvo panašus į kitų. Jis buvo ne toks, o toli gražu ne toks kaip kitų. Jų gyvenimas buvo kitaip sudarytas, kitaip planuotas, kitokių tikslų siekė, kitkas viliojo, kitokios viltys šmėkščiojo prieš akis ir panosėje, dėl ko kito praktikas varvėjo.

Jie, žmonės, buvo blaivūs ir grūmėsi, pešėsi, kovojo, mirė ir laimėdavo vieni, į prarają nušlavę kitus. Įniršę, išprotėję riejos, mušėsi dėl to, kas mane mažiausiai domino. Aš skaičiau, kad visa tai, dėl ko gyvenime žmonės pešasi, yra žiauriai, klaidingai klaidinga.

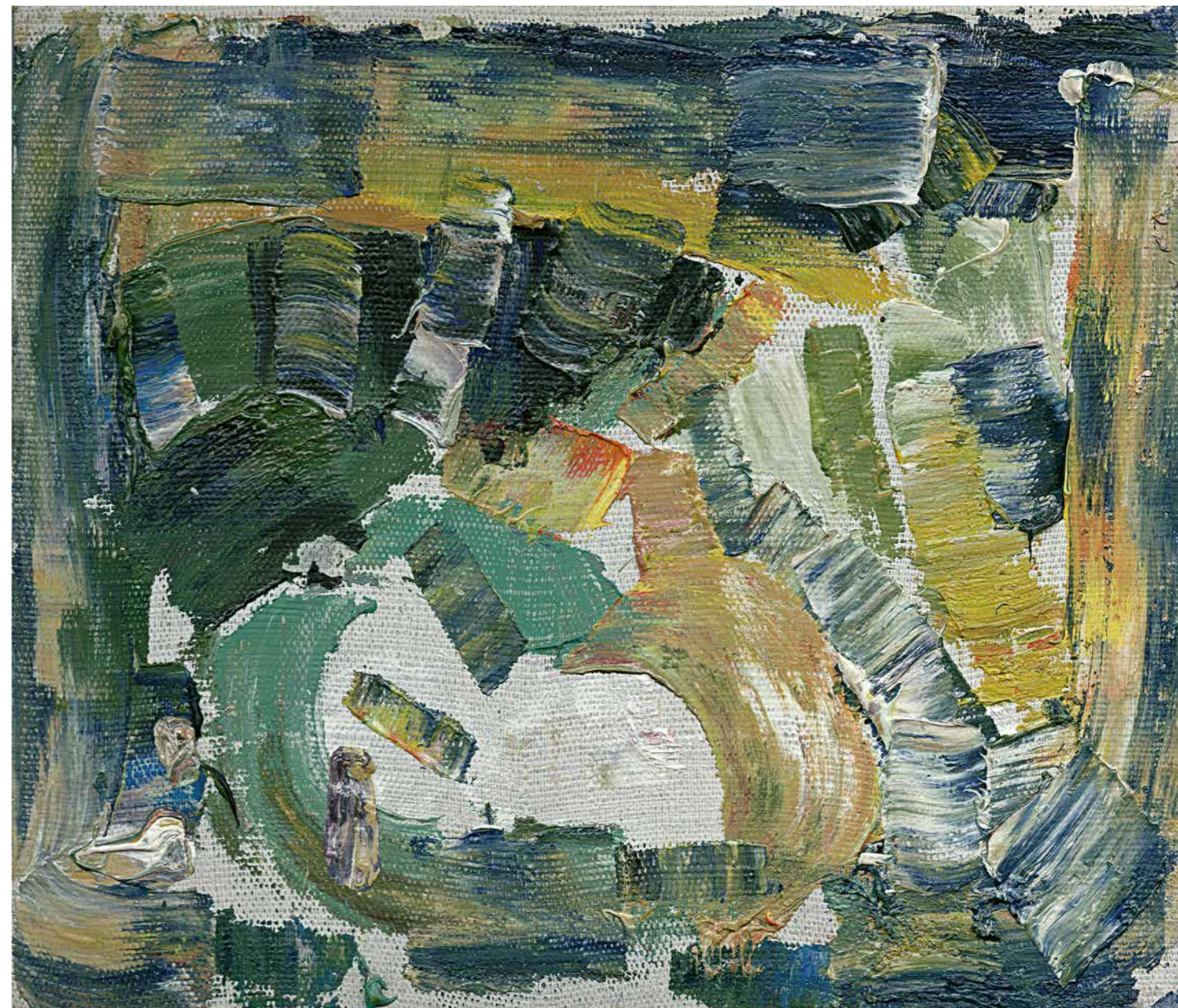
Bet kaip buvo galima apie tai pasakyti jiems?! Kilo dilema! Gimdžiau mirtiną klaidą.

Jie pešėsi, kad turėtų turto, o turtas – tai prasmingas noras ir geidulys turėti valdžią. Turėti valdžią, kurios pagalba galima būtų ką tik panorėti daryti. Daryti tai, kad iškiltum, kad sėstum ant kitų sprando ir smaugtum visą aplinką su pagalba pavaldžių ir save panašių. Va, kur tragedija!

<...> Pasiklydau, nuklydau, su klaida, kaip baisia niekad neužgyjančia pūliuojančia žaizda širdy ir visame kūne...

*Likime, tu pažadėjai kelią man?
Nebijok, aš be priekaišto klausiu.
Taip, kelias prieš mane kaip baisi
Šalta dalgė prieš pievą rasotą.
Ir, likime, aš einu tuo tavo
Nubrėžtu keliu į nežinomą toli.
Nežinomą?
Oi, kaip būtų neįdomu, dargi nuobodu,
Kad eitum keliu kaip pas save namo.
Nūdna ir liūdna, ir blaškomas vėjo,
Pakelės vėjo dulkėto eitum tu
Kaip įpratęs, kaip girtas, nuvargęs
Į žabalą gryčių belangę namo.
Kelias prieš mane, baisus kelias,
Jis panašus į kiaulės pilvą,
Perpjautą ruožu raudonu,
Be gailėsčio spokso prieš
Žmones ir dangų, ir naktį.
Ačiū, likime, už skirtą man kelią.
Sunkus jis man? Taip, bet jis mano.*

72.VII.11

Abstrakti kompozicija. Apie 1980.
Kartonas, drobė, aliejus. 26,3 × 22.
LNDM, T-11529

BOLESLOVO MOTUZOS DRAMOS IR ODISĖJOS

Dailėtyrininkė Vaidilutė Brazauskaitė-Lupeikienė

Menininkų kūrybinis palikimas būna gyvas tol, kol apie juos rašoma, publikuojami jų kūriniai, rengiamos parodos, leidžiamos knygos, priartinančios jų palikimą prie dabarties.

Saugyklose ar asmeninėse kolekcijose saugomi kūriniai, dokumentai, literatūriniai archyvai yra tik nebylus inventorių, kol prie jų neprisiliečia kūrybinio palikimo aktualinimu, analize, publikavimu suinteresuoti žmonės.

Pasitaikius retai progai susipažinti su dramatiško likimo dailininko Boleslovo Motuzos dienoraščių tekstais, tuos tekstus kontekstualizuojančiais jo sūnaus komentarais ir menininko gausiu kūrybiniu palikimu kyla tikra minčių audra, o norą analizuoti, vertinti dailininko kūrybą, tapybos darbus, piešinius ir įvairius jo sukurtus ir išsaugotus artefaktus nustelbia kitos mintys ir emocijos. Juk susiduriama su išskirtiniais autentiškais liudijimais ir unikalia biografija: dailininkas, kūrėjas, patikėjęs netikrais idėjos draugais, o gal ir nelemtai susiklosčius aplinkybėms daug anksčiau nei kiti lietuviai pakliuvo į sovietinių gulagų golgotas ir tortū-

ras. Jis buvo gniuždytas, kankintas, marintas, tačiau išliko ne tik žmogumi, bet ir kūrėju, kuris nusipelno išsamaus pristatymo. Jo kūrybą verta aktualizuoti ir dabar, kai itin gausu memuaristikos, prisiminimų grįstų leidinių bei tyrinėjimų.

Boleslovo Motuzos dienoraščiai, kūriniai, sukurti lageriuose, mažytėje nešildomoje pagalbinėje patalpoje su mažu langeliu, kone tikroje kalėjimo celėje – unikalus dailininko liudijimas, materialus tokios būties palikimas, autentiškas dokumentas, pasakojantis, kokių fizinių ir dvasinių kančių patyrė menininkas, pakliuvęs į svetimų ideologinių ir smurtinių sistemų, baudžiančių „už nieką“, gniaužtus.

Yra tekę skaityti daug knygų: memuarų, beletristikos, mokslinių studijų, aprašančių ir analizuojančių lagerių bei tremties baisumus, kančias ir buitį. Skaičiau Lietuvoje išleisto Aleksandro Solženicyno „Gulago archipelago“ tomus, lietuvių sudarytas ar parašytas knygas: „Sibiro Alma Mater“, „Tremtinės Onos istorija“, „Lietuviai Kolymos Gulago lageriuose“, „Stefanijos Ladigienės tremties liudijimai“, „Tremties vaikai“ (iš

keturių knygų serijos „Lapteviečių prisiminimai“), visai neseniai – tikrą literatūrinį trilerį primenančią Sigutės Smetonaitės prisiminimų knygą „Pabėgimas iš Taljanų“. Esu skaičiusi daug epizodų iš ištremtų ar įkalintų rašytojų, leidėjų, poetų biografijų, bet dailininko liudijimo iki šiol nebuvo tekę sutikti, todėl tai yra ypač aktualūs dokumentai. Juo labiau kad išlikę ir gulaguose sukurti B. Motuzos tapybos darbai, piešiniai, mediniai rankdarbiai (dėžutės, miniatiūrų rėmeliai), kuriuos pavyko parsivežti į Lietuvą. Jie yra ne tik įkalinto menininko kūrybos liudytojai, bet ir tikros relikvijos, sugėrusios kančią ir širdgėlą, dvasinio tapsmo akimirkas. Relikvijos, ne vien atskleidžiančios kūrėjo talentą, bet ir įrodančios, kad tik kūryba, jos kontempliacija gali padėti menininkui išlikti, išgyventi dvasiškai ir fiziškai, nenužmogėti, siekti tobulėti ir nepasiduoti žlugdančiai lagerio rutinai.

Boleslovo Motuzos kūrinius, sukurtus Uchtos ir Pečioros (Komija) lageriuose, reikia vertinti ne tik kaip atskirą menininko tapsmo etapą, bet ir kaip neapsakomai vertingą liudijimą, kaip dailininko, kūrėjo archyvą, dokumentiškai atskleidžiantį ir daugelio įkalintųjų lietuvių likimus.

Boleslovas Motuza kūrybingumu, jautrumu aplinkai bei gamtai buvo apdovanotas nuo gimimo, nors ir užaugo nepriteklių kamuojamoje paprastoje šeimoje toli nuo kultūrinių Lietuvos centrų. Jis nuosekliai siekė išsilavinimo, siekė tapti dailininku, įstojęs į Kauno meno mokyklą mokėsi grafikos, vėliau perėjo į freskos ir mozaikos studiją. B. Motuzai dėstė Mstislavas Dobužinskis, Adomas Galdikas, Petras Kalpokas ir kiti menininkai, bet didžiausią autoritetą turėjo skulptorius monumentalistas Juozas Mikėnas, kuris vadovavo ir jo diplominiam darbui.

Monumentaliųjų menų studijos reikalauja itin gerų formos, tūrio, akademinio piešinio, kompozicijos bei stilistinio apibendrinimo gebėjimų. Visas šias kūrybines priemones B. Motuza buvo jau puikiai įvaldęs, be

to, perpratęs ir sudėtingas klasikinės mozaikos technines ypatybes.

Studijuodamas Kauno dailės mokykloje menininkas gana aktyviai kūrė ksilografijas, kurios pasižymėjo apibendrintomis formomis, drąsia linija bei ekspresyvia raiška, taip pat sukūrė nemažai taikomosios grafikos darbų.

Studentų korporacijos „Trys tulpės“ almanacho maketas ir viršelis, sukurtas B. Motuzos – puikus modernios taikomosios grafikos pavyzdys, kaip ir agitaciniai kairuoliški plakatai, gal ir nekokybiškos poligrafijos, bet sukurti ekspresyviomis, išraiškingomis priemonėmis, artimomis trečiojo dešimtmečio rusų avangardo, futurizmo stilistikai.

Studijos Kauno meno mokykloje menininkui ne tik davė puikius pagrindus, bet ir suteikė išsamių taikomųjų žinių, praturtino jo meninę erudiciją. Dar studijuodamas B. Motuza itin daug dėmesio skyrė pasaulinės meno istorijos, literatūros studijoms, buvo imlaus ir pagavaus intelekto, visapusiškai išsilavinęs jaunas menininkas.

Juozas Mikėnas, pasak dailėtyrininkės Giedrės Jankevičiūtės, tyrinėjusios ankstyvąją jo kūrybą, buvo įtakotas elegantiško prancūzų neoklasicizmo, jo jis mokėsi iš jau garsaus Picasso ir iš tarp amžininkų tuo metu populiaraus, bet dabar primiršto Marcel-Lenoira. J. Mikėnas kurį laiką dirbo jo pagalbininku, iš šios partitios išliko pomėgis religiniams siužetams, piešimui anglimi, šokio motyvai bei apvalainų formų moterų tampažai.

Tokias savo estetiškes pažiūras J. Mikėnas diegė ir mokiniams, tarp jų ir B. Motuzai, kurio jautri, poetiška prigimtis linko ir prie romantizuotos, psichologizuotos natūros vaizdavimo.

Per laimingą atsitikinimą yra išlikusi „Kristaus galvos“ mozaika – B. Motuzos diplominis darbas, kurį kartu su J. Mikėnu 1934–1935 m. sukūrė Kauno Dievo Kūno bažnyčios (dabar restauruojamos) fasadui.

B. Motuzos studijų metais Kauno meno mokykloje itin plito kairuoliškos nuotaikos, tad bendramokslų Petro Vaivados bei Stepo Žuko paskatintas menininkas aktyviai įsitraukė į pagrindinę LKP veiklą. Šis pasirinkimas nulėmė tolesnius dramatiškus likimo vingius: po „idėjos draugų“ išdavysčių ir nelegalios kelionės į Rusiją B. Motuzos laukė sovietų režimo „staigmenos“ – ilgi metai kalėjime ir Uchtos bei Pečioros lageriuose. Prasižėjęs pats dramatiškiausias gyvenimo etapas, bet asmenybės tapsmui jis turėjo begalinės įtakos.

Perskaičius begalę įvairiausių profesijų, išsilavinimo ir socialinio statuso žmonių prisiminimų apie išgyvenimą sovietų lageriuose galima daryti išvadą, kad visur buvo nepakeliamai sunku, ir ypač sunku buvo idealizmo kupinos natūros menininkui, dailininkui. Jis siekė kurti, bet gauti drobės, faneros gabalėlį ar dažų buvo beveik neįmanoma. Patikslinsime: pasak Gedimino Motuzos, gauti priemonių tapybai lageryje buvo visiškai neįmanoma, bet Boleslovo padėtis buvo išskirtinė: jis vadovavo dailės ir apipavidalinimo dirbtuvėms, kurios aptarnavo visą lagerį ir jo *načalstvą*, t. y. valdžią, o ten dažų ir drobės buvo. Medžiagos buvo griežtai apskaitomos, tikrinama, kaip naudojamos, bet vis tiek pavykdavo šiek tiek, kad ir labai nedaug, „sutaupyti“.

Prieinamiausia priemonė, be abejo, buvo pieštukas ir popieriaus lapeliai, taigi išgyvenimai sugulė į dienoraštį ir nostalgiskus posmus.

Išliko daug B. Motuzos lageryje pieštų portretų, autoportretų, taip pat nostalgijos ir romantizmo persmelktų tapytų miniatiūrų ciklas (įkvėptas taip B. Motuzos mėgto M. K. Čiurlionio kūrybos).

Po nelaimingo atsitikimo ir didelės traumos Boleslovui buvo pritaikytas kiek lengvesnis režimas, tad menininkas turėjo galimybę kurti mažytėje „ledinėje“ patalpėlyje. Jis slapčia gaudavo šiek tiek dažų bei kitų medžiagų, todėl galėjo ir tapyti. Ką daugiausiai tapė? Peizažus, kad ir tokio svetimo arktinio kraštovaizdžio, peizažines impresijas, dažnai kupinas personifikacijos

elementų, susitapatavimo su atšiauria, skurdžia gamta, kur motyvo, kompozicijos ašimi tapdavo vienišos eglės, liauni berželiai, niūraus, niauraus dangaus sunkis ir miglose skendintis horizontas. Žiūrint į lageryje sukurtus peizažus dažnai kylo mintis, kad tai tarsi veržimosi į tolj, į laisvę išraiška: kad ir mintyse, bet tik tuo arčiau namų, į be galo tolimą tėvynę, kur visai kitoks horizontas, dangus, kur visai kitaip sklinda saulės šviesa...

Lageryje kurtus peizažus stilistiškai vienija neoromantizmo dvasia, dažniausiai toninis koloritas, vengiama ryškesnių spalvinių akcentų, parenkama gana monochromiška spalvų gama. Kai kurie atšiauraus pelkėto arba sniege skendinčio peizažo vaizdiniai gal ir asocijuojasi su XVII a. olandų tapytojo Jacobo van Ruisdaelio žemumų pelkynų, švininio dangaus ir pavienių medžių vaizdais, XIX a. vokiečių romantiko Casparo Davido Friedricho „beribio tolio, horizonto“ peizažais, primena gausius šio tapytojo nakties peizažus su horizonte kabančia Mėnulio pilnatimi, vaiduokliška jo šviesa, tačiau B. Motuzos „neoromantizmas“ kitoks: šiuose lageryje nutapytuose peizažuose tiesiog fiziškai jaučiama neviltingas, dvasinio skausmo bei tuštumos, žiaurios kalinio kasdienybės rutinos sublimacija, siekis per tuos peizažus perteikti skausmą, poetines, muzikines vizijas, peizažą traktuojant kaip tų jausenų išraišką.

Minorines nuotaikas atspindi beveik visi to laikotarpio peizažai, tik viename kitame švysteli raustančio dangaus plotelis, apšviečiantis liaunus medelius („Pušelės“, „Berželiai“). Dauguma tapytų miniatiūrų nenusileidžia didesnio formato darbams – juose mažyčiame kartono plotelyje sukongcentruotos visos minėtosios nuotaikos, tas pats matymas, ir tai liudija tikrą menininko talentą, begalinį jautrumą spalvai bei gebėjimą sukurti išbaigtą, pilnavertį kūrinių, kad ir miniatiūrinio formato.

Man ypač įtaigūs šie Boleslovo Motuzos peizažai: „Mėnesienos naktis. Lageris“, „Svaigulys. Simfonija“, „Simfonija“, „Mėnulio gimimas. Simfonija“, „Vienišoji“, „Žvaigždėta naktis. Vetlosianas“, „Svajonė“, „Uchta naktį“. Žvelgiant į nakties peizažus iškart iškyla vaizdiniai iš Aleksandro Solženicyno apsakos apie lagerius „Viena Ivano Denisovičiaus diena“ – joje be galo įtaigiai aprašytas mėnulis, rašytojo vadinamas „vilkų saulute“...

Būtina paminėti ir niaurų, tragizmo kupiną peizažą „Augusto kapas“. Tai *In memoriam* lageryje gimusiam ir mirusiam sūnui. Šiame paveiksle tikrai atsispindi visa širdgėla netekus pirmagimio.

O miniatiūrinis autoportretas, kurį gimus sūnui Boleslovas padovanojo žmonai, ne vieną gali nustebinti meistriškumu ir portretiniu pagavumu, subtilumu („Autoportretas“, skersmuo vos 6,5 cm).

B. Motuza tapė ne tik peizažus. Išliko ir daugiau jo autoportretų, tiek tapytų, tiek pieštų likimo draugų portretų.

Jautrios, poetiškos sielos menininką domino romantizuotų, mistifikuotų bei stigmatizuotų praeities menininkų biografijos, žinomų klasikinių literatūros kūrinių išskirtiniai personažai. Kartais, tarsi susitapatindamas su jais, jų laisvės troškimu ir tikrojo savo kelio, teisybės paieškomis Boleslovas imdavosi ir įsivaizduojamų jų portretų kūrimo. Taip atsirado ne vienas etiudas, kuriuose tapomas Niccolo Paganinis, Servanteso romane aprašytų Don Kichoto ir Sancho Panzos personažų įvaizdžiai.

Boleslovui Motuzai teko padirbėti ir Uchtos teatre – jis kūrė scenovaizdžius. Kaip žinia, daugelyje miestų, kurių kaimynystėje buvo lageriai, beveik visas teatrų personalas būdavo iš nuteistųjų arba tremtinių. Buvę garsūs Maskvos ar Peterburgo aktoriai, režisieriai, dailininkai statė spektaklius, į kuriuos rinkdavosi tų lagerių „kadriniai darbuotojai“ ir kt.

1945 m. prasidėjo kitas B. Motuzos gyvenimo etapas. Tai buvo sunkus kelias Lietuvos link dešimtmetį praleidus lageriuose, praradus sveikatą ir viltį. Bet ir tėvynėje laukė nelengva būtis.

Sudėtingos peripetijos nuosekliai aprašomos paties dailininko dienoraščiuose.

Ideologizuotų darbų menininkas bodėjosi, nors kartais tekdavo ir tokių sukurti, kad galėtų eksponuoti uoliai cenzorių, meno tarybų kontroliuojamose parodose. Atrodo, buvo ir draugų, bendramokslių, neblogai prisitaikiusių prie naujos santvarkos, bet buvusio kalinio stigma B. Motuzai neišpasakytai trukdė kurti naują gyvenimą, o amžini nepritekčiai kartais vedė jį itin gilion neviltin.

Kas gelbėjo menininko sielą? Buvimas gamtoje, plenerinė tapyba, neutralūs peizažiniai paveikslai, gėlių natiurmortai, natiurmortai, portretų tapyimas.

Dar kupinas šviesos, gaivių spalvų, gyvasties, vilties gvašiu tapytas urbanistinis peizažas „Po lietaus. Lukiškės pro buto Ankštojoje gatvėje langą“ (1948).

Gelbėjo, kad ir gana trumpai tekusi, galimybė dėstyti piešimą architektūros studentams (jo buvęs bendramokslis Vytautas Mackevičius buvo tuometinio VDI profesorius ir ilgametis rektorius), bendravimas su kitais bendraamžiais menininkais, su prof. J. Mikėnu. Dėstyti vėliau labai išgarsėjusiems architektams teko neilgai, valdžios direktyvos privertė pasitraukti iš pamėgto pedagoginio darbo, nors jį puikiausiai sekėsi dirbti. B. Motuza buvo tikrai puikus piešėjas ir eruditas, tad studentams buvo priimtinos jo paskaitos.

Nepadėjo tie menami studijų draugai, tad teko kraustyti iš Vilniaus į Naująją Vilnią, kur apsistoti buvo priverstas ne vienas iš lagerių ir tremčių grįžęs inteligentas, nes sostinėje gyventi neleido vėl kitos direktyvos. Taip pokariu Naujojoje Vilnioje susiformavo ne tokia jau ir maža inteligentų grupė, o tarp jų buvo ir B. Motuza bei jo žmona filologė Elga. Beje, inteligentų tremtinių „kolonija“ Naujojoje Vilnioje – geležinkelio

mazge, proletarų gyvenamame Vilniaus priemiestyje – verta ne vienos kultūrologinės studijos.

1950 m. tapytame autoportrete „Autoportretas su pietietiška skrybėle“ į mus žvelgia gana valiūkiškai nusiteikęs menininkas. Tai portretas, labai būdingas romantiškai natūrai: šiek tiek pozos, šiek tiek paradiškumo, bet visuma sukuria tikrojo, atsidavusio savo kūrybai, menui asmens paveikslą. Puikus autoportretas, kaip ir puikus dar kūdikiško amžiaus sūnaus Gedimino portreto etiudas.

Peizažinė tapyba buvo tikrai labai svarbi menininko, mylinčio gamtą, puikiai jaučiančio jos nuotaikas bei spalvinius niuansus, egzistencijos dalis. Tapytas plenerose buvo ne rutininė veikla, o dvasinė, net fizinė būtinybė žmogui, kuris taip mėgo mišką, mėgo grybauti, vėžti ar šiaip grožėtis gamta. Išliko labai daug etiudų, išbaigtų peizažų, tarp kurių yra tikrai ne vienas, kurį verta ir dabar ištraukti iš saugyklų. Puikūs, ekspresyvūs, sodrių spalvinių dermių kupini darbai: „Karvės ryto migloje“, „Gintališkės“ (neseniai teko lankytis šiame kaime, ir tikrai nustebino tai, kaip jautriai, įtaigiai buvo nutapytas šis motyvas, mažos Žemaitijos bažnytėlės varteliai), „Mėšlavežis“, romantizuotas „Jūra ir debesy“, „Sode“. Šis darbas yra ir mano „favoritas“, jis liudija tikrą tapytojo, įsiklausančio į pačias subtiliausias aplinkos vibracijas, talentą.

Dažnai į plenerus Naujosios Vilnios apylinkėse ir kitur menininką lydėjo ir vienas jo mokinys, kuriam B. Motuza padėjo lavinti tapybos įgūdžius prieš stojimą į VDI – vėliau gerai žinomas tapytojas Igoris Piekuras, kuris savo darbuose gebėjo atskleisti subtilių gamtos vaizdinių ir žmogaus bei jį supančios aplinkos dermę.

B. Motuza sukūrė daug kamerinių ir panoraminių peizažų, tapė ir Vilniaus senamiestį, bet pagrindinė išlikusių darbų tema – gamta, Lietuvos provincijos miestai ir miesteliai, kiti etnografiniai motyvai.

Teko B. Motuzai tapyti ir Šiaurės Kaukazo peizažus, Juodosios jūros motyvus. Ten kitokia šviesa, ki-

tokie, kontrastingi šešėliai bei spalvos. Visa tai menininkas įtaigiai perteikė lietuviui egzotiškos gamtos vaizdais, kur matome kalnų takelius, stačius kiparus ir dangaus bei jūros mėlį.

Bėgant metams B. Motuzos peizažai darėsi labiau pastoziški, faktūriški, apibendrintų, mažiau detalizuotų motyvų. Iš dienoraščio fragmentų darosi dar aiškiau, kad menininkas labai mėgo keliauti gamtos takais, iškylauti, stengėsi aplankyti kuo daugiau Lietuvos miestų ir miestelių. Labai mėgo Pamaro kraštą, pajūrio gyvenviečių aplinką. Dailininko archyve yra išlikę daug peizažų su žvejų valtimis, nedidukais uostais, puikiai atspindinčių tuometinius pajūrio vaizdus. Juolab kad tokie pajūrio vaizdiniai tikrai buvo labai populiarūs praėjusio amžiaus 7–8 dešimtmečiais.

Keliaudamas po Lietuvą Boleslovas sukūrė daug kroski (pranc. croquis) pobūdžio piešinių įvairia technika, gana sėkmingai išbandė ir piešimo flomasteriu galimybes.

Tapytoją traukė ir neidealizuoto, kaimiško, „valstietiško“ peizažo motyvai. Antroje gyvenimo pusėje menininkas nemažai laiko praleido Aukštaitijoje, viešėdamas pas gimines sukūrė puikių melancholiškos nuotaikos kaimo peizažų, piešė neidealizuotus artimų žmonių portretus.

Grįžęs iš lagerių B. Motuza sunkiai vertėsi, tad jam tekdavo imtis visokiausių darbų bei užsakymų. Ir galiausiai sulaukęs reabilitacijos vis tiek nepriklausė dosniai valdžios valstybiniais užsakymais lepinamų menininkų „elitui“. Jo kūrybinių darbų pobūdis buvo platus: kūrė klasikines mozaikas (M. K. Čiurlionio (1946), prof. J. Mikėno portretas, J. Mikėno galvos etiudas (1967), V. Rekašiaus portretas (1983), Druskininkų mineralinio vandens biušetės mozaikinės grindys (1962), vėlyvoji „Jono Krikštytojo“ mozaika Ukmergės bažnyčiai (apie 1985 m.), talkino parodų apipavidalinimo darbuose, tapė ir užsakomuosius portretus bei kitų žanrų paveikslus, kad nors kiek užsidirbtų.

Paties menininko širdžiai ypač artimi darbai buvo Adomo Mickevičiaus portretas ir Vilniaus universiteto J. Lelevelio salės freskų restauravimas (1956 m. jis vadovavo restauravimo meistrams).

Kaip jau minėta, B. Motuza jautė didelę simpatiją bei empatiją XIX a. romantizuotų biografijų kūrėjams, ir A. Mickevičius jam buvo itin patraukli asmenybė. Šio romantiko, „laisvės šauklio“, kurį lenkų tauta vadino Pranašu, portreto kūrimas buvo proga susitelkti ne tik ties poeto biografijos faktais, bet prisiliesti ir prie skaudžių bendros Abiejų Tautų Respublikos patriotų kovos už laisvę istorijų. Tiesa, tai padaryti nebuvo taip paprasta, kaip ir aplankyti A. Mickevičiaus gimtinę, kitas svarbias poetui vietas.

1955 m. B. Motuzos sukurtas dar jauno poeto A. Mickevičiaus portretas atspindi romantizmo dvasią, atitinka praėjusio amžiaus estetinius kriterijus, yra puikus ne tik vizualiai, bet ir tapybos technikos požiūriu. Ne kartą lankydami A. Mickevičiaus memorialiniame muziejuje (VU Komunikacijos fakultete) maniau, kad tai poeto amžininko tapytas portretas – B. Motuzai puikiai pavyko „pagauti“ jaunojo poeto dvasią.

1956 m. Boleslovui Motuzai pasitaikė puiki proga vadovauti VU J. Lelevelio salės skliautų freskų restauravimo darbams ir pačiam prie jų dirbti. Anksčiau freskos jau buvo restauruotos tuometinio Stepono Batoro universiteto rektorato nurodymu – 1929 m. prie mėlynųjų freskų dirbo lenkų tapytojas Jerzys Hoppenas.

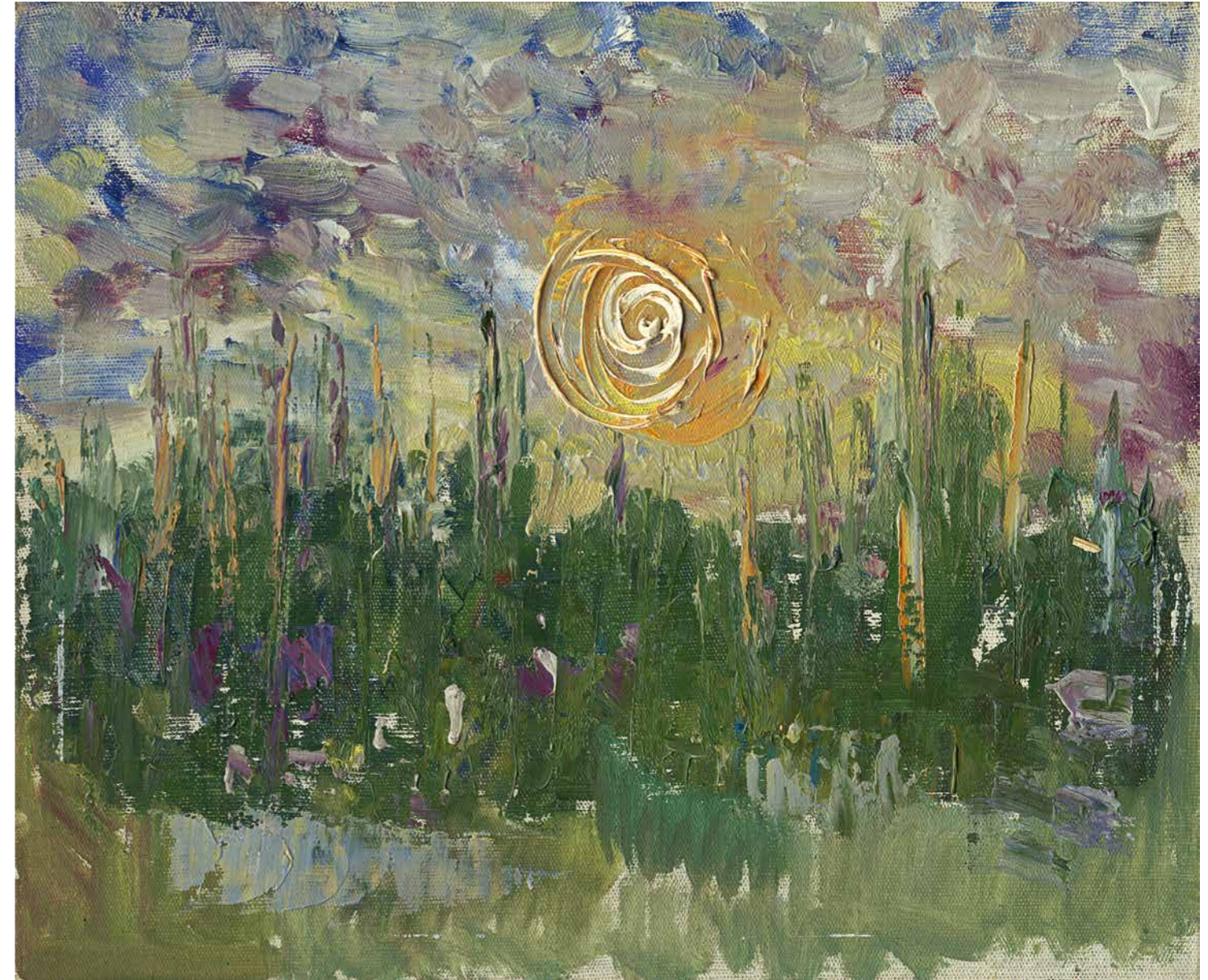
Šis iššūkis pasitaikė ne iš lengvųjų. Turint omenyje, kad ėjo 1956-ieji, kai trūko kvalifikuotų restauratorių, sanavimo medžiagų, pigmentų, kitų būtinų priemonių sudėtingai, *al secco* technika sukurtai sienų tapybai restauruoti, galima teigti, kad monumentalisto išsilavinimą turinčiam menininkui dirbti sekėsi, nors šio darbo procese iškilo daug problemų (gana detaliai dienoraštyje aprašyti nesutarimai su Restauravimo dirbtuvių vadovybe, architektais ir kt.). Darbai didelės apimties, prirėkė ir daug fizinių jėgų, ne tik meninio išmanymo.

Beje, peržiūrinėdama bibliografiją VU ansamblio architektūros ir meno kūrinių tema informacijos apie šį B. Motuzos indėlį niekur neaptikau. Visur minimi tik 1929 m. J. Hoppeno atlikti restauravimo darbai. Tačiau ir dabar galime pamatyti akivaizdžius ir nepaneigiamus B. Motuzos indėlio į šio interjero tvarkybą įrodymus – mat šalia J. Hopeno signatūros barokinio kartušo apvade B. Motuza įkomponavo ir savo signatūrą tokia pačia kartuše.

Puiku, kad tapytojo artimieji ėmėsi tokio daug pastangų reikalaujančio darbo ir peržiūrėjo visus archyvus. Kad ėmėsi išleisti solidų leidinį, kurio vertingiausia dalis, be abejo, yra autentiški paties menininko dienoraštiniai liudijimai, gausus kūrinių archyvas, artefaktai. Labai išsamūs ir vertingi sūnaus prof. Gedimino Motuzos komentarai, nuosekliai paaiškinantys tėvo dramatiško likimo vingius.

Įsigilinus į turinį prieš akis išskyla ištis intriguojanti, gana prieštaringa asmenybė, menininko kūrybinio kelio vargai bei „odisėjys“. Nelieki abejingas ir jo dvasiniams išgyvenimams, vis pasikartojančioms neviltingoms, gal net depresyvioms nuotaikomis. Bet nenuginčijama, kad tik menas, jautrumas poezijai, muzikai, tėvynės meilė, meilė Lietuvos gamtai ir žmonėms padėjo B. Motuzai išlikti ne tik sudėtingu įkalinimo Uchtos lageriuose metu – padėjo ir toliau kurti, ieškoti naujų idėjų bei kūrybinės raiškos stilistikos. Visa tai liudija itin gausus jo meninis palikimas, dabar saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM), Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje (LNDM), šeimos kolekcijose ir pristatomas šioje daugiasluoksnės informacijos kupinoje knygoje.

Vilnius
2021 m. liepa–rugpjūtis

Abstrakti kompozicija su Saule. 1975 12.
Drobė ant kartono, aliejus; 38 × 46.
GM

Boleslovo Adomo Motuzos-Matuzevičiaus SVARBIOS GYVENIMO DATOS

- Gimė **1910 m. gruodžio 24 d.** Rygoje. Gimė per Kūčias, todėl per savo gimtadienį niekad nesulaukdavo svečių.
- 1918 m.** šeima įsikūrė Kupiškyje. Boleslovas augo skurde, nors tėvas buvo pasiturintis.
- 1928 m.** baigė Kupiškio progimnaziją.
- Norėjo būti muzikantu, bet neteko piršto ir tapo dailininku.
- 1928–1935 m.** mokėsi Kauno meno mokykloje.
- Vertino grynąjį meną, bet įsisuko į politiką, įstojo į nelegalią Lietuvos komunistų partiją.
- 1935 m.** LKP siūstas nelegaliai perėjo TSRS sieną, bet įtartas šnipinėjimu buvo suimtas. Buvo įkalintas Uchtos-Ižmos lageryje 3 metams, bet atsėdėjo 10 metų.
- Sunkiai susižeidė, bet išgyveno ir sugebėjo dirbti kūrybinį darbą.
- 1940 m.** susipažino su latve Elga Kaktinia, taip pat kaline.
- 1942 m.** susilaukė sūnaus, bet po kelių mėnesių jo neteko.
- 1945 m.** paleistas iš lagerio, bet be teisės išvykti iš Uchtos. Dirbo dailininku Uchtos teatre.
- 1946 m.** grįžo į Lietuvą, parsivežė pluoštą paveikslų ir besilaukiančią žmoną. Sūnus gimė jau Vilniuje ir buvo pavadintas Gediminu. Pradėjo kūrybinį darbą, buvo priimtas dėstyti Dailės institute.
- 1948 m.** lapkričio 2 d. gimė dukra Elga.
- 1952 m.** kaip buvęs kalinys išstremtas iš Vilniaus ir pašalintas iš Dailės instituto. Įsikūrė Naujojoje Vilnioje, kuri tuo metu buvo atskiras miestelis.
- 1953–1963 m.** dirbo „Dailės“ kombinate ir turėjo nuolat ieškotis darbo.
- Nuo 1953 m. gruodžio iki 1954 m. liepos** apipavidalino Lietuvos TSR paviljoną Visasąjunginėje žemės ūkio pasiekimų parodoje.
- 1954 m.** pašlijus sveikatai **nuo rugpjūčio 27 d. iki rugsėjo 27 d.** gydėsi Šiaurės Kaukazo gydyklose.
- 1956–1958 m.** restauravo freskas Vilniaus universiteto bibliotekos J. Lelevelio ir P. Smuglevičiaus salėse, Verkių rūmuose.
- 1958 m.** panaikintas B. Motuzos teistumas, jis reabilituotas.
- Persikėlė į Vilnių, gavęs butą dailininkų namuose Antakalnyje.
- Išsiskyrė su Elga Kaktinia.
- 1959–1961 m.** kūrė mozaikas Druskininkų gydykloms. Ten sutiko ir vedė Malviną Lauciūtę.
- 1962 m. gegužės 12 d.** gimė dukra Milda.
- 1963–1966 m.** dirbo Ateizmo muziejaus dailininku restauratoriumi.
- 1965 m.** jam suteiktas LTSR nusipelnusio meno veikėjo garbės vardas.
- 1977 m.** tapo Kupiškio rajono garbės piliečiu.
- 1990 m. lapkričio 11 d.** mirė Vilniuje.

Dauguma Boleslovo Motuzos kūrinių saugomi Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, tik darbai, sukurti Komijos lageriuose, yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje, o scenografijos projektai – Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje. Nemažai jo paveikslų yra privačiuose rinkiniuose, Kupiškio etnografijos muziejuje, o mozaikos puošia Kauno Dievo Kūno ir Ukmergės Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčias.

Jonas Krikštytojas.
Mozaika. Apie 1985 m.
Laukų akmenys, keramika,
gludintas marmuras; 1,1 × 4,1 m.
*Ukmergės Šv. apaštalų Petro ir Povilo
bažnyčios išorinė apsidės siena*

SANTRUMPOS IR PAAIŠKINIMAI

GM – G. Motuzos šeimos archyvas
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
LNDM – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus
LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
LTMM – Lietuvos teatro ir muzikos muziejus
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Dėl dvigubos Motuzos-Matuzevičiaus pavardės: oficialiuose dokumentuose – pase, profsajungų nario biliete, sąjunginio Dailės fondo biliete ir kt. – įrašyta vien Matuzevičiaus pavardė, bet kūrybos srityje jis pasirinko būti Motuza – tai buvo tarsi jo kūrybinis slapyvardis; abi pavardės vartodavo prisistatydamas ir kaip kūrėjas, ir kaip pilietis.

B. Motuzos dienoraščių tekstai čia pateikiami pasviruoju šriftu, o trumpi knygos paaiškinimai juose įterpiami lenktiniuose skliaustuose (...) ir rašomi stačiuoju šriftu. Ilgesni paaiškinimai pateikiami išnašose.

B. Motuza dienoraščius lageryje rašė rusiškai, o grįžęs į Lietuvą – lietuviškai. Lietuviškųjų dienoraščių ir eilėraščių kalba šioje knygoje palikta autentiška, vietomis šiek tiek patikslinta tik skyryba ir rašyba. Ir datos čia pateikiamos taip, kaip įrašyta paties dailininko ranka. B. Motuzos lagerio laikotarpio dienoraščiai, žmonos Elgos laišakai bei šioje knygoje cituojamos ištraukos iš rusų autorių knygų, taip pat laišakai draugams į Rusiją išversti knygos sudarytojo G. Motuzos.

Kai dienoraščio datoje metai nenurodyti, jie knygos sudarytojo pateikiami lenktiniuose skliaustuose stačiuoju šriftu (...).

Praleistoms dienoraščių ir laiškų vietoms žymėti vartojami kupiūros ženklai – kampiniai skliaustai su daugtaškiu <...>.

Asmenų, su kuriais B. Motuza bendravo ir mini savo dienoraščiuose,

RODYKLĖ

Abramavičius, Vladas (1909–1965) – lietuvių kultūros istorikas, bibliografas, vertėjas. Tyrė lenkų, rusų, ukrainiečių rašytojų ryšius su Lietuva. 1945–1965 m. dirbo Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinėje (dabar Vrublevskių) bibliotekoje | 140

Adomonis, Tadas (1910–1987) – lietuvių dailėtyrininkas, 1948–1956 m. Lietuvos mokslų akademijos Centrinės (dabar Vrublevskių) bibliotekos direktoriaus pavaduotojas | 138, 140

Aleksandravičius, Petras (1906–1997) – Lietuvos skulptorius. 1928–1933 m. studijavo Kauno meno mokykloje, nuo 1940 m. dėstė Vilniaus dailės akademijoje. B. Motuzos bendramokslis | 118, 164, 166

Ambrulevičius, Antanas (1924–2010) – dailininkas, Plechavičiaus rinktinės narys, partizanas, Uchtos lagerių kalinys | 35

Andreika – restauratorius | 173

Angarietis-Aleksa, Zigmąs (1882–1940) – Lietuvos komunistų partijos įkūrėjas ir veikėjas, publicistas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę gyveno Maskvoje, 1937 m. suimtas ir sušaudytas | 21, 130, 150, 151

Aucė, G. G. – Uchtižemlago kalinys | 39

Aukštikalniai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, B. Motuzos kaimynystėje | 215

Azarianas, Grigorijus (Arianas) – Uchtižemlago kalinys, artimas Boleslovo draugas. Parašė jo kūrinių apžvalgą „Knyga apie mano draugą“ | 39, 42

Balčiūnas, Vytautas Kazimieras (1924–1978) – Lietuvos architektas. 1950 m. Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės vyriausias architektas, 1961–1978 m. Miestų statybos projektavimo instituto Vilniuje vyr. architektas. Su kitais architektais suprojektavo Lazdynų gyvenamąjį rajoną Vilniuje, už kurį skirta Lenino premija, taip pat Justiniškių gyvenamąjį rajoną Vilniuje | 146, 148, 150, 152, 157, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 175

Banaitis, Juozas (1908–1967) – muzikas, chorvedys, partinis veikėjas, 1953–1958 m. LTSR kultūros ministro pavaduotojas, 1958–1967 m. kultūros ministras | 90, 142

Basytė, Liuda (1915–2007) – ekonomistė, Dailės kombinato darbuotoja | 127

Boruta, Kazys (1900–1960) – lietuvių poetas, rašytojas, vertėjas, artimai bendravo su B. Motuza | 114, 127

Borutienė, Elga – žr. Matuzevičienė, Elga

Bruni, Nikolajus (1891–1938) – dailininkas, poetas, prozininkas. Kalėjo kartu su B. Motuza | 34

Brusokas, Alfredas – architektas, restauratorius, buvęs B. Motuzos studentas | 150, 165

Bučas, Bernardas (1903–1979) – skulptorius, Salomėjos Nėries vyras | 134

Bučas, Jonas (1900–1973) – Lietuvos ekonomistas, Vilniaus universiteto profesorius, rektorius (1951–1958) | 144

Bučas, Saulius (1937–2007) – skulptorius, Bernardo Bučo ir Salomėjos Nėries sūnus | 134

Bučiūtė, Elena Nijolė (1930–2010) – architektė, Lietuvos operos ir baleto teatro rūmų autorė.

1947–1953 m. studijavo Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute, tuo metu ten dėstė B. Motuza | 92

Budreika, Eduardas (1918–2007) – inžinierius, architektas, Dailės instituto (nuo 1990 m. Vilniaus dailės akademija) profesorius | 166

Bulavas, Juozas (1909–1995) – teisininkas, 1956–1958 m. Vilniaus universiteto rektorius | 153

Bulokas – restauravimo darbų vykdytojas | 164, 171

Burdėnas – Literatūros instituto Kaune darbuotojas | 144

Charečko, Jevgenij (1903–1982) – medikas, Uchtižemlago kalinys, kalėjo kartu su Boleslovu, vėliau dirbo Uchtoje | 35

Ciplinskai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje. Ciplinskienė buvo Boleslovo teta | 213, 215

Cvirka, Petras (1909–1947) – lietuvių rašytojas | 17

Chvolesas, Rafaelis (1913–2002) – tapytojas, litvakas. Mokėsi Vilniuje, nuo 1959 m. gyveno Lenkijoje, vėliau Izraelyje | 165

Čekanauskas, Vytautas Edmundas (1930–2010) – architektas, 1955 m. baigė Dailės institutą, dirbo Miestų statybos projektavimo institute, dėstė Dailės institute, garbės profesorius | 92

Dambrauskas, Bronius (1924–1991) – lietuvių dailininkas monumentalistas, tapytojas, 1952–1958 m. mokėsi Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute | 154

Danilavičius, Edvardas – vaistininkas Naujojoje Vilnioje, gyveno ir dirbo B. Motuzos kaimynystėje; jų šeimos bendravo | 114, 146, 165

Danilevičius, Eugenijus (1922–1997) – kraštotylininkas, žurnalistas, biografas, knygų apie Vilnių ir jo apylinkes autorius. B. Motuzos bičiulis | 145

Daukšas, Kazimieras (1905–1985) – Vilniaus universiteto chemijos profesorius. Gyveno tame pačiame name, kur buvo B. Motuzos dirbtuvė, abu bendravo | 10, 151, 153
Derkintis, Valerijonas (1904–1979) – aktorius. Kurį laiką gyveno gretimuose butuose su B. Motuza | 172, 173
Dilka, Vincas (1912–1997) – dailininkas, jo dirbtuvė buvo greta B. Motuzos | 115
Dimžlys, Antanas (1920–2010) – skulptorius, artimas B. Motuzos draugas, dažnai pas jį lankydavosi | 10, 92
Dobužinskis, Mstislavas (1875–1957) – tapytojas, grafikas, scenografas. Baigė Sankt Peterburgo universitetą, mokėsi Miunchene, Vengrijoje. Dirbo Maskvoje scenografu. 1929–1930 m. dėstė Kauno meno mokykloje | 16, 240
Domantas, Jonas – pirmasis Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės direktorius | 146, 148, 150, 152, 157, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 175
Dovydaitis, Adolfas (1898–1976) – tapytojas | 150
Drėma, Vladas (1910–1995) – dailininkas, restauratorius, meno istorikas ir kritikas | 128

Edvardas

Edvardas – žr. Danilavičius, Edvardas
Eidukas, Vincas (1885–1936) – pedagogas, visuomenės veikėjas; Kupiškio progimnazijos direktorius tuo metu, kai ten mokėsi B. Motuza | 184
Elga, Elgutė – žr. Kaktinia, Elga arba Motuzaitė, Elga

Fedotovas

Fedotovas, Stepanas (1895–1944) – rusų dailininkas, kalėjo Uchtižemlage, Vetlosiano OLP'e, kartu su B. Motuza | 34, 50
Fligelis, Mauša – fotografas. Fotografavo Vilniaus universiteto bibliotekos Joachimo Lelevelio salės freskas | 159, 163

Gabnys

Gabnys, Petras – B. Motuzos senelis, eigulys | 13
Gafanovičiai – Kupiškio žydų šeima, turėjusi keramikos gamyklėlę | 214, 215
Galaunė, Povilas (1890–1988) – dailės istorikas, muziejininkas, profesorius | 115, 134, 135
Galdikas, Adomas (1893–1969) – tapytojas, grafikas, scenografas | 16, 135, 240
Gapšys, Raimondas – dailininkas, pedagogas (dailės mokytojas ekspertas), menotyrininkas, buvęs Dusetų Kazimiero Būgos gimnazijos direktorius. Bendravo su B. Motuza jam lankantis Lungeliuose | 226
Gediminas, Gedukas – žr. Jokūbonis, Gediminas; žr. Motuza, Gediminas

Glemžaitė, Mikalina (1891–1985) – Lietuvos etnografė, pedagogė, kraštotyrininkė, muziejininkė, kilusi iš Kupiškio | 138, 210, 213

Goga – žr. Piekuras, Igoris

Gračiovas, Sergejus (1922–1993) – dailininkas.

Po Antrojo pasaulinio karo gyveno ir dirbo Lietuvoje;

draugavo su B. Motuza | 177

Graičiūnas, Jonas (1903–1994) – poetas | 10, 197

Gubenko, Pavelas (1889–1956) – ukrainiečių rašytojas humoristas, pasirašinėjęs Ostapo Višnios slapyvardžiu; kalėjo kartu su B. Motuza „Uchtpečlage“ | 31

Gudaitis, Antanas (1904–1989) – dailininkas tapytojas, B. Motuzos draugas | 90, 98, 114, 115, 117, 118, 153

Gudynas, Pranas (1919–1979) – dailininkas, muziejininkas, restauratorius | 127, 128, 173

Hiršas

Hiršas, Jofė (1905–1947) – politinis veikėjas, nelegalios Lietuvos komunistų partijos aktyvistas | 21, 24, 25

Igoris

Igoris – žr. Piekuras, Igoris
Jakimavičius (Jachimavičius), Rapolas (1893–1961) – skulptorius, Vilniaus dailės instituto docentas, draugavo su B. Motuza, lankydavosi pas jį Naujojoje Vilnioje | 160, 172, 173, 174, 184

Jokūbonis, Gediminas (1927–2006) – skulptorius. Gimė Kupiškyje, studijavo skulptūrą Dailės institute pas Juozą Mikėną. 1952–1964 m. Dailės instituto profesorius, nuo 1983 m. TSRS dailės akademijos narys. Bendravo su B. Motuza kaip kupiškėnas, studentas, kolega | 100, 101, 102, 210

Jurkūnas, Vytautas (1910–1993) – dailininkas grafikas. Mokėsi Kauno meno mokykloje tuo pat metu, kaip ir B. Motuza; Lietuvos TSR valstybinio dailės instituto dėstytojas, Grafikos katedros vedėjas, profesorius | 90, 92, 120, 130, 177

Kaktinis

Kaktinia, Elga – žr. Matuzevičienė, Elga
Kaktinis, Artūras (Kaktiņš) (1893–1937) – E. Matuzevičienės tėvas | 46
Kalpokas, Petras (1880–1945) – dailininkas tapytojas, dėstytojas | 16, 115, 240
Kamarauskas, Juozas (1874–1946) – architektas, dailininkas, inžinierius, Lietuvos miestų ir išskirtinių pastatų istorinių rekonstrukcijų autorius | 128, 172

Kaminskis, Jakovas (1897–1996) – gydytojas rentgenologas, kalėjęs kartu su B. Motuza Uchtižemlage | 31, 35, 38, 39, 44

Karaliūnai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, B. Motuzos kaimynystėje | 215

Karatajus, Vladas (1925–2014) – tapytojas, Dailės instituto profesorius | 177

Karužienė-Čiurlionytė, Valerija (1886–1982) – muziejininkė, kultūros veikėja, M. K. Čiurlionio sesuo | 115

Kazimiera – žr. Matuzevičienė (Gabnytė), Kazimiera
Kėdainis, Juozas (1915–1998) – skulptorius, mokėsi Kauno meno mokykloje, dėstė Dailės institute, profesorius | 184

Kirsanova, Milica (1914–1990) – geologė, Boleslovo draugė nuo lagerio laikų | 107

Koscia – žr. Kosciūška, Vaclovas

Kosciūška, Vaclovas (1911–1984) – dailininkas. 1935 m. baigė Kauno meno mokyklą. 1937–1940 m. tobulinosi Paryžiuje. 1947–1953 m. dėstė Vilniaus dailės institute, 1964–1971 m. Vilniaus universitete. 1953–1963 m. dirbo „Dailės“ kombinate Vilniuje. Su V. Kosciūška Boleslovą siejo ilgametė draugystė, prasidėjusi studijų metais | 52, 94, 100, 101, 112, 52, 159, 160, 162, 163, 165, 171, 172, 173, 174

Kovnackis, Aloizas – gydytojas, Uchtižemlago kalinys, dailininkas karikatūristas | 35

Kučas, Antanas (1909–1989) – dailininkas grafikas, knygų iliustratorius, Dailės instituto profesorius | 177, 184

Kulakauskas, Telesforas (1907–1977) – dailininkas grafikas, scenografas, knygų iliustratorius | 177

Kulikauskas – Maironio muziejaus Kaune darbuotojas | 144

Kuprinas, Aleksandras (1880–1960) – rusų tapytojas, peizažistas, TSRS dailės akademijos narys korespondentas. B. Motuza su juo draugavo, susirašinėjo | 104, 114, 115

Lapienis

Lapienis, Adolpas – kalvis Antalieptėje | 228
Lapienis, Fortunatas – inžinierius, B. Motuzos žmonos pusbrolis, dailininko bičiulis | 10

Laucius, Antanas – Lungelių kaimo Zarasų r. gyventojas, B. Motuzos uošvis | 220, 223

Lauciuvienė – Lungelių kaimo gyventoja, B. Motuzos uošvė | 222

Lauciūtė, Malvina – žr. Matuzevičienė (Lauciūtė), Malvina
Laukienė – Dailininkų sąjungos darbuotoja | 140

Lukackis, Semionas (1909–1998) – dailininkas, scenografas, peizažistas, ilgametis Rusų dramos teatro dailininkas; artimas B. Motuzos draugas | 160

Mackevičius, Vytautas (1911–1991) – dailininkas, 1945–1974 m. Vilniaus dailės instituto dėstytojas, nuo 1954 m. profesorius, 1953–1974 m. – rektorius. B. Motuzos bendramokslis Kauno dailės mokykloje | 90, 17, 21, 35, 121, 151, 152, 157, 159, 162, 174, 178, 242

Malvina – žr. Matuzevičienė (Lauciūtė), Malvina
Mamontovas, Nikolajus (1898–1964) – rusų dailininkas, kalėjo Uchtpečlage kartu su B. Motuza | 29, 34

Matuzevičienė, Elga (1917–2005) – (Kaktinia, Borutienė), filologė, vertėja, mokslo žurnalų redaktorė, B. Motuzos pirmoji žmona | 13, 14, 46, 48, 50, 51, 52, 67, 73, 79, 80, 82, 84, 85, 87, 89, 92, 104, 107, 114, 115, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 151, 153, 155, 159, 163, 165, 166, 172, 177, 242, 247, 248

Matuzevičienė (Lauciūtė), Malvina – B. Motuzos antroji žmona | 180, 216, 218, 247

Matuzevičienė (Gabnytė), Kazimiera (1889–1960) – B. Motuzos motina | 7, 13, 14

Matuzevičius, Eugenijus (1917–1994) – lietuvių poetas | 142

Matuzevičius, Vladislovas (Broniukas) – B. Motuzos brolis | 14

Matuzevičius, Zigmantas (1892–1963) – B. Motuzos tėvas | 7, 14

Matuzevičiūtė, Milda (g. 1963 m.) – B. Motuzos dukra | 180, 216, 247

Medvedevas, S. – Uchtižemlago kalinys, bendravęs su B. Motuza | 39

Mergašilskis, Levas (1914–1983) – dailininkas tapytojas, scenografas; kilęs iš litvakų, 1933–1938 m. mokėsi Kauno meno mokykloje; 6-ojo deš. viduryje išvyko gyventi į Izraelį | 120

Michailovas (Diomidi), Nikolajus (1898–1940) – dailininkas, Uchtpečlago kalinys | 29, 34

Mikėnas, Juozas (1901–1964) – dailininkas, skulptorius. Kauno meno mokyklos dėstytojas, nuo 1946 m. Lietuvos TSR valstybinio dailės instituto profesorius; sukūrė skulptūrų, paminklų; gavo aukščiausius apdovanojimus – TSRS liaudies dailininko vardą, Stalino premiją, LTSR valstybinę premiją. B. Motuzos mokytojas ir draugas | 16, 17, 21, 87, 89, 138, 140, 143, 154, 157, 159, 164, 165, 168, 172, 173, 240, 242, 243

Miknevičius Vaclovas (1910–1989) – dailininkas-keramikas | 184

Milaševskis, Antonis – lenkų meno istorikas | 141

Milda, Mildutė – žr. Matuzevičiūtė, Milda

Milius, Vaclovas (1926–2005) – etnografas, kraštotyrimininkas, humanitarinių mokslų habilituotas daktaras | 195

Milkintas, Antanas (1929–2019) – lietuvių skulptorius | 165

Mitropolskis, Konstantinas – VU prorektorius | 143, 144

Mykolaitis-Putinas, Vincas (1893–1967) – lietuvių poetas, rašytojas | 138, 145

Montvila, Vytautas (1902–1941) – lietuvių poetas | 17

Motiejūnas, Alfonsas (1912–1979) – dailininkas. Nuo 1933 m. mokėsi Kauno meno mokykloje, 1941 m. baigė Vilniaus dailės akademiją. 1947–1951 m. dėstė Dailės institute, 1952–1979 m. dirbo Vilniaus „Dailės“ kombine. Nutapė peizažų, portretų, natiurmortų, sukūrė grafikos, scenografijos kūrinių | 100

Motuza-Matuzevičius, Gediminas – geologas, Vilniaus universiteto profesorius, B. Motuzos sūnus | 1, 4, 53, 83, 89, 92, 112, 163, 241, 243, 244, 247, 256

Motuzaitė (Boči), Elga (1948–2002) – dailininkė, odininkė, B. Motuzos dukra | 92, 112, 247

Naginskaitė Ieva (1921–2012) – tapytoja, grafikė, iliustratorė, scenografė. 1949 m. baigė Dailės institutą | 188

Nataša – žr. Šaforenko, Natalija

Nasvytis, Algimantas (1928–2018) – architektas, pedagogas, visuomenės veikėjas – Sąjūdžio dalyvis, Vyriausybės narys – ministras | 100, 102

Nasvytis, Vytautas (1928–2016) – architektas, pedagogas, visuomenės veikėjas | 100, 102

Nausėda, A. – pozuotojas Dailės institute | 166, 171

Navickienė (Serbentaitė), Ona (1924–1999) – dailėtyrininkė, kraštotyriminkė, visuomenininkė; 1950–1983 m. dirbo Lietuvos kultūros ministerijos Muziejų valdyboje | 128, 130, 144

Norkus, Vincas (1927–2006) – dailininkas tapytojas | 134

Nazvanovas, Michailas (1914–2064) – aktorius | 35, 104

Ožiai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, kaimynystėje su B. Motuza | 215

Palaima, Vytautas (1911–1976) – dailininkas tapytojas, pedagogas | 90, 100

Paleckis, Justas (1899–1980) – žurnalistas, prosovietinis politinis veikėjas | 92

Paškevičius, Bronius – architektas, restauratorius, buvęs B. Motuzos studentas | 152, 157, 158, 163, 171

Paulauskas, Henrikas (1932–2006) – istorikas, žurnalistas, Lietuvos radijo ir televizijos diktorius. Kupiškėnas, artimas B. Motuzos draugas | 10

Pernatkinas – darbininkas, Lelevelio salės restauravimo darbų dalyvis | 170

Petravičius, Zigmąs (1862–1955) – dailininkas tapytojas. Mokėsi Varšuvos dailės mokykloje, Peterburgo dailės akademijoje, Paryžiuje. 1920 m. grįžo gyventi į Lietuvą, dirbo dailininku Karo muziejuje | 115, 117

Petrulis, Algirdas (1915–2010) – dailininkas tapytojas, baigė Kauno meno mokyklą, dėstė Dailės institute | 150, 158, 177

Petrulis, Juozas (1904–1975) – kultūros istorikas, muziejininkas, kraštotyriminkas, draugavo su B. Motuza, rengė bendras kraštotyrimines išvykas po Lietuvą | 195

Piekuras, Igoris (Goga, Igoris) (1935–2006) – dailininkas tapytojas, pedagogas. Dažnai lankėsi Naujojoje Vilnioje pas B. Motuzą, kuris padėjo jam pasirengti egzaminams į Dailės institutą | 92, 98, 114, 121, 123, 124, 127, 146, 165, 166, 243

Pilypaitis, Antanas Simonas (1932–2000) – architektas, politinis ir visuomenės veikėjas, ilgametis Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos darbuotojas | 166, 172, 173

Pinkus, Stasys (1925–1992) – muziejininkas, menotyriminkas, architektūros paveldo tyrėjas | 168

Poška, Antanas (1903–1993) – etnografas, keliautojas, esperantininkas | 196

Povilaitis, Vytautas (1927–2009) – tapytojas, freskos, pano, vitražo, mozaikos dailininkas, vienas pirmųjų Lietuvos abstrakcionistų | 134, 186, 188

Premirovas, Levas (1912–1978) – dailininkas grafikas, 1937 m. suimtas, kalintas Uchtižemlago. 1949 m. suimtas antrą kartą kalėjo Karlage, Balchašo lageryje | 34

Pundzius, Bronius (1907–1959) – lietuvių skulptorius monumentalistas | 159, 165

Purys, Albinas Petras (g. 1932 m.) – architektas, dirbo architektūros restauracinėse dirbtuvėse, „Dailės“ kombine, Vilniaus savivaldybėje, dėstė Dailės institute | 168

Račkauskas, Kazimieras (g. 1935) – istorikas, kraštotyrimininkas, žurnalistas, 1971–1990 m. Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos centro tarybos pirmininko pavaduotojas | 195

Radzevičius – dailininkas, restauratorius, kartu su B. Motuza restauravo Lelevelio ir kitas Vilniaus universiteto

sales | 147, 148, 150, 152, 154, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173

Ramunis, Simonas (1916–2002) – architektas | 150

Rapolas – žr. Jakimavičius Rapolas

Rastenis, Valentas – Naujosios Vilnios gyventojas, vienas iš nedaugelio ten gyvenusių lietuvių, B. Motuzos draugas | 112, 122, 152

Reimeris, Vacys (1921–2017) – poetas | 173

Remeikiai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, B. Motuzos kaimynystėje | 214, 215

Rodinas, M. D. – LKP CK atstovas | 173

Rudzinskas, Henrikas (1909–1996) – skulptorius, mokėsi Kauno meno mokykloje kartu su B. Motuza | 184

Rudzytė, Valija – kalėjo kartu su B. Motuza Vetlosiano OLP'e. B. Motuza su žmona, grįždami į Lietuvą, apsistojo pas jos gimines Valmieroje | 85

Saladžius – restauracinių dirbtuvių finansininkas | 120

Salomėja Nėris (Bačinskaitė-Bučienė) (1904–1945) – poetė | 17

Samarskis, Ilja – dailininkas, Uchtižemlago kalinys | 35

Samsonovas, Viktoras – gydytojas, mokslininkas, Rusijos Federacijos nusipelnęs mokslo veikėjas, Petrozavodsko universiteto profesorius. Kartu su B. Motuza kalėjo Uchtižemlago. Parašė kelias atsiminimų knygas | 35, 44, 44

Sarkanai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, B. Motuzos kaimynystėje | 215

Saška – žr. Zakaras, Aleksandras

Savickas, Augustinas (1919–2012) – dailininkas tapytojas, dailėtyrininkas, publicistas | 166, 177

Semėnas – „Dailės“ fondo inžinierius | 171

Slavėnas, Paulius (1901–1991) – Lietuvos astronomas, matematikas, mokslo istorikas, Vilniaus universiteto profesorius | 157, 158, 174

Sluckis, Mykolas (1928–2013) – rašytojas | 142

Sniečkus, Antanas (1903–1974) – valstybės veikėjas, ilgametis Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius, faktinis LTSR vadovas ir TSKP politikos vykdytojas Lietuvoje | 100

Sodeika, Stasys (1897–1980) – lietuvių dainininkas, Kauno ir Vilniaus operos teatrų solistas ir muzikos pedagogas | 177

Sokolovskis, L. – Uchtižemlago kalinys, kalėjęs Vetlosiano OLP'e | 39

Stanevičius, Simonas (1799–1848) – poetas, kultūros veikėjas | 131, 166

Stepšys, Vladas – Dailės kombinato užsakymų biuro vedėjas | 100, 158

Stepunas, O. – gydytojas patofiziologas, profesorius, Uchtižemlago kalinys | 39

Stravinskas, Antanas (1927–2007) – kraštotyriminkas, etnologas, liaudies amatų žinovas | 195

Sunklodas, Antanas – Lungelių kaimo gyventojas, B. Motuzos žmonos giminaitis | 218, 220

Šabliovskis, Jevgenijus (1906–1983) – literatūrologas, filologijos mokslų daktaras. 1935 m. nuteistas, 20 metų praleido lageriuose – Solovkuose, Mončegorske, Uchtpečlago ir kituose. Tyrė Ukrainos literatūros istoriją, T. Ševčenkos gyvenimą ir kūrybą. Apdovanotas Lenino premija (1964 m.) | 35, 39, 44

Šaforenko, Natalija – filologė, Motuzų šeimos draugė, studijavo kartu su Elga Matuzevičiene Vilniaus universitete | 151, 153

Šalnos – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, B. Motuzos kaimynystėje | 215

Šarmaitis, Romas (1909–1995) – istorikas, LKP veikėjas, aptariamuoju laiku Vilniaus universiteto TSKP istorijos katedros docentas | 178

Šileika, Jonas (1883–1960) – dailininkas tapytojas, studijavo JAV, Prancūzijoje, Austrijoje, dėstė Kauno meno mokykloje, Lietuvos TSR valstybiniame dailės institute | 134

Šilinskas, Mečislovas – fotografas | 235

Šimkus, Jonas (1906–1965) – rašytojas, žurnalistas, redaktorius | 17

Šimonis, Kazys (1887–1978) – dailininkas tapytojas, grafikas, poetas | 135, 136, 186

Šleivytė, Veronika (1906–1998) – dailininkė-tapytoja, fotografė, kupiškietė | 184

Šlyčys, Juozas – B. Motuzos draugas. Gyveno, atrodo, Kėdainiuose, retkarčiais atvažiuodavo į Naująją Vilnią. Buvo kuklus, malonus žmogus, rašė eilėraščius | 143

Šmigelskaitė-Kalašnikovienė, Elena – restauratorė, ilgametė Restauracijos dirbtuvių vadovė | 173

Švedskiai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, kaimynystėje su B. Motuza | 215

Tabenkinas, Ilja (1914–1988) – dailininkas, Uchtižemlago kalinys | 34

Talmantas, Egidijus (g. 1934 m.) – dailininkas, keramikas, B. Motuzos mokinyš | 92

Talmantas, Jurgis (1894–1955) – kalbininkas, vertėjas, pedagogas, B. Motuzos lietuvių kalbos mokytojas | 121

Tarabilda, Petras (1905–1977) – dailininkas grafikas, knygų iliustratorius | 17

Tiapkinas, Michailas – caro armijos pulkininkas, Uchtpečlago kalinys, gydytojas masažistas, kalėjo kartu su B. Motuza | 35

Tinfavičius, Romualdas (g. 1936) – Trakų kraštotyros muziejaus mokslinis bendradarbis | 128

Turovskis, Šaja – dailininkas, kalėjęs kartu su B. Motuza | 34

Ušinskas, Stasys (1905–1974) – lietuvių vitražistas, scenografas, lėlininkas, pedagogas | 115

Vaineikytė, Liuda (1908–1997) – dailininkė, pedagogė, 1944–1956 m. Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkė | 90, 143

Vainikonis, Pranas – dailininkas, Uchtpečlago kalinys | 35

Vaitkus, Stasys (1907–1989) – skulptorius, fotografas, muziejininkas | 167

Vaitoniai – šeima, gyvenusi Kupiškio priemiestyje Zuntėje, kaimynystėje su B. Motuza | 215

Vaivada, Petras (1906–1989) – skulptorius, 1928–1932 m. mokėsi Kauno meno mokykloje, vėliau dirbo skulptorių Vinco Grybo ir Juozo Zikaro dirbtuvėse | 17, 21, 163, 241

Varanka, Vytautas (1904–1990) – dailininkas, B. Motuzos pažįstamas iš studijų laikų | 127, 146

Varašius, Steponas (1894–1982) – dailininkas tapytojas, akvarelistas | 115

Vasiljevas – dailininkas, kartu su B. Motuza restauravo freskas Vilniaus universitete | 127, 152

Vėlius, Norbertas (1938–1996) – lietuvių etnografas, religijotyrininkas, kraštotyrininkas, profesorius | 195

Venclova, Antanas (1906–1971) – poetas, prosovietinis visuomenės veikėjas | 17, 138, 141

Vienožinskis, Justinas (1886–1960) – Lietuvos dailininkas tapytojas, pedagogas | 158

Vinickis, Jankelis (1907–1981) – LKP veikėjas, Kauno raj. pagrindinio komiteto sekretorius | 166

Višakas – Vilniaus universiteto freskų restauravimo darbų dalyvis | 148

Vyšniauskas, Bronius (1923–2015) – skulptorius | 130

Vladimirovas, Levas (1912–1999) – knygotyrininkas ir bibliotekininkas, Vilniaus universiteto bibliotekos (1948–1964) ir Jungtinių Tautų bibliotekos Niujorke (1964–1970) direktorius, Vilniaus universiteto profesorius | 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 160, 161, 166, 168, 171, 175

Vladislovas – žr. Matuzevičius, Vladislovas

Vosylius – bibliotekininkas | 138

Vrubliauskas, Mykolas (1919–1992) – dailininkas-keramikas | 184

Zakaras, Aleksandras (Saška, Aleksas, Aleksandras) – vertėjas į lenkų kalbą, B. Motuzos kaimynas ir draugas Naujojoje Vilnioje | 114, 159

Zigmas, Zigmantas – žr. Matuzevičius, Zigmantas

Zinkus – LKP darbuotojas | 142

Zulonas, Petras (1910–1982) – LTSR valstybinio dramos teatro aktorius, 1948–1954 m. B. Motuzos šeimos buto kaimynas Vilniuje, Ankštojoje gatvėje | 89

Žebenkienė (Trečiokaitė), Irena – dailininkė, Dailės instituto dėstytoja | 140, 152, 153, 154

Žebriūnas, Arūnas (1930–2013) – kino režisierius, 1955–1958 m. buvo Lietuvos kino studijos dailininkas | 92

Žekonis, Bronius (1911–1944) – dailininkas, politinis veikėjas. Vokiečių okupacijos metais sušaudytas Kauno IX forte. Artimas B. Motuzos studijų laikų draugas | 17, 21, 183, 215

Žilys – restauratorius, restauravimo darbų Vilniaus universitete dalyvis | 152, 154, 160, 161, 162, 163, 165, 170, 171

Žitnickis, Markas (1903–1993) – dailininkas; 1936–1946 m. kalėjo Uchtižemlaga. Artimai draugavo su B. Motuza tiek lageryje, tiek po to, lankėsi pas jį Vilniuje | 30, 31, 34, 35, 44

Žmuidzinavičius, Antanas (1876–1966) – lietuvių dailininkas, kolekcininkas, visuomenės veikėjas | 115

Žukas, Stepas (1904–1946) – lietuvių dailininkas grafikas, politinis veikėjas, B. Motuzos jaunystės draugas | 17, 21, 183, 241

SUMMARY

The Lithuanian artist Boleslovas Motuza-Matuzevičius (1910-1990) was mainly a painter, but he also employed other techniques as well: aquarelle, carving, and mosaic. He was born in Riga and grew up in the small Lithuanian town of Kupiškis. During 1928-1935, he studied monumental art at the Kaunas School of Art.

Being socially active, Boleslovas joined the Lithuanian Communist Party. He went to study in Moscow, but after crossing the border, he was arrested and sentenced to 10 years in gulag labour camps in Ukhta, where he worked on oilrigs, in road construction, and in lumbering. After sustaining severe injuries, Boleslovas ended up in the camp hospital and was ordered by the administration to paint various posters. He used this opportunity to secretly create works of his own, which depicted barren northern landscapes during various seasons, the mystical light of the moon, illustrations for romantic poems by Edgar Allan Poe, and portraits of other prisoners. His paintings were smuggled out of the camp zone. In Ukhta, Boleslovas Motuza created nearly 200 works of art and succeeded in bringing most of them to Lithuania – an extraordinary feat that was unheard of in the history of the gulags. In the camp he met his future wife, Elga, who was also a prisoner, working as a nurse at the camp hospital. Their first son, Augustas, was born in the gulag but did not survive because of the harsh conditions.

In 1946 Boleslovas returned to Lithuania, but his rights were restricted: he was not allowed to live in the capital Vilnius and was fired from his job as a lecturer at the Art Institute. Because of limited opportunities to pursue creative work, he slumped into a daily rut. However, he continued to paint landscapes, still-lives, and portraits. His most prominent work of that period was the restoration of the ancient wall paintings of Vilnius University.

In 1958 Boleslovas Motuza was officially rehabilitated. He moved back to Vilnius, got a studio, and could dedicate himself to creative work. He liked to travel across Lithuania, paint landscapes, and study folk art. The main objects of his paintings were the coast of the Baltic Sea, small Lithuanian towns, particularly his native town – Kupiškis, the romantic landscape of eastern Lithuania with its hills and lakes. He also took the opportunity to visit other countries –

the Crimea, Poland, and Yugoslavia – and always brought back paintings, drawings, and impressions recorded in his diaries.

Boleslovas Motuza was a very productive artist. He created nearly a thousand oil paintings, hundreds of aquarelles, graphics, thousands of drawings, which are of substantive value, a few mosaics – some of which adorn churches in Kaunas and Ukmergė. The main part of his heritage is at the National Museum of Lithuania and the Lithuanian National Museum of Art.

Along with paintings, he also expressed himself through poetry: he left hundreds of verses, but none of them were published. For a few decades, he kept a diary almost every day, and it was devoted not to recording everyday events, but was rather a monolog, a conversation of the artist with himself. Here, he noted his thoughts about art, his surroundings, environment, friends, and accidental fellow travellers. The diaries of Boleslovas Motuza constitute the main part of this text. They are presented with the comments of his son Gediminas, who compiled this book.

However, his diaries are not the main purpose of this monograph. They are only the background, a medium, the link between the invisible inner world of an artist and his art works, which presentation is the main purpose of this book.

© Fotografijos

Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus darbų –

Antanas Lukšėnas, Tomas Kapočius

Lietuvos nacionalinio muziejaus darbų –

Gediminas Trečiokas

Gedimino Motuzos šeimos archyvo –

Anatolijus Kostrovas, Jonas Danauskas

© UAB „Ex Arte“, 2021

© Gediminas Motuza, 2021

© Donaldas Andziulis, 2021

Viršelyje:

Autoportretas su pietietiška skrybėle.

1950. Drobė, aliejus. LNDM, T-11547

Leidėjas:

UAB „Ex Arte“

Z. Sierakausko g. 15A–26, 03105 Vilnius

www.exarte.lt

Spausdino spaustuvė „KOPA“

Tiražas 320 vnt.

BARKODAS

Boleslovas Motuza Trys gyvenimo spalvos

Boleslovas Motuza
Trys gyvenimo spalvos